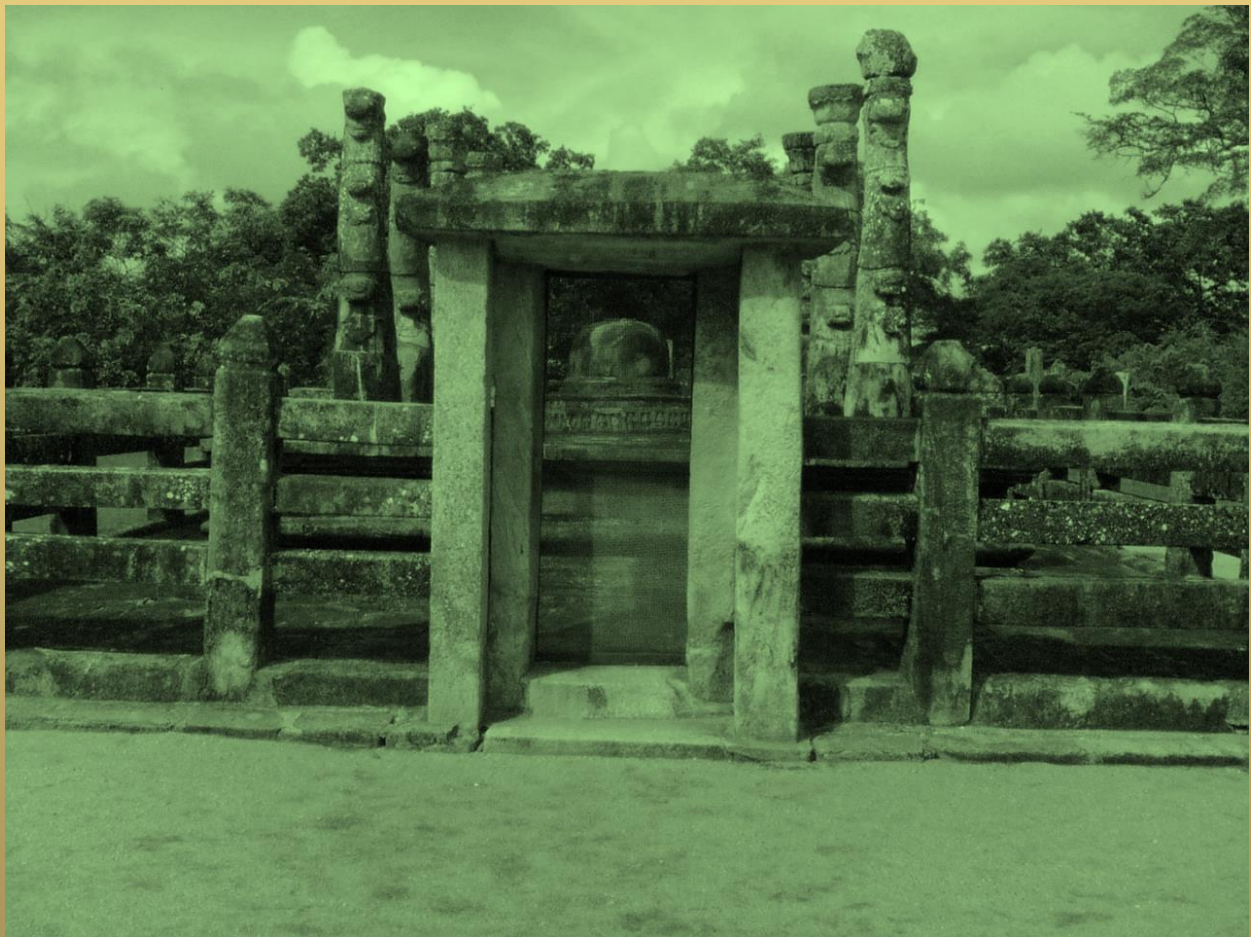

අහිංසක මහා විහාරය-අනුරාධපුරය

සමස්තය

පටුන

විභජිත-අනුට්ඨකා.....1

1. ඛන්ධවිභජිතො.....1

1. සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා	1
1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා.....	8
2. වේදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා	15
3. සංඝේදාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා.....	18
4. සංඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා	19
පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා	19
කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා	28
2. අභිධම්මහාජනීයවණ්ණනා	30
3. පඤ්ඤාප්පච්ඡකවණ්ණනා.....	34

2. ආයතනවිභජිතො.....35

1. සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා	35
2. අභිධම්මහාජනීයවණ්ණනා	40
3. පඤ්ඤාප්පච්ඡකවණ්ණනා.....	44

3. ධාතු විභජිතො.....45

1. සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා	45
2. අභිධම්මහාජනීයවණ්ණනා	48
3. පඤ්ඤාප්පච්ඡකවණ්ණනා.....	52

4. සච්චවිභජිතො.....53

1. සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා	53
උද්දෙසවණ්ණනා	53
1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො	61
2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා	65
3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා	66

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා.....	67
2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	71
3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා.....	73
5. ඉන්ද්‍රියවිභජිතො.....	74
1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	74
2. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා.....	78
6. පටිච්චසමුප්පාදවිභජිතො.....	80
1. සුත්තන්තභාජනීයං.....	80
උද්දෙසවාරවණ්ණනා	80
අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා	88
සංඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා.....	89
විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා.....	99
නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා	114
සලායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා.....	116
එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා	118
වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා	118
තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා	118
උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා	119
භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා.....	120
ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා	121
භවචක්කකථාවණ්ණනා	122
2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	127
1. පටිච්චයවතුක්කවණ්ණනා.....	127
2. හෙතුවතුක්කවණ්ණනා.....	129
4. අඤ්ඤාමඤ්ඤවතුක්කවණ්ණනා	130
සංඛාරාදිමූලකතයමාතිකාවණ්ණනා	130

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා	131
කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා	132
අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා	132
කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	133

7. සතිපට්ඨානවිභජිතො.....135

1. සුත්තන්තහාජනීයං.....	135
උද්දෙසවාරවණ්ණනා	135
කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා	136
වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා	137
කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා.....	138
වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා	142
චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා	142
ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා	143
2. අභිධම්මහාජනීයවණ්ණනා	145

8. සම්මජ්ජධානවිභජිතො.....146

1. සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා	146
3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා.....	147

9. ඉද්ධිපාදවිභජිතො.....149

1. සුත්තන්තහාජනීයවණ්ණනා	149
2. අභිධම්මහාජනීයවණ්ණනා	152
3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා.....	152

10. බොජ්ඣංගවිභජිතො.....153

1. සුත්තන්තහාජනීයං.....	153
පට්ඨානවණ්ණනා.....	153
දුතියනවණ්ණනා	154
තතියනවණ්ණනා	155

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	156
11. මග්ගච්ඡිකාවිභජිතො.....	157
2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	157
12. කුට්ඨකවිභජිතො.....	159
1. සුත්තන්තභාජනීයං.....	159
මාතිකාවණ්ණනා	159
නිද්දෙසවණ්ණනා.....	159
2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	169
3. පඤ්ඤාප්පච්ඡිකාවණ්ණනා.....	169
13. අප්පමඤ්ඤාප්පච්ඡිකාවිභජිතො.....	171
1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා	171
3. පඤ්ඤාප්පච්ඡිකාවණ්ණනා.....	172
14. සික්ඛාපදවිභජිතො.....	173
1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	173
2. පඤ්ඤාප්පච්ඡිකාවණ්ණනා.....	174
15. පටිසම්භිදාවිභජිතො.....	175
1. සුත්තන්තභාජනීයං.....	175
1. සච්චිකාවරවණ්ණනා	175
2. සච්චිකාවරාදිවණ්ණනා	177
2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා	178
3. පඤ්ඤාප්පච්ඡිකාවණ්ණනා.....	179
16. ඤාණවිභජිතො.....	181
1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා	181
10. දසකමාතිකාවණ්ණනා	181
1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	183
2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	185

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	185
4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා	186
5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා	187
6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.....	188
7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා	188
8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා	189
10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා	189

17. බුද්දකවත්ථු විභජිතො.....196

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	196
2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	199
3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා.....	200
4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා	201
5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා	202
6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.....	202
8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා	203
9. නවකනිද්දෙසවණ්ණනා	203
10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා	203
තණ්හාවිවර්තනිද්දෙසවණ්ණනා	204

18. ධම්මහදය විභජිතො.....205

1. සබ්බසංඛාරානිකවාරවණ්ණනා.....	205
2. උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා.....	205
3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා	206
6. උප්පාදකකම්ම ආයුජ්ජමාණවායො.....	206
2. ආයුජ්ජමාණවණ්ණනා.....	206
7. අභිඤ්ඤායාදිවාරවණ්ණනා	208

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුඡපට්ඨිදා.”

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - භික්ඛු ධම්මවිහාරී

(ජව්ව සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

විභඪග-අනුට්ඨකා

1. බන්ධවිභඪගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

චතුසච්චන්තොගධත්තා චතුන්තං අරියසච්චානං ගාථායං “චතුසච්චදසො”ති නිජ්ජදෙසතො සච්චානි ගහිතානීති නිජ්ජදෙසතො එව තදත්ථං විභාවෙන්තො “චත්තාරි සච්චානී”තිආදිමාහ. තත්ථ සමාහටානීති සමානීතානි, විත්තෙන එකතො ගහිතානීති අධිජ්ජායො. “සමාහටානී”ති ච එතෙන සමාහාරෙ අයං සමාසොති දස්සෙති. තෙනෙවස්ස කතෙකත්තස්ස චතුසච්චන්ති නපුංසකනිද්දෙසො “තිවට්ට”න්තිආදීසු විය. පත්තාදිපක්ඛෙපෙන හිස්ස න ඉත්ථිලිඬිගතා යථා පඤ්චපත්තං, චතුසුගං, තිභුවනන්ති, තං චතුසච්චං පස්සි අදක්ඛි, පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාහිසමයවසෙන පටිවිජ්ඣිති අත්ථො. කස්මා පනෙත්ථ අනන්තාපරිමාණෙසු අනඤ්ඤසාධාරණෙසු මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණාදීසු බුද්ධගුණෙසු සංවිජ්ජමානෙසු සාවකෙහි, පච්චෙකබුද්ධෙහි ච සාධාරණෙන චතුසච්චදස්සනෙන භගවන්තං ථොමෙතීති චොදනං මනසි කත්වා ආහ “සතිපි සාවකාන”න්තිආදි. තත්ථ “අනඤ්ඤපුබ්බකත්තා”ති ඉමිනා සාවකෙහි, “තත්ථ වා”තිආදිනා පච්චෙකබුද්ධෙහි ච භගවතො චතුසච්චදස්සනස්ස අසාධාරණතං, නිරතිසයතඤ්ච දස්සෙති. පරසන්තානෙසු පසාරිතභාවෙන සුපාකටත්තාති දෙසනානුභාවෙන චෙනෙය්‍යසන්තානෙසු චතුසච්චදස්සනස්ස විත්ථාරිතභාවෙන යාව දෙවමනුස්සෙසු සුජ්ජකාසිතත්තා. නාථසද්දං ලොකෙ යාවනුපතාපිස්සරියාසිසාසු පයන්තිති තමත්ථං දස්සෙතුං “නාථතීති නාථො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ යස්මා භගවා චතුසච්චදස්සනභාවෙනෙව අත්තතො හිතසුඛාසීසාය කිලෙසබියසනුපතාපනස්ස, හිතපටිපත්තියාවනස්ස ච මත්ථකං පත්තො, තස්මා තං තෙනෙව පකාසිතන්ති අත්ථුද්ධාරං අනාමසිත්වා පදුද්ධාරවසෙන නාථසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො “චෙනෙය්‍යානං හිතසුඛං ආසීසති”තිආදිමාහ. “චතුසච්චදසො”ති වා ඉමිනා අනඤ්ඤසාධාරණො භගවතො ඤාණානුභාවො පකාසිතොති “නාථො”ති ඉමිනා අනඤ්ඤසාධාරණං කරුණානුභාවං විභාවෙතුං “චෙනෙය්‍යාන”න්තිආදි චුත්තං. පරමෙන විත්තිස්සරියෙන සමන්තාගතො භගවා නාථොති චුච්චතීති යොජනා. තථා පරමෙන විත්තිස්සරියෙන සමන්තාගතො සබ්බසත්තෙ ගුණෙහි

ඊසතීති යොජෙතබ්බං. චිත්තිස්සරියෙනාති අරියද්ධිආදිනා චිත්තෙ වසිභාවෙන. ගුණෙන ඊසතීති පරමුක්කංසගතෙන අත්තනො සීලාදිගුණෙනි ධම්මෙන ඉස්සරියං වත්තෙතීති අත්ථො. එවංභූතො යස්මා සබ්බාහිභූ නාම හොති, තෙන චුත්තං “අභිභවතී”ති. තථා වාහ “සදෙවකෙ, හික්ඛවෙ, ලොකෙ...පෙ.... අභිභූ අනභිභූතො, තස්මා ‘තථාගතො’ති චුච්චතී”ති (අ. නි. 4.23; දී. නි. 1.188). දුට්ඨොනාපි ඉස්සරියත්ථං නාථසද්දං දස්සෙති.

අට්ඨාරසප්පහෙදාය දෙසනාය ථොමනමෙවාති යොජනා. සමානගණනගුණෙනි සමානගණනෙනි ගුණෙනි කරණභූතෙනි. යථාචුත්තෙන නිරතිසයෙන චතුසච්චදස්සනෙනාති සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස, දසබලෙසු වසිභාවස්ස ව පදට්ඨානභූතෙන. සච්චාහිසම්බොධෙන හි අභිනීභාරානුරූපං රූපාරූපධම්මෙසු ඡත්තිංසකොට්ඨකසහස්සමුඛප්පවත්තෙන සාතිසයං සන්තතිසමුහනිච්චාරම්මණසනප්පහෙදෙන මහාවජීරඤාණසඬාතෙන බුද්ධාවෙණිකෙන සම්මසනෙන සම්භූතෙන භගවා සම්මාසම්බොධියං පතිට්ඨිතොව කුසලාදිහෙදෙන, එස්සාදිහෙදෙන ව ධම්මෙ විභජන්තො චිත්තුප්පාදකණ්ඩාදිවසෙන ධම්මසඬගහං චතුර්ධා දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. තථා අතීතංසෙ අප්පට්ඨතඤාණතාදිබුද්ධධම්මසමන්තාගතො භගවා අතීතාදිහෙදතො බන්ධාදිකෙ විභජිත්වා දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. තෙන චුත්තං “යථාචුත්තෙන...පෙ.... විභච්ඡ”න්ති. “සබ්බඤ්ඤාභාසිතත්තා”ති වත්වා පුන “අසබ්බඤ්ඤානා දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්සනං දස්සෙත්තො”ති එතෙන ධම්මසඬගණිවිභච්ඡගානං අන්වයතො බියතිරෙකතො ව සම්මාසම්බුද්ධප්පවෙදිතතඤ්ඤෙව විභාවෙති. සම්මාසම්බුද්ධතාදිගුණෙනි බුද්ධරතනස්ස සම්මාසම්බුද්ධතා, ධම්මසඬසරතනානං ස්වාක්ඛාතතා, සුප්පට්ඨන්තතාති එවමාදිගුණෙ පකාසෙති.

නනු ව “චතුසච්චදසො”තිආදිනා භගවතොව ගුණා විභාවිතාති? සච්චං, තෙනෙව ධම්මසඬසානම්පි ගුණා විභාවිතා හොන්ති තප්පහවස්ස අනඤ්ඤාභාවතො, තදපදෙසෙන වා ධම්මො, තදාධාරො ව සඬසො චුත්තොව හොතීති චුත්තං “බුද්ධාදීනං...පෙ.... විභාවෙති”ති.

අතීතංසෙති අතීතකොට්ඨාසෙ, පුබ්බන්තෙති අත්ථො. අප්පට්ඨතන්ති නප්පට්ඨතං, ඤාණස්ස පටිඝාතො නාම අඤ්ඤාණං, සබ්බම්පි වා කිලෙසජාතං. තං යස්මා භගවතො සහ වාසනාය පහිනං, තස්මාස්ස අතීතංසෙ සබ්බත්ථකමෙව ඤෙය්සාවරණප්පහානෙන ඤාණං අප්පට්ඨතන්ති චුච්චති. එස නයො සෙසෙසුපි. කිං පනෙතාති පාටියෙක්කං විසුං ඤාණානි, උදාහු අතීතාදියු පවත්තනකඤාණානි එව? තීසු කාලෙසු අප්පට්ඨතඤාණානි නාම පාටියෙක්කං භගවතො තීණි ඤාණානෙවාති වදන්ති. එකංයෙව භුත්වා තීසු කාලෙසු

අප්පටිභතඤාණං නාම සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණමෙව. සබ්බං කායකම්මන්ති යං කිඤ්චි භගවතා කත්තබ්බං කායකම්මං. ඤාණපුබ්බභිගමන්ති ඤාණපුරෙවාරිකං. ඤාණානුපරිවත්තන්ති ඤාණස්ස අනුපරිවත්තනකං, සබ්බං කායපයොගං පවත්තෙන්තො භගවා ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා ඤාණසහිතමෙව පවත්තෙතිති අත්ථො. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො. ඡන්දස්සාති කත්තුකම්යතාය, මහාකරුණාසමායොගතො සත්තානං එකන්තහිතෙසිතාය හිතකිරියාඡන්දස්සාති අත්ථො. ධම්මදෙසනායාති ධම්මකථාය. අපරික්ඛයාපරිමෙය්‍යපටිභානතාය හි භගවතො කරුණසම්පත්තියා ව ධම්මදෙසනා නිරන්තරං පවත්තියමානාපි න කදාවිපි පරික්ඛයං ගච්ඡති, අඤ්ඤදත්ථු උපරුපරි වඩ්ඪතෙව. වීරියස්සාති පරහිතපටිපත්තියං උස්සාහස්ස. විමුක්තියාති ඵලවිමුක්තියා. එත්ථ ව සමාධිආදීනං අභානි තංතංපටිපක්ඛස්ස සවාසනපහිනත්තා අනඤ්ඤසාධාරණතාය වෙදිතබ්බා. ඡන්දාදීනං පන මහාකරුණාසමායොගතොපි. සෙසං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

1. තෙ එව ධම්මෙති තෙ එව කුසලාදිකෙ තිකදුකෙහි සඬගහිතෙ ධම්මෙ. සුත්තන්තෙ බන්ධාදිවසෙන චුත්තෙ බන්ධාදිවසෙන විභජ්තුන්ති යොජනා. නනු සුත්තන්තෙ පටිසම්භිදාවසෙන තෙ න චුත්තාති? යදිපි සරුපතො න චුත්තා, “ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං” තිආදීනා (සං. නි. 2.33) පන හෙතුහෙතුඵලාදීසු ඤාණවිභාගස්ස චුත්තත්තා අත්ථතො චුත්තා එව භොන්ති, පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 2.30) වා පටිසම්භිදානං ආගතත්තා සුත්තන්තෙ පටිසම්භිදාවසෙනපි තෙ ධම්මා චුත්තා එව. තත්ථාති තස්මිං සුත්තන්තෙ. සඬබ්බෙපෙනාති සමාසෙන. උද්දෙසනිද්දෙසමත්තෙනෙව හි සුත්තන්තෙ බන්ධාදයො දෙසිතා, න පටිනිද්දෙසාදීනාති සඬබ්බෙපෙන තෙ තත්ථ චුත්තාති චුත්තා. තත්ථාති වා ධම්මසඬගහෙ. තත්ථාපි හි “තස්මිං බො පන සමයෙ චත්තාරො බන්ධා භොන්ති” තිආදීනා (ධ. ස. 58) බන්ධාදයො සඬබ්බෙපෙන චුත්තාති. විභජියන්ති එත්ථ, එතෙන වා බන්ධාදයොති විභච්ඡගො, තෙ එව පකිරියන්ති පටිඨපියන්ති එත්ථ, එතෙන වාති පකරණං, විභච්ඡගො ව සො පකරණඤ්චාති විභච්ඡගප්පකරණං. ආදිසද්දත්ථජොතකෙනාති “ඉති වා, ඉති ඵවරුපා නච්චගීතවාදිතවිසුකදස්සනා පටිවිරතො” තිආදීසු (දී. නි. 1.13) විය ආදිසද්දස්ස අත්ථදීපකෙන. පකාරත්ථජොතකෙනාති “ඉති බො, හික්ඛවෙ, සප්පටිභයො බාලො, අප්පටිභයො පණ්ඩිතො” තිආදීසු (අ. නි. 3.1) විය පකාරත්ථවිභාවකෙන. “එකදෙසෙන සමුදායං නිදස්සෙති” ති එතෙන “රුපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො” ති එත්ථ ඉතිසද්දස්ස නිදස්සනත්ථතං දස්සෙති. නිදස්සනත්ථොපි හි ඉති-සද්දො දිට්ඨො යථා “අත්ථිති බො, කච්චාන, අයමෙකො අත්තො” තිආදීසු (සං. නි. 2.15; 3.90). පරිසමාපනත්ථො වා “තස්මාතිහ මෙ, හික්ඛවෙ, ධම්මදායාදා භවථ,

නො ආමිසදායාදා. අත්ථි මෙ තුම්හෙසු අනුකම්පා ‘කින්නි මෙ සාවකා ධම්මදායාදා භවෙය්‍යුං, නො ආමිසදායාදා’ති” (ම. නි. 1.29) එවමාදීසු විය. පරිසමාපනඤ්ඤෙනං සුත්තන්තභාජනියස්ස එකදෙසදස්සනෙන යදිදං “පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති තාව තදත්ථස්ස සඬගහිතත්තා. තත්ථාති විභච්ඡප්පකරණෙ. “නිබ්බානවජ්ජාන”න්ති එත්ථ යදි නිබ්බානවජ්ජානං...පෙ.... අප්පකතරපදත්තා බන්ධානං බන්ධවිභච්ඡගො ආදිම්භි චුත්තො, නනු සහ නිබ්බානෙන සබ්බධම්මසඬගාහකත්තා, සබ්බධම්මසඬගාහකෙහි ච ආයතනාදිහි බන්ධෙහි ච අප්පකතරපදත්තා සච්චවිභච්ඡගො ආදිම්භි චත්තබ්බොති? න, තත්ථාපි දුක්ඛෙසච්චවිභච්ඡගෙ එකදෙසෙන බන්ධානං එව විභජ්තබ්බතො. යථාහ “තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසච්චං? ජාතිපි දුක්ඛා...පෙ.... සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා”ති (විභ. 190; දී. නි. 2.387; ම. නි. 1.120; 3.373). ඉධ පන අනවසෙසතොව බන්ධා විභජ්ජියන්ති නිබ්බානවජ්ජානං...පෙ.... අප්පකතරපදත්තා බන්ධානං බන්ධවිභච්ඡගො ආදිම්භි චුත්තො.

අපිච රූපසම්මුල්ලා අරූපසම්මුල්ලා උභයසම්මුල්ලාති තිවිධා බොධනෙය්‍යපුග්ගලා, තථා සංඛිත්තරූචිනො විත්ථාරරූචිනො නාතිසඬබ්බෙපවිත්ථාරරූචිනො, තික්ඛිත්ථරියා මුදින්ථරියා මජ්ඣමිත්ථරියාති ව. තෙසු අරූපසම්මුල්ලානං උපකාරාය බන්ධදෙසනා, රූපසම්මුල්ලානං ආයතනදෙසනා, උභයසම්මුල්ලානං ධාතුදෙසනා. තථා සංඛිත්තරූචිනං බන්ධදෙසනා, නාතිසඬබ්බෙපවිත්ථාරරූචිනං ආයතනදෙසනා, විත්ථාරරූචිනං ධාතුදෙසනා. තික්ඛිත්ථරියානං බන්ධදෙසනා, මජ්ඣමිත්ථරියානං ආයතනදෙසනා, මුදින්ථරියානං ධාතුදෙසනාති ඉමිනා පයොජනෙන අනුක්කමෙන ච බන්ධායතනධාතුවිභච්ඡගානං දෙසනාක්කමොව වෙදිතබ්බො. තං පනෙතං බන්ධාදිත්තයං පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුමුබ්බෙනෙව ඤායමානං යථාභූතාවබ්බොධාය හොති, නාඤ්ඤථාති දස්සනත්ථං සච්චවිභච්ඡගදෙසනා පවත්තා. සො ච යථාභූතාවබ්බොධො විසෙසනො ඉන්ද්රියසන්තිස්සයෙනාති ඉන්ද්රියවිභච්ඡගදෙසනා. ඉන්ද්රියානඤ්ච ඉන්ද්රියො තං පච්චයධම්මභූතානං යථාසකං පච්චයුප්පන්නෙසු පච්චයභාවවිසෙසෙනෙවාති පච්චයපච්චයුප්පන්නවිභාගසන්දස්සනී පච්චයාකාරවිභච්ඡගදෙසනා. පච්චයාකාරස්ස බන්ධාදිනඤ්ච අවිපරිතසභාවාවබ්බොධො සතිපට්ඨානාදීසු සම්මාමනසිකාරොනාති සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදබොජ්ඣකඬගමග්ගඬගවිභච්ඡගදෙසනා. ස්වායං සතිපට්ඨානාදීසු සම්මාමනසිකාරො ඉමාය පටිපත්තියා හොතීති ඤානඅප්පමඤ්ඤාවිභච්ඡගදෙසනා, සා සම්මාපටිපත්ති එත්තකෙ සිලෙ

පනිට්ඨිතස්ස සම්භවතීති සික්ඛාපදවිභච්ඡිගදෙසනා, යථාච්ඡත්තාය ච සම්මාපට්ඨත්තියා ඉමෙ ආනිසංසාති පටිසම්භිදාඤ්ඤාණවිභච්ඡිගදෙසනා, තෙ විමෙ ඤාණවිසෙසා ඉමෙසු කිලෙසෙසු පභීයන්තෙසු ච සම්භවත්ති, නාඤ්ඤාපාති කිලෙසවිභච්ඡිගදෙසනා, එවං විත්ථාරතො දෙසිතෙ බන්ධාදිකෙ සඬබ්බෙපතොපි ජානන්තස්ස අත්ථසිද්ධිං හොති එවාති දස්සනත්ථං පරියොසානෙ ධම්මහදයවිභච්ඡිගදෙසනා පවත්තාති එවමෙතෙසං අට්ඨාරසන්නං මහාවිභච්ඡිගානං දෙසනාක්කමකාරණං වෙදිතබ්බං.

රූපාදීනන්ති

රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඬබ්බාරවිඤ්ඤාණානං.

වෙදයිතාදිසභාවත්තාභාවාති

යථාක්කමං

අනුභවනසඤ්ජානනාහිසඬබ්බරණාදිසභාවත්තාභාවා. න හි රූපං වෙදයිතාදිසභාවං, වෙදනාදි චා රූප්පනාදිසභාවං. යතො රූපාදීනං වෙදනාසමවරොධනෙන “චත්තාරො බන්ධා” තිආදිනා සඬබ්බිත්ථා බන්ධා 06 දෙසෙතබ්බා සිසුං. රූප්පනාදිතො අඤ්ඤස්සාභාවාති රූප්පනානුභවනාදිසභාවතො අඤ්ඤස්ස අතීතාදිකෙ ගහෙත්වා රාසිවසෙන චත්තබ්බස්ස සංඛිත්තස්ස සභාවස්ස අභාවා. න හි වෙනසිකාදිභාවො වෙදනාදීනං සභාවො. හෙට්ඨා ගණනෙසුති පඤ්චතො හෙට්ඨා ගණනෙසු. අනිට්ඨානන්ති අපරියොසානං. රූපාදීසු හි කතිපයෙ, එකමිපි චා අග්ගහෙත්වා චූච්චමානා බන්ධවසෙන දෙසනා අනවසෙසසඬබ්බධම්මසඬබ්බාහිති න සම්භවති. බන්ධස්සාති රාසට්ඨස්ස බන්ධස්ස. තෙනෙවාහ “න හි” තිආදි. සවිභාගධම්මෙහිති සප්පහෙදධම්මෙහි.

“සද්දත්ථසහිතං බන්ධසද්දස්ස විසයං දස්සෙති” ති එතෙන රාසිසද්දස්ස විස රාසට්ඨෙ බන්ධසද්දස්ස වාචකභාවෙන පවත්ති. දස්සෙති පරියායන්තරභාවතො. ගුණාදීසු පන කෙවලං තබ්බිසයපයොගභාවෙනෙව පවත්ති, න වාචකභාවෙනාති ආහ “ගුණ...පෙ.... න සද්දත්ථ” ති. බන්ධසද්දොති සීලාදිසද්දෙ සන්නිධාපිතො බන්ධසද්දො. තෙනෙවාහ “සීලාදිගුණවිසිට්ඨං රාසට්ඨං දීපෙති” ති. කෙච්ඡි ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. එත්ථාති “සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො” ති (දී. නි. 3.355) එත්ථ. න කෙවලඤ්ච සො එව, අට්ඨකථාවරියෙහිපි එත්ථ ගුණත්ථතා ඉච්ඡිතා එව. තථා හි අට්ඨසාලිනියං “සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධොතිආදීසු ගුණට්ඨෙතා” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 5) චුත්තං. නනු ච කෙවලොපි බන්ධසද්දො “තිණ්ණං බො, මාණව, බන්ධානං චණ්ණවාදී, න බො, ආචුසො විසාබ, තීහි බන්ධෙහි අරියො අට්ඨච්ඡිගිකො මග්ගො සඬබ්බිතො” ති (ම. නි. 1.462) ච ආදීසු සීලාදිවාචකො දිට්ඨොති? න, තත්ථාපි අධිකාරාදිවච්ඡෙදකවසෙනෙවස්ස සීලාදීසු පවත්තිදස්සනතො. න බන්ධසද්දො පඤ්ඤත්තිසද්දස්ස අත්ථෙ

වත්තනීති නිරුත්තිවොභාරාදිසද්දා විය පඤ්ඤත්තිපරියායො න භොතීති අත්ථො. දාරුක්ඛන්ධොති පඤ්ඤත්ති භොතීති තස්ස බන්ධසද්දස්ස පඤ්ඤත්තිවිසෙසජ්ජවත්තිතං දස්සෙති. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති බන්ධසද්දොති “විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො”ති (යම. 1.බන්ධයමක.32) එත්ථ චුත්තො බන්ධසද්දො. සමුදායෙ නිරුල්භොති අතීතාදිහෙදහින්තස්ස පඤ්ඤාය අභිසංයුහනෙන රාසිකතෙ විඤ්ඤාණසමුහෙ නිරුල්භො. තාය එව රුල්භියා පවත්තනීති තාය සමුදායෙ නිරුල්භතාය තදවයවෙ එකස්මිම්පි විඤ්ඤාණෙ පවත්තනීති. එත්ථ ච ඤාණසම්පයුත්තෙ නිරුල්භො කොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන කුසලභාවො විය ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ විඤ්ඤාණසමුදායෙ නිරුල්භො තදෙකදෙසෙපි රුල්භියා පවත්තනීති වෙදිතබ්බං. අථ වා කිඤ්චි නිමිත්තං ගහෙත්වා සතිපි අඤ්ඤස්මිං තන්තිමිත්තයුත්තෙ කිස්මිඤ්චිදෙව විසයෙ සම්මුතියා විරකාලතාවසෙන නිමිත්තවිරහෙපි පවත්ති රුල්භි නාම, යථා මහියං සෙතීති මහිංසො, ගච්ඡන්තීති ගාවොති, එවං බන්ධසද්දස්සාපි රුල්භිභාවො වෙදිතබ්බො.

රාසිතො ගුණතොති සබ්බත්ථ භූමිමත්ථෙ වා නිස්සක්කවචනං දට්ඨබ්බං. නියමෙත්වාති වචත්ථපෙත්වා. පිණ්ඩට්ඨොති සඬ්ඝාතත්ථො. තස්මාති යස්මා පඤ්චෙව බන්ධා චුත්තා, කොට්ඨාසට්ඨෙ ච බන්ධට්ඨෙ නිබ්බානස්ස වසෙන ඡට්ඨෙතාපි බන්ධෙන භවිතබ්බං, තස්මා බන්ධට්ඨො නාම රාසට්ඨොති යුත්තං. “යෙසං වා අතීතාදිවසෙන හෙදො අත්ථි”තිආදිනා අතීතාදිවිභාගහින්තෙසු රුජ්ජනාදිසභාවධම්මෙසු විසුං විසුං කොට්ඨාසභාවෙන ගය්භමානෙසු තබ්බිභාගරහිතස්ස එකස්ස නිබ්බානස්ස රාසට්ඨතා විය කොට්ඨාසට්ඨතාපි න සම්භවතීති දස්සෙති. එතෙන පඤ්ඤත්තියාපි බන්ධෙසු අග්ගහණෙ කාරණං චුත්තත්ති වෙදිතබ්බං.

කස්මා පනෙත්ථ එස්සාදිකෙ විය සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ අනවරොධෙත්වා වෙදනාසඤ්ඤා විසුං බන්ධභාවෙන ගහිතාති? විවාදමූලතාදිවිසෙසදස්සනත්ථං. ගහට්ඨානඤ්ඡි විවාදකාරණං කාමජ්ඣොසානං. චුත්තඤ්චෙන “පුන වපරං, හික්ඛවෙ, කාමහෙතු කාමනිදානං කාමාධිකරණං කාමානමෙව හෙතු මාතාපි පුත්තෙන විවදති, පුත්තොපි මාතරා විවදති”තිආදි (ම. නි. 1.168, 178). පබ්බජිතානං දිට්ඨාහිනිවෙසො. චුත්තම්පි වෙන “යෙ දිට්ඨිමුග්ගස්ස විවාදයන්ති, ‘ඉදමෙව සච්ච’න්ති (සු. නි. 838; මහානි. 67) ච වාදයන්ති”තිආදි. තෙසු කාමජ්ඣොසානං වෙදනස්සාදෙන භොති, දිට්ඨාහිනිවෙසො සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන හි විත්තවිපල්ලාසො, විත්තවිපල්ලාසෙන දිට්ඨිමානතණ්භාපපඤ්චානං විපල්ලාසොති. තථා වෙදනානුගිද්ධො විපල්ලත්ථසඤ්ඤො ච සංසරති. වෙදනානුගිද්ධස්ස හි

වෙදනාපච්චයා තණ්හා සිද්ධා හොති, තතො ච තණ්හාපච්චයා උපාදානන්ති ආවට්ටති භවවක්කං. විපල්ලත්ථසඤ්ඤිස්ස ච “සඤ්ඤානිදානා හි පපඤ්චසංඛා”ති (සු. නි. 880) වචනතො දිට්ඨිමානතණ්හාපපඤ්චානං අනුපච්ඡෙදතො සංසාරස්ස අනුපච්ඡෙදොව. ඉති විවාදකාරණානං කාමජ්ඣේදාසානදිට්ඨාහිනිවෙසානං කාරණභාවො සංසාරහෙතුභාවොති ඉමස්ස විවාදමූලතාදිවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං සංඛාරක්ඛන්ධො අනවරොධෙන්වා වෙදනාසඤ්ඤා විසුං බන්ධනාවෙන ගහිතාති වෙදිතබ්බං.

ඔකාසෙසුති විභජනකිරියාය පවත්තිට්ඨානභාවතො අතීතාදයො ඔකාසාති වුත්තා. ඉතිසද්දෙනාති “උපාදායරූප”න්ති එවං අට්ඨකථායං වුත්තඉතිසද්දෙන. නිදස්සනත්ථෙතාති උදාහරණත්ථෙන. සබ්බොති සකලො එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො විභජනනායො. ඉදඤ්ච විභජනන්ති “චත්තාරො ච මහාභූතා...පෙ.... උපාදායරූප”න්ති එවං විභත්තං ඉදඤ්ච විභජනං. ඔළාරිකාදීසුති ඔළාරිකසුබ්බමහීනපණිතදුරසන්තිකෙසු. චක්ඛායතනන්තිආදිවිභජනඤ්චාති “චක්ඛායතනං...පෙ.... ඵොට්ඨබ්බායතනං ඉත්ථිත්ථිරියං...පෙ.... කබලිකාරො ආහාරො රූපා සද්දා ගන්ධා රසා ඵොට්ඨබ්බාති එවං පවත්තං විභජනඤ්ච. යථාසම්භවන්ති යථාරහං. එකාදසසු ඔකාසෙසු යං යත්ථ විභජනං යුත්තං, තං තත්ථ යොජෙතබ්බං. එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපිති යථා රූපක්ඛන්ධො යථාසම්භවං එකාදසසු ඔකාසෙසු විභජනං යොජෙතබ්බන්ති වුත්තං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි යථාසම්භවං එකාදසසු ඔකාසෙසු විභජනං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො.

තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො තාව පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ සුඛාදිවෙදනාත්තිකවසෙන විභත්තො, ඉතරස්මිං කුසලත්තිකවෙදනාත්තිකසමාපන්නදුකසාපවදුකවසෙන. සඤ්ඤාක්ඛන්ධො පන පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ ඡඵස්සද්වාරවසෙන, ඉතරස්මිං ඔළාරිකදුකෙ පටිසසම්ඵස්සදුකවසෙන වෙච යථාවුත්තකුසලත්තිකාදිවසෙන ච විභත්තො. සෙසෙසු කුසලත්තිකාදිවසෙනෙව. තථා සංඛාරක්ඛන්ධො. පටිසසම්ඵස්සදුකො පනෙත්ථ නත්ථෙව. චෙතනාය එව චෙත්ථ නිද්දෙසො සංඛාරක්ඛන්ධධම්මානං චෙතනාප්පධානභාවදස්සනත්ථං. තථා හි සා “සංඛාරක්ඛන්ධො”ති වුත්තා. තත්ථාති තස්මිං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස විභජනෙ පටිනිද්දෙසෙ. තං පන ද්වයන්ති මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං. යඤ්චි සත්තවිඤ්ඤාණධාතුදෙසනායං “මනොධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතු”ති ද්වයං දෙසිතං, තං ඡවිඤ්ඤාණකායදෙසනායං “මනොවිඤ්ඤාණ”න්ත්ථෙව වුච්චති.

පාළිනයෙනාති බන්ධවිභංගපාළිනයෙන. අඤ්ඤෙන පකාරෙනාති ධම්මසංඛගහෙ, තද්ධිකථායඤ්ච ආගතෙන පකාරන්තරෙන.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

2. “කිඤ්චි” ති පදං “එකච්ච” න්ති ඉමිනා සමානත්ථන්ති ආහ “කිඤ්චිති පකාරන්තරහෙදං ආමසිත්වා අනියමනිදස්සන” න්ති. උභයෙනාති පකාරහෙදං අනාමසිත්වා ආමසිත්වා ච අනියමදස්සනවසෙන පවත්තෙන “යං කිඤ්චි” ති පදද්වයෙන. අධිජ්ජෙතත්ථන්ති රූපං. අතිච්චාති අතික්කමිත්වා. පවත්තිතොති පවත්තනතො. නියමනත්ථන්ති නිවත්තනත්ථං.

“කිඤ්චා” ති එත්ථ කිං-සද්දො පුච්ඡායං හෙතුඅත්ථදීපකො, කරණෙ වෙතං පච්චත්තවචනං, ච-සද්දො වචනාලංකාරොති ආහ “කෙන කාරණෙන වදෙථා” ති. දුතියවිකජ්ජෙ පන චුත්තනයෙනෙව කාරණත්ථෙ පවත්තං කිං-සද්දං “වදෙථා” ති කිරියාපදසම්බන්ධතෙන උපයොගවසෙන පරිණාමෙත්වා වදති “කං කාරණං වදෙථා” ති.

පුරිමසන්තානස්ස හෙදන්ති පුරිමසන්තානස්ස විනාසං, විනාසාපදෙසෙන වෙත්ථ සන්තානෙ විසදිසුජ්ජාදමෙව දස්සෙති. තෙනෙවාහ “විසදිසසන්තානුජ්ජත්තිදස්සනතො” ති. නනු ච අරූපධම්මානම්පි විරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුජ්ජත්ති අත්ථිති? සච්චං අත්ථි, සා පන න පාකට්ඨරා, පාකට්ඨරා ච ඉධාධිජ්ජෙතා. තෙනෙවාහ “සිතාදිසන්තිපාතෙ” ති. තථා වාහ භගවා “සිතෙනපි රූජ්ජති, උණ්හෙනපි රූජ්ජති” තිආදි (සං. නි. 3.79). ඉදානි හෙද-සද්දො උජුකමෙව විකාරාපත්තිං වදතිති දස්සෙන්නො “හෙදො වා” තිආදිමාහ. විසදිසරූපුජ්ජත්තියෙව, න උජ්ජන්තස්ස අඤ්ඤථාභාවොති අධිජ්ජායො. තෙන කාපිලියං පරිණාමවාදං පටික්ඛිපති. යදි පුරිමසන්තානතො හෙදො විසදිසුජ්ජත්ති රූජ්ජනං, එවං සන්තෙ ලක්ඛණස්ස අනිජ්ජසංඛගො සියාති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “අරූපක්ඛන්ධාන” න්තිආදි. එත්ථ සිතාදිභිති ආදි-සද්දෙන යථා උණ්හජ්ජිඝච්ඡාදයො සංඛගස්සන්ති, එවං ආභාරාදිනම්පි සංඛගහො ද්ධිබ්බො. යෙනාති යෙන සිතාදිභි සමාගමෙන. තත්ථාති තෙසු රූපධම්මෙසු. ආභාරාදිකස්ස වා ධීතිජ්ජත්තස්සාති සම්බන්ධො. යථා රූපධම්මානං ධීතික්ඛණෙ සිතාදිභි සමාගමො හොති, එවං අරූපක්ඛන්ධානං අඤ්ඤෙහි සමාගමො නත්ථි අතිලභුපරිවත්තිතො, තස්මා අරූපධම්මා රූපධම්මානං විය පාකට්ඨස්ස විකාරස්ස අභාවතො “රූජ්ජන්ති” ති, “රූජ්ජනලක්ඛණා” ති ච න චුච්චන්තිති සම්බන්ධො. “රූජ්ජති” ති පදස්ස කත්තුකම්මසාධනානං වසෙන අත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං “කුජ්ජති සට්ඨියති පිළියති භිජ්ජති” ති චුත්තන්ති තදත්ථං විවරන්නො “කුජ්ජතිති

එතෙනා” තිආදිමාහ. කොපාදිකිරියාති කොපසසඨසට්ඨනපිළනකිරියා. කොප-සද්දො චෙත්ථ බොහපරියායො වෙදිතබ්බො. කත්තුභූතො කම්මභූතො ච අත්ථොති කත්තුකම්මසාධනානං වසෙන වුව්චමානො භූතපාදායරූපසඨබාතො අත්ථො. කම්මකත්තුත්ථෙත භිජ්ජති-සද්දෙනාති යදා කම්මකත්තුත්ථො රුජ්ජති-සද්දො, තදා භිජ්ජති-සද්දොපි තදත්ථො එව වෙදිතබ්බොති අත්ථො. තත්ථ යදා කම්මත්ථෙ “රුජ්ජති” ති පදං, තදා “සිතෙනා” තිආදීසු කත්තුඅත්ථෙ කරණවචනං. යදා පන “රුජ්ජති” ති පදං කත්තුඅත්ථෙ කම්මකත්තුඅත්ථෙ වා, තදා හෙතුම්හි කරණවචනං වෙදිතබ්බං. “යං පන රුජ්ජති” තිආදිනා “කුජ්ජති” තිආදිනං කත්තුකම්මත්ථානම්පි අත්ථවචනානං වචනෙ කාරණං දස්සෙති. යදිපි අත්ථ-සද්දො “පිළනට්ඨො” තිආදීසු (පටි. ම. 1.17; 2.8) සභාවපරියායොපි හොති, “කෙනට්ඨොනා” ති පනෙත්ථ අභිධෙය්‍යපරියායො අධිජ්ජෙතොති ආහ “කෙනට්ඨොනාති පුච්ඡාසභාගවසෙන රුජ්ජනට්ඨොනා” ති, රුජ්ජනසද්දාභිධෙය්‍යභාවෙනාති අත්ථො. තෙනෙවාහ “න කෙවලං සද්දත්ථොයෙව රුජ්ජන” න්ති. තස්ස අත්ථස්සාති තස්ස භූතපාදායජ්ජහෙදස්ස සභාවධම්මස්ස. රුජ්ජනලක්ඛණඤ්ච නාමෙතං අනිච්චතාදි විය කක්ඛලත්තාදිතො අඤ්ඤන්ති න ගහෙතබ්බං. පඤ්ඤන්තිවිසෙසො හි තන්ති, කක්ඛලත්තාදීනංයෙව පන අරූපධම්මවිධුරො සභාවිසෙසොති වෙදිතබ්බං.

මුච්ඡාපත්තියාති මුච්ඡාය මොහස්ස ආපජ්ජනෙන. කජ්ජසණ්ඨානං උදකන්ති කජ්ජසණ්ඨාපකමහාමෙසවුට්ඨං උදකං. තථාති තජ්ජකාරතාය බාරහාවෙ සති උදකෙන කජ්ජවුට්ඨානකාලෙ විය පට්ඨි විලියෙය්‍ය. ලොකන්තරියසත්තානං පන පාපකම්මබලෙන අබාරෙපි බාරෙ විය සරීරස්ස විලියනා වෙදිතබ්බො. තෙනෙවාති සඋස්සදනිස්සයනිරයස්ස වුත්තත්තා එව. න හි අච්චිම්හි පඤ්චවිධබන්ධනාදිකම්මකාරණං කරොන්ති.

3. පකරණජ්ජත්තං රූපං පක්ඛිපිත්වා මාතිකා යපිතාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. මහාභූත...පෙ.... ආපජ්ජති තජ්ජකාරහාවෙන අතීතංසෙ ගණනං ගතන්ති වුත්තත්තාති අධිජ්ජායො. “න ඡී” තිආදිනා ධම්මන්තරනිවත්තනත්ථතා පකාරන්තරනිවත්තනත්ථතා ච භූතපාදායගහණස්ස නත්ථිති දස්සෙති. තංදස්සනෙති ගණනන්තරදස්සනෙ. තංසභාවත්තාති භූතපාදායසභාවත්තා. “න වා” තිආදිනා භූතපාදායසභාවො අතීතංසගණිතතාය තංසභාවස්සපි අඤ්ඤථා ගණිතත්තා, අතංසභාවස්ස ච තථා ගණිතත්තා අකාරණන්ති දස්සෙති. “අජ්ඣත්ත...පෙ.... ලබ්භති” ති එතෙන දුතියනෙය න කෙවලං යථාවුත්තොව දොසො, අථ ඛො අබ්බියාපිතොපි දොසොති දස්සෙති. තදෙනං පන අකාරණං කාරණභාවස්සෙව

අනධිජ්ජෙතත්තා. න හෙත්ථ භුත්තපාදායරූපභාවො අතීතංසෙ ගණනස්ස කාරණන්ති අධිජ්ජෙතං, යතො යථාචුත්තදොසාපත්ති සියා.

“කිත්ති” ති එත්ථ “කි”න්ති පුබ්බෙ යං “රූප”න්ති සාමඤ්ඤතො ගහිතං, තස්ස සරූපපුච්ඡා. ඉති-සද්දො නිදස්සනත්ථො, න කාරණත්ථො. තෙනස්ස යං රූපං අතීතං නිරුද්ධං...පෙ.... අතීතංසෙන සඬගහිතං අතීතකොට්ඨාසෙ ගණනං ගතං, තං කිත්ති වෙ? “චත්තාරො ච...පෙ.... රූප”න්ති භුත්තපාදායවිභාගදස්සනමුඛෙන විසෙසං නිදස්සෙති. යත්තකා හි ඉධ විසෙසා නිද්දිට්ඨා චක්ඛායතනාදයො, තෙසමිදං නිදස්සනන්ති. න චෙත්ථ පුරිමනයතො අවිසෙසො. තත්ථ හි රූපස්ස භුත්තපාදායනාමත්තසභාවදස්සනතා චුත්තා. තෙනාහ අට්ඨකථායං “අතීතරූපමිපි භුතානි චෙවා”තිආදි. ඉධ පන භුත්තපාදායෙන නිදස්සනභූතෙන රූපස්ස සබ්බවිසෙසවිභාවනතා දස්සිතා. එවඤ්ච කත්වා අබ්බාසිතදොසොපි චෙත්ථ අනොකාසොච, යං රූපං අජ්ඣත්තං...පෙ.... උපාදින්නං, කිත්ති? චත්තාරො ච...පෙ.... රූපන්ති තදඤ්ඤවිසෙසනිදස්සනස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. තථා වාහ “එවං සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො”ති.

පරියායදෙසනත්තාති සභාවතො පරියායනං පරිචත්තනං පරියායො, උජුකං අජ්ජවත්තීති අත්ථො. පරියායෙන, පරියායභූතා වා දෙසනා එත්ථාති පරියායදෙසනං, සුත්තන්තං. සුත්තන්තඤ්ඤි වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන දෙසෙතබ්බධම්මෙ ලෙසතො ලබ්භමානභාවකථනං, න උජුනිජ්ජදෙසභාවකථනන්ති පරියායදෙසනං නාම. තෙනෙව තං “යථානුලොමසාසන”න්ති චුච්චති. අභිධම්මො පන දෙසෙතබ්බධම්මෙ උජුනිජ්ජදෙසකථනන්ති නිජ්ජපරියායදෙසනං නාම, යතො “යථාධම්මසාසන”න්ති චුච්චති. නිව්ඡයෙන දෙසොති චචත්ථානතො කථනං. තථා හද්දෙකරත්තසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.272 ආදයො) විය අතීතාදිභාවො අතීතානාගතපච්චුජ්ජපන්නභාවො අද්ධාවසෙන ඉධාපි බන්ධවිභඨගෙ සුත්තන්තභාජනීයත්තා නිද්දිසිතබ්බො සියාති යොජනා.

සන්නිපතිතන්ති සමාගතං. සන්නානවසෙනාති පුබ්බාපරවසෙන. පුබ්බෙනාපරස්ස සමජ්ජමාණතාය අනුනං අනධිකං, තතො එව එකාකාරං. පචත්තිකාලවසෙන වා අනුනං අනධිකං, සමානසභාවතාය එකාකාරං. තෙන විසභාගඋතුනා අනන්තරිතතං දස්සෙති. එවං ආභාරෙහිති එත්ථ විසභාගාභාරෙන අනන්තරිතො අනෙකචාරං අනෙකදිවසමිපි භුත්තො සභාගෙකාභාරං නාම. “තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආභාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගත”න්ති හි චුත්තන්ති. “එකාභාරසමුට්ඨාන”න්ති පන චුත්තත්තා එකස්සෙව ආභාරස්ස යොජනා යුත්තරූපාති අපරෙ. පඤ්චද්ඨාරවසෙනාති

එත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජනතො පටියාය යාව තදාරම්මණං, යාව ජවනං, යාව වා වොට්ඨබ්බතං, තාව පවත්තා විත්තසන්නති එකවීථි. එකජවනසමුට්ඨානන්ති එකජවනවාරසමුට්ඨානං. එත්ථ ච සමයං අනාමසිත්වාච සන්නතිවසෙන, සන්නතිඤ්ච අනාමසිත්වාච සමයවසෙන අතීතාදිවිභාගො ගහෙනබ්බො.

තෙසන්නි හෙතුපච්චයානං. කලාපස්සාති රූපකලාපස්ස. කම්මානන්තරාදීති කම්මාදි, අනන්තරාදීති පච්චෙකං ආදි-සද්දො යොජෙතබ්බො. තත්ථ පට්ඨමෙන ආදිසද්දෙන උපනිස්සයපච්චයස්ස ආභාරාදිනො ච දුතියෙන සමනන්තරානන්තරූපනිස්සයාදිනො සඬගහො වෙදිතබ්බො. විත්තුජ්ජාදස්ස චෙත්ථ කම්මානන්තරාදිපච්චයවසෙන, ඉතරස්ස කම්මාදිවසෙනෙව ජනකභාවෙ යොජනා දට්ඨබ්බා. තථා විත්තුජ්ජාදස්ස පුරෙජාතවසෙන, ඉතරස්ස පච්ජාජාතවසෙන, උභයෙසමිපි සහජාතවසෙන උපත්ථම්භනං වෙදිතබ්බං. තෙනෙවාහ “යථාසම්භවං යොජෙතබ්බ”න්ති. උජ්ජාදක්ඛණෙනි හෙතුකිච්චක්ඛණෙ. හෙතුකිච්චං නාම තස්ස තස්ස උජ්ජාදෙතබ්බස්ස උජ්ජත්තිකරණං, තඤ්ච තස්මිං ඛණෙ උජ්ජන්නඵලත්තා තතො පරං කත්තබ්බාභාවතො නිට්ඨිතඤ්චාති දට්ඨබ්බං. ඉතරං පන තිසුපි ඛණෙසු පච්චයකිච්චං දට්ඨබ්බන්ති යොජනා.

6. අනිට්ඨනාමනිවත්තනස්සාති අනිට්ඨනාමනිවත්තියා අකාරණභාවදස්සනෙන ඉට්ඨනාමලාභාපනස්ස අකාරණභාවං දස්සෙති.

දෙවමනුස්සසම්පත්තිභවෙති සම්පත්තියුත්තෙ සම්පන්නෙ දෙවමනුස්සභවෙ. සම්ඤ්ඤාසාහනතාති අභිවුද්ධසාහනතා. තතො එවාති සම්පත්තිවිරහතො එව, අසම්පන්නත්තා එවාති අත්ථො. තෙසංයෙව භත්ථිආදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං න ගච්ඡන්ති සාරණාදිවසෙන දුක්ඛපච්චයත්තා. තෙසන්නි භත්ථිරූපාදීනං. “තස්ස තස්සෙවා” තිආදීනා යථාචුත්තමත්ථං විවරති. අකුසලෙන අත්තනා කතෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස පච්චයො හොතීති යොජනා. තස්මාති යස්මා කම්මං යස්මිං සන්නානෙ නිබ්බත්තං, තත්ථෙව සුඛදුක්ඛානං පච්චයො හොති, න අඤ්ඤත්ථ, තස්මා. අට්ඨකථායං පනාති එකච්චමතදස්සනං. තත්ථ “අනිට්ඨං නාම නත්ථි”ති යස්මා පටිසෙධද්වයෙන කුසලකම්මජස්ස ඉට්ඨභාවො නියතො, තස්මා “කුසලකම්මජමෙව ඉට්ඨ”න්ති එවං අනියමෙත්වා “කුසලකම්මජං ඉට්ඨමෙවා”ති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙනබ්බොති දස්සෙන්නො “අකුසලකම්මජමිපි”තිආදිමාහ. කින්ති අකුසලකම්මජං සොහනං, යං පරෙසං ඉට්ඨං නාම සියා? යදි දුග්ගතියං කෙසඤ්චි තිරච්ඡානානං සංශ්ඨානාදිසම්පත්ති සුගතියං සන්නානං අකුසලනිස්සන්දෙන විරූපරූපතා විය කුසලනිස්සන්දෙන, කථං තස්සා අකුසලකම්මජතා. අථ පන යං කෙසඤ්චි අමනාපමිපි සමානං රූපං මනාපං

හුත්වා උපට්ඨාති, තං සන්ධාය චුත්තං, එවම්පි යථා කෙසඤ්චි තිරච්ඡානාදීනං කුසලකම්මජං මනුස්සාදිරූපං අමනාපතො උපට්ඨන්තම්පි කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණභාවතො අත්ථතො ඉට්ඨමෙව නාම භොති, එවං අකුසලකම්මජං කෙසඤ්චි මනාපං හුත්වා උපට්ඨන්තම්පි අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණභාවතො අත්ථතො අනිට්ඨමෙව නාම භොති, එවඤ්චෙතං සම්පට්ච්ඡිතබ්බං. අඤ්ඤථා “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං කායදූව්චරිතස්ස ඉට්ඨො කන්තො මනාපො විපාකො උප්පජ්ජෙය්‍යා” තිආදිඅට්ඨානපාළියා (ම. නි. 3.131) විරොධො සියා. තෙනෙවාහ “කුසලකම්මජස්ස පනා” තිආදි. සබ්බෙසන්ති අත්තතො, පරෙසඤ්ච. ඉට්ඨස්ස අභාවො වත්තබ්බොති යථා “කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථි” ති චුත්තං, එවං කිඤ්චාපි “අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථි” ති අට්ඨකථායං න චුත්තං, තෙන පන නයදස්සනෙන අකුසලකම්මජස්ස අභාවො චුත්තො එව භොතීති සො සංවණ්ණනාවසෙන නිද්ධාරෙත්වා වත්තබ්බොති අධිප්පායො. එතෙන කුසලකම්මජමෙව ඉට්ඨන්ති පුරිමපදාවධාරණස්ස ගහෙතබ්බතං දස්සෙති.

ඉදානි “හත්ථිආදීනම්පි” තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති. කුසලවිපාකස්සාති එත්ථාපි කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණන්ති අත්ථො. මනුස්සානන්ති ච නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. ඉතරෙසම්පි ච අකුසලකම්මජං අකුසලවිපාකස්සෙව, කුසලකම්මජඤ්ච කුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණන්ති දස්සිතොවායං නයොති. කස්මා පන ඉට්ඨානිට්ඨමිස්සිතෙ වත්ථුම්භි මනාපතාව සණ්ඨාතීති ආහ “ඉට්ඨාරම්මණෙන...පෙ.... සක්කා වත්තු”න්ති. සුට්ඨ චුත්තන්ති “ඉට්ඨානිට්ඨං එකන්තතො විපාකෙනෙව පරිච්ඡිජ්ජති” ති වදන්තෙහි ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවචත්ථානං සම්මදෙව චුත්තං. තං අනුගන්ත්වාති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවචත්ථානං අනුගන්ත්වා. සබ්බත්ථාති සුගතිදුග්ගතිසු, සබ්බෙසු වා ආරම්මණෙසු.

“අනිට්ඨා” ති වචනෙනෙව තෙසං ඉට්ඨතා නිවත්තිතාති ආහ “සදිසතා ව රූපාදිභාවොයෙවා” ති. ඉට්ඨානෙව රූපාදීනි කාමගුණාති සුත්තෙ චුත්තානීති මිත්තපට්පක්ඛො අමිත්තො විය ඉට්ඨපට්පක්ඛා අනිට්ඨාති අධිප්පෙතාති චුත්තං “අනිට්ඨාති...පෙ.... වොහාරො වියා” ති. සබ්බානි වාති එත්ථ “පියරූපං සාතරූප”න්ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203) වචනතො කථං අනිට්ඨානං රූපාදීනං කාමගුණභාවාපත්තීති වෙ? තෙසම්පි විපල්ලාසවසෙන තණ්හාවත්ථුභාවතො පියරූපභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. යදි එවං කථං “වක්ඛුච්ඤ්ඤෙය්‍යාති රූපානි ඉට්ඨානි” තිආදිසුත්තපදං (ම. නි. 1.166; 2.155; 3.57; සං. නි. 5.30) නියතීති ආහ “අතිසයෙනා” තිආදි.

ඉන්ද්රියබද්ධරූපවසෙන පාළියං භීතදුකනිද්දෙසො පවත්තොති දස්සෙතුං “ද්වීසුපි භීතපණිතපදෙසු” තිආදිමාහ. අවයවයොගෙ සාමිවචනං, න කත්තරීති අධිජ්ජායො. “තෙසං තෙසං සත්තාන” න්ති ඉන්ද්රියබද්ධරූපෙ නිද්දිට්ඨෙය කස්මා කම්මජවසෙන අත්ථො චුත්තො, න චතුසන්තතිවසෙනාති ආහ “සත්තසත්තාන...පෙ.... චුත්ත” න්ති. පධානත්තා හි කම්මජවසෙන අත්ථං වත්වා සෙසෙසු “එවං උතුසමුට්ඨානාදීසුපි” ති අට්ඨකථායං අතිදෙසො කතො. “තෙහි තෙහීති එතස්මිං අත්ථෙ” ති ඉමිනා “තෙසං තෙස” න්ති කත්තරි සාමිවචනං ආසඬකති. තථා සති විසයෙ වා සාමිවචනෙ ලද්ධගුණං දස්සෙති “න කම්මජවසෙනෙවා” තිආදිනා, කම්මජග්ගහණඤ්චෙත්ථ උපලක්ඛණං දට්ඨබ්බං.

මරියාදාභූතන්ති උත්තමමරියාදාභූතං. තෙනෙවාහ “යස්ස යෙව මනාපා, තස්ස තෙව පරමා” ති. තෙසන්ති කාමගුණානං. සභාවතොති ලක්ඛණතො.

“එකස්මිංයෙව අස්සාදනකුප්ඤ්ඤනතො” තිආදිනා “යස්මා තෙයෙව රූපාදයො එකො අස්සාදෙති” තිආදිකං සුත්තන්තවිවරණං ඉට්ඨානිට්ඨිභාවෙ හෙතුභාවෙන චුත්තන්ති දස්සෙති. ඉට්ඨානිට්ඨිග්ගහණං භොතීති නිබ්බානෙ විය අනිට්ඨිග්ගහණං සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන අඤ්ඤෙසුපි ආරම්මණෙසු ඉට්ඨානිට්ඨාහිනිවෙසො භොතීති අධිජ්ජායො.

විභාගො නාම අසඬකරො, විත්ථාරො වාති “විභත්ත” න්ති පදස්ස “වචත්ථිතං, පකාසිත” න්ති ච අත්ථමාහ. අඤ්ඤෙසන්ති අතිඅඬ්ඬදලිද්දානං. ඉදං ඉට්ඨං, අනිට්ඨඤ්ච භොතීති එත්ථ ච-සද්දෙන අනිට්ඨං, ඉට්ඨඤ්ච භොතීති අයම්පි අත්ථො චුත්තොති වෙදිතබ්බං. අනිට්ඨං ඉට්ඨන්ති ඉට්ඨස්ස “අනිට්ඨ” න්ති, අනිට්ඨස්ස “ඉට්ඨ” න්ති ගහණෙ යථාසඬ්ඬියං යොජනා. ඉන්ද්රියවිකාරාපත්තිආදිනාති එත්ථ ආදි-සද්දෙන පුබ්බාහිසඬ්ඬාරාදිං සඬ්ඬිගණ්භාති. පුරෙතරං පවත්තවිත්තාහිසඬ්ඬාරවසෙනාපි හි විනාව සඤ්ඤාවිපල්ලාසං ඉට්ඨං “අනිට්ඨ” න්ති, අනිට්ඨඤ්ච “ඉට්ඨ” න්ති ගණිතීති.

තෙන විපාකෙනාති තෙන කුසලාකුසලවිපාකෙන. ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතන්ති යත්ථ තං උජ්ජජ්ජති, තස්ස බුද්ධරූපාදිකස්ස ගුරාදිකස්ස ච ආරම්මණස්ස යථාක්කමං ඉට්ඨතං අනිට්ඨතඤ්ච නිදස්සෙති. විජ්ජමානෙපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනන්ති ඉට්ඨාරම්මණෙ කුසලවිපාකොව උජ්ජජ්ජති, අනිට්ඨාරම්මණෙ අකුසලවිපාකොවාති එවං ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනං. ආරම්මණනියමදස්සනත්ථන්ති යං කුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං, තං ඉට්ඨං නාම. යං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං,

තං අනිට්ඨං නාමාති දස්සනත්ථං. ආරම්මණෙන නියාමිතො හි විපාකො අත්තතො උපකාරකස්ස ආරම්මණස්ස නියාමකො හොතිති.

ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛස්ස පච්චයභූතස්ස ආරම්මණස්ස ද්වාරන්තරෙ සුඛවිපාකුප්පාදනතො, ද්වාරන්තරෙ සුඛස්ස පච්චයභූතස්ස ආරම්මණස්ස ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛවිපාකුප්පාදනතො විපාකෙන ආරම්මණනියමදස්සනෙන විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨතා දස්සිතාති යොජනා.

7. දුප්පරිග්ගහට්ඨෙන කාරණභූතෙන ලක්ඛණස්ස ඉන්ද්‍රියාදිසභාවස්ස දුප්පට්ඨිජ්ඣකා, එවං සුපරිග්ගහට්ඨෙන ලක්ඛණසුප්පට්ඨිජ්ඣකා වෙදිතබ්බා. “දුරෙ”ති අවුත්තස්සාති ලක්ඛණතො “දුරෙ”ති අකථිතස්ස. වුත්තම්පිති ලක්ඛණතො “දුරෙ”ති වුත්තම්පි සුබුමරූපං.

“භින්දමානො”ති සම්භින්දමානොති වුත්තං හොතිති ආහ “මිස්සකං කරොන්තො”ති. යස්මා පන හෙදනං විභාගකරණම්පි හොති, තස්මා දුතියවිකප්පෙ “භින්දමානො”ති පදස්ස “විසුං කරොන්තො”ති අත්ථමාහ. තතියවිකප්පෙ පන භින්දමානොති විනාසෙන්නොති අත්ථො. තෙනාහ “සන්තිකභාවං භින්දිත්වා දුරභාවං, දුරභාවඤ්ච භින්දිත්වා සන්තිකභාවං කරොන්තො”ති. න හි සක්කා සන්තිකස්ස තබ්භාවං අවිනාසෙත්වා දුරභාවං කාතුං, තථා ඉතරස්සාපි. සන්තිකභාවකරණෙන න භින්දති න විනාසෙති, න ච ඔකාසදුරතො ලක්ඛණතො දුරං විසුං කරණෙන භින්දති විභාගං කරොති, නාපි ඔකාසදුරෙන ලක්ඛණතො දුරං වොමිස්සකකරණෙන භින්දති සම්භින්දතීති යොජනා. “තිධා අත්ථො දට්ඨබ්බො”ති සඬබ්බෙපෙන වුත්තමත්ථං. “න භී”තිආදිනා විවරති. විසුං කරොති, වොමිස්සකං කරොතිති කරොති-සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධො. “එත්ථාපී”තිආදිනා යථා “ඔකාසතො දුරමෙව භින්දති”ති එත්ථ ඔකාසතො දුරස්ස ඔකාසතො සන්තිකභාවකරණං අධිප්පෙතන්ති විනාසනං හෙදනං, එවං “න ලක්ඛණතො දුරං භින්දති”ති එත්ථාපි ලක්ඛණතො දුරස්ස ලක්ඛණතො සන්තිකභාවාකරණං අහෙදනං අවිනාසනන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. වොමිස්සකකරණවිභාගකරණත්ථතං සන්ධායාහ “භින්දමානොති එත්ථ ච අඤ්ඤථා හෙදනං වුත්ත”න්ති. පච්ඡිමනයෙ විනාසනත්ථමෙව සන්ධාය “හෙදනං ඉධ ච අඤ්ඤථා වුත්ත”න්ති අවොච.

රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාක්කන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

8. වක්ඛාදයො පසාදාති ඔළාරිකත්තභාවපරියාපන්නා
වක්ඛුසොතසානජිවිභාවසාදා, මනොමයත්තභාවපරියාපන්නා
වක්ඛුසොතජපසාදා ව. කායවොහාරං අරහන්තීති කායන්තොගධත්තා
කායෙකදෙසත්තා ව කායොති වත්තබ්බතං අරහන්ති. කායොති හි
අත්තභාවොපි වුවවති “සක්කායදිට්ඨි”තිආදීසු (සං. නි. 1.21; 3.155),
කරජකායොපි “සො ඉමම්භා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිමිමිනාති”තිආදීසු
(පටි. ම. 3.14). තබ්බත්ථුකාති වක්ඛාදිනිස්සිතා කායිකාති පරියායෙන
වුත්තා, නිජපරියායෙන පන චෙතසිකාව. යථාහ “යං තස්මිං සමයෙ
තජ්ජාවක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජං චෙතසිකං නෙව සාතං නාසාතං
චෙතොසම්ඵස්සජං අදුක්ඛමසුඛං වෙදයිත”න්තිආදි (ධ. ස. 152). “න හි
වක්ඛාදයො කායජපසාදා භොන්ති”ති ඉමිනා කායපසාදනිස්සිතා වෙදනා
නිජපරියායෙන කායිකාති දස්සෙති. කායිකචෙතසිකාදිභාවෙනාති ආදි-සද්දෙන
කුසලාකුසලාබ්‍යාකතාදිභාවා සචග්ගන්ති. තෙනාති සුඛාදිවෙදනෙකදෙසස්ස
අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවාභාවෙන. කෙච් පනෙත්ථ “හෙට්ඨා
දස්සිතනයත්තා පාකටත්තා අද්ධාවසෙන, එකමුහුත්තාදිපුබ්බණ්ණාදීසු
උතුආදිනා රූපස්ස විය වෙදනාය විභාගො න ග්ගන්ති සමයවසෙන ව
අතීතාදිභෙදො න දස්සිතො”ති වදන්ති. සන්තානවසෙන පවත්තානම්පි
වෙදනානං විත්තෙන සමුහතො ගහෙතබ්බතං සන්ධායාහ
“වෙදනාසමුදායො”ති. තෙහීති අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙහි. එත්ථාති
එතස්මිං විභච්ඡගෙ. තෙති “වෙදනෙකදෙසා”ති වුත්තා
කායිකචෙතසිකාදිභාවෙන හින්තා සුඛාදිවෙදනාවිසෙසා. යදි වෙදනෙකදෙසා
එත්ථ ගහිතා, ඛණපරිච්ඡින්නාව තෙ ගහෙතබ්බා, න සන්තතිපරිච්ඡින්නාති ආහ
“එකසන්තතියං පනා”තිආදි. තෙසුති සුඛාදිභෙදෙසු. භෙදොති විසෙසො.
තස්සාති සුඛාදිවිසෙසස්ස. යථා චෙත්ථ, එවං “තංසහිතතදුජ්ජාදකා”ති එත්ථාපි
තං-සද්දෙන සුඛාදිවිසෙසො පච්චාමට්ටියොති වෙදිතබ්බො. සන්තති
පරිච්ඡෙදිකා හවිතුං අරහතීති සම්බන්ධො. සන්තතිඛණවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො
වුත්තො, න අද්ධාසමයවසෙනාති අධිජ්ජායො.

“පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා”ති නිට්ඨිතහෙතුකිච්චා
අනිට්ඨිතපච්චයකිච්චාති වුත්තා, තං පන අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චන්ති එවං
වුත්තස්ස නයස්ස උපලක්ඛණන්ති ආහ “පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතාති
එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙති”ති. එත්ථ
කුසලාකුසලකිරියවෙදනානං රූපස්ස විය, විපාකානං විය ව අයං නාම
ජනකහෙතුති නිජපරියායෙන න සක්කා වත්තුං, පරියායෙන පන
අනන්තරපච්චයභූතො හෙතුති වත්තබ්බො.

11. සන්තාපනකිවචන්ති පරිඛනනකිවචං. ජාතිආදිසඬකරන්ති ජාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරතො සඬකරං සම්භෙදං අකත්වා. සමානජාතියන්ති එකජාතියං. සුඛතො තප්පජාතියා අදුක්ඛමසුඛා පඤ්ඤානාති යොජෙතබ්බාති සම්බන්ධො. සමානභෙදෙති භූමන්තරාදිසමානවිභාගෙ. උපබ්ඤ්ඤිතානං ධාතුනන්ති උළාරරූපසමුට්ඨාපනෙන පඤ්ඤානං රූපධම්මානං. විබාධිතානන්ති නිජ්ජිලිතානං මිලාපිතානං. උභයන්ති සුඛාදිද්වයං. එත්ථ ච බොහතා, ආලුළතා ච කායිකසුඛස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා. අභිසන්දනා ක්කානසුඛස්ස. මදයනා කාමසුඛස්ස. තථා ඡාදනා. ආසිඤ්ඤානා සබ්බස්ස. ඡාදනා ආසිඤ්ඤානා වා සබ්බස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා.

සභාවාදිභෙදෙන වාති සභාවපුග්ගලලොකියාදිභෙදෙන ව. එකන්තපඤ්ඤානෙ ලොකුත්තරෙ භීතපඤ්ඤානං පටිපදානං වසෙන භීතපඤ්ඤානා. එකන්තභීතෙ අකුසලෙ ඡන්දාදිවසෙන භීතපඤ්ඤානා, ඔළාරිකසුඛමතා ව. තථා හි චුත්තං අට්ඨකථායං “යා ඔළාරිකා, සා භීතා. යා සුඛමා, සා පඤ්ඤා”ති (විභ. අට්ඨ. 11). අකුසලාදීසු දොසසහගතාදිඅන්තරභෙදවසෙන උපාදායුපාදාය ඔළාරිකසුඛමතා තංතංවාපනවසෙන චුච්චති, න කුසලාකුසලාදිවසෙනාති ආහ “තංතංවාපනවසෙන කථනෙපි පරිවත්තනං නත්ථි”ති. දොසුස්සන්තතායාති කිලෙසාධිකතාය. තථාති දොසුස්සන්තතාය. කථං පන කුසලෙසු දොසුස්සන්තතා? උපනිස්සයවසෙන, කිලෙසාධිකෙහි සන්තානෙ පවත්තමානා කුසලා ධම්මා කිලෙසෙහි සම්බාධප්පත්තියා තිණාදීහි සම්බාධප්පත්තාති විය සස්සාති විපුලඵලඋළාරඵලා න භොන්තීති. තථාති මන්දදොසතාය. කුසලානං මන්දදොසතාපි චුත්තතයානුසාරෙන වෙදිතබ්බා. ඔළාරිකසුඛමනිකන්තීති එත්ථ අන්තොගධවිසෙසං නිකන්තියා ඔළාරිකසුඛමතාසාමඤ්ඤං චුත්තං. යථා භෙත්ථ ඔළාරිකසාමඤ්ඤෙන ඔළාරිකොළාරිකතරොළාරිකතමා නිකන්තියො ගස්හන්ති, තථා සුඛමසුඛමතරසුඛමතමා සුඛමතාසාමඤ්ඤෙන ගස්හන්ති. සුඛමතමනිකන්තිචත්ථුත්ති චෙත්ථ යාව භවග්ගං විපස්සනාඤ්ඤාණඤ්ඤා වෙදිතබ්බං.

13. යදි සියාති යදි අසම්පයොගො විසංසට්ඨො සියා.

සන්තිකතො අකුසලතොති අකුසලභාවෙන සන්තිකතො ලොභසහගතාදිඅකුසලවෙදයිතතො. අකුසලාති දොසසහගතාදිඅකුසලවෙදනා දුරෙති යථා උද්ධරියති. තතො දුරතො කුසලතොති තතො අකුසලතො දුරතො කාමාවචරාදිකුසලවෙදයිතතො කුසලා කාමාවචරාදිකුසලවෙදනා. “න සක්කා”ති චුත්තං උද්ධරිකුං අසක්කුණෙය්‍යතං “තථා හි සති”තිආදිනා විවරති. තස්මාති යස්මා දුරතො සන්තිකුද්ධරණං චුත්තතයෙන සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණමෙව භොති, තථා සති අත්ථවිසෙසො න භොති, උපාදායුපාදාය

දුරසන්නිකතා ඉධ වුච්චති. තස්මා සන්නිකතො සන්නිකුද්ධරණඤ්ච න සක්කා කාතුං අත්ථවිසෙසාභාවතො, අනාධිප්පෙතත්තා වාති අධිප්පායො.

නනු ච අතිසයවචනිච්ඡාවසෙන අත්ථෙව අත්ථවිසෙසොති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “දුරදුරතරතාය විය සන්නිකසන්නිකතරතාය ච අනාධිප්පෙතත්තා”ති. යාති අකුසලවෙදනා. තතොති කුසලවෙදයිතතො. ඉධ චුත්තස්ස දුරස්සාති ඉමස්මිං වෙදනාක්ඛන්ධවිභච්ඡගෙ “අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි දුරෙ”තිආදිනා (විභ. 13) චුත්තස්ස දුරස්ස. දුරතො අවිචන්තවිසභාගත්තාති යතො යං “දුරෙ”ති චුත්තං, තතො අවිචන්තවිසදිසත්තා තස්ස වසෙන දුරෙ සන්නිකං නත්ථීති න සක්කා දුරතො සන්නිකං උද්ධරිතුං. අයඤ්භෙත්ථ අධිප්පායො – හෙට්ඨා යා වෙදනා යාය වෙදනාය දුරෙති චුත්තා, සා එව තස්සා කෙනවිපි පරියායෙන සන්නිකෙති න උද්ධරිතබ්බාති. සන්නිකෙති චුත්තවෙදනංයෙව සන්ධාය වදති. භින්නෙති ලොභසහගතාදිවසෙන විභත්තෙ. තත්ථෙවාති “සන්නිකෙ”ති චුත්තඅත්ථෙ එව. ඉදං චුත්තං හොති – “අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය සන්නිකෙ”ති එවං චුත්තඅකුසලාය වෙදනායමෙව ලොභසහගතාදිවසෙන විභත්තාය දුරභාවොපි ලබ්භති. එවං සෙසෙසුපිති.

යදි සන්නිකතො දුරං ලබ්භති, යදග්ගෙන දුරං ලබ්භති, තදග්ගෙන දුරතො සන්නිකං උද්ධරියෙය්‍යාති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “උපාදායුපාදාය දුරතො ච සන්නිකං න සක්කා උද්ධරිතු”න්තිආදි. තස්සත්ථො – යං සන්නිකතො දුරං ලබ්භති, යදිපි තං විසභාගට්ඨෙන ලබ්භති, තථාපි යං තත්ථ සන්නිකං ලබ්භති, තං සභාගට්ඨෙනෙව ලබ්භතීති සන්නිකතොව සන්නිකං උද්ධටං සියාති. තස්මාති යස්මා විසභාගට්ඨෙන දුරතා, සභාගට්ඨෙන ච සන්නිකතා ඉච්ඡිතා, තස්මා. ලොභසහගතාය දොසසහගතා විසභාගතාය දුරෙ සමානා කථං සන්නිකෙ භවෙය්‍යාති අධිප්පායො. නනු තාසං අකුසලසභාගතා ලබ්භතෙවාති තත්ථ උත්තරමාහ “විසභාගතා”තිආදි. තත්ථ හෙදං අග්ගභෙත්වා න පචත්තතීති හෙදං විසෙසං අසදිසතං ගභෙත්වා එව පචත්තති විසභාගතා. දුරතායාති ඉධාධිප්පෙතාය දුරතාය සභාගස්ස අබ්‍යාපකත්තා දුරතො සන්නිකුද්ධරණං න සක්කා කාතුං. සති හි සභාගබ්‍යාපකත්තෙ සියා සන්නිකතාති දුරතො සන්නිකුද්ධරණං සක්කා කාතුන්ති අධිප්පායො. “න භී”තිආදිනා තමෙවත්ථං පාකටං කරොති. සභාගතාති සාමඤ්ඤං. හෙදන්ති විසෙසං. අන්තොගධං කත්වාවාති අභිබ්‍යාපෙත්වාච. විසභාගබ්‍යාපකත්තා සන්නිකතායාති ඉධාධිප්පෙතවිසභාගං බ්‍යාපෙත්වා පචත්තනතො හෙට්ඨා චුත්තසන්නිකතාය සන්නිකතො දුරුද්ධරණං සක්කා කාතුං. තමෙවත්ථං “අකුසලතා භී”තිආදිනා පාකටං කරොති.

වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

17. තස්සාපිති සඤ්ඤායපි. තඛ්ඛත්ථුකත්තාති චක්ඛුවත්ථුකත්තා. පටිසව්ඤ්ඤායොති යථාචුත්තපටිසතො විජානිතඛිබ්බො පටිසවසෙන ගහෙතඛිබ්බො. උත්තරපදලොපං කත්වාති පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපං කත්වා.

විඤ්ඤායභාවෙ, න උප්පත්තියන්ති අධිජ්ජායො. වචනන්ති සද්දො, නාමන්ති අත්ථො. වචනාධිනාති ගහෙතඛිබ්බං පති සද්දාධිනා, නාමායත්තගහණාති අත්ථො. යදෙත්ථ චත්තඛිබ්බං, තං නාමරූපදුකෙ (ධ. ස. මූලටී. 101-108) චුත්තමෙව. අධිවචනං පඤ්ඤත්තිපකාසකං ඤාපකං එතෙසං අත්ථිති අධිවචනා යථා අරිසසොති. තතොජාති අධිවචනසංඛිබ්බාතතො අරූපක්ඛන්ධතො ජාතො. අරූපක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එස්සෙපි යථාචුත්තො අත්ථො සම්භවතිති දස්සෙතුං “සම්ඵස්සොයෙව වා”තිආදිමාහ. න කෙවලං මනොද්වාරිකඵස්සෙ ඵව, අථ බො පඤ්චද්වාරිකඵස්සෙපි “විඤ්ඤායභාවෙ වචනං අධිකිච්ච පවත්තා අධිවචනා”තිආදිචුත්තප්පකාරො අත්ථො සම්භවති. ඉතීති තස්මා. තෙන පරියායෙනාති මනොසම්ඵස්සප්පරියායෙන. තතොජාපිති පඤ්චද්වාරිකඵස්සජාතාපි.

අඤ්ඤාප්පකාරාසම්භවතොති පටිසසම්ඵස්සප්පරියායස්ස අසම්භවතො. ආවෙණිකං පටිසසම්ඵස්සජනා. පකාරන්තරං අධිවචනසම්ඵස්සජනා.

යදි ඵවන්ති යදි පඤ්චද්වාරිකඵස්සෙහි උප්පන්නසඤ්ඤා පරියායතො නිජ්ජපරියායතො ව “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති චුච්චන්ති, ඵවං චත්තාරොපි අරූපිතො බන්ධා ඵවං චත්තුං යුත්තා. ඵවං සන්නෙ සඤ්ඤාව කස්මා “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති චුත්තාති ආහ “තිණ්ණං බන්ධාන”න්තිආදි. තත්ථ තිණ්ණං බන්ධානන්ති වෙදනාසංඛිබ්බාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං. අත්ථවසෙනාති “වචනං අධිකිච්ච පවත්තා අධිවචනා”තිආදිනා චුත්තඅත්ථවසෙන අත්චත්ථතාවසෙන. අත්තතො පත්තම්පි නාමන්ති “අධිවචනසම්ඵස්සජා”ති ඵවං අත්තතො අනුප්පත්තම්පි නාමං. ධම්මාභිලාපොති සභාවනිරුත්ති. පුබ්බෙ චතුත්තං අරූපක්ඛන්ධානං සාධාරණොපි අධිවචනසම්ඵස්සප්පචොභාරො රුළුභිවසෙන සඤ්ඤාය ඵව පවත්තොති චත්වා ඉදානි සො තදඤ්ඤාරූපක්ඛන්ධසාධාරණො සඤ්ඤාය නිවෙසිතොති දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදිමාහ. රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදිසුති ඵත්ථ ආදි-සද්දෙන කුජ්ඣිත්වා ඔලොකනාදි විය රජ්ජිත්වා සවනාදිපි සංඛිග්ගන්ති වෙදිතඛිබ්බං, තථාසොතාවධානාදිතොපි රත්තනාදිවිජානනාමිත්තතාසම්භවතො. චක්ඛුසම්ඵස්සජාසඤ්ඤාය පන පාකටභාවං නිදස්සනවසෙන දස්සෙතුං “ඔලොකනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිසයසමාගමෙ”තිආදිමාහ.

ඔලොකනස්ස අපාකටභාවෙ රත්තනාදිවිජානනං න භොති, පාකටභාවෙ ච භොතීති ආහ “පසාදවත්ථුකා එවා”ති. “අඤ්ඤං වින්තෙන්ත”න්ති යං පුබ්බෙ තෙන කථිතං, කායෙන වා පකාසිතං, තතො අඤ්ඤං කිඤ්චි අත්ථං වින්තෙන්තං. තෙනෙවාහ “ඤාත”න්ති.

සඤ්ඤාක්බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සඬබාරක්බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

20. “හෙට්ඨිමකොටියාති එත්ථා”ති ඉදං පයිමං “හෙට්ඨිමකොටියා”ති වචනං සන්ධාය වුත්තං. තස්ස හි භූමිමවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. තෙනාහ “තත්ථ හි පධානං දස්සිත”න්ති. හෙට්ඨිමකොටියාව පධානං දස්සිතන්ති ඉමමත්ථං ගහෙත්වා “යදි එව”න්තිආදිනා වොදෙති. ඉතරො “හෙට්ඨිමකොටියා පධානමෙව දස්සිත”න්ති එවමෙත්ථ නියමො ගහෙතබ්බොති දස්සෙත්තො “උපරිමකොටිගතභාවෙනා”තිආදිනා තං පරිහරති. පධානස්සෙව දස්සනං. පධානෙ හි දස්සිතෙ අප්පධානමපි අත්ථතො දස්සිතමෙව භොතීති. තෙනාහ අට්ඨකථායං “තංසම්පයුත්තසඬබාරා පන තාය ගහිතාය ගහිතාව භොන්ති”ති. යං හෙට්ඨිමකොටියං ලබ්හති, තං උපරිමකොටියමපි ලබ්හති එවාති ආහ “හෙට්ඨිමකොටි හි සබ්බබ්බියාපිකා”ති. දුතියෙ කරණනිද්දෙසනං දස්සෙතුං “ආගතාති සම්බන්ධො”ති ආහ. ආගමනකිරියා හි හෙට්ඨිමකොටියා කරණභාවෙන තත්ථ වුත්තාති. යථා ච ආගමනකිරියාය, එවං වචනකිරියායපි හෙට්ඨිමකොටියා කරණභාවො සම්භවතීති දස්සෙතුං “පුරිමෙපි වා”තිආදිමාහ. “එකුනපඤ්ඤාසප්පහෙදෙ”ති ඉදං ලොකියවිත්තුප්පාදෙ පාළිආගතානං සඬබාරක්බන්ධධම්මානං උපරිමකොටිං සන්ධාය වුත්තං. යෙවාපනකධම්මෙහි සද්ධිං උපරිමකොටියා ගය්හමානාය “තෙපඤ්ඤාසා”ති වත්තබ්බං සියා, ලොකුත්තරවිත්තුප්පාදවසෙන පන “සත්තපඤ්ඤාසා”ති.

සඬබාරක්බන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

සමුග්ගම-පදස්ස තත්ථතො පරියායතො ච අත්ථං දස්සෙති “සඤ්ජානියං ආදිඋප්පත්තිය”න්ති. හෙදතො පන සමායොගෙ උග්ගමනන්ති. තත්ථ කෙන සමායොගෙ, කුතො, කථඤ්ච උග්ගමනන්ති විචාරණායං ආහ “තංතංපච්චයසමායොගෙ”තිආදි. තත්ථෙථාති පඤ්චවොකාරභවෙ එව. තත්ථ හි පඤ්චක්බන්ධා පරිපුණ්ණා සමුග්ගවිජන්ති. යථාධිගතානං අධිගතප්පකාරානං, පටිසන්ධිකානන්ති අත්ථො. ඔපපාතිකසමුග්ගමෙනෙව

වෙන්ථ සංසෙදජසමුග්ගමොපි ගහිතොති දට්ඨබ්බො
පඤ්චක්ඛන්ධපරියාපන්නානං තදා උප්පජ්ජනාරහානං උප්පජ්ජනතො. තත්ථ
සංසෙදජා උප්පජ්ජිත්වා වඬ්ඞිත්ති, ඉතරෙ න වඬ්ඞිත්ති ඉදමෙනෙසං
නානාකරණං. සුබ්බමජාතියලොමා එව කිර කෙවි එළකා හිමවන්තෙ විජ්ජන්ති,
තෙසං ලොමං සන්ධාය “ජාතිමන්තඵළකලොම”න්ති චුත්තං අතිසුබ්බමත්තා
තෙසං ලොමානං. කෙවි පන “අජපාකතිකෙළකාදීහි සඬ්ඝරරහිතානං තෙසං
ඵළකවිසෙසානං නිබ්බන්තෙළකස්ස ලොමං ජාතිඋණ්ණා, තම්පි
තඬ්ඞිණනිබ්බන්තස්සා”ති වදන්ති. ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතස්සාති අපරෙ.
ඵවංසණ්ඨානන්ති ජාතිඋණ්ණංසුතො පග්ගරිත්වා අග්ගෙ
ධීතතෙලබ්ධිද්වයණ්ඨානං. වණ්ණප්පට්ඨාගොති රූපපට්ඨිජන්තො
සණ්ඨානපට්ඨිජන්තො ව.

සන්තතිමූලානීති තස්මිං භවෙ රූපසන්තතියා මූලභූතාති.
අනෙකින්ද්රියසමාහාරභාවතොති යථාරහං
වක්ඛාදිඅනෙකින්ද්රියසඬ්ඝාතභාවතො. පධානඬ්ඞිගන්ති උත්තමඬ්ඞිගං සිරො.

න තස්ස තස්ස බන්ධස්ස පරිපුණ්ණතං, තංතංබන්ධෙකදෙසස්සෙව
චුත්තත්තාති අධිප්පායො. කාමාවචරානන්ති කාමාවචරසත්තානං.
පරිභීතායතනස්සාති පරිභීතස්ස වක්ඛාදිආයතනස්ස වසෙන. තත්ථ දුග්ගතියං
අන්ධස්ස වක්ඛුදසකවසෙන, බධිරස්ස සොතදසකවසෙන, අන්ධබධිරස්ස
උභයවසෙන සන්තතිසීසහාති වෙදිතබ්බා. නපුංසකස්ස පන භාවහාති චුත්තා
එව. තථා අන්ධබධිරාසානකස්ස වක්ඛුසොතසානවසෙන. තං පන
ධම්මහදයවිභච්ඡිතපාළියා විරුජ්ඣති. තං පරතො ආවි භවිස්සති. රූපාවචරානං
පන වක්ඛුසොතවත්ථුජීවිතවසෙන වත්තාරි සන්තතිසීසානීති ඉතරෙසං වසෙන
සන්තතිසීසහාති වෙදිතබ්බා.

තෙසන්ති පඤ්චන්තං බන්ධානං. වත්ථුභාවෙනාති විචාරණාය
අධිට්ඨානභාවෙන. පටිසන්ධියං උප්පන්නා පවත්තා පඤ්චක්ඛන්ධාති
පටිසන්ධික්ඛණෙ පවත්තික්ඛණෙ ව පඤ්චක්ඛන්ධෙ දස්සෙති.
භූමිමනිද්දෙසොති “පඤ්චස්ස බන්ධෙස්ස”ති අයං භූමිමනිද්දෙසො. අඤ්ඤථාති
නිද්ධාරණෙ අනධිප්පෙන. “භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ”ති ඉදං
විසයාදිඅත්ථානං ඉධාසම්භවතො චුත්තං. උභයන්ති රූපාරූපං.
රූපාරූපසන්තතින්ති රූපසමුට්ඨාපකං රූපසන්තතිං අරූපසන්තතිඤ්ච. “වත්ථු
උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලං හොති”ති ඉදං න පටිසන්ධික්ඛණං එව, නාපි
වත්ථුරූපං එව සන්ධාය චුත්තන්ති දස්සෙන්නො ආහ “සබ්බරූපානං
උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලතං සන්ධාය චුත්ත”න්ති. “තදා හී”තිආදි යථාචුත්තස්ස
අත්ථස්ස කාරණවචනං. තත්ථ තන්ති රූපං. “කම්මක්ඛිත්තත්තා”ති ඉදං න

කම්මජතාමත්තං සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො කම්මජස්ස පඨමුප්පත්තියං අපතිට්ඨිතතං සන්ධායාති දස්සෙන්නො “සතිප්පි”තිආදිමාහ. තතො පරන්ති තතො පටිසන්ධිතො පරං. සදිසසන්තානෙ යථා පතිට්ඨිතං, න තථා විසදිසසන්තානෙති ආහ “සමානසන්තතිය”න්ති.

අභිගභාවන්ති කාරණභාවං. තෙනෙවාහ “සභායභාව”න්ති. තෙසං ධම්මානන්ති යෙහි සද්ධිං උප්පන්නං, තෙසං පටිසන්ධියං චිත්තචෙතසිකධම්මානං. තදාති ධීතික්ඛණෙ භඪගක්ඛණෙ ච රුපුප්පාදනමෙව නත්ථි. අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන උප්පාදක්ඛණෙ එව චිත්තස්ස බලෙභාවො, න ඉතරත්ථ. තෙනාහ “යදා ච රුපුප්පාදනං, තදා උප්පාදක්ඛණෙ”ති.

යෙහාකාරෙහීති ආහාරින්ද්රියපච්චයාදිආකාරෙහි. යථාසම්භවං පච්චයා භොන්තීති එස්සාදයො ආහාරාදිවසෙන යථාරහං පච්චයා භොන්ති. චුත්තක්ඛණෙන පටියානෙ “පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං බන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි (පටියා. 1.1.429).

චුතිචිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජමානං, චුතිචිත්තෙන වා කාරණභූතෙන උප්පජ්ජමානං. තතො පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං වියාති යථා චුතිචිත්තතො ආසන්තෙහි පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං රූපං භවත්තරෙ න උප්පජ්ජති, එවං චුතිචිත්තෙන උප්පජ්ජමානමපි අනුපච්ඡින්නෙපි වට්ටමුලෙති අකාරණං වට්ටමුලාවුපසමො චුතිචිත්තස්ස රුපුප්පාදනෙති දස්සෙති.

අරූපස්සාති ආරූප්පස්ස.

උතුනාති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නෙන උතුනා. සමුට්ඨිතෙ රූපෙති පටිසන්ධිචිත්තස්ස භඪගක්ඛණෙ රූපෙ සමුට්ඨිතෙ පටිසන්ධිඅනන්තරං පඨමභවඪගචිත්තං රූපං සමුට්ඨාපෙති. උප්පාදනිරොධක්ඛණාති යථාචුත්තෙසු සොළසසු චිත්තෙසු ආදිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො, සොළසමචිත්තස්ස නිරොධක්ඛණො වාති වදන්ති, රූපස්සෙව පන උප්පාදනිරොධක්ඛණො වෙදිතබ්බො.

ධරමානක්ඛණෙ එවාති තස්ස උතුනො විජ්ජමානක්ඛණෙ එව යදි ගහිතා, “සොළසචිත්තක්ඛණායුකං රූප”න්ති වුත්තං හොති සොළසභෙව චිත්තෙහි තස්ස ධරමානතාය පරිච්ඡින්නත්තා. උප්පාදක්ඛණං අග්ගභෙත්වාති උතුනො ධරමානක්ඛණෙ උප්පාදක්ඛණං අග්ගභෙත්වා නිරොධක්ඛණො අථ ගහිතො, “සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකං රූප”න්ති වුත්තං හොති උප්පාදක්ඛණසහිතෙන ව

එකස්ස චිත්තක්ඛණස්ස ගතිතත්තා. “අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක” න්ති චුත්තං හොති නිරොධක්ඛණස්ස බහිකතත්තා.

එවං උප්පාදනිරොධක්ඛණෙසු ගතිතෙසු අග්ගතිතෙසු ච සොළසසත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා, තතො අධිකචිත්තක්ඛණායුකතා ච සියාති දස්සෙන්වා ඉදානි තත්ථ ධීතපක්ඛං දස්සෙන්තො “යස්මා පනා” තිආදිමාහ. තත්ථ තස්ස ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්නෙසුති තස්ස උතුනො ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්නෙසු සොළසසු චිත්තෙසු පටිසන්ධිපි යස්මා ගතිතා, තස්මා උතුනො උප්පාදක්ඛණො ධරමානක්ඛණෙ ගතිතොති නිරොධක්ඛණෙ අග්ගතිතෙ “රූපෙ ධරන්නෙයෙව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජන්වා නිරුජ්ඣන්ති, තං පන සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣන්ති” ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) එවං අට්ඨකථායං වක්ඛමානා අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිජ්ජෙතා. ගතිතෙ වා නිරොධක්ඛණෙ සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිජ්ජෙතාති සම්බන්ධො. එත්ථ ච “අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා” ති ඉදං පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො ගතිතොති කත්වා චුත්තං. යස්මා පන පටිච්චසමුප්පාදවිභංගවණ්ණනායං “ද්වෙ භවභිගානි, ආවජ්ජනං, දස්සනං, සම්පටිච්ඡනං, සන්තීරණං, වොට්ඨබ්බනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි, එකං චුතිචිත්තන්ති පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථාවසෙසඵකචිත්තක්ඛණායුකෙ” ති (විභ. අට්ඨ. 227), තථා තදාරම්මණපරියොසානානි, “එකං චුතිචිත්තං, තදවසානෙ තස්මිඤ්ඤෙව ඵකචිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති” ති (විභ. අට්ඨ. 227) ච වක්ඛති. තස්මා රූපස්ස සොළසචිත්තක්ඛණායුකතායපි අත්ථසිද්ධි හොතියෙව. තෙනාහ “සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිජ්ජෙතා” ති. තථාපි උප්පජ්ජන්වා භවභිගවලනස්ස පච්චයො හොති, න උප්පජ්ජමානමෙවාති සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා වෙදිතබ්බො.

ඔජාය සභාවසුචුමතා උපාදාරූපභාවතො. එත්ථ ච මාතරා අජ්ඣොග්ගවා ඔජා බාහිරබ්භඤ්ජනං විය ගබ්භමල්ලිතා තස්මිං සන්තානෙ ඔජට්ඨමකරූපුප්පත්තියා පච්චයො හොති. ආහාරසමුට්ඨානරූපපවේණියා ඔජාය විය සෙසතිසන්තතිඔජාය රූපුප්පාදනන්ති උදරියෙ ඔජා රූපං න සමුට්ඨාපෙති උතුසමුට්ඨානභාවතො, උපාදින්නකට්ඨානෙ එව පන සමුට්ඨාපෙති, රසහරණීහි ගන්ත්වා කායානුසටන්ති වෙදිතබ්බො.

චිත්තඤ්චෙවාති එත්ථ ච-සද්දෙන පටියොගීනං කම්මමෙව සමුච්චිතොති, න චිත්තෙන සම්පයුත්තධම්මෙති කත්වා ආහ “චිත්තස්ස පුබ්බභිගමතාය චුත්ත” න්ති. “චිත්තුප්පාදං ගණ්හාති ‘චිත්තං උප්පන්නං හොති’ තිආදියු (ධ. ස.

1) විය, න කම්මවෙනනං විය එකධම්මමෙවා”ති වුත්තෙ “යථා විත්තසමුට්ඨානාරූපස්ස හෙතුආදයො විත්තසම්පයුත්තධම්මාපි සමුට්ඨාපකාව, එවං කම්මසමුට්ඨානාරූපස්ස කම්මසම්පයුත්තාපි”ති වොදනං සමුට්ඨාපෙත්වා තස්ස පරිභාරං වත්තුං “කම්මසමුට්ඨානඤ්චා”ති ආදිමාහ.

රූපස්සාති රූපක්ඛණස්ස, රූපස්ස වා අද්ධුනො. නයදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං පටිසන්ධික්ඛණෙ එව රූපාරූපධම්මානං එකක්ඛණෙ පාතුභාවොති ඉමස්ස අත්ථස්ස අනධිජ්ජෙතත්තා. තෙනෙවාහ “තතො පරම්පි රූපාරූපානං සහුජ්ජත්තිසබ්භාවතො”ති. යථා ව “පටිසන්ධික්ඛණෙ එවා”ති නියමො න ගහෙනබ්බො, එවං “එකක්ඛණෙ එව පාතුභාවො”තිපි නියමො න ගහෙනබ්බොති දස්සෙත්තො “න පනෙත”න්ති ආදිමාහ. තංදීපනත්ථමෙවාති අසමානකාලතාදීපනත්ථමෙව, න සහුජ්ජාදීපනත්ථං. අද්ධානපරිච්ඡෙදකථා හි අයන්ති.

යදි එවන්ති යථා ඵලපත්තාති, එවං රූපාරූපධම්මා යදි දන්ධලහුපරිවත්තිනො. අසමානද්ධත්තාති අතුල්යකාලත්තා. නිව්ඡේදදෙසුති නිබ්බිවරෙසු. තෙන නිරන්තරජ්ජවත්තිං එව විභාවෙති. අයන්ති අද්ධානපරිච්ඡෙදකථා. විත්තජරූපාදීනං න තථා නිරන්තරභාවෙන පවත්ති, යථා කම්මජරූපානන්ති ආහ “කම්මජරූපජ්ජවත්තිං සන්ධායා”ති. කම්මජරූපානං වා ඉතරෙසං මූලභාවතො පධානන්ති “කම්මජරූපජ්ජවත්තිං සන්ධායා”ති වුත්තං. අවිත්තුජ්ජාදකත්තා අබ්බයාබජ්ඣකාය නිරොධසමාපත්තියා නිබ්බානපටිභාගතා වෙදිතබ්බා. පදෙ පදං අක්කම්ත්වාති ලකුණ්ඩකපාදතාය අත්තනො අක්කන්තපදසම්පෙ පදං නික්ඛිපිත්වා. යො හි සීසපදවික්කමො ලකුණ්ඩකපාදො, සො ඉධාධිජ්ජෙතොති ආහ “ලහුං ලහුං අක්කම්ත්වාති අත්ථො”ති. සහෙව නිරුජ්ඣන්තිති රූපං කම්මජම්බාධිජ්ජෙතන්ති කත්වා වුත්තං. උතුජං පන වුතිනො උද්ධම්පි පවත්තති එව. පුබ්බෙ වුත්තන්ති “රූපස්ස සත්තරසවිත්තක්ඛණා, අරූපස්ස තතො එකභාගො”ති (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා) එවං වුත්තං අද්ධානජ්ජකාරං.

එකුජ්ජාදතොති සමානුජ්ජාදතො. සමානත්ථො හි අයං එක-සද්දො. එකො දට්ඨබ්බාකාරොති එකො ඤාතපරිඤ්ඤාය පස්සිතබ්බාකාරො. එවඤ්චි සොළසාකාරා සියුං, ඉතරථා වීසති, තතො අධිකා වා එතෙ ආකාරා භවෙය්යුං. තස්සාති පච්ඡිමකම්මජස්ස. හෙට්ඨා සොළසකෙති පරියොසානසොළසකස්ස අනන්තරාතීතසොළසකෙ. පච්ඡිමස්සාති තත්ථ පච්ඡිමවිත්තස්ස. නානානිරොධභාවං විය එකුජ්ජාදභාවම්පි පච්ඡිමකම්මජස්ස යපනෙ කාරණං.

අනිච්ඡන්තො “යදි පනා”ති සාසඬකං වදති. “සබ්බමිප්පි”ති ආදිනා තත්ථ අනිප්පසඬගං දස්සෙති. වජ්ජෙතබ්බං නානුප්පාදං එකනිරොධං. ගහෙතබ්බං එකුප්පාදනානානිරොධං. උභයමිපි තදා නත්ථි අනුප්පජ්ජනතො. තෙනොවාහ “කම්මජරුපස්ස අනුප්පත්තිතො”ති. තතො පුබ්බෙති පච්ඡිමකම්මජරුප්පජ්ජනතො ඔරං. අඤ්ඤස්සාති යස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තතො අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස. ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස එකුප්පාදතා, භඬගක්ඛණෙ උප්පන්නස්ස නානානිරොධතා ව නත්ථිති ආහ “ධීතිභඬගක්ඛණෙසු උප්පන්නරූපානි වජ්ජෙත්වා”ති. තෙනාති රූපෙන. “සබ්බලිකස්ස විය සම්බන්ධො”ති එතෙන අවිච්ඡින්නසම්බන්ධො ඉධ “පචෙණි”ති අධිප්පෙතොති දස්සෙති. අඤ්ඤාති විච්ඡිජ්ජමානමිපි ගහෙත්වා “පචෙණි”ති වුච්චමානෙ. න හි රූපධම්මානං අරූපධම්මානං විය අනන්තරපච්චයභාවො අත්ථිති රූපධම්මානං භඬගක්ඛණෙ උප්පන්නරූපධම්මෙ අග්ගහෙත්වා “අට්ඨවත්තාලියා”ති වුත්තං. තෙසං පන ගහණෙ එකුතපඤ්ඤාසාව සියාති ආහ “එකුතපඤ්ඤාසකම්මජියවචනං කත්තබ්බං සියා”ති.

සුදීපනත්තාති සුබදීපනත්තා, නයදස්සනභාවෙන වා සුට්ඨු දීපනත්තා. තෙනොවාහ “එතෙන හි නයෙනා”ති ආදි. තත්ථ තත්ති රූපං. තෙනාති රූපෙන. උභයත්ථාති පච්ඡිමකම්මජරුප්පජ්ජවත්තියං, තතො පුබ්බෙ ව. අඤ්ඤස්සාති එකස්ස චිත්තස්ස ධීතික්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා තතො අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස. තස්සාති රූපස්ස. එත්ථ ව පච්ඡිමකම්මජරුප්පජ්ජවත්තියං නිරුජ්ඣනකන්ති වුත්තං තතො පුරෙතරප්පවත්තං රූපං වෙදිතබ්බං. චතුසන්තතිකරූපෙනාති ආදි යථා වුත්තසඬගහගමනදස්සනං. එත්ථාති එතස්මිං නානුප්පාදෙකනිරොධතාදීපනෙ. ධීතික්ඛණෙති අරූපස්ස රූපස්ස ව ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස රූපස්ස ව අරූපස්ස ව දස්සිතත්තා. අදස්සිතස්සාති යථා එව එත්ථ, එවං තත්ථ විභජිත්වා අදස්සිතස්ස. කස්මා පනෙත්ථ පච්ඡිමකම්මපෙන දීපනායං සමතිං සකම්මජරුපග්ගහණං කතන්ති ආහ “සමතිංස...පෙ.... යොජිත්”න්ති. තතො කම්මතො ජාතා තංකම්මජා, තෙසු. සඬබරොතිති සඬබාරො, ජීවිතඤ්ච තං සඬබාරො වාති ජීවිතසඬබාරො, ආයු. ජීවිතෙන සඬබරියන්තිති ජීවිතසඬබාරා, උස්මාදයො.

අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙති යස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං අඤ්ඤස්ස තතො සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, ධීතික්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස ධීතික්ඛණෙති සම්බන්ධො. “වුත්තන්ති අධිප්පායො”ති ඉදං පාළියා විරුජ්ඣන්තමිපි අට්ඨකථායං ආගතභාවදස්සනත්ථං වුත්තන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායොති අත්ථො. කස්මාති චිත්තසමුට්ඨානරූපං සන්ධාය පාළි පවත්තා,

අට්ඨකථායං පන කම්මජරුපන්ති සා තාය කෙන කාරණෙන විරුජ්ඣන්ති ආහ
 “චතු...පෙ.... භවිතබ්බත්තා”ති, නිජ්චන්තස්සාති අධිජ්ජායො. තෙනාහ
 අට්ඨකථායං “යො වායං චිත්තසමුට්ඨානස්ස...පෙ.... කම්මාදිසමුට්ඨානස්සාපි
 අයමෙව බණ්ණියමො”ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා). එතෙහීති
 යථානිතො යමකපායො, “කායසංඛාරො චිත්තසමුට්ඨානො”තිආදිකො
 අට්ඨකථාපදෙසොති එතෙහි. තත්ථියෙව එකුජ්ජාදඨකනිරොධදීපනතොති
 අධිජ්ජායො. තෙන හි වුත්තං “යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උජ්ජජිජති, තතො
 පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣන්ති”තිආදි.

පුන

“එතෙහි” ති

ඉමිනා

එකුජ්ජාදනානානිරොධනානුජ්ජාදඨකනිරොධදීපනවසෙන පවත්තා
 අට්ඨකථාපදෙසා ගතිතාති වෙදිතබ්බං, උභයත්ථාපි වා එතෙහි ආවරියෙහීති
 අත්ථො. තතියො භාගො, තෙන අධිකා සොළසචිත්තක්ඛණායුක්තා
 තතිය...පෙ.... යුක්තා වුත්තාති සම්බන්ධො. තතිය භාගොති ව
 උජ්ජාදට්ඨිතික්ඛණෙ උපාදාය භංගක්ඛණො අධිජ්ජෙතො. යස්මිං එකාදස
 චිත්තක්ඛණා අතීතා, අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුක්තෙ, යස්මිං පඤ්චදස
 චිත්තක්ඛණා අතීතා, අවසෙසඵකචිත්තක්ඛණායුක්තෙ තස්මිංයෙව ආරම්මණෙති
 යොජෙතබ්බං. උභයඤ්චෙතං යථාක්කමං මනොද්චාරෙ පඤ්චද්චාරෙ ව
 ආපාඨගතං වෙදිතබ්බං. න ඛො පනෙවං සක්කා විඤ්ඤාතුං
 එකචිත්තක්ඛණාතීතං ආරම්මණං සන්ධාය පටිච්චසමුප්පාදවිභංගට්ඨකථායං
 (විභ. අට්ඨ. 227) තථා වුත්තන්ති දස්සෙන්නො “න හි සක්කා”තිආදිමාහ.
 පඤ්චදසාති අතිරෙකපඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතාති සම්බන්ධො.
 “තස්මා”තිආදිනා යත්ථ බණ්ණකදෙසං අග්ගහිතන්ති න සක්කා වත්තුං, තමෙව
 දස්සෙති. එවං තාව න රූපං සත්තරසචිත්තක්ඛණායුක්තං, නාපි
 තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක්තං, අථ ඛො
 සොළසචිත්තක්ඛණායුක්තමෙවාති දස්සිතං හොති.

කස්මා පනෙත්ථ රූපමෙව සමානෙපි අනිච්චසංඛිතාදිභාවෙ විරායුක්තං
 ජාතන්ති? දන්ධපරිවත්තිභාවතො. අරූපධම්මා හි සාරම්මණා චිත්තපුබ්බභිගමා,
 තෙ යථාබලං අත්තතො ආරම්මණවිභාවනවසෙන පවත්තන්තීති
 තදන්ථනිජ්චන්තිසමනන්තරමෙව නිරුජ්ඣන්තො ලහුපරිවත්තිතො. තෙනාහ
 භගවා, “නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මමිපි සමනුපස්සාමි එවං
 ලහුපරිවත්තං, යදිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත”න්ති (අ. නි. 1.48). රූපධම්මා පන
 අනාරම්මණා, තෙ ආරම්මණවසෙන අරූපධම්මෙහි විභාවෙතබ්බා. සා ව තෙසං
 වොහාරානුගුණා විභාවෙතබ්බතා අත්තතො දන්ධපරිවත්තිතාය, තෙසඤ්ච
 ලහුපරිවත්තිතාය සොළසහි සත්තරසහි වා චිත්තක්ඛණෙහි නිජ්ජජිජතිති
 රූපමෙවෙත්ථ විරායුක්තං ජාතං. කිඤ්ච -

ලභ්‍යවිඤ්ඤාණවිසයසන්තතිමත්තාධිනවුත්තිතාය තිණ්ණං බන්ධානං,
 ආරම්මණුපලද්ධිමත්තභාවතො විඤ්ඤාණස්ස ච ලභ්‍යපරිවත්තිතා,
 දන්ධමභාභුතජ්ජවිවයතාය පන රූපස්ස දන්ධපරිවත්තිතා. නානාධාතුසු
 තථාගතස්සෙව යථාභුතඤ්ඤාණං, තෙන ච රූපමෙව පුරෙජාතපව්වයො වුත්තො,
 පච්ඡාජාතපව්වයො ච තස්සෙවාති න එත්ථ අනිච්චසංඛිතාදිභාවසාමඤ්ඤෙන
 රූපාරූපං සමානායුකං පරිකප්පෙතඛිං. වුත්තනගෙන රූපමෙව විරායුකන්ති
 නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තඛිං.

යථා ච රූපස්ස සත්තරසවිත්තක්ඛණායුකතා,
 තතියභාගාධිකසොළසවිත්තක්ඛණායුකතා චා න භොති, තං දස්සෙත්වා ය්වායං
 අට්ඨකථායං විත්තස්ස ධීතික්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, තත්ථ ධීතික්ඛණමෙව
 තාව විත්තස්ස අනනුජානන්තො “යො චෙත්ථ...පෙ.... විචාරෙතඛිං” ති
 වත්වා යමකෙ උප්පන්නඋප්පජ්ජමානවාරාදිපාළිං ආභරන්තො
 “විත්තයමකෙ” තිආදිමාහ. තත්ථ පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙති උභයමිපි යමකපදං
 අභාපෙත්වා කතවිස්සජ්ජනෙ. උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්ඤාවාති උප්පාදක්ඛණෙ
 ච විත්තං, අනාගතඤ්ඤව විත්තං න නිරුද්ධං, නිරුජ්ඣමානන්ති අත්ථො.
 ධීතික්ඛණාභාවං විත්තස්ස දීපෙතීති උප්පන්නඋප්පජ්ජමානවාරාදිසු
 “ධීතික්ඛණෙ” ති අවචනං විත්තස්ස ධීතික්ඛණං නාම නත්ථීති ඉමමත්ථං දීපෙති
 බොධෙති. න හි යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං
 දිස්සතීති අධිප්පායො. න කෙවලමහිධම්මෙ අවචනමෙව විත්තස්ස
 ධීතික්ඛණාභාවජොතකං, අපිච බො සුත්තන්තපාළිපීති දස්සෙත්තො
 “සුත්තෙසුපී” තිආදිමාහ. තත්ථ අඤ්ඤථත්තං නාම පුබ්බාපරවිසෙසො.
 ඛණද්වයසමඛිං ධීතන්ති පච්චුප්පන්නස්ස ධීතභාවමාහ. අඤ්ඤථත්තං පන
 සන්තානෙයෙව චෙදිතඛිං.

එත්ථ ච කෙවි “යථාභූතො ධම්මො උප්පජ්ජති, කිං තථාභූතොව භිජ්ජති,
 උදාහු අඤ්ඤථාභූතො? යදි තථාභූතොව භිජ්ජති, න ජරතාය සම්භවො. අථ
 අඤ්ඤථාභූතො, අඤ්ඤො එව සොති සබ්බථාපි ධීතික්ඛණස්ස
 අභාවොයෙවා” ති වදන්ති. තත්ථ එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදනිරොධානං
 අඤ්ඤොව උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො නිරොධක්ඛණො. උප්පාදාවත්ථඤ්ඤි
 උපාදාය උප්පාදක්ඛණො, නිරොධාවත්ථං උපාදාය නිරොධක්ඛණො.
 උප්පාදාවත්ථාය ච භින්නා නිරොධාවත්ථාති එකස්මිංයෙව සභාවධම්මෙ යථා
 ඉච්ඡිතඛිං, අඤ්ඤථා අඤ්ඤොව ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤො ධම්මො
 නිරුජ්ඣතීති ආපජ්ජෙය්‍ය, එවං නිරොධාවත්ථාය විස නිරොධානිමුඛාවත්ථායපි
 භවිතඛිං. සා ධීති, ජරතා වාති සම්පට්චිඡිතඛිංමෙතං. යදි එවං කස්මා පාළියං
 ධීතික්ඛණො න වුත්තොති? විනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරොධෙන නයදස්සනවසෙන
 පාළි ගතාති චෙදිතඛිං. අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාවි

විනෙය්‍යස්ස කාසයානුරොධෙන පවත්ති. තථා හි රූපස්ස උප්පාදො “උපවයො, සන්තති”ති හින්දිත්වා දෙසිතො. හෙතුසම්පයුත්තදුකාදිදෙසනා චෙත්ථ නිදස්සිතබ්බා.

“යස්ස වා පනා”ති ආදි පුච්ඡාවචනං. තස්ස “නො”ති විස්සජ්ජනං. සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති විත්තුප්පාදස්ස නිරොධක්ඛණො චුත්තො. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – යදි විත්තස්ස භවිගක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තං දුක්ඛසච්චන්ති කත්වා “නො”ති වත්තුං න සක්කා, චුත්තඤ්චෙනං. තස්මා විඤ්ඤායති “විත්තස්ස නිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො නත්ථි”ති. තයිදමකාරණං. අරූපලොකඤ්ඤි සන්ධාය, විත්තසමුට්ඨානරූපං වා “නො”ති සක්කා වත්තුන්ති. අයඤ්ඤි යමකදෙසනාය පකති, යදිදං යථාසම්භවයොජනා. එතෙන “න ව විත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා”ති ආදිවචනං පටික්ඛිත්තං දට්ඨබ්බං. අථ වා පච්චාසත්තිඤායෙන යං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣති, තෙන යං දුක්ඛසච්චං උප්පාදෙනබ්බං විත්තචෙතසිකතප්පට්ඨද්ධරූපසච්චාතං, තස්ස තදා උප්පත්ති නත්ථි “නො”ති විස්සජ්ජනං, න සබ්බස්ස.

සහුප්පාදෙකනිරොධවචනතොති “යස්ස කාසසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස විත්තසඬ්ඛාරො නිරුජ්ඣති? ආමන්තා”ති (යම. 2.සඬ්ඛාරයමක.79) එවං සහුප්පාදසහනිරොධවචනතො. තෙන වචනෙනාති “යස්ස කාසසඬ්ඛාරො”ති ආදිවචනෙන. අඤ්ඤරූපානන්ති කම්මඋතුආභාරජරූපානං. සහුප්පාදසහනිරොධාදිකානන්ති එත්ථායං යොජනා – අප්පටික්ඛිත්තසහුප්පාදසහනිරොධඅනනුඤ්ඤාතනානුප්පාදනානානිරොධඅනිවාරිතඅබ්බයාකතභාවානං කම්මජාදිනන්ති. එතෙනාති “යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති”ති ආදිකෙන (යම. 3.ධම්මයමක.163) පාඨෙන, “න විත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා”ති යුත්තිවචනෙන ව. යමකපාළිඅනුස්සරණෙති යථාදස්සිතවිත්තයමකපාළියා යථාරුතවසෙනෙව අනුස්සරණෙ විජ්ජමානෙ. භිජ්ජමානතාති විත්තස්ස භිජ්ජමානතා නාම නිරුජ්ඣමානතා ධීතියා අභාවතො. සභායභාවං නාපි ගච්ඡති නිස්සයත්ථිභාවාදිනා පච්චයභාවාභාවතො. උප්පාදක්ඛණෙ එව හි අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන විත්තස්ස බලවතා. එවඤ්ච සතිති එවඤ්ච උතුනාපි භවිගවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව රූපසමුට්ඨාපනෙ සති. තං විත්තක්ඛණෙති තස්ස විත්තස්ස ඛණෙ, ඛණද්වයෙපිති අත්ථො. තෙනෙවාති අතිලහුපරිවත්තිභාවෙනෙව. අථ වා තෙනෙවාති දන්ධපරිවත්තිකතාය රූපස්ස සකලං එකවිත්තක්ඛණං උප්පජ්ජමානභාවෙනෙව. තන්ති විත්තං. පටිසන්ධිවිත්තං සම්පයුත්තධම්මානං විය සහජාතරූපධම්මානම්පි සහජාතාදිපච්චයෙන පච්චයො භොතීති ආහ “පටිසන්ධිතො උද්ධ”න්ති. විත්තසමුට්ඨානානං විත්තං සහජාතාදිපච්චයො

හොතියෙවාති වුත්තං “අවිත්තසමුට්ඨානාන”න්ති. තදනන්තරන්ති යෙන විත්තෙන සහුප්පන්තං, තස්ස විත්තස්ස අනන්තරං. තන්ති රූපං. තදනන්තරං විත්තන්ති සහුප්පන්තවිත්තානන්තරං විත්තං. යදි එවන්ති යදි සකලං විත්තක්ඛණං රූපං උප්පජ්ජමානමෙව හොති, විත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එව රූපස්ස උප්පාදාරම්භොති ආහ “න, විත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදාරම්භාභාවතො”ති. විත්තක්ඛණෙති අත්තනා සහුප්පන්තවිත්තස්ස ඛණෙ. තන්ති රූපං. රූපසමුට්ඨාපනපුරොපාතපච්චයකිච්චන්ති රූපසමුට්ඨාපනකිච්චඤ්ච පුරොපාතපච්චයකිච්චඤ්ච. ධීතිප්පත්තිවිසෙසාලාහන්ති ධීතිප්පත්තියා ලද්ධබ්බො යො විසෙසො, තස්ස අලාහං. ඉදං වුත්තන්ති “යෙන සහුප්පජ්ජති, තංවිත්තක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජමානමෙවා”ති ඉදං පරියායෙන වුත්තං.

යං යස්ස සම්බන්ධිභාවෙන වුත්තං, තං දුරෙ ධීතම්පි තෙන සම්බන්ධනීයන්ති ආහ “තතො පරං...පෙ.... එතෙන සහ සම්බන්ධො”ති. තස්මා “තතො”ති එත්ථ තංසද්දෙන වුතිං පච්චාමසතීති වුත්තං “වුතිතො පරන්ති අත්ථො”ති.

නත්ථීති කත්ථාති යදිපි යථා අට්ඨකථායං වුත්තං, තථා එකුප්පාදෙකනිරොධතා රූපානං අරූපෙහි, අරූපානඤ්ච රූපෙහි නත්ථී. යථා ච අම්භෙහි වුත්තං, තථා අත්ථෙවාවති අධිප්පායො.

චතුත්ථස්ස පකාරස්ස වුච්චමානත්තා “තයො පකාරෙ ආහා”ති වුත්තං.

“තෙසංයෙව රූපානං කායවිකාරො”තිආදිනා පරිනිප්ඵන්තානං විකාරාදිභාවං දස්සෙත්වා “සබ්බං පරිනිප්ඵන්තං සඬ්ඛතමෙවා”ති වදන්තෙන පරිනිප්ඵන්තතාපරියායො දස්සිතො. පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡින්නොති පාතුභාවවිද්ධංසභාවපරිච්ඡින්නො, උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො වා. “අයං දත්තො නාම හොතු”තිආදිනා නාමකරණං නාමග්ගහණං. සමාපජ්ජනං නිරොධසමාපත්තියා සමථවිපස්සනානුක්කමෙන නාමකායස්ස නිරොධමෙව. ආදි-සද්දෙන සත්තකසිණාදිපඤ්ඤත්තියා පඤ්ඤාපනං සඬ්ගණ්භාති. නිප්ඵාදියමානොති සාධියමානො.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

උප්පත්තික්කමාදිසු දෙසනාක්කමොපි ලබ්භතෙවාති “චත්තාරො සතිපට්ඨානාතිආදිකො දෙසනාක්කමොවා”ති වුත්තං. අනුපුබ්බුක්කංසතොති

දානසිලකාමාදීනවාදිදස්සනතෙක්ඛම්මකථානං.

අනුක්කමෙන

උක්කට්ඨභාවතො කථානං අනුපුබ්බක්කංසතා වුත්තා. තෙන උක්කංසක්කමො නාමායං විසුං කමොති දස්සෙති. තථාපි දානාදීනං දෙසනාක්කමාවරොධනෙ කාරණමාහ “උප්පත්තිආදිවචන්ථානාභාවතො”ති. තත්ථ ආදි-සද්දෙන පහානපටිපත්තිභූමික්කමෙ සඪගණ්භාති. “චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූත”න්ති ඉමිනා පඤ්චරූපින්ද්රියගොචරතා අධිප්පෙතාති ආහ “එකදෙසෙනා”තිආදි. එකදෙසෙනාති බාහිරොළාරිකායතනෙනි. එත්ථාති “යං වෙදයති, තං සඤ්ජානාති”ති එතස්මිං පදෙ වුත්තනයෙන.

තංසභාවතානිවත්තනත්ථන්ති

අනාසවධම්මසභාවතානිවත්තනත්ථං.

අනාසවා බන්ධෙස්වෙව වුත්තාති අත්ථො සාසවානම්පි බන්ධෙසු වුත්තත්තා. නනු ච අනාසවධම්මො බන්ධෙසු අවුත්තොපි අත්ථිති? සච්චං අත්ථි, බන්ධාධිකාරෙ බන්ධපරියාපන්නා එව අනාසවා ගස්හන්තිති නායං දොසො.

යථා

එස්සාදයො

විසෙසතො

තදනුගුණවුත්තිතාය

සඪබතාහිසඪබරණසභාවාති සඪබාරක්ඛන්ධෙ සමචරුද්ධා, න එවං වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානිති රූපධම්මා විය තාති විසුං බන්ධභාවෙන වුත්තාති. එතෙන එස්සාදීනං විසුං බන්ධසද්දවචනියතාභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. තෙන වුත්තං “පුසනාදයො පනා”තිආදි. ඉතිආදීනඤ්ච සුත්තානන්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන “රූපෙ බො, හික්ඛවෙ, සති රූපං උපාදාය රූපං අභිනිවිස්ස උප්පජ්ජන්ති සංයොජනාහිනිවෙසවිනිබන්ධා. වෙදනාය...පෙ.... සඤ්ඤාය... සඪබාරෙසු... විඤ්ඤාණෙ සති විඤ්ඤාණං උපාදාය විඤ්ඤාණං අභිනිවිස්ස උප්පජ්ජන්ති සංයොජනාහිනිවෙසවිනිබන්ධා”ති (සං. නි. 3.158), තථා “අහං රූපං, මම රූපන්ති පරියුට්ඨට්ඨායී භොති”ති (සං. නි. 3.1) ච එවමාදීනං සුත්තපදානං සඪගහො දට්ඨබ්බො. එතෙනාති අත්තනා දස්සිතසුත්තෙන. චක්ඛමානසුත්තවසෙන වාති “රූපෙ බො, හික්ඛවෙ, සති”තිආදිකස්ස අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) චක්ඛමානස්ස සුත්තස්ස වසෙන. “පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා”ති එතෙන නවත්තබ්බාරම්මණාපි දිට්ඨි බන්ධෙ එව නිස්සාය උප්පජ්ජති, පගෙව බන්ධාරම්මණාති දස්සෙති.

වෙදනාකාරණායාති වෙදනායාතනාය. ඡාදාපනතොති රොවාපනතො. බාහුල්ලෙනාති බහුලභාවෙන. උපාදානක්ඛන්ධා හි බාහුල්ලප්පවත්තිකා, න ඉතරෙ.

පුටං කත්වාති ව ඡත්තසදිසං පුටං බන්ධං කත්වා. වත්ථුමිනි වක්ඛාදිවත්ථුමිනි. වට්ඨගතවෙදනං සන්ධාය චුත්තං. සා හි ඉධ දට්ඨබ්බහාවෙ යිතා. උනෙනෙති වත්ථුනා, කිලෙසෙහි ව උනෙනෙහි.

මායායාති ඉන්ද්‍රජාලාදිමායාය පයොගො මායාති අධිප්පායෙනාහ “මායාය දස්සිතං රූපං ‘මායා’ති ආහා”ති. වත්ථුභාවාදිතොති ආදි-සද්දෙන ආරම්මණසම්පයුත්තාදිකෙ සඬගණ්හාති. කත්ථවිති රූපක්ඛන්ධාදිකෙ. කොචි විසෙසොති අසුභාදිකොච.

තස්සාති අජ්ඣත්තිකරූපස්ස. යස්ස කාමරාගප්පහානමුඛෙන සබ්බරාගප්පහානං සම්භවති, තං සන්ධායාහ “කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභප්පහානං වදති”ති. යොජෙතබ්බන්ති වෙදනාය ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්සා සමුදයභූතෙ එස්සෙපි ඡන්දරාගං පජහතිති යොජෙතබ්බන්ති. පරිඤ්ඤත්තයස්ස යොජනා පාකටා එව.

තතොති දුක්ඛුප්පාදනසුඛවිනාසනානං අදස්සනතො. භින්දති විනාසෙති. තන්ති මනොසඤ්චෙතනාහාරං ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාහි පරිග්ගණ්හාති තීරෙති.

තං පජහන්තොති අවිජ්ජං පජහන්තො. පරාමට්ඨන්ති පරාමාසසඬබාතාය දිට්ඨියා නිව්වාදිවසෙන ගතිතං. විඤ්ඤාණං නිව්වතො පස්සන්තො දිට්ඨපාදානං උපාදියතිති අයමත්ථො “තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති, අනඤ්ඤ”න්තිආදිසුත්තපදෙහි (ම. නි. 1.396) දීපෙතබ්බො.

කමාදිවිනිව්ජයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

34. තං වත්වාති තං භූමිවසෙන ජානිතබ්බතං “සබ්බාපි චතුභූමිකවෙදනා”තිආදිනා වත්වා. සම්පයුත්තතො දස්සිතතාදීති එත්ථ ආදි-සද්දෙන හෙතුජාතිභූමිඉන්ද්‍රියවත්ථුසම්ඵස්සප්පහෙදතො දස්සිතතං අනවසෙසතො සඬගණ්හාති.

යදිපි තං-සද්දො පුබ්බෙ චුත්තස්ස සාමඤ්ඤතො පටිනිද්දෙසො, තථාපි අනන්තරමෙව පච්චාමසිතුං යුත්තො ඉතරත්ථ අසම්භවතොති ආහ “අට්ඨ...පෙ.... යොජනා”ති. “අට්ඨවිධත්තභාවතො”ති ඉමිනා තං අසම්භවං දස්සෙති.

පුරුෂත්වමෙව වුත්තො, අපුබ්බතාභාවතොති අත්ථො.

ගහණවඩ්ඪනවසෙනාති ගහණස්ස වඩ්ඪනවසෙන. ගහණන්ති චෙත්ථ කථනං දට්ඨබ්බං, තස්ස වඩ්ඪනං තස්මිං තස්මිං යානෙ අවුත්තස්ස කථනං. තෙනාහ “පුබ්බෙ ගහිතතො අඤ්ඤස්ස ගහණං වඩ්ඪන”න්ති, තතො එව ව “පුරිමගහිතෙ අඤ්ඤාපවයවසෙනා”ති වුත්තං. “වඩ්ඪනසද්දො ඡෙදනත්ථො”ති ඉදං යථා අසිවා “සිවා”ති, දිට්ඨඤ්ච “අදිට්ඨ”න්ති වුවචති, එවං දට්ඨබ්බං. නයනීභරණන්ති නියතීති නයො, දෙසනා, තස්ස නීභරණං පවත්තනං. වඩ්ඪනකතයොති යථාවුත්තවඩ්ඪනකවසෙන පවත්තො දෙසනානයො. අඤ්ඤෙ හෙදාති එකවිධවතුබ්බිධාදයො හෙදා. යදි අවිසිට්ඨා, කස්මා වුත්තාති ආහ “තථාපී”තිආදි. තත්ථ පඤ්ඤාප්පහෙදජනනත්ථන්ති ධම්මවිසයාය පහෙදගතාය පඤ්ඤාය විනෙය්‍යානං නිබ්බත්තනත්ථං, විජ්ජාට්ඨානාදිවසෙන විනෙය්‍යානං ධම්මපටිසම්භිදාය උප්පාදනත්ථන්ති අත්ථො. අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මවිභාගතාය සම්මසනවාරස්ස විසයභාවතො වුත්තං “එකෙකස්ස වාරස්ස ගහිතස්ස නිය්‍යානමුඛභාවතො”ති. ඉතරෙපි හෙදා වුත්තාති දුට්ඨතිවිධහෙදානං යං නානත්තං, තස්ස වසෙන ඉතරෙ හෙදා අනානත්තාපි යථාවුත්තකාරණතො වුත්තා. “න කෙවල”න්තිආදිනා හෙදානං අඤ්ඤමඤ්ඤපෙක්ඛනං දස්සෙත්වා “තස්මා”තිආදිනා තෙසං විසිට්ඨතං දස්සෙති.

යථා දුකමූලකාදීසු හෙදා ගණනානුපුබ්බියා පවත්තා පහෙදන්තරාපෙක්ඛා, න එවමෙනෙ. එතෙ පන සත්තවිධාදිහෙදා පහෙදන්තරනිරපෙක්ඛා කෙවලං බහුවිධභාවසාමඤ්ඤෙනෙව වුත්තාති දස්සෙති “අඤ්ඤාප්පහෙදනිරපෙක්ඛා”තිආදිනා. දුකතිකපදත්ථානං යථාරහං අපෙක්ඛිතබ්බාපෙක්ඛකභාවෙන වුත්තත්තා යථා දුකෙ ය්‍යෙත්වා වුත්තා තිකා තත්ථ පක්ඛිත්තා නාම ජාතා, එවං තිකදුකපදත්ථානං අපෙක්ඛිතබ්බාපෙක්ඛකභාවෙන වුත්තත්තා දුකෙ වත්වා වුත්තෙසුපි තිකෙසු තෙ පක්ඛිත්තා නාම භොන්තීති ආහ “පරතො...පෙ.... යොජිතත්තා”ති.

සමානවීරියන්ති එකවීරියං. වක්ඛුසඬ්ඨසට්ඨායාති වක්ඛුරූපපටිඝාතෙන. යොති වක්ඛුරූපපටිඝාතො. තදුප්පාදිකාති තස්ස වක්ඛුසම්ඵස්සස්ස උප්පාදිකා. සාති ආවජ්ජනවෙදනා. නනු ව වෙදනාපච්චයො එස්සො වුත්තො, න එස්සපච්චයා වෙදනාති? න, වෙදනාසිසෙන විත්තුප්පාදස්ස ගහිතත්තාති. තප්පයොජනත්තාති වක්ඛුසම්ඵස්සපයොජනත්තා. පයොජයතීති පයොජනං, ඵලං.

රූපාවචරාරූපාවචරානං විපාකානන්ති අධිජ්ජායො. තෙ හි ඉධ අග්ගහිතා. තෙනෙනවාහ “තෙසං සයමෙව මනොද්චාරභූතත්තා” තිආදි. තතොති භවංගතො. චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකුසලාදීනන්ති එත්ථ පුරිමෙන ආදි-සද්දෙන “සොතසම්ඵස්සපච්චයා” ති එවමාදයො සංගහිතා, දුතියෙන අකුසලාදයො. “කාමාවචරඅට්ඨකුසලචිත්තවසෙනා” තිආදිනා කුසලාභියාකතානම්පි කාමාවචරානංයෙව යොජ්ජත්තා වුත්තං. “සමානවිථියං ලබ්භමානතා අට්ඨකථායං වුත්තා” ති. වෙදනාපිතිසනිදස්සනත්තිකවජ්ජානං එකුනවිසතියා තිකානං වසෙන එකුනවිසතිවතුච්ඡතිකා. යදි අසමානවිථියම්පි කුසලාදීනං ලබ්භමානතා යොජ්ජත්තො, අථ කස්මා සමානවිථියංයෙව යොජ්ජත්ති ආහ “අට්ඨකථායං පනා” තිආදි. තෙනෙනාති අසමානවිථියං අප්පට්ඨිත්තත්තායෙව.

චිත්තසම්බන්ධොති චිත්තෙන සම්බන්ධො චිත්තසම්බන්ධං කත්වා චිත්තසිසෙන වෙදනාය කථනං. තිකභූමිවසෙනාති කුසලත්තිකාදිතිකවසෙන, කාමාවචරාදිභූමිවසෙන ව. ද්වාරතිකවසෙනාති චක්ඛාදිඋප්පත්තිද්වාරවසෙන, කුසලත්තිකාදිතිකවසෙන ව. යත්ථ කත්ථවීති දීපෙනබ්බස්ස අත්ථස්ස විසෙසාභාවතො සත්තවිධහෙදාදීසු යත්ථ කත්ථවි. න ව ද්වාරං අනාමට්ඨන්ති යොජනා. තෙන සත්තවිධහෙදතො තිංසවිධහෙදෙ විසෙසං දස්සෙති. යදිපි උභයත්ථ භූමියො ආගතා, රූපාවචරාදිභූමිආමසනෙන පන අසමානවිථියං ලබ්භමානතා දස්සිතාති ආහ “අතිබියත්තා ව එත්ථ සමානාසමානවිථීසු ලබ්භමානතා” ති. සුඛදීපනාති හොන්ති ද්වාරභූමිආමසනමුඛෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විභත්තත්තා. න භූමියො අපෙක්ඛිත්වා යපිතාති කථෙතබ්බහාවෙන භූමියො අපෙක්ඛිත්වා න යපිතා, භූමිවිභාගෙන න කථිතාති අත්ථො. අපෙක්ඛිතබ්බරහිතාති ද්වාරභූමීනං අග්ගහිතත්තා ආකඨබ්බිතබ්බද්වාරාදිවිසෙසරහිතා.

“උපනිස්සයකොටියා” ති එත්ථ නිජ්ජරියායතො පරියායතො ව උපනිස්සයකොටිදස්සනමුඛෙන ඉධාධිජ්ජෙතඋපනිස්සයකොටිං දස්සෙතුං. “සද්ධං උපනිස්සයා” තිආදි වුත්තං. තත්ථ උපනිස්සයානන්ති වෙදනාය උපනිස්සයභූතානං. දස්සනන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, දිස්වා වා ගහණං. උපනිස්සයන්තභාවෙනාති ලාමකුපනිස්සයභාවෙන. යදි සායනාදීති උපනිස්සයො භවෙය්දුං, පකතුපනිස්සයානෙව සිදුං. පකතුපනිස්සයො ව නානාවිථියංයෙවාති තදලාභවචනං ඉධ නානාවිථිජොතකන්ති දස්සෙති “සානාදිද්වාරෙසු” තිආදිනා. කසිණපරිකම්මාදීනන්ති කසිණපරිකම්මසමාපත්තිතිබ්බත්තනවිපස්සනාවඩ්ඨනාදීනං. තදලාභොති උපනිස්සයාලාභො, සො ව සායනාදීහි පරෙසං පටිපත්තියා ජානිතුං.

අසක්කුණෙය්‍යත්තා. අන්තිමභවිකබොධිසත්තාදීනං සචනෙන විනා තංචුසනං සියා මුලුපනිස්සයොති “යෙභුය්‍යෙනා” ති වුත්තං.

සම්පන්නජ්ඣාසයොති විචට්ඨුපනිස්සයසම්පන්නියා සම්පන්නජ්ඣාසයො. තෙනාති “එවං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං”න්ති වචනෙන. තදුපනිස්සයන්ති තතො පරං උප්පන්නකසිණරූපදස්සනාදීනං උපනිස්සයභූතං.

ථාමගමනං නාම කාමරාගාදීනංයෙව ආවෙණිකො සභාවොති ආහ “අප්පභීනකාමරාගාදිකස්ස වා” ති. “රාගො උප්පන්නො” තිආදිනා ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණෙ රාගපටිසානං උප්පත්තිවිචාරණාව වුත්තා, න නෙසං කිච්චවිසෙසොති කිච්චවිසෙසෙන වුත්තෙ දස්සෙන්නො “අසම්පෙක්ඛනායා” තිආදිමාහ. පචත්තා වෙදනාති අත්ථො. පකාරන්තරෙනාති චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා උප්පන්නකිලෙසානං සමතික්කමනසඬ්ඛාතෙන පකාරන්තරෙන. තථා භාවනාවසෙනාති එත්ථ තථා-සද්දෙන චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස චතුභූමිකවෙදනාය උපනිස්සයභාවො එව පකාරන්තරෙන කථිතොති ඉමමෙවත්ථං ආකඬ්ඨති. භාවනායෙවෙත්ථ පකාරන්තරං.

සබ්බං සම්මසනං භාවනාති වෙදිතබ්බා, න නීවරණප්පභානපරිඤ්ඤාව.

අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස වාති ඵොට්ඨබ්බමහාභූතෙසු ඉතරීතරස්ස, ආපොධාතුයා ව වසෙන.

තෙසන්ති ජාතිආදීනං, කම්මත්ථෙ වෙතං සාම්ච්චනං. සහජාතස්ස මනොසම්ඵස්සස්ස බලවපච්චයභාවං දස්සෙතීති සම්බන්ධො. තස්ස වා දස්සනස්සාති තස්ස වා ජාතිආදිකෙ භයතො දස්සනවසෙන පචත්තස්ස කාමාවච්චරඤාණස්ස.

තදෙව අත්තනො ඵලස්සෙව ඵලභාවෙනාති “මනොසම්ඵස්සො” ති ඵස්සස්ස කාරණභාවෙන යං වුත්තං, තදෙව විඤ්ඤාණං අත්තනො ඵලස්ස ඵලභාවෙන වුත්තස්ස ඵස්සස්ස “චක්ඛුසම්ඵස්සජ්”න්තිආදිනා ඵලභාවෙන වත්තුං න යුත්තං. “මනොසම්ඵස්සො” තිආදිනා ලබ්භමානොපි විඤ්ඤාණං පටිච්ච ඵස්සස්ස පච්චයභාවො හෙතුඵලසඬ්ඛකරපරිහරණත්ථං න වුත්තොති වත්වා යදිපි ඵස්සො විඤ්ඤාණස්ස පටිච්චයො හොති, න පන ඵස්සස්ස විය විඤ්ඤාණං යො තස්ස විසෙසපටිච්චයො හොතීති විඤ්ඤාණස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිනා න වුත්තාති දස්සෙතුං “යස්මා වා” තිආදි වුත්තං.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාප්පච්ඡායා

150. තං තං සමුදායන්ති තං තං විත්තුප්පාදසංඛාරාධම්මසමුදායං,
අනවසෙසරූපධම්මසමුදායඤ්ච. යථාසම්භවන්ති වොපනං පත්තො සංවරො
ඡට්ඨද්වාරෙ, ඉතරො ඡසුපිති එවං යථාසම්භවං. තතොති
අභිජ්ඣාදොමනස්සාදිතො. යථායොගන්ති යො සංවරිතබ්බො, තදනුරූපං.

කත්ථචීති තෙ එව පරිවට්ටෙ සාමඤ්ඤෙන වදති. කත්ථචීති වා තෙසු
පරිවට්ටෙසු කිස්මිඤ්චිපි පදෙසෙ. කිඤ්චිපි අප්පකම්පි. එකොව පරිච්ඡේදො, න
ආයතනවිභජිගාදීසු විය නානාති අධිප්පායො.

පඤ්ඤාප්පච්ඡායා නිට්ඨිතා.

බන්ධවිභජිගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභංගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

154. අසාධාරණතොති ආවෙණිකතො. තං නෙසං අසාධාරණභාවං විපක්ඛවෙසෙන පතිට්ඨාපෙත්තුං සාධාරණං උදාහරණවෙසෙන දස්සෙති “ආයතනසද්දත්ථො වියා”ති. අථ චා චක්ඛාදිඅත්ථො එව චක්ඛාදිසද්දවිසෙසිනො ආයතනත්ථොති තං තාදිසං ආයතනත්ථං සන්ධායාහ “ආයතනසද්දත්ථො විය අසාධාරණතො”ති.

යදි විසයස්සාදනත්ථො චක්ඛු-සද්දො, සොනාදීනම්පි අයං සමඤ්ඤා සියාති අනිජ්ජසංඛිතං පරිහරන්තො “සතිප්පි”තිආදිමාහ. දුතියෙ අත්ථවිකජ්ජෙ චක්ඛතීති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං සමවිසමං ආචික්ඛති, ආචික්ඛන්තං විය, විභාවෙන්තං විය චා භොතීති අත්ථො. රූපමිව චක්ඛුවිඤ්ඤායං විය සවිග්ගහමිව සබ්බිකං විය වණ්ණභාවකො රූප-සද්දො අධිජ්ජෙතොති ආහ “චිත්ථාරණං චා රූපසද්දස්ස අත්ථො”ති.

වචනමෙවාති සවිඤ්ඤත්තිකසද්දමෙව. ගමීයතීති උපනීයති. අජ්ඣොහරණස්ස රසග්ගහණමූලතාවචනෙන රසස්ස පරම්පරාය ජීවිතභෙත්තං දස්සෙති. රසනිමිත්තඤ්ඤි රසග්ගහණං, රසග්ගහණනිමිත්තං අජ්ඣොහරණං, තංනිමිත්තං ජීවිතන්ති. රසග්ගහණමූලතා ච අජ්ඣොහරණස්ස යෙභුය්‍යතො වෙදිතබ්බා. දිස්සති අපදිස්සති එතෙන ඵලන්ති දෙසො, භෙත්ති ආහ “උජ්ජත්තිදෙසොති උජ්ජත්තිකාරණ”න්ති. තථාති චක්ඛායතනාදිජ්ජකාරෙන. මනොගොචරභූතාති මනසො එව ගොචරභූතා. සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙවාති අනුභවනාදිවිසෙසලක්ඛණං අග්ගභෙත්වා ධම්මභාවසංඛිතසාධාරණලක්ඛණෙනෙව. එකායතනත්තං උපනෙත්වා චූත්තා ද්වාදස එකසභාවත්තා භින්දිත්වා වචනෙ පයොජනාභාවා. ද්වාරාලම්බනවිභාගදස්සනත්ථා හි ආයතනදෙසනාති.

පුබ්බන්තතොති පුරිමභාගතො පාකභාවතො. පාකභාවො හි සභාවධම්මානං පුබ්බන්තො, විද්ධංසාභාවො අපරන්තො.

නිවාසට්ඨානාදීසු ආයතන-සද්දො න ආයතනත්ථාදීසු විය පදත්ථවිවරණමුඛෙන පවත්තො, අථ ඛො තස්මිං තස්මිං දෙවසරාදිකෙ නිරුළ්භතාය එවමත්ථොති ආහ “රුළ්භිවෙසෙන ආයතනසද්දස්සත්ථං චත්තු”න්ති. මනොති ද්වාරභූතමනො. නිස්සයභාවොති එත්ථ නිස්සයසදිසො නිස්සයො, සදිසතා ච ඵලස්ස තජ්ජට්ඨිද්ධචූත්තිතාය දට්ඨබ්බා. වචනීයත්ථො භාවත්ථො.

තාවත්ථතොති තත්තකතො. උනවොදනාති ද්වාදසතො උනානි කස්මා න චූත්තානීති වොදනා. යදි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං ධම්මජාතං

ධම්මායතනං, එවං සත්තෙ චක්ඛාදිනම්පි ධම්මායතනභාවො සියාති වොදනං සන්ධායාහ “සතිප්පි” තිආදි. ද්වාරාරම්මණභාවෙහිති න ආරම්මණභාවෙනෙව අසාධාරණං, අථ ඛො ද්වාරාරම්මණභාවෙහි අසාධාරණං සම්භවතීති චචනසෙසො.

යෙභුය්‍යසහුප්පත්තිආදීහිති යෙභුය්‍යෙන චක්ඛායතනාදීති කස්සපි කදාපි එකතො උප්පජ්ජන්ති. “කාමධාතුයා උප්පත්තික්ඛණෙ කස්සපි එකාදසායතනාති උප්පජ්ජන්ති”ති හි වුත්තං. තස්මා ආයතනානං උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, න පභානක්කමො කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පභානබ්බතො, න පට්පත්තික්කමො අකුසලානං, එකච්චඅබ්‍යාකතානාද්ව අප්පට්පජ්ජතීයතො, න භූමික්කමො අධිඨෙකාදසන්තං ආයතනානං එකන්තකාමාවචරත්තා, ඉතරෙසං චතුභූමිපරියාපන්තත්තා, එකච්චස්ස ලොකුත්තරභාවතො ච. එවං උප්පත්තික්කමාදිඅයුත්තියොජනා වෙදිතබ්බො. යෙසු විජ්ජමානෙසු අත්තභාවස්ස පඤ්ඤාපනා, තෙ “මය්හං චක්ඛු”න්තිආදිනා අධිකසිනෙහවත්ථුභූතා චක්ඛාදයො යථා අජ්ඣත්තිකතාය, එවං දස්සනාදිකිච්චකරඉන්ද්‍රියතා ච පධානාති ආහ “අජ්ඣත්තිකභාවෙන, විසයිභාවෙන චා”ති. සානාදික්කමෙනාති සානං ජීවිහා කායොති ඉමිනා කමෙන.

පච්චුප්පත්තාරම්මණත්තා චා චක්ඛාදීති පයමං වුත්තාති, මනො පන කිඤ්චි පච්චුප්පත්තාරම්මණං, කිඤ්චි යාවනවත්තබ්බාරම්මණන්ති පච්ඡා වුත්තං. පච්චුප්පත්තාරම්මණෙසුපි උපාදාරූපාරම්මණාති චත්තාරි පයමං වුත්තාති, තනො භූතරූපාරම්මණං. උපාදාරූපාරම්මණෙසුපි දුරතරෙ දුරෙ, සීඝතරං සීඝඤ්ච ආරම්මණසම්පට්ච්ඡන්දිපනත්ථං චක්ඛාදීනං දෙසනාක්කමො. චක්ඛුසොතද්වයඤ්චි දුරගොචරන්ති පයමං වුත්තං. තත්තාරාපි චක්ඛු දුරතරගොචරන්ති සබ්බපයමං වුත්තං. පස්සන්තොපි හි දුරතරෙ නදිසොතං න තස්ස සද්දං සුණාති. සානජීවිහාසුපි සානං සීඝතරවුත්තීති පයමං වුත්තං. පුරතො යපිතමත්තස්ස හි භොජනස්ස ගන්ධො ගය්හතීති. යථායානං චා තෙසං දෙසනාක්කමො. ඉමස්මිඤ්චි සරීරෙ සබ්බුපරි චක්ඛුස්ස අධිට්ඨානං, තස්ස අධො සොතස්ස, තස්ස අධො සානස්ස, තස්ස අධො ජීවිහාය, තථා කායස්ස යෙභුය්‍යෙන, මනො පන අරූපිභාවතො සබ්බපච්ඡා වුත්තො. තංතංගොචරත්තා තස්ස තස්සානන්තරං බාහිරායතනාති වුත්තාතීති වුත්තොවායමත්ථොති එවම්පි ඉමෙසං කමො වෙදිතබ්බො.

තතොති හදයවත්ථුහෙදතො. යඤ්චි හදයවත්ථුං නිස්සාය එකං මනොවිඤ්ඤාණං පවත්තති, න තදෙව නිස්සාය අඤ්ඤං පවත්තති. නිද්දෙසවසෙනාති සඬ්ඛෙපවිත්ථාරනිද්දෙසවසෙන. යොජෙතබ්බං “කුසලසමුට්ඨානං කුසලසමුට්ඨානස්ස සභාග”න්තිආදිනා.

සභාවොති විසයිවිසයභාවො, තදනිතිබ්බත්තියඤ්ච යොග්ගතා. කාරණසමත්ථතාති කාරණභූතා සමත්ථතා පච්චයභාවො. ද්වාරාදිභාවොති ද්වාරාරම්මණෙ ද්වාරවුත්තිභාවො. ඉමස්මිං අත්ථෙති අනන්තරං වුත්තඅත්ථෙ. යස්මාති යාය ධම්මතාය යෙන ද්වාරාදිභාවෙන කාරණභූතෙන. සම්භවනවිසෙසනන්ති කිරියාය පරාමසනමාහ. යං සම්භවනං, ධම්මතාවෙසාති අත්ථො. රිත්තකානෙවාති ධූවාදිභාවරිත්තකානෙව. විසමාදිසු අප්ඤ්ඤාසයො එතෙසන්ති විසමාදිඅප්ඤ්ඤාසයාති, විසමාදිඅප්ඤ්ඤාසයාති විය භොන්තිති විසමාදිඅප්ඤ්ඤාසයාති, චක්ඛාදීති. විසමභාව...පෙ.... වනභාවෙහීති විසමභාවාදිසන්තිස්සිතඅභිආදිසදිසුපාදිත්තධම්මෙහි චක්ඛාදීහි, වනසන්තිස්සිතමක්කපදිසෙන විත්තෙන ච අභිරම්භත්තා. වනභාවොති හි වනප්ඤ්ඤාසයොති අත්ථො.

පුරිමන්තවිචිත්තතාති පුබ්බභාගවිරහො. උප්පාදතො පුරිමකොට්ඨාසො හි ඉධ පුරිමන්තො. අපරන්තෙති අපරභාගෙ, හඬගතො උද්ධන්ති අත්ථො. උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො හි සභාවධම්මො. යං සන්ධාය වුත්තං “අනිධානගතා හග්ගා, පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ”ති (මහානි. 10). සදා අභාවොති න සදා අභාවපතිට්ඨාපනං සබ්බකාලමිති නත්ථිති, අථ ඛො උදයබ්බයපරිච්ඡින්නත්තා සදාභාවපටික්ඛෙපොති ආහ “අනිච්චලක්ඛණ”න්ති. සභාවච්ඡහනන්ති හඬගප්පත්තිමාහ. විපරිච්ඡන්තං උප්පාදපරාවත්ථාහි සන්තානං විනා න විකාරාපත්තිති ආහ “සන්තානවිකාරාපත්ති වා”ති.

ජාතිධම්මතාදීහි ජාතිපරාබ්බයාධිමරණාදිසභාවතාහි. අනිට්ඨතාති න ඉට්ඨතා, දුක්ඛතාති අත්ථො. පුරිමං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති “පටිපිළනට්ඨෙතා”ති පුබ්බෙ සාමඤ්ඤතො වුත්තං දුක්ඛලක්ඛණං. පච්චයවසෙන දුක්ඛතාකාරෙන පච්ඡන්තමානානං සභාවධම්මානං දුක්ඛතං පුග්ගලස්සෙව වසෙන දුක්ඛමතාති ආහ “පුග්ගලස්ස පිළනතො දුක්ඛම”න්ති. දුක්ඛවචනන්ති “දුක්ඛ”න්ති සත්ථු වචනං.

“නත්ථි එතස්ස වසවත්තකො”ති ඉමිනා නත්ථි එතස්ස අත්තාති අනත්තාති ඉමමත්ථං දස්සෙති, “නාපි ඉදං වසවත්තක”න්ති ඉමිනා පන න අත්තාති අනත්තාති. අත්තතොති නියකප්ඤ්ඤත්තං සන්ධාය වදති. පරස්මිත්ති තතො අඤ්ඤස්මිං. පරස්ස ව අත්තනීති එත්ථාපි එසෙව නයො. තං එතස්ස නත්ථිති තං යථාවුත්තපරපරිකප්පිතං වසවත්තකං එතස්ස චක්ඛාදිතො නත්ථි, එතෙන චතුකොට්ඨසුඤ්ඤතාය සඬගහො දට්ඨබ්බො. “සුඤ්ඤං තං තෙන වසවත්තනාකාරෙනා”ති ඉමිනා උභයථාපි අවසවත්තනට්ඨෙ දස්සිතබ්බෙ තත්ථ තාව එකං දස්සෙතුං. “පරස්සා”තිආදිං වත්වා පුන “අථ

වා” තිආදිනා ඉතරං දස්සෙති. සාමී එව සාමීකො, න සාමීකො අස්සාමීකොති එවං අත්ථෙ ගස්භමානෙ “අස්සාමීකතො” ති පදස්ස සුඤ්ඤවිසෙසනාය පයොජනං නත්ථී. කාමකාරියන්ති යථාකාමකරණියං. අවසවත්තනත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති සමාසද්වයත්ථසඬිගහතො.

සසන්තානෙ ධම්මානං විසදිසුප්පත්ති ඉධ භාවසඬකන්තිගමනං නාමාති ආහ “සන්තතියං භාවන්තරුප්පත්තියෙවා” ති. තථා විසදිසුප්පත්තියං පුරිමාකාරවිගමො පකතිභාවවිජහනන්ති ආහ “සන්තතියා යථාපවත්තාකාරවිජහන” ති. භවතීති වා භාවො, අවත්ථාවිසෙසො, තස්ස සඬකමනං භාවසඬකන්ති. සභාවධම්මො හි උප්පාදක්ඛණං ධීතික්ඛණඤ්ච පත්වා හිජ්ජතීති උප්පාදාවත්ථාය ජරාවත්ථං, තතො භඬිගාවත්ථං සඬකමතීති වුව්වති. තථා සඬකමතො ච අත්තලාභක්ඛණතො උද්ධං ජරාමරණෙහි තංසභාවපරිච්චාගො පකතිභාවවිජහනන්ති ඛණවසෙන චෙතං යොජෙතඛිං. පුබ්බාපරවසෙනාති ච ඛණානං පුබ්බාපරවසෙනාති අත්ථො සම්භවති. එකත්ථත්තාති සමානාධිකරණත්තා, න පන විසෙසනවිසෙසිතඛිඛභාවානං එකත්තා. “චක්ඛුං අනිච්ච” ති වුත්තෙ “අනිච්චං චක්ඛු” තිති පි වුත්තමෙව හොතීති “යං චක්ඛු, තං අනිච්චං, යං අනිච්චං, තං චක්ඛු” තිති ආපන්නමෙවාති ආහ “අනිච්චානං සෙසධම්මානම්පි චක්ඛුභාවො ආපජ්ජති” ති.

තෙහි ච අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණෙහි ච අනත්තලක්ඛණමෙව විසෙසෙන දස්සිතං “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං, තදනත්තා” තිආදීසු (සං. නි. 3.15, 45, 76, 85; 2.4.1, 2; පටි. ම. 2.10) විය. දොසලක්ඛණාකාරනිදස්සනත්ථොති දොසස්ස ලක්ඛිතඛිඛාකාරනිදස්සනත්ථො. එවං දුක්ඛෙනාති එවං නානජ්ජකාරෙන අක්ඛිරොගාදිදුක්ඛෙන ආබාධතාය. අනත්තලක්ඛණදීපකානන්ති අනත්තතාපඤ්ඤාපනස්ස ජොතකානං උපායභූතානං. න හි සට්ඨෙදකණ්ටකචෙධාදිවසෙන ලබ්භමානා අනිච්චදුක්ඛතා සත්තානං එකන්තතො අනත්තතාධිගමහෙතු හොන්ති. පච්චයපටිබද්ධතාඅභිණ්භසම්පටිපිළිනාදිවසෙන පන ලබ්භමානා හොන්ති. තථා හි චක්ඛාදීනි කම්මාදිමභාභූතාදිපච්චයපටිබද්ධවුත්තීති, තතො එව අහුත්වා සම්භවන්ති, හුත්වා පටිච්චන්තීති අනිච්චානි, අභිණ්භසම්පටිපිළිතත්තා දුක්ඛානි, එවංභූතානි ච අවසවත්තනතො අනත්තකානීති පරිග්ගහෙ ධීතෙහි සමුපවිතඤ්ඤාණසම්භාරෙහි පස්සිතුං සක්කා.

කථං පනෙතෙසං හුත්වා අභාවො ජානිතඛිඛොති? ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තදස්සනතො. තං කථං ඤායතීති? යුත්තිතො. කා පනෙත්ථ යුත්තීති? විසෙසග්ගහණං. යදි චක්ඛාදීනං ඛණෙ ඛණෙ අඤ්ඤථත්තං න

සියා, බහිපච්චයනෙදෙ යදිදං පච්ඡා විසෙසග්ගහණං, තං න සියා. යස්ස හි තාදිසං බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං නත්ථි, තස්ස අසති බහිපච්චයවිසෙසෙ කථං පච්ඡා විසෙසග්ගහණං භවෙය්‍ය, භවති ච විසෙසග්ගහණං. තස්මා අත්ථි නෙසං බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං යං සණ්ඨං සණ්ඨං වඩ්ඪෙත්තං පච්ඡා පාකටතරං ඡායතීති. තථා හි සරීරස්ස තාව ආනාපානානං අනවත්ථානතො පරිස්සමතො ච විසෙසග්ගහණං. අනවත්ථිතා හි අස්සාසපස්සාසා වාතා වාරෙන වාරෙන පවත්තනතො. යදි හි අස්සසිතෙ වා පස්සසිතෙ වා සරීරස්ස කොචි පච්ඡා විසෙසො න සියා, න නෙසං කොචි හෙදො සියා, දිට්ඨො ච සො. තස්මා අස්සසිතං සරීරං අඤ්ඤාපා හොත්තං කමෙන තාදිසං අවත්ථං පාපුණාති. යා පස්සාසස්ස පච්චයො හොති, පස්සසිතෙ ච පුන තථෙව අස්සාසස්ස පච්චයො හොතීති ආනාපානානං අනවත්ථානතොපි සරීරස්ස විසෙසග්ගහණං අඤ්ඤාපත්තසිද්ධි. තථා පරිස්සමොපි අසති විසෙසෙ පච්ඡා සරීරස්ස න සියා, යෙනායං ඉරියාපථන්තරාදීති සෙවනෙන පරිස්සමවිනොදනං කරොති.

අථ වා රූපාදිහෙදතොපි විසෙසග්ගහණං. රූපගන්ධරසඵස්සාදීනඤ්ඤි විසෙසෙන යො සරීරෙ අනින්ද්රියබද්ධෙසු ච බීරුදකවත්ථපුප්ඵලොසධිධඤ්ඤාදීනං පච්ඡා විසෙසො ගස්හති, සො අසති බහිපච්චයවිසෙසෙ නෙසං ජරාදිඅවත්ථාසු වණ්ණබලාදිහෙදො, රසවීරියවිපාකානුභාවහෙදො ච බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං විනා කථමුපලබ්භෙය්‍ය. යං පන තං ධම්මකාරූපං සිලාදි, තත්ථ කථන්ති? තස්සාපි සීතුණ්හසම්ඵස්සහෙදතො අත්ථෙව විසෙසග්ගහණං. තං බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං විනා න යුජ්ජතීති. සති ච රූපාදිහෙදෙ සිද්ධොව තංනිස්සයමභාභූතහෙදොපි. න හි නිස්සයමභාභූතහෙදෙන විනා නිස්සිතහෙදො සම්භවතීති. එවං තාව රූපධම්මානං විසෙසග්ගහණතො බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං, තතො ච හුත්වා අභාවසිද්ධි.

අරූපධම්මානං පන ආරම්මණාදිහෙදෙන විසෙසග්ගහණං. යත්ථ යත්ථ හි ආරම්මණෙ අරූපධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව තෙ හිජ්ජන්ති, න අඤ්ඤං සඬකමන්ති, ආරම්මණධම්මා ච යථාසකං බණ්ණො උද්ධං න තිට්ඨන්ති. ස්වායමත්ථො පදීපාදිඋදාහරණෙන වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙ ඵච හි බණ්ණෙ බණ්ණෙ රූපාදයො පදීපජාලාය, තථා බීරධාරාදීසු පතන්තීසු, වායුමිහි ච පහරන්තෙ සම්ඵස්සාති. යථා වෙනෙසං බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං, කිමඬ්ඨං පන විත්තවෙනසිකානං. කිඤ්ච සද්දහෙදතො, සද්දවිසෙසතොපි තන්තිමිත්තානං විත්තවෙනසිකානං බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං, තතො විසෙසග්ගහණං. පගුණඤ්ඤි ගන්ථං සීසං පරිවත්තෙන්තස්ස විත්තසමුට්ඨානානං සද්දානං හෙදො දිට්ඨො. න හි කාරණහෙදෙන විනා ඵලහෙදො අත්ථි. යථා තං වාදිතසද්දානං, එවං ආරම්මණහෙදෙන අරූපධම්මානං විසෙසග්ගහණං. තෙනෙව නෙසං බණ්ණෙ බණ්ණෙ අඤ්ඤාපත්තං වෙදිතබ්බං. ඡාතිභූමිසම්පයුත්තධම්මහෙදෙන විසෙසග්ගහණොපි එසෙව නයො. එවං රූපාරූපධම්මානං විසෙසග්ගහණතො බණ්ණෙ බණ්ණෙ

අඤ්ඤාථත්තසිද්ධි. යතො හුත්වා අභාවතො චක්ඛාදීනි අනිච්චානීති සිද්ධානි, අනිච්චත්තා එව අභිෂ්ඨසම්පට්ඨිලනතො දුක්ඛානි, තතො ච අවසවත්තතො අනත්තකානි. තෙනාහ භගවා “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං, තදනත්තා”ති (සං. නි. 3.15, 45, 76, 85; 2.4.1, 2; පටි. ම. 2.10).

නිරන්තරං පවත්තමානස්සාති අභිෂ්ඨසද්දත්ථං විසෙසෙත්වා වදති. ධාතුමත්තතායාති ධාතුමත්තභාවෙන. සමුහතොති සසම්භාරචක්ඛාදිපිණ්ඩතො. “චක්ඛාදීන”න්ති ඉදං “සමුහතො”ති පදං අපෙක්ඛිත්වා සම්බන්ධෙ සාම්චවනං, “විනිබ්භුජන”න්ති පදං අපෙක්ඛිත්වා කම්මත්ථෙති වෙදිතබ්බං. වත්තාරිපි සනාතීති සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණසනාති. පවත්තරූපාදිග්ගහණතොති රූප්පනාදිවසෙන පවත්තඤ්ච තං රූපාදිග්ගහණඤ්චාති පවත්තරූපාදිග්ගහණං, තතොති යොජෙතබ්බං. අනිච්චාදිග්ගහණස්ස සබ්භාවාති රූපවෙදනාදිඤ්ඤාණතො භින්නස්ස අනිච්චාදිඤ්ඤාණස්ස ලබ්භමානත්තා. තෙන සතිපි රූපාදිඅත්ථානං අනිච්චාදිභාවෙ රූප්පනාදිභාවතො අනිච්චාදිභාවස්ස හෙදමාහ. ඉදානි තමෙව හෙදං ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාචිසයතාය පාකටං කාතුං “න හි”තිආදිමාහ. නාතිධාවිතුන්ති ඉධ ලක්ඛණලක්ඛණවත්තා භින්නා වුත්තා. තත්ථ ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය ඛන්ධාරම්මණතාවචනෙන අභින්නාති අඤ්ඤාමඤ්ඤවිරොධාපාදනෙන අතිධාවිතුං න යුත්තං. කස්මාති චෙ? වුත්තං “තෙ පනාකාරා”තිආදි. අධිප්පායොපි චෙත්ථ ලක්ඛණානං රූපාදිආකාරමත්තතාවිභාවනන්ති දට්ඨබ්බො. “අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා”ති හි සඬබ්බාරෙ සභාවතො සල්ලක්ඛෙත්තොයෙව ලක්ඛණානි ච සල්ලක්ඛෙතීති. යථා අනිච්චාදිතො අනිච්චතාදීනං වුත්තනයෙන හෙදො, එවං අනිච්චතාදීනම්පි සතිපි ලක්ඛණභාවසාමඤ්ඤෙ නානාඤ්ඤාණගොචරතාය, නානාපටිපක්ඛතාය, නානින්ද්රියාධිකතාය ච විමොක්ඛමුක්තයභූතානං අඤ්ඤාමඤ්ඤහෙදොති දස්සෙත්තො “අනිච්චන්ති ච ගණ්හන්තො”තිආදිමාහ. තං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

155. පච්චයයුගලවසෙනාති අජ්ඣත්තිකබාහිරපච්චයද්වයවසෙන. අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අබ්බොකාරතොති අජ්ඣත්තිකවසෙන චෙව බාහිරවසෙන ච අසඬකරතො.

167. විසඬබාරනින්තස්සාති නිබ්බානපොණස්ස. විනිමුත්තසඬබාරස්සාති සමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිවිමුත්තිහි සමුබ්බෙන,

තස්පට්ඨද්ධජන්දරාගජ්ජභානෙන ච සුට්ඨු විනිමුත්තසඬ්ඛාරස්ස පරමස්සාසභාවෙන, ගතිභාවෙන ච පතිට්ඨානභූතෙ. “නිබ්බානං අරහතො ගති”ති (පටි. 339) හි වුත්තං. ධීතිභාවෙනාති ච පාඨො. තංසච්ඡිකරණාභාවෙති තස්ස නිබ්බානස්ස සච්ඡිකරණාභාවෙ. නීතොති පාපිතො, පකාසිතොති අත්ථො.

වුණ්ණිකන්ති හෙදිතං. ත්වමෙව කිං න ජානාසීති කිං ත්වං න ජානාසියෙවාති අත්ථො. “කිං ත්වං එකං නානං ජානාසී, කිං ත්වං න ජානාසී එවා”ති එවං වික්ඛෙපං කරොන්තං පරවාදිං “නනු ඤාතෙ”ති ආදිනා සකවාදී නිබන්ධති. විභජිත්වාති “රාගාදීනං බිණුන්තෙ උප්පන්නත්තා”ති භාවත්ථං විභජිත්වා. රාගාදීනං ඛයා න භොන්තීති යොජනා. සසභාවතා ච නිබ්බානස්ස ආපන්නා භොතීති සම්බන්ධො.

නිබ්බානාරම්මණකරණෙන කාරණභූතෙන. හෙතුඅත්ථෙ හි ඉදං කරණවචනං. කිලෙසක්ඛයමත්තතං වා නිබ්බානස්ස ඉච්ඡතො කිලෙසක්ඛයෙන භවිතබ්බන්ති යොජනා.

එවං කිලෙසක්ඛයමත්තෙ නිබ්බානෙ ඛෙපෙනබ්බා කිලෙසා බහුවිධා නානජ්ජකාරා, මග්ගො ච ඕධිසො කිලෙසෙ ඛෙපෙති. ස්වායං “කතමං කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා කතමෙ කිලෙසෙ ඛෙපෙති”ති පුරිමපුච්ඡාද්වයමෙව වදති. තදෙවාති යං “අවිජ්ජාතණ්භානං කිඤ්චි එකදෙසමත්තමසී”ති වුත්තං, තදෙව.

එත්ථ ච යායං “කිලෙසක්ඛයොව නිබ්බාන”න්ති නිබ්බානස්ස අභාවතාවොදනා, තත්ථායං ආගමතො යුත්තිතො වස්ස භාවාභාවවිභාවනා. තඤ්චි භගවතා –

“අත්ථී, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඬ්ඛන්”න්ති (උදා. 73; ඉතිවු. 43).

“අත්ථී, භික්ඛවෙ, තදායතනං, යත්ථ නෙව පට්ඨි න ආපො න තෙපො න වායො”ති (උදා. 71) –

ච ආදිනා, තථා –

“ගම්භීරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්තො පණිතො අතක්කාවචරො නිපුණො පණ්ඨිතවෙදනියො”ති (ම. නි. 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7-8) –

“අසඬ්ඛතඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි අසඬ්ඛතගාමිනිඤ්ච පටිපදං, අනතං, අනාසවං, සච්චං, පාරං, නිපුණං, සුද්දද්දසං, අජජ්ජරං, ධුවං, අපලොකිතං, අනිදස්සනං, නිජ්ජපඤ්චං, සන්තං, අමතං, පණිතං, සිවං, බෙමං, තණ්හාක්ඛයං, අච්ඡරියං, අබ්භුතං, අනීතිකං, අනීතිකධම්මං, නිබ්බානං, අබ්බාසජ්ඣං, විරාගං, සුද්ධං, මුත්තිං, අනාලයං, දීපං, ලෙණං, තාණං, සරණං, පරායණඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි පරායණගාමිනිඤ්ච පටිපද”න්ති (සං. නි. 4.377) –

එවමාදිහි ව සුත්තපදෙහි “අජ්ජච්චයා ධම්මා, අසඬ්ඛතා ධම්මා (ධ. ස. දුකමාතිකා 7), සබ්බඤ්ච රූපං අසඬ්ඛතා ව ධාතු”තිආදිහි (ධ. ස. 1192, 1198, 1200) අභිධම්මපදෙසෙහි ව පරමත්ථභාවෙනෙව දෙසිතං. න භි සභාවචරිතස්ස අභාවමත්තස්ස ගම්භීරාසඬ්ඛතාදිභාවො අබ්බාසජ්ඣධම්මාදිභාවො ව යුත්තො, වුත්තො ව සො. තස්මා න අභාවමත්තං නිබ්බානං.

අපි වායං අභාවවාදී එවං පුව්ඡිතබ්බො – යදි කිලෙසාභාවො නිබ්බානං, ස්වායමභාවො එකො වා සියා අනෙකො වා? යදි එකො, එකෙනෙව මග්ගෙන කතො සච්ඡිකතො ව භොතීති උපරිමානං මග්ගානං නිරත්ථකතා ආපජ්ජති. න භි එකං අනෙකෙහි කම්මජ්ජවත්තෙහි සාධෙතබ්බං දිට්ඨං. අථ සියා එකොව සො කිලෙසාභාවො, න පන මග්ගෙහි කාතබ්බො, අථ බො සච්ඡිකාතබ්බොති. එවං සති සුට්ඨුතරං මග්ගස්ස නිරත්ථකතා ආපජ්ජති කිලෙසානං අජ්ජභානතො. අකරොත්තො ව මග්ගො කිලෙසාභාවං තස්ස සච්ඡිකිරියාය කමත්ථං සාධෙය්‍ය, අථ මග්ගානං සංයොජනත්තයජ්ජභානාදිපටිනියතකිච්චතාය පභායකවිභාගෙන කිලෙසාභාවහෙදො, එවං සති විනා සභාවහෙදං බහුභාවො නත්ථීති බහුභාවතාපදෙසෙනස්ස සසභාවතා ආපන්නා. අථාපි සියා “යෙසං අභාවො, තෙසං බහුභාවෙන බහුභාවොපචාරො”ති, එවං සති යෙසං අභාවො, තෙසං සභාවතාය සසභාවොපචාරොපි සියා. තථා තෙසං කිලෙසසඬ්ඛතාදිතාය කිලෙසසඬ්ඛතාදිභාවා ව සිද්ධං, න චෙතං යුත්තන්ති න තෙසං බහුභාවොපචාරො යුත්තො. එකභාවොපි වස්ස අසභාවතාය එව වත්තුං න සක්කාති චෙ? න, අභාවසාමඤ්ඤතො, අභාවසාමඤ්ඤෙන අහෙදසමඤ්ඤාය එකත්තනිද්දෙසො. සති ව එකත්තෙ පුබ්බෙ වුත්තදොසානතිවත්ති.

බහුභාවෙ ව සසභාවතා සිද්ධා. යදිපි සියා යථා බහුභාවො සසභාවතං, එවං සාමඤ්ඤෙන සසභාවතා බහුභාවං න බියභිවරෙය්‍යාති සසභාවපක්ඛෙපි නිබ්බානස්ස බහුභාවො ආපජ්ජතීති? තං න, කස්මා? තථා සාමඤ්ඤාහෙදතො. න භි එවං වත්තුං ලබ්භා යථා බරභාවො සසභාවතං න බියභිවරති, එවං සසභාවතාපි බරභාවං න බියභිවරෙය්‍යාති. එවඤ්ඤි සති තදඤ්ඤසබ්බධම්මාභාවජ්ජසඬ්ඛගො සියා, තස්මා බහුභාවො

සසභාවතාපෙක්ඛො, න සසභාවතා බහුභාවාපෙක්ඛාති න සසභාවස්ස නිබ්බානස්ස බහුභාවාපත්ති. “එකඤ්ඤි සච්චං න දුතියමත්ථි (සු. නි. 890; මහානි. 119), එකා නිට්ඨා න පුට්ඨනිට්ඨා” තිආදිවචනතො.

අපි වෙන්ථ කිලෙසාභාවො නාම රාගාදීනං සමුච්ඡේදො අවිචන්තප්පහානං අනුප්පාදනිරොධො. තස්ස ච එකත්තෙ එකෙනෙව මග්ගෙන සාධෙතබ්බතා කිච්චවිසෙසාභාවතොති දස්සනාදිමග්ගවිභාගො න සියා. ඉච්ඡිතො ච සො ඔධිසොව කිලෙසානං පහාතබ්බත්තා. සො ච මග්ගවිභාගො සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං නාතිතික්ඛතික්ඛතික්ඛතරතික්ඛතමහාවෙන එකස්මිම්පි සමුච්ඡේදප්පහානයොග්ග්‍යභාවෙ සච්ඡිකිරියාවිසෙසෙන භොතීති නිබ්බානස්ස සසභාවතායයෙව යුත්තො. අභාවො පන කිලෙසානං මග්ගෙන කාතබ්බො සියා “මා මග්ගස්ස නිරත්ථකතා අභොසි” ති, න සච්ඡිකාතබ්බො. කො හි තස්ස සභාවො, යො තෙන සච්ඡිකරියෙය්‍ය. සො ච කිලෙසාභාවො එකෙනෙව මග්ගෙන සාධෙතබ්බො සියා, න චතුහි “මා චතුභාවනිබ්බානතාපත්ති, නිබ්බානවිසෙසාපත්ති ච අභොසි” ති. තතො දස්සනාදිමග්ගවිභාගො න සියාති සබ්බං ආවත්තති.

යදි ච අභාවො භාවස්ස සියාති තස්ස භාවධම්මතා ඉච්ඡිතා, එවං සති යථා සඬ්ඛතධම්මස්ස තස්ස ජරාමරණාදීනං විය සඬ්ඛතධම්මතාපි ආපන්නා, එවං බහුතං කිලෙසානං ධම්මස්ස තස්ස බහුභවාදිප්පසඬ්ඛගොපි දුන්නිවාරොති අතංසභාවස්ස අසඬ්ඛතස්සෙකස්ස සසභාවස්ස නිබ්බානභාවො වෙදිතබ්බො.

යදි එවං කස්මා “රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො” ති (සං. නි. 4.315, 330) චුත්තන්ති? බයෙන අධිගන්තබ්බත්තා. බයො හි අරියමග්ගො. යථාහ “බයෙ ඤාණං, අනුප්පාදෙ ඤාණ” ති (ධ. ස. දුකමාතිකා 142). තෙන රාගාදික්ඛයපරියායෙන අරියමග්ගෙන අධිගන්තබ්බතො “පරමත්ථං ගම්භීරං නිපුණං දුද්දසං දුරනුබොධං නිබ්බානං රාගාදික්ඛයො” ති චුත්තං. රාගාදිප්පහානමුඛෙන වා තථා පත්තබ්බතො, යථා අඤ්ඤත්ථාපි චුත්තං “මදනිම්මද්දෙනො පිපාසවිනයො” තිආදි (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90).

අපිව යථා පරිඤ්ඤෙය්‍යනාය සඋත්තරානං කාමානං රූපානඤ්ච පටිපක්ඛන්තං තබ්බිධුරසභාවං නිස්සරණං පඤ්ඤායති, එවං සසභාවානං සබ්බෙසම්පි සඬ්ඛතධම්මානං පටිපක්ඛන්තෙන තබ්බිධුරසභාවෙන නිස්සරණෙන භවිතබ්බං. යඤ්ච තන්නිස්සරණං, සා අසඬ්ඛතා ධාතු. කිඤ්ච භිය්‍යො – සඬ්ඛතධම්මාරම්මණං විපස්සනාඤාණං අපි අනුලොමඤාණං කිලෙසෙ තදඬ්ගවසෙන පජහති, න සමුච්ඡේදවසෙන පජහිතුං සක්කොති. තථා සම්මුතිසච්චාරම්මණං පඨමජ්ඣානාදීසු ඤාණං වික්ඛම්භනවසෙනෙව

කිලෙසෙ පජහති, න සමුච්ඡේදවසෙන. ඉති සංඛිඛතධම්මාරම්මණස්ස, සම්මුතිසච්චාරම්මණස්ස ච ඤාණස්ස කිලෙසානං සමුච්ඡේදප්පහානෙ අසමත්ථභාවතො තෙසං සමුච්ඡේදප්පහානකරස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස තදුභයවිපරිතසභාවෙන ආරම්මණෙන භවිතබ්බං, සා අසංඛිකතා ධාතු. තථා “අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසංඛිත”න්ති (උදා. 73; ඉතිවු. 43) ඉදං නිබ්බානස්ස පරමත්ථතො අත්ථිභාවජොතකං වචනං අවිපරිතත්ථං භගවතා භාසිතත්තා. යඤ්ථි භගවතා භාසිතං, තං අවිපරිතත්ථං යථා තං “සබ්බෙ සංඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සංඛාරා දුක්ඛා, සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”ති (ධ. ප. 277-279; ථෙරගා. 676-678; නෙත්ති. 5), තථා නිබ්බාන-සද්දො කත්ථවි විසයෙ යථාභූතපරමත්ථවිසයො උපචාරචුත්තිසංඛාවතො සෙය්‍යථාපි සිහ-සද්දො. අථ චා අත්ථෙව පරමත්ථතො අසංඛිකතා ධාතු ඉතරතබ්බිපරිතවිමුත්තිසභාවත්තා සෙය්‍යථාපි “පථවිධාතු වෙදනා චා”ති ඵලමාදීහි නයෙහි යුත්තිතොපි අසංඛිකතාය ධාතුයා පරමත්ථතො අත්ථිභාවො වෙදිතබ්බො.

අභිධම්මභාෂනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාප්‍රච්ඡේදවණ්ණනා

168. කිඤ්චිති කිඤ්චි ආරම්මණං. ආලම්බනතොති ආරම්මණකරණතො.

පඤ්ඤාප්‍රච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතු විභංගය

1. සුත්තන්තරාභාෂනීයවග්ගො

172. අභිධම්මෙ ව ආගතාති ඉමස්මිං ධාතු විභංගයෙ අභිධම්මභාෂනීයපඤ්ඤාප්පිඡකෙසු, නික්ඛේපකණ්ඩධම්මභද්දයවිභංගාදීසු ව දෙසනාරුල්ලා. යථා පන සුත්තන්තරෙ අභිධම්මෙ ව ආගතා ඛන්ධාදයො සුත්තන්තරෙ දෙසිතනියාමෙන ඛන්ධවිභංගාදීසු සුත්තන්තරාභාෂනීයවග්ගො විභන්තා, එවම්ධාපි චක්ඛුධාතාදයො සුත්තන්තරාභාෂනීයවග්ගො විභන්තබ්බා සියුං. තත්ථ ඛන්ධාදීනං සබ්බසංඛාරානං අභිධම්මදෙසනාවිසිට්ඨො සුත්තන්තරෙ ආගතො අඤ්ඤො දෙසෙතබ්බාකාරො නත්ථිති තෙ රූපක්ඛන්ධාදිවග්ගො සුත්තන්තරාභාෂනීයෙ දෙසිතා, ධාතූනං පන සො අත්ථිති තෙ තිණ්ණං ධාතුඡක්කානං වග්ගො ඉධ දෙසිතාති දස්සෙන්නො ආහ “සුත්තන්තරෙස්වෙව...පෙ.... විභන්තන්ති වෙදිතබ්බ”න්ති. තෙනාහ අට්ඨකථායං “සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතුහි සංඛිබ්බිත්වා”ති.

කථං පන ඡසු ඡසු ධාතුසු අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං සමවරොධොති? සභාවනිස්සයද්වාරාරම්මණසම්පයොගසාමඤ්ඤානො. තත්ථ පට්ඨමඡක්කෙ තාව පට්ඨිතෙජොවායොධාතුයො සභාවතො ථොට්ඨබ්බධාතු. ආපොධාතුආකාසධාතුයො ධම්මධාතූඵකදෙසො. විඤ්ඤාණධාතු සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො. චතුර්ධාතුග්ගහණෙන චෙත්ථ තදායත්තචුත්තිකා නිස්සයාපදෙසෙන, විඤ්ඤාණධාතුයා ද්වාරාරම්මණභාවෙන වා අවසිට්ඨා රූපධාතුයො සමවරුද්ධා, විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තංසම්පයොගතො ධම්මධාතූඵකදෙසොති එවං සබ්බධාතුසමවරොධො දට්ඨබ්බො. දුතියෙ ඡපි ධාතුයො සභාවතො, ධම්මායතනෙකදෙසො, තංසම්පයොගතො සත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො, යථාරහං තෙසං නිස්සයද්වාරාරම්මණභාවතො අවසිට්ඨධාතුයො සමවරුද්ධා. තතියඡක්කෙපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ ඡසු ඡසු ධාතුසු අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං සමවරොධො දට්ඨබ්බො. තෙන චුත්තං “සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතුහි සංඛිබ්බිත්වා”ති.

සුඤ්ඤාති අත්තසුඤ්ඤො, තෙන සසභාවතාය ව ඉධ ධාතුවොහාරොති ආහ “සුඤ්ඤ සභාවමත්තෙ නිරුල්ලො ධාතුසද්දො”ති. තංතංභූතවිචිත්තතා රූපපරියන්තොව ආකාසොති යෙහි විචිත්තො, යෙසඤ්ච පරිච්ඡෙදො, තෙහි අසම්චුට්ඨතා තෙසං බියාපකභාවෙ සති න භොතිති ආහ “චතුහි මහාභූතෙහි අබියාපිතභාවො”ති. පරිච්ඡින්නචුත්තිති හි භූතාතිති.

173. අවයව විනිමුත්තො සමුදායො නාම කොච්ඡි නත්ථිති පුරිමත්ථං අසම්භාවෙන්තො “ද්වෙ එව වා” තිආදිනා සමුදායෙන විනා දුතියත්ථමාහ. පච්චත්තං අත්තනි ජාතතන්ති පාටිපුග්ගලිකතං.

පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති වා ලොමාදිඉතරකොට්ඨාසෙහි අසම්මිස්සො විසුං එකො පච්චිකොට්ඨාසොති අත්ථො.

පයොගන්ති භාවනාපයොගං. වීරියන්ති භාවනානිජ්ඣාදකං උස්සාහං. ආයුහනන්ති තාදිසං වෙනතං.

ධාතුපටික්කුලවණ්ණමනසිකාරානන්ති

ධාතුමනසිකාරපටික්කුලමනසිකාරවණ්ණමනසිකාරානං. අබියාපාරතායාති “අහමෙතං නිජ්ඣාදෙමි, මම එසා නිජ්ඣාදනා” ති වෙනනාරහිතතාය. කරොන්තිති ආභොගපච්චවෙක්ඛණානි උප්පාදෙන්ති.

ලක්ඛණවසෙනාති සභාවවසෙන. සො පන යස්මා පච්චිධාතුයා කක්ඛලබරතා හොතිති ආහ “කක්ඛලං බරිගතන්තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්ත” තිති.

වෙකන්තකං නාම සබ්බලොභවිජ්ජෙනසමත්ථං ලොහං. තථා හි තං විකන්තති ඡිත්තේති විකන්තං, විකන්තමෙව වෙකන්තකන්ති වුච්චති. ලොහසදිසන්ති ලොහාකාරං ලොහමලං විය සනසහිතං හුත්වා තිට්ඨති. තාපෙත්වා තාලිතං පන ඡිත්තං ඡිත්තං හුත්වා විසරති, මුදු මට්ඨං කම්මනියං වා න හොති, තෙන “ලොහවිජාති” ති වුච්චති. තිපුතම්බාදීහීති තිපුතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං කංසලොහං, සිසතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං වට්ටලොහං, ජසදතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං ආරකුටං. යං පන කෙවලං ජසදධාතුවිනිග්ගතං, යං “පිත්තල” තිතිපි වදන්ති, තං ඉධ නාධිජ්ජෙතං, යථාවුත්තමිස්සකමෙව පන ගහෙත්වා “කිත්තිම” තිති වුත්තං.

නිදස්සනමත්තන්ති මුත්තානං ජාතිතො අනෙකහෙදත්තා වුත්තං. තථා හි හත්ථිකුම්භං වරාහදායං භූජඬගසීසං වලාහකුටං වෙණුපබ්බං මච්ඡසිරො සඬබ්බො සිජ්ජිති අට්ඨ මුත්තායොනියො. තත්ථ හත්ථිකුම්භජා පිතවණ්ණො පහාහීනා. වරාහදායජා වරාහදායවණ්ණොව. භූජඬගසීසජා නීලාදිවණ්ණො සුවිසුද්ධා, වට්ටලා ව. වලාහකජා භාසුරා දුබ්බිභාගරූපා රත්තිභාගෙ අන්ධකාරං විධමන්තා තිට්ඨන්ති, දෙවුපහොගා එව හොන්ති. වෙණුපබ්බජා කාරඵලසමානවණ්ණො, න භාසුරා, තෙ ව වෙළවො අමනුස්සගොවරෙ එව පදෙසෙ ජායන්ති. මච්ඡසීසජා පාඨිනපිට්ඨිසමානවණ්ණො, වට්ටලා, ලසවො ව

හොන්නි පභාවිහිනා, තෙ ව මච්ඡා සමුද්දමජ්ඣෙයෙව ඡායන්ති. සඬ්ඛජා සඬ්ඛොරච්ඡව්වණ්ණා, කොලප්පමාණාපි හොන්නි පභාවිහිනාව. සිප්පිජා පන පභාවිසෙසසුත්තාව හොන්නි නානාසණ්ඨානා. එවං ඡාතිතො අට්ඨවිධාසු මුත්තාසු යා මච්ඡසඬ්ඛසිප්පිජා, තා සාමුද්දිකා. භුජංගජාපි කාචි සාමුද්දිකාති වදන්ති, ඉතරා අසාමුද්දිකා. තෙන වුත්තං “සාමුද්දිකමුත්තාති නිදස්සනමත්තමෙතං, සබ්බාපි පන මුත්තා මුත්තා එවා”ති. බහුලතො වා අට්ඨකථායං එතං වුත්තං “මුත්තාති සාමුද්දිකමුත්තා”ති. බහුලඤ්චි ලොකෙ සාමුද්දිකාව මුත්තා දිස්සන්ති. තත්ථාපි සිප්පිජාව, ඉතරා කදාචි කාවීති.

174. ඉධ නත්ථි නියමො කෙවලං ද්රවභාවස්සෙව අධිජපෙනත්තා.

175. නිසිතභාවෙනාති සන්තාපනාදිවසජ්ජවත්තෙන තිබ්ණභාවෙන. උස්මාකාරඤ්චි නිසානං ඉධ නිසිතභාවො. පාකතිකොති සාභාවිකො කායුස්මාති අධිජපෙනො. සදාති සබ්බකාලං යාව ජීවිතින්ද්රියං පවත්තති. පෙනග්ගි නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙනග්ගි. ඉධාති බාහිරතෙජොධාතුකථායං.

176. වායනං බීජනං, තං පන ථාමසා පවත්තිති ආභ “සවෙගගමනවසෙනා”ති. සමුදිරණං අල්ලපරිසොසනං, භූතසඬ්ඝාතස්ස දෙසන්තරුජපත්තිහෙතුභාවො වා.

177. හිත්තිච්ඡිද්දාදිවසෙන ලබ්භමානං අජටාකාසං නිස්සායෙව පරිච්ඡෙදාකාසස්ස පරිකම්මකරණන්ති ආභ “අජටාකාසස්ස ව කථිතත”න්ති.

179. සුඛදුක්ඛථොට්ඨබ්බසමුට්ඨාපනපච්චයභාවෙනාති ඉට්ඨානිට්ඨථොට්ඨබ්බානං නිබ්බත්තකභූතෙන පච්චයභාවෙන. කස්ස පන සො පච්චයභාවොති ආභ “සරීරට්ඨකඋතුස්සා”ති. පච්චයභාවෙනාති ව හෙතුමිහි කරණවචනං. තෙන හි කරණභූතෙන සුඛදුක්ඛථොට්ඨබ්බානං යථාචුත්තසමත්ථතා හොතිති. “තථෙවා”ති ඉමිනා “යථාබලං සරීරෙකදෙසසකලසරීර”න්ති ඉදං අනුකඬ්ඞති. එවන්ති අත්තතො එලූපචාරසිද්ධෙන ඵරණජපකාරෙන. එතෙසන්ති සුබාදීනං. “ඔළාරිකජ්ජවත්ති එව වා ඵරණ”න්ති ඉමිනා නිරූපචාරං එතෙසං ඵරණට්ඨං දස්සෙති. උභයවතොති සුඛදුක්ඛවතො, සොමනස්සදොමනස්සවතො ව, ඵරණාඵරණට්ඨානවතො වා.

181. එත්ථ වුත්තං සඬ්ඝජපන්ති එතස්මිං “සඬ්ඝජපො කාමො”තිආදිකෙ (මහානි. 1; වුළුනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 8) නිද්දෙසපදෙසෙ වුත්තං සඬ්ඝජපං. තත්ථ හි කිලෙසකාමොව “සඬ්ඝජපරාගො පුරිසස්ස

කාමො” තිආදීසු (අ. නි. 6.63; කථා. 513) විය. වත්ථුකාමස්ස තථා තථා සඬකප්පනතො පරිකප්පනතො “සඬකප්පො” ති වුත්තො, න විතක්කොති අයමෙත්ථ අත්ථො වුත්තො. ටිකායං පන විතක්කවසෙන අත්ථං දස්සෙතුං “සොපි ඡී” තිආදි වුත්තං. තත්ථො පුරිමො ඵවත්ථො අධිප්පෙතොති වෙ, සම්පිණ්ඩනත්ථො පි-සද්දො නිරත්ථකො සියා, “කිලෙසසන්ථවසම්භවතො” ති ව න වත්තඛිඛං සියා, පරතො ව “බියාපාදවචනෙන බියාපාදවිතක්කං දස්සෙති” ති වක්ඛති. කිලෙසකාමො විභත්තො කිලෙසසම්පයුත්තත්තාති අධිප්පායො. කාමපට්ඨද්ධාති ඵත්ථ කාම-සද්දෙන වත්ථුකාමාපි සඬගහිතාති දට්ඨඛිඛා.

182. උභයත්ථ උප්පන්තොති සත්තෙසු, සඬබ්බරෙසුති උභයත්ථ උප්පන්තො, සත්තාකාරො, සඬබ්බරාකාරොති වා ආරම්මණස්ස උභයාකාරග්ගභණ්ඩවසෙන උප්පන්තො. කම්මපට්ඨිසෙසො, කම්මපට්ඨිනාසකො ව කම්මපට්ඨෙදොති දස්සෙතුං “අභිජ්ඣාසංයොගෙනා” තිආදි වුත්තං. තථා විහිංසාය විහිංසාවිතක්කං දස්සෙතිති යොජනා. විහිංසායාති ව විහිංසාවචනෙනාති අත්ථො. යථාසම්භවං පාණාතිපාතාදිවසෙනාති ආදි-සද්දෙන අදින්නාදානමුසාවාදපෙසුඤ්ඤඵරුසවාචාසම්ඵප්පලාපෙ සඬගණ්භාති. සඛ්ඛ...පෙ.... සඬගාභකෙහි කාමනෙක්ඛම්මධාතුහි. ද්වෙ ද්වෙති බියාපාදවිහිංසාධාතුයො, අබියාපාදඅවිහිංසාධාතුයො ව. “ඵත්ථාති පනා” තිආදිනා සංකිලෙසවොදානානං සඬකරභාවස්ස අනිට්ඨාපප්පනස්ස ව දස්සනෙන පුරිමංයෙව අත්ථං බියතිරෙකමුඛෙන සම්පාදෙති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

183. ආවෙණිකත්ථො අතිසයත්ථො ව විසෙසසද්දො හොතිති තදුභයං දස්සෙතුං “පුග්ගලන්තරාසාධාරණං, නීලාදිසඛ්ඛරුපසාධාරණඤ්ඤා” ති වුත්තං. අසාධාරණකාරණෙනාපි හි නිද්දෙසො හොති යථා “හෙරිසද්දො, යවඬකුරො” ති. අතිසයකාරණෙනාපි යථා “අතිතානාගතපච්චුප්පන්නානං කම්මසමාදානානං ධානසො හෙතුසො විපාකං යථාභූතං පජානාති” ති (කථා. 355; පටි. ම. 2.44) . ධාතුඅත්ථො ඵවාති “ධාතු” ඉති ඉමස්ස ධාතුසද්දස්සෙව අත්ථො. ධාතුවචනීයො හි අත්ථො උපසග්ගෙන ජොතීයති.

පුරිමෙන අසදිසො විධානධාරණත්ථානං පාකටො හෙදොති. විසභාගලක්ඛණා විසදිසසභාවා අවයවා භාගා, තෙසු.

යථාසම්භවන්ති කිරියාමනොධාතු උපනිස්සයකොටියා, විපාකමනොධාතු විපාකමනොවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරාදිනාපි, ඉතරස්ස සබ්බාපි උපනිස්සයකොටියාව. ධම්මධාතු පන වෙදනාදිකා සහජාතා සහජාතාදිනා, අසහජාතා අනන්තරාදිනා, උපනිස්සයෙන ආරම්මණාදිනා ව මනොවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයොති එවං මනොධාතුධම්මධාතූනං මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො. ද්වාරභූතමනොපි සුත්තෙ “මනොධාතු”ති වුව්චතීති ආහ “ද්වාරභූතමනොවසෙන වා”ති. තස්සා මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති සම්බන්ධො.

පුරිමනයෙනාති විසෙසනං දුතියනයස්ස භින්නතිකවසෙනෙව විභත්තත්තා. නානාධාතූනඤ්ච චක්ඛුධාතුආදිනන්ති සම්බන්ධො.

න හි ද්වෙව මනොවිඤ්ඤාණධාතූයො සන්ති අට්ඨාරසධාතූවිභාගදස්සනෙති අධිජ්ජායො. ඛන්ධායතනධාතීන්ද්‍රියානංයෙව වසෙන සඬ්ඛෙපාදිවිභාගදස්සනං තෙසං බහුලං පරිඤ්ඤෙය්‍යධම්මසඬ්ඛණ්භනතො. සච්චදෙසනා පන අතිසංඛිත්තභාවතොයෙවෙත්ථ බහිකතා.

නිජ්ජීවස්සාතිආදි විසෙසතො සත්තසුඤ්ඤතාදීපනත්ථා ධාතුදෙසනාති කත්ථා වුත්තං. පුරිමනයො අඤ්ඤෙසම්පි කමවුත්තීනං ධාතූනං සම්භවතීති අධිජ්ජායෙන වුත්තොති “මනොධාතූයෙව වා”තිආදිනා දුතියනයො වුත්තො. තත්ථ අවිජ්ජමානෙපි පුරෙවරානුවරභාවෙති පුරෙවරානුවරාභිසන්ධියා අභාවෙපි කෙවලං අනන්තරපුබ්බකාලඅනන්තරාපරකාලතාය මනොධාතු පුරෙවරානුවරා විය දට්ඨබ්බාති වුත්තා.

“අඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතායා”ති එතෙන විඤ්ඤාණස්ස එකන්තසාරම්මණතාදස්සනෙන “ආරම්මණෙන විනා සයමෙව නීලාදිආභාසං විත්තං පවත්තතී”ති එවං පවත්තිතං විඤ්ඤාණවාදං පටිසෙධෙති.

184. එකනානාසන්තානගතානන්ති එකසන්තානගතානං අභින්නසන්තානගතානං ද්වාරානං, නානාසන්තානගතානං භින්නසන්තානගතානං ආරම්මණානන්ති යොජනා. එකනානාජාතිකත්තාති චක්ඛාදිඑකෙකජාතිකත්තා ද්වාරානං, නීලාදිඅනෙකජාතිකත්තා ආරම්මණානං.

චක්ඛාදි එකමපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපාදි පන අනෙකමෙව සංභතන්ති ඉමස්ස වා අත්ථවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං චක්ඛුරූපාදීසු වචනහෙදො කතො. කිං පන කාරණං චක්ඛාදි එකමපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපාදි පන අනෙකමෙවාති?

පච්චය භාව විසෙස නො. වක්ඛු හි වක්ඛු විඤ්ඤාණ ස්ස නිස්සය පුරෙජාත ඉන්ද්රිය විජ්ජයුත්ත පච්චයෙහි පච්චයො හොන්තං අත්ථිභාවෙනෙව හොති තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො, යතො තං අත්ථිඅවිගත පච්චයෙහිස්ස පච්චයො හොතිති වුව්චතිති. තං නිස්සයතා වස්ස න එකදෙසෙන අල්ලියනවසෙන ඉච්ඡිතඛිඛා අරුප භාවතො, අථ ඛො ගරුරාජාදීසු සිස්සරාජපුරිසාදීනං විය තජ්ජට්ඨිද්ධවුත්තිතාය. ඉතරෙ ව පච්චයා තෙන තෙන විසෙසෙන චෙදිතඛිඛා. ස්වායං පච්චය භාවො න එකස්මිං න සම්භවතිති එකම්පි වක්ඛු වක්ඛු විඤ්ඤාණ ස්ස පච්චයො හොතිති දස්සෙතුං පාළියං “වක්ඛුඤ්ච පට්චවා” ති එකවචන නිද්දෙසො කතො.

රූපං පන යදිපි වක්ඛු විය පුරෙජාත අත්ථිඅවිගත පච්චයෙහි පච්චයො හොති පුරෙතරං උප්පන්නං හුත්වා විජ්ජමාන ක්ඛණෙයෙව උපකාරකත්තා, තථාපි අනෙකමෙව සංභතං හුත්වා පච්චයො හොති ආරම්මණ භාවතො. යඤ්ඤි පච්චය ධම්මං සභාවභූතං, පරිකප්පිතාකාරමත්තං වා විඤ්ඤාණං විභාවෙන්තං පවත්තිති, තදඤ්ඤෙස ඤ්ඤි සතිපි පච්චය භාවෙ සො තස්ස සාරම්මණ සභාවතො යං කිඤ්චි අනාලම්ඛිත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථස්ස ඔලුඛිත පවත්තිකාරණතාය ආලම්ඛනීයතො ආරම්මණං නාම. තස්ස යස්මා යථා යථා සභාවුපලද්ධි විඤ්ඤාණ ස්ස ආරම්මණ පච්චය ලාභො, තස්මා වක්ඛු විඤ්ඤාණං රූපං ආරඛිත පවත්තමානං තස්ස සභාවං විභාවෙන්තමෙව පවත්තිති. සා වස්ස ඉන්ද්රියාධිනවුත්තිකස්ස ආරම්මණ සභාවුපලද්ධි න එකද්වික ලාපගතවණ්ණවසෙනෙව හොති, නාපි කතිපයක ලාපවණ්ණවසෙන, අථ ඛො ආභොගානුරූපං ආපාඨගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංභවිකාරිතාය විඤ්ඤාණ ස්ස පච්චයො හොතිති දස්සෙන්නො භගවා “රූපෙ වා” ති ඛහුවචනෙන නිද්දිසි.

යං පන “රූපායතනං වක්ඛු විඤ්ඤාණ ධාතුයා, තං සම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණ පච්චයෙන පච්චයො” ති (පටියා. 1.1.1) වුත්තං, තං කථන්ති? තම්පි යාදිසං රූපායතනං වක්ඛු විඤ්ඤාණ ස්ස ආරම්මණ පච්චයො, තාදිසමෙව සන්ධාය වුත්තං. කිදිසං පන තත්ති? සමුදිතන්ති පාකටොයමත්ථො. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති “ආයතන සල්ලක්ඛණවසෙන වක්ඛු විඤ්ඤාණාදයො සල්ලක්ඛණාරම්මණා, න දඛිය සල්ලක්ඛණවසෙනා” ති, තං යුත්තමෙව හොති. න චෙත්ථ සමුදායාරම්මණතා ආසඬ්ඛිතඛිඛා සමුදායාභොගස්සෙව අභාවතො, සමුදිතා පන වණ්ණධම්මා

ආරම්මණ පච්චයා හොත්ති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථා සමුදිතා ආරම්මණා හොත්ති, න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොත්තා අන්ධා සමුදිතා පස්සන්තිති? නයිදමෙකන්තිකං විසුං අසමත්ථානං සිව්කාවහනාදියු සමත්ථතාය දස්සනතො. කෙසාදිනඤ්ච යස්මිං යානෙ ධීතානං පච්චෙකං වණ්ණං ගහෙතුං න සක්කා, තස්මිංයෙව යානෙ සමුදිතානං තං ගහෙතුං සක්කාති හිය්යොපි තෙසං සංභවිචකාරිතා පරිබ්බයත්තා. එතෙන කිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පරමාණුරූපං ආරම්මණං, උදාහු තංසමුදායොතිආදිකා වොදනා පටික්ඛිත්තා වෙදිතබ්බා. “සොතඤ්ච පටිච්ච සද්දෙ වා” තිආදියුපි අයමෙව නයො.

එවම්පි අත්ථො උබ්භතීති “මනොධාතුයාපි” ති පි-සද්දෙන න කෙවලං ජවනපරියොසානා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයෙව සම්පිණ්ඩියති, අථ බො තදාරම්මණභවච්චගසඬ්ඛානාපි සම්පිණ්ඩියතීති එවම්පි අත්ථො උබ්භතී, සම්භවතීති අත්ථො. එවං සතීති එවං අඤ්ඤමනොධාතුජ්ජවත්තියා ඔරං පවත්තවිත්තානං මනොවිඤ්ඤාණධාතුතාදස්සනෙ සති. සතිපි මනසො සම්භූතභාවෙ මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවජ්ජසඬ්ඛගො න හොතියෙව තංසභාවස්සෙව මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවෙන නිද්දිට්ඨත්තා. ඉදානි තමෙවත්ථං “පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතු” තිආදිනා පාකටතරං කරොති. තබ්බිධුරසභාවෙනාති පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුහි විසදිසසභාවෙන. උජ්ජන්තිට්ඨානෙන වාති මනොධාතුකිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතුආදිහි පරිවිජින්නෙන උජ්ජජ්ජන්තිට්ඨානෙන ව. ඉදානි එකත්තග්ගහණං විනාපි යථාචුත්තස්ස අත්ථස්ස සම්භවං දස්සෙතුං “අනුපනීතෙපි” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සාමඤ්ඤවසෙනාති සදිසතාවසෙන. තස්සාති භවච්චගානන්තරං උජ්ජන්තිවිත්තස්ස. අමනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාසිද්ධිතොති මනොධාතුභාවාසිද්ධිතො. න හි “මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි උජ්ජජ්ජන්තිවා නිරුද්ධසමනන්තරං උජ්ජජ්ජති චිත්තං...පෙ.... තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතු” ති ඉදං වචනං භවච්චගානන්තරං උජ්ජන්තිවිත්තස්ස මනොධාතුභාවං සාධෙති. සිද්ධෙ හි මනොධාතුභාවෙ තං තස්ස නිවත්තකං සියාති අධිජ්ජායො. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පන උජ්ජන්තිවිත්තස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවදීපකං වචනං තාදිසාය මනොධාතුයාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවමෙව දීපෙය්යාති කථං තස්සා නිවත්තකං සියාති ආහ “න හි යං වොදියති, තදෙව පරිභාරාය හොති” ති.

යදි එවං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාපත්ති එවාති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “මනොධාතුයාපි” තිආදි. පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි මනොධාතුහි ව විසිට්ඨො සභාවො පඤ්චවිඤ්ඤාණ...පෙ.... සභාවො, තස්ස වසෙන. චුතිපටිසන්ධිභවච්චගානන්ති තදාරම්මණමිපි භවච්චගන්තොගධං කත්වා

වුත්තං. ජවනාවසානානීති වා ජවනාරම්මණත්තා තදාරම්මණමපි ගහිතං දට්ඨබ්බං. තෙනෙවාහ “ඡද්වාරිකචිත්තෙනි වා” තිආදි.

විසුං කාතුං යුත්තන්ති ආවජ්ජනමපි යදිපි රූපාදිවිසයං හොති, ජවනං විය ආරම්මණරසානුභවනං පන න හොතීති එදිසෙ යානෙ විසුං කාතබ්බමෙව. මනො වාති ව-සද්දො “මනඤ්ච පටිච්චා” තිආදීසු විය න සම්පිණ්ඩනත්ථො, අථ බො ඛයතිරෙකත්ථො දට්ඨබ්බො.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාප්ඵලවණ්ණනා

හෙට්ඨා වුත්තනයත්තාති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං “පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ රජ්ජන්තස්සා” තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 150; 168) පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙ දස්සියමානෙ “චිත්තූප්පාදරූපවසෙන තං තං සමුදායං එකෙකං ධම්මං කත්වා” තිආදිනා (විභ. මූලට්. 150) තදත්ථස්ස ඛන්ධවිභංගවණ්ණනාදීසු වුත්තනයත්තා.

පඤ්ඤාප්ඵලවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතු විභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සච්චවිභංගො

1. සුත්තන්තහාජනියවණ්ණනා

උද්දෙසවණ්ණනා

189. සච්චවිනිමුක්තං නත්ථි පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුසන්දස්සනවසෙන පවත්තනතො. සච්චෙසු කමතීති සච්චෙසු විසයභූතෙසු පවත්තති. දෙසෙනබ්බත්ථවිසයා හි දෙසනාති. එතෙසු කමතීති එතෙසු අරියසච්චෙසු පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන පවත්තති. “සීලසමාධිපඤ්ඤාසංඛාරා”න්ති චුත්තං අත්ථසභාවං කමනකිරියාය කත්තුභාවෙන ගහිතන්ති පාකටතරං කත්වා දස්සෙතුං “කිං කමතී”ති පුච්ඡති. තබ්බොභාරෙතාති තදුපචාරෙන. එතෙන නිජ්ජරියායෙන අත්ථසභාවං සාසනං, පරියායෙන චචනසභාවන්ති දස්සෙති.

තංසභාවාති දුක්ඛාදිසභාවා. අමුසාසභාවාති බාධනාදිභාවෙන භූතසභාවා. අඤ්ඤාකාරරහිතාති අබාධනාදිආකාරවිවිත්තා. ද්විධාති දුක්ඛදුක්ඛතාතන්තිමිත්තතාහි. රාගාදිකිලෙසපරිලාභො කිලෙසදාහො. සන්තානස්ස අවිජ්ජාරිකතාකරණං පුග්ගලහිංසනං. අත්තනො එව තිබ්බිණ්ණභාවොති සංඛිතධම්මස්ස අත්තනො සභාවෙනෙව රුජාවහතික්ඛනාවො. සරසෙනෙවාති සභාවෙනෙව. සම්පිණ්ඩකස්ස සමුදයස්ස, කිලෙසසන්තාපරහිතස්ස මග්ගස්ස, අවිපරිණාමස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන යථාසංඛිතියං දුක්ඛස්ස සංඛිතසන්තාපවිපරිණාමට්ඨා ආවි භවන්තීති ආහ “ඉතරෙ යථාක්කමං සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරා”ති. බියාපෙත්වාති භවාදීසු නානාරම්මණෙසු ච විසටා භුත්වා. අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං “ඌහනං රාසිකරණ”න්ති වත්වා පුන තදත්ථං විවරති “දුක්ඛනිබ්බත්තන”න්ති. එකවොකාරභවෙපි හි රාසිභූතමෙව දුක්ඛං නිබ්බත්තති අනෙකධම්මසමුහතො, පගෙව චතුපඤ්චවොකාරභවෙසු. එත්ථ ච බියාපනත්ථං ආකාරං, තස්ස ච ය-කාරාගමං කත්වා සම්පිණ්ඩනත්ථං ආයුහනන්ති පදං වෙදිතබ්බං. නිදදාතීති දුක්ඛස්ස එකන්තකාරණත්තා තං නිදස්සෙන්තං විය ජනෙතීති දස්සෙන්තො “ඉදං තං දුක්ඛ”න්තිආදිමාහ. දුක්ඛ...පෙ.... ආවි භවති රොගදස්සනෙන විය රොගනිදානං. සංයොග...පෙ.... දස්සනෙහිති සංයොගට්ඨො වියංයොගසභාවස්ස නිරොධස්ස, පලිබොධට්ඨො නිශ්ශානසභාවස්ස මග්ගස්ස දස්සනෙන ආවි භවතිති අත්ථො. තෙති සංයොගපලිබොධට්ඨා.

එත්ථාති එතස්මිං ආරම්මණභූතෙ සති. සමුදයතො විවෙකො විවෙකට්ඨො. නිරොධො ච තණ්හාක්ඛයභාවතො සමුදයතො විවිත්තො, තස්මා අවිවෙකභූතස්ස සමුදයස්ස දස්සනෙන නිරොධස්ස විවෙකට්ඨො ආවි භවති,

නිබ්බානාධිගමනෙතුභූතස්සාපි මග්ගස්ස සජ්ජවිචයනාය සච්චතභාවං පස්සතො අජ්ජවිචයස්ස නිරොධස්ස අසච්චතට්ඨො ආවි භවති, තථා මරණධම්මතාය දුක්ඛං විනස්සන්තං පස්සතො අමරණධම්මස්ස නිරොධස්ස අමතට්ඨො ආවි භවති ඉමමත්ථං දස්සෙති “විචෙකා” තිආදිනා. ඉතරෙ සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහිති එත්ථ සමුදයදස්සනෙන “නායං හෙතු නිබ්බානාධිගමාය, අයං පන හෙතු” ති හෙතුට්ඨො ආවි භවති. තථා පරමගම්භීරස්ස නිපුණතරස්ස දුද්දසස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන දස්සනට්ඨො සුමුමරුපදස්සනෙන චක්ඛුනො විය, දුක්ඛදස්සනෙන පන අනෙකරොගාතුරකපණ්ණදස්සනෙන ඉස්සරජනස්ස උළාරභාවො විය මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො ආවි භවති.

තෙ පනෙනෙ හෙතුට්ඨාදිකෙ සරුපතො දස්සෙතුං “තත්ථ පලිබ්බාධුපච්ඡෙදවසෙනා” තිආදි වුත්තං. තත්ථ පලිබ්බාධුපච්ඡෙදවසෙනාති සමුදයජ්ජහානවසෙන. “මග්ගාධිපතිනො ධම්මා” ති වචනතොති යස්මා සතිපි ඤානාදීනං ආරම්මණාධිපතිභාවෙ “ඤානාධිපතිනො ධම්මා” ති එවමාදි න වුත්තං, “මග්ගාධිපතිනො ධම්මා” ඉවිචෙව පන වුත්තං. තස්මා සාතිසයො මග්ගච්ඡිගධම්මානං ආරම්මණාධිපතිභාවො. තෙනාහ “විසෙසතො වා ආරම්මණාධිපතිභූතා මග්ගච්ඡිගධම්මා භොන්ති” ති. සො තෙසං ආකාරොති යො මග්ගච්ඡිගානං ගරුං කත්වා පච්චචෙක්ඛණවසෙන පවත්තධම්මානං ආරම්මණාධිපතිපච්චයනාසච්චාතො ආකාරො, සො මග්ගස්ස ආධිපතෙය්‍යට්ඨො. පුරිමො පන ආධිපතෙය්‍යට්ඨො සහජාතාධිපතිවසෙන වුත්තො. අභිසමෙතඛිබ්බට්ඨොති යථාවුත්තපිළනාදිඅත්ථමෙව පටිච්ඡික්ඛිතඛිබ්බතාය එකජ්ඣං කත්වා වදති. තෙන අභිසමයසද්දං කම්මත්ථං දස්සෙති. අභිසමයස්සාති ඤාණස්ස. පවත්තිආකාරොති පරිජානනාදිවිසෙසාකාරො. සො හි මග්ගක්ඛණෙ අසම්මොහතො සිද්ධො, පච්ඡා පච්චචෙක්ඛණාදිනා පාකටො භොති. ආකාරොපි ඤාණෙන අරණියතො අත්ථොති වුච්චති කත්වා තතියනයො දස්සිතො. පිළනාදිනා දස්සිතො විසයවිභාගෙනපි විසයවිභාගො භොති යථා “රූපසඤ්ඤා, සද්දසඤ්ඤා” ති (සං. නි. 3.57).

කුච්ඡිතං ඛන්ති ගරහිතං හුත්වා අසාරං. “සමාගමො” තිආදිනා අත්ථයතො ඛියතිරෙකතො ව සං-සද්දස්ස සංයොගත්ථජොතකත්තමාහ. “උජ්ජන්තං උදිත” තිආදිසු කෙවලස්ස පන්ත-සද්දස්ස, ඉත-සද්දස්ස ව පයොගෙ උජ්ජන්තිඅත්ථස්ස අනුපලඛිතනතො, උ-සද්දස්ස ව පයොගෙ උපලඛිතනතො සො උජ්ජන්තිඅත්ථං දීපෙතිති ආහ “එවං උජ්ජන්තං උදිතන්ති එත්ථාපි” ති.

විසුං පසුප්පමානාති ආගම-ඉත-පදෙහි විනා පසුප්පමානා. සධාතුකන්ති අන්තොනීතෙන ධාතුනා සධාතුකං. තෙනෙව තෙ “උපසග්ගා” ති ව චුත්තා.

දුක්ඛවිවෙකභාවන්ති දුක්ඛවිචිත්තතං. නිවත්තියාති නිබ්බානස්ස. නිවත්තෙත්වාති අනුප්පාදසද්දෙන විසෙසනවසෙන නිවත්තෙත්වා. නිරොධපච්චයනා නිරොධස්ස මග්ගස්ස ආරම්මණපච්චයනා. පුග්ගලසච්ඡිකිරියාධම්මභාවෙහිති පුග්ගලධම්මභාවෙන සච්ඡිකරණධම්මභාවෙන ව. එලන්ති අරියඵලං. තස්සාති නිට්ඨානභූතාය ඵලසංඛාතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා අභිසමයභූතාය දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදනා දට්ඨබ්බා.

පටිච්ඡ්ඤානකාලෙ නිප්පරියායෙන බුද්ධාදිසමඤ්ඤාති ආහ “පටිච්ඡ්ඤානකාලෙ පවත්ත” න්ති. තතො ඵවාති තෙන පකාසිතත්තා ඵව.

තන්තිමිත්තභාවොති ජාතිආදි විය අධිට්ඨානභාවෙන දුක්ඛස්ස කාරණභාවො, න සමුදයසච්චං විය පභවභාවෙන. උදයබ්බයපිළිනභාවො සංඛාරදුක්ඛතා. පවත්තනමෙවාති පවත්ති ඵව. කිච්චං රසොති රසස්ස කිච්චත්ථතං දස්සෙති. පවත්තිනිවත්තීසුති නිද්ධාරණ භූමිමං. අවිකාරතා විකාරාභාවො නිච්චතා.

මරීචිමායාඅත්තානන්ති මරීචියා මායාය අත්තතො ව අරියඤ්ඤාණස්සාති අරියානං ඤාණස්ස. තෙන අරියානං මග්ගඤ්ඤාණානුසාරෙන පවත්තනකඤ්ඤාණමිපි සංඛිගහිතං භොති. තෙනාහ “අවිතථගාහකස්සා” තිආදි. තෙසන්ති පටිවෙධපච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණානං. තත්ථ පටිවෙධඤ්ඤාණස්ස පටිච්ඡ්ඤානබ්බතා ගොචරභාවො, ඉතරස්ස ආරම්මණභාවො. පටිච්ඡ්ඤානබ්බතා, ආරම්මණභාවො වා පටිවෙධඤ්ඤාණස්ස ගොචරභාවො, ඉතරස්ස ආරම්මණභාවොව.

බාධකප්පභවභාවෙනාති බාධකස්ස උප්පාදකභාවෙන විසුං ගහිතත්තා න තණ්හා බාධකභාවෙන ගහිතා පවත්තිපවත්තිහෙතුනං අසංකරවසෙන බොධනතො. ඵවඤ්ච කත්වා අභිධම්මභාජනීයෙපි අයමත්ථවණ්ණනා යුප්පතෙව. යදිපි ඵවං “දුක්ඛමෙව බාධක” න්ති නියමානුපපත්ති, සමුදයභාවප්පසංඛිගො වාති වොදනං සන්ධායාහ “ජාතිආදීනං විය වා” තිආදි. බාධකත්තස්ස බාධකත්තෙ ව නියමොති ආහ “ද්විධාපි බාධකත්ථාවධාරණෙන” ති. යථා හි බාධකත්තස්ස දුක්ඛෙ නියතතා, ඵවං දුක්ඛස්ස ව බාධකත්තෙ නියතතාති. සුත්තන්තභාජනීයෙ තණ්හාය ඵව සමුදයභාවස්ස දස්සිතත්තා තණ්හාවසෙන නියමං දස්සෙන්නො “න තණ්හාය

විනා” තිආදිමාහ. සුත්තන්තභාජනියවණ්ණනා හෙසාති. “කුසලෙහි විනා” තිආදිනා දුක්ඛහෙතුකාය තණ්හාය පටානභාවමාහ. තථ හි සා කම්මවිචිත්තකාය හෙතුභාවං ගච්ඡන්ති විසෙසෙන කම්මස්ස සහකාරිකාරණං හොතිති. ද්විධාපි නියමෙනාති මග්ගොව නියයානං, නියයානමෙව ච මග්ගොති ද්විජ්ජකාරෙන නියමෙන.

වච්ඡවචං සච්චවාචා, තංසමුට්ඨාපිකා චෙතනා වාති ආහ “විරතිසච්චෙති මුසාවාදවිරතිය”න්ති. කෙචි පන “විරතිසච්චං සමාදානවිරති”ති වදන්ති, තෙසම්පි න සමාදානමත්තං විරතිසච්චං, අථ ඛො සමාදානාවිසංවාදනං. තං පන පටිඤ්ඤාසච්චත්තා මුසාවාදවිරතියෙව හොති. තෙනාහ “න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්චසද්දො නිරුළ්භො”ති. සතිපි දුක්ඛසමුදයාවඛොධෙ යාවදෙව නිරොධමග්ගාධිගමත්ථා පඤ්ඤාභාවනාති පච්ඡිමද්වයස්සෙව සච්චත්ථං සාතිසයං, තදධිගමස්ස ච අවිවාදහෙතුකං සුත්තෙ විභාවිතං දස්සෙන්නො “තස්ස පනා” තිආදිමාහ.

යානං නත්ථිති අත්තනො වාදපතිට්ඨාපනකාරණං නත්ථිති අත්ථො. අත්තභාවපටිලාභෙනෙව සත්තානං ජාතිආදීනං පත්ති සම්මුඛිභාවො ච ජායතීති ආහ “සම්පත්තතා, පච්චක්ඛතා ච පට්ඨමතා”ති. භගවතො දෙසනාක්කමෙනෙව වා පට්ඨාදිතා දට්ඨබ්බා.

පරිජනනාදීහිති පරිඤ්ඤාප්පභානසච්ඡිකිරියාභාවනාහි, නිස්සක්කවචනඤ්ඤෙවං අඤ්ඤසද්දපෙක්ඛාය. ධම්මඤ්ඤාණකිච්චන්ති සභාවධම්මාවඛොධකිච්චං. පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි එතජ්ජරමානෙවාති ඉතො පරං නෙය්‍යං නත්ථිති දස්සෙති.

දුක්ඛාදීනං අරියසච්චභාවස්ස අනුරූපං යුත්තං, ආවරියපරම්පරාගතං වා සවනං අනුස්සවො. සුතානුසාරෙන, අඤ්ඤථා වා කක්ඛලපුසනාදිඅනිච්චාදිසභාවසාමඤ්ඤාකාරපරිග්ගණ්හනං ආකාරපරිචිතක්කො. යථාචිතක්කිතාකාරස්ස දිට්ඨිසම්බන්ධාය දස්සනභූතාය පඤ්ඤාය නිජ්ඣානක්ඛමනං රොචනං දිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්ති. ආදිච්චො විය පභාය නිරොධං පුසති සච්ඡිකරොති කිලෙසන්ධකාරං විද්ධංසෙති. චත්තාරිපි සච්චානි පස්සතීති වුත්තං “යො, හික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති” තිආදිනා.

කාලන්තරදස්සනන්ති නානාහිසමයං වදති. එකදස්සිතොති එකසච්චදස්සිතො. න යොජෙනබ්බා සියාති යොජනායඤ්ච සබ්බදස්සනං දස්සනන්තරපරමන්ති දස්සනානුපරමො ආපජ්ජෙය්‍ය, සච්චානාඤ්ච නානාහිසමයෙ දුක්ඛදස්සනාදීහි පට්ඨමග්ගාදිජ්ජගෙය්‍යානං

සංයොජනත්තයාදීනං එකදෙසජ්ජහානං ආපජ්ජති. තථා ච සති එකදෙසසොනාපත්තිමග්ගට්ඨතා, තදනන්තරඤ්ච පත්තබ්බෙන එලෙන එකදෙසසොනාපන්නතා ච ආපජ්ජති, තස්මා න සච්චානං නානාභිසමයො යුත්තො. යථා ච නානාභිසමයො න යුත්තො, එවං ආරම්මණාභිසමයොපි. යදි හි ආරම්මණකරණෙන චතුසච්චාභිසමයො ඉච්ඡිතො, න මග්ගො සයමෙව අත්තානං ආරම්මණං කරොතිති අපරිපුණ්ණො සච්චාභිසමයො සීයා. අඤ්ඤෙන මග්ගෙන මග්ගො ආලම්බියතීති පරිපුණ්ණොවාති වෙ? එවං සති යෙන මග්ගෙන මග්ගො ආලම්බිතො, සොපි අඤ්ඤෙන, සොපි අඤ්ඤනාති අනවට්ඨානං සීයා, තස්මා න ආරම්මණපට්ඨෙධතො චතුසච්චාභිසමයො යුත්තො, චුත්තනයෙනෙව පන යුත්තො. කිඤ්ච පරිච්ඡින්නදිතබ්බං සමුච්ඡින්නදිතබ්බඤ්ච ආලම්බිත්වා පරිච්ඡෙදසමුච්ඡෙදභාවනා මග්ගඤ්ඤාණස්ස න යුත්තා තතො අනිස්සට්ඨාවතො, සබ්බසංඛතවිනිස්සට්ඨං නිබ්බානමෙව පන ආරම්මණතා යුත්තා. අහෙනුකදිට්ඨි අකිරියදිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතා හෙනුබ්බයාපාරොච පරමත්ථතො කිරියාති කත්වා.

පචත්තෙතීති සජ්ජති, පචත්තියා චා හෙනු හොති. නිචත්තෙතීති සංහරති පලයං ගමෙති, පලොකතාදිවසෙන චා මොක්ඛහෙනු හොති. පධානතොති පකතිතො, යං “අබ්බයත්ත”න්තිපි වුච්චති.

“කාලො කරොති භූතාති, කාලො සංහරති පජා;
කාලො සුත්තෙ ජාගරති, කාලො හි දුරතික්කමො” ති. —

එවංවාදා කාලවාදිනො. “කණ්ටකස්ස තිබ්ණතා, කපිට්ඨඵලාදීනං පරිමණ්ඩලතා, මිගපක්ඛිසරීපපාදීනං විචිත්තභාවොති එවමාදයො කෙන කාරිතා? සභාවෙනෙව සිද්ධා, එවං සබ්බමිපි, න එත්ථ කස්සචි කාමකාරො” ති එවංවාදා සභාවවාදිනො. “ලොකො නියතො අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාහෙජ්ජමණ්ණසදිසො, න එත්ථ කස්සචි පුරිසකාරො” ති එවංපචත්තවාදා නියතිවාදිනො, —

“යදිච්ඡාය පචත්තන්ති, යදිච්ඡාය නිචත්තරෙ;
යදිච්ඡාය සුබදුක්ඛං, තස්මා යදිච්ඡති පජා” ති. —

එවංපචත්තවාදා යදිච්ඡාවාදිසංඛතා අධිච්චසමුප්පත්තිවාදිනො ච එත්ථ සභාවවාදෙ එව අන්තොගධාති දට්ඨබ්බා. අණුහි ලොකො පචත්තතීති ආජීවකවාදං සන්ධායාහ. සො හි අකාරණපරිග්ගහො. කණාදවාදො පන ඉස්සරිච්ඡාවසෙන අණුනං සංයොගවියොගතො ලොකස්ස පචත්තිනිවත්තිං වදති. පධානස්ස අජ්ජපචත්තීති මහතාදිභාවෙන අපරිණාමො, අනභිබ්බයත්ති වා.

“අභමඤ්ඤො, පකති අඤ්ඤා”ති එවං පවත්තපකතිපුරිසන්තරජානනෙන අත්තසුඛදුක්ඛමොහෙසු අවිභාගග්ගහණෙන නිවත්තිතෙ කිර වුත්තනයෙන පධානං නස්පවත්තති, සො විමොක්ඛොති කාපිලා. එවමාදීති ආදි-සද්දෙන මහාබිරහ්මුනො සමීපතා, සංයොගොති එවමාදීනමපි සඬගහො වෙදිතබ්බො.

එකත්තාති එකභාවතො එකොපි වුත්තො. තයොති කිච්චවිභාගෙන. තානීති සම්මාවාදාදිසීලානි. ඡන්දස්ස සද්දහනානුකූලාපි ඡන්දනාවසෙන පවත්ති හොතීති සද්ධිත්ථරියසද්ධාබලෙහි සද්ධිං ඡන්දිද්ධිපාදො වුත්තො. තාදිසෙ කාලෙ උපෙක්ඛානිමිත්තානුබරුහනෙන උපකාරා සමාධිස්ස සමවාහිතාවසෙන තාදිසකිච්චාව උපෙක්ඛා වෙදිතබ්බො.

විඝාතකත්තාති සංහරණියවසෙන විහත්තභාවතො.

අරියසච්චද්වයන්ති සමුදයමග්ගසච්චද්වයං. තෙනෙවාති යථාවුත්තදුක්ඛාදිසද්දානං පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාචකත්තා එව. ආදිපදසඬගහොති “දුක්ඛං, න අරියසච්ච”න්ති ඉමිනා චතුක්කෙ ආදිපදෙ සඬගහො. තදපෙක්ඛන්ති අරියසච්චසද්දාපෙක්ඛං දුක්ඛසද්දං. චතුත්ථපදසඬගහොති “නෙව දුක්ඛං, න අරියසච්ච”න්ති ඉමිනා පදෙන සඬගහො. අවසෙසකිලෙසාදයොති තණ්හාවජ්ජකිලෙසා අවසෙසාකුසලා, සාසවානි කුසලමූලානි, සාසවා ච කුසලධම්මා. තෙ හි අභිධම්මභාජනීයෙ සමුදයභාවෙන වුත්තා, න අරියසච්චභාවෙනාති ආහ “සමුදයො, න අරියසච්ච”න්ති. අඤ්ඤාති මග්ගඬගානීති ඵලසම්මාදිට්ඨිආදයො. ඉමිනා නයෙනාති එත්ථායං යොජනා – අත්ථි සමුදයො, න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං, න සමුදයො, අත්ථි සමුදයො වෙව අරියසච්චඤ්ච, අත්ථි නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. තත්ථ පඨමපදං වුත්තත්ථං. නිරොධො අරියසච්චං, න සමුදයො, තණ්හා සමුදයො වෙව අරියසච්චඤ්ච, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පභානාය භගවති බිරහ්මවරියං වුස්සති, තදභාවතො නෙව සමුදයො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං අරියසච්චං තස්ස තස්ස පභාවකට්ඨෙන සියා සමුදයො, න පන යස්ස පභානාය භගවති බිරහ්මවරියං වුස්සති තථත්ථෙන. ඉතරචතුක්කද්වයෙපි ආදිපදං වුත්තත්ථමෙව. සෙසෙසු සමුදයො අරියසච්චං, න නිරොධො, අසඬබතධාතු නිරොධො වෙව අරියසච්චඤ්ච, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා, සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බිරහ්මවරියං වුස්සති තථත්ථෙන නෙව නිරොධො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං අරියසච්චං, නිරොධධම්මතාය සියා නිරොධො, න පන යස්ස සච්ඡිකිරියාය භගවති බිරහ්මවරියං වුස්සති තථත්ථෙන. තථා නිරොධො අරියසච්චං, න මග්ගො, අරියමග්ගො මග්ගො වෙව අරියසච්චඤ්ච, මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා, සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස භාවනාය භගවති බිරහ්මවරියං වුස්සති තථත්ථෙන

නෙව මග්ගො, න අරියසච්චං. ඉතරසච්චද්වයං සියා මග්ගො උපපත්තිමග්ගභාවතො, න පන යස්ස භාවනාය භගවති ඛරන්මවරියං වුස්සති තථත්ථෙන.

සත්තන්ති සමානං. එවං ඉතරෙසුපිති කාතබ්බාපි කිරියා කාරකරහිතා කෙවලං අත්තනො පච්චයෙහි තාය පවත්තමානාය පච්චයසාමග්ගී කිරියං කරොතිති වොහාරමත්තං හොති. නිබ්බුතිගමකෙසුපි එසෙව නයො.

සාසවතා අසුභතා කිලෙසාසුචිපග්ගරණතො. දුක්ඛාදීනන්ති දුක්ඛසමුදයමග්ගානං. සමුදයාදිභාවොති දුක්ඛස්ස සමුදයමග්ගභාවො, සමුදයස්ස මග්ගදුක්ඛභාවො, මග්ගස්ස දුක්ඛසමුදයභාවො ව, න පන නිරොධභාවො දුක්ඛාදීනන්ති සම්බන්ධො. අඤ්ඤමඤ්ඤසමඛිගිතාති දුක්ඛාදීනං ඉතරිතරසභාවයොගො. තණ්හායාති ආධාරෙ භූමිමං. පුනඛභවස්සාති පුනභවසඛිධාතස්ස ආයතිදුක්ඛස්ස. පකතිවාදීනන්ති කාපිලානං. විකාරාති මහතාදයො ඛියත්තා. විභාවතොති අභිඛියත්තිතො, පරිණාමතො වා පුබ්බෙ. පටිප්පලීනා වාති පච්ඡා පකතියං පලයං ගතා වෙසම්මං මුඤ්චිත්වා සත්තාදිසමභාවෙන අන්තො සමොරුද්ධා. තෙනාහ “පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති”ති. පකතිභාවෙනෙවොති අඛියත්තභාවෙනෙව. සමුදයභාවෙනොති තණ්හාසඛිධාතපභවභාවෙන. අඤ්ඤථා තංසම්පයුත්තඅවිජ්ජාදීනම්පි සමුදයභාවො ලබ්භතෙවාති. අවිභත්තෙහීති වෙසම්මවිරහෙන පකතිභාවං ගතෙහි. “විකාරෙහි”ති සාමඤ්ඤතො වුත්තෙ “මහත්තා”තිආදිනා සරූපතො දස්සෙති. තත්ථ මහත්තොති මහාබුද්ධි. තඤ්ඤි කාපිලා “මහාඅජ්ඣාසයො”ති ව වොහරන්ති. රූපතම්මත්තාදයො පඤ්ච තම්මත්තා, අභංකාරො වාති ඡ අවිසෙසා. චක්ඛු සොතං සානං ජීවිහා කායො වාචා පාණි පාදො පායු උපත්ථං මනොති එකාදස්න්දරියාති. පථවී ආපො තෙජො වායො ආකාසන්ති පඤ්ච භූතවිසෙසා, තෙහි. “පකතිභාවෙනෙව ධීතෙහි”ති ඉමිනා “අවිභත්තෙහි”ති පදස්ස අත්ථං වදති. සගබ්භාති සබ්ඡා අසුඤ්ඤතා. තන්තුසුති සුත්තෙසු සමවායිකාරණභූතෙසු. තථා කපාලෙසු. තිවිධඤ්ඤි තෙ කාරණං වදන්ති උපාදානකාරණං නිමිත්තකාරණං සමවායිකාරණන්ති. තත්ථ තුරිවෙමසලාකාදයො උපාදානකාරණං. තන්තවායො නිමිත්තකාරණං. තන්තවො සමවායිකාරණන්ති. ද්විසු අණුසුති පථවීභූතෙසු වා ආපොතෙජොවායොභූතෙසු වා ද්විසු පරමාණුසු. ඉධබුද්ධිවොහාරජනකොති “ඉධ තන්තුසු පටො, ඉධ කපාලෙසු සටො, ඉධ ඛිරණෙසු සටො”තිආදිනා නයෙන හෙතුඵලානං සම්බන්ධභූතෙන සත්තානං ඉධබුද්ධිවොහාරා ජායන්ති. සො ගොවිසාණානං විය අවිසුං සහසිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො. බාණුසෙනානං විය පන විසුංසිද්ධානං සම්බන්ධො

සංයොගො. තීසු අණුසු තිඅණුකං ඵලං සමචෙතං ඵකීභුතමිව සම්බන්ධන්ති යොජනා. “සමචෙත”න්ති ඵතස්ස “ඵකීභුතමිව සම්බන්ධ”න්ති ඉදං අත්ථවිවරණං. මහාපරිමාණන්ති මහන්තපරිමාණං මහාපථවීආදිකං ඵකං ඵලං, යං තෙ “කාරියං ද්රඛිය”න්ති වදන්ති. යෙහි කාරණෙහි ආරද්ධං කාරියද්රඛියං, තදන්තොගධානි ඵව තානි කාරණානි මඤ්ඤන්තිති ආහ “අත්තනො අත්තොගධෙහි කාරණෙහි”ති. සති සමවායෙ හෙතුමිහි ඵලං සමචෙතන්ති ඵලෙ හෙතු සියා, තං නත්ථිති දස්සෙන්තො ආහ “සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථිති හෙතුසුඤ්ඤං ඵල”න්ති.

ආහාරහෙදෙති කබලීකාරාදිආහාරවිසෙසෙ. තප්පච්චයධම්මහෙදෙති අප්පිකොභරණීයවත්ථුසලායතනඅවිජ්ජාඅභිසංඛාරසංඛාරානෙ තෙසං පච්චයභුතධම්මවිසෙසෙ, ඔජට්ඨමකරුපචෙදනාපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණනාමරුපසංඛාරානෙ වා තන්තිබ්බත්තධම්මවිසෙසෙ, තෙ පච්චයා ඵතෙසං ධම්මවිසෙසානන්ති තප්පච්චයධම්මහෙදා. රූපාදිආරම්මණවසෙන වාති යොජනා. යානද්වයවසෙනාති සමථවිපස්සනායානද්වයවසෙන. කිඤ්චාපි මග්ගක්ඛණෙ සමථවිපස්සනා යුගනද්ධාව, යථා පන සුඤ්ඤතාදිසමඤ්ඤා, ඵවං සමථවිපස්සනාසමඤ්ඤාපි ආගමනතො මග්ගස්ස සියුන්ති ආහ “ආගමනවසෙන චුත්තො”ති. යස්ස වා පඤ්ඤින්ද්රියං අධිකං, තස්ස මග්ගො විපස්සනා, ඉතරස්ස සමථොති ඵවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සමාධිජාති සමාධානට්ඨොව. තතො ඵවාති සමාධිඅනුගුණකිරියත්තාව.

ආදාය ඌභිත්වාති ගහෙත්වා විය තක්කෙත්වා විතක්කෙත්වා. ද්විත්තන්ති සම්මාදිට්ඨිසම්මාසංඛිකප්පානං. පුරිමකාලස්ස විය නිද්දෙසො යථා “ඵකං බන්ධං පටිච්ච තයො බන්ධා”ති, “ඵකං මහාභුතං පටිච්ච තයො මහාභුතා”ති ව.

ඔගාහිතුන්ති ඤාණෙන පටිවිජ්ඣිතුං. ගහෙතුං අසක්කුණෙය්යනාය සණ්ඨත්තං. සුබ්බමාය පඤ්ඤාය ගහෙතබ්බතාය සුබ්බමත්තං. ඉතීති ඉමිනා කමෙතාති අයමත්ථොති අධිජ්ජායෙනාහ “ඉතිසද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙති”ති. ඵවං පකාමරහිති ඵවං-සද්දෙන ජොතියමානො ඵව අත්ථො පකාර-සද්දෙන චුච්චතිති “ඵවං-සද්දෙන විජානනකාරණභූතෙ නයෙ දස්සෙති”ති චුත්තං. ඉතීති වා නිදස්සන්ත්ථො. තෙන චුත්තප්පහෙදෙ පච්චාමසනවසෙන නිදස්සෙති. ඵවං-සද්දො ඉදමත්ථො. තෙන ඵවං පකාමරහිති ඉදංපකාමරහි, ඊදිසෙහිති අත්ථො.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

190. “ජාතිආදිනිද්දෙසෙ”ති ඉමිනා “තත්ථා”ති පදස්ස අත්ථං වදති. දුක්ඛමානිකානි දුක්ඛදුක්ඛාදීනං දුක්ඛවිසෙසානං උද්දෙසො. පදද්වයෙති “පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛං”න්ති එතස්මිං පදද්වයෙ.

දුක්ඛත්තායෙවාති නිප්පරියායදුක්ඛතං වදති. සභාවෙන නාමං විසෙසෙතීති අන්වත්ථසඤ්ඤතං දස්සෙති. පූරිමෙන සභාවදුක්ඛවාචකෙන දුක්ඛසද්දෙන. සො හි විසෙසනං අවච්ඡෙදකභාවතො පච්ඡිමං සඬ්ඛාරදුක්ඛට්ඨං විසෙසෙති. සො හි නිවත්තෙතඬ්ඛගහෙතඬ්ඛසාධාරණත්තා අවච්ඡන්දිතඬ්ඛො. තෙනාති විපරිණාමඅධිට්ඨානාදිපකාරවිසෙසෙන.

දෙසෙතඬ්ඛස්ස අත්ථස්ස සඬ්ඛිපනං ඉධ සඬ්ඛෙපො, සො ච තඬ්ඛිභාගානං සාධාරණභාවොති ආහ “සඬ්ඛෙපො සාමඤ්ඤ”න්ති. අන්තොකරිත්ථාති අන්තොගධෙ කත්ථා, සඬ්ඛගහෙත්ථා වා. උභයථාපීති සඬ්ඛෙපතොපි විත්ථාරතොපි. සාධාරණභාගානං විභජනං විභාගො, විත්ථාරොති ආහ “විත්ථාරො පන විසෙසො”ති. විසෙසන්තරනිවත්තකොති විභාගන්තරාසඬ්ඛාහකො.

191. අපරත්ථාති භූමිමවචනං සාමිඅත්ථෙ යථා “සඬ්ඛත්ථ පාදක”න්ති ආහ “සාමිඅත්ථෙපි හි අපරත්ථසද්දො සිජ්ඣති”ති. සිද්ධි පන “ඉතරාහිපි දිස්සති”ති ඉමිනා වෙදිතඬ්ඛා. යස්මා ච එවං සද්දො සම්භවති, තස්මා පාළියං සාමිවසෙන චුත්තං අට්ඨකථායං භූමිමවසෙන දස්සිතන්ති දිපෙන්නො “තෙසං තෙසන්ති වා”තිආදිමාහ. අපරස්සාති අපරස්ස සත්තස්ස. මනුස්සාදිභෙදො උපපත්තිභවො ගති, තඬ්ඛිසෙසභූතා ඛත්තියාදිසාමඤ්ඤාධිට්ඨානා ඛත්තා ජාතීති දස්සෙන්නො “පඤ්චගතිවසෙනා”තිආදිමාහ.

තිණාකාරොති තිණවිකජ්ජො, තිණවිසෙසොති අත්ථො. එවන්ති නිදස්සෙන. තෙන චුත්තජ්ජකාරං පට්ඨමං විඤ්ඤාණපාතුභාවං පච්චාමසති. තදුපාදායාති තතො පට්ඨාය. අරියභාවකරණත්තාති අරියභාවකාරණත්තා. කරොතීති හි කරණං. අරියසදිසත්තා වා අරියසීලං. පුපුජ්ජනකල්යාණකානම්පි හි වතුපාරිසුද්ධිසීලං අරියසීලසදිසං. ආකාරවිකාරාති උප්පජ්ජනාදිආකාරවිකතියො. සහුජ්ජාදකාති උප්පාදසහිතා උප්පාදාවත්ථා

බන්ධා. ආයතනවසෙනාති පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතනවසෙන. යොනිවසෙනාති අණ්ඩජාදියොනිවසෙන. එකෙකෙනෙව පදෙනාති යථා දුතියතයෙ ජාතිආදිපදෙසු ද්විතී ද්විතී පදෙහි පරිපුණ්ණාපරිපුණ්ණායතන යොනිවිභාගෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා ජාති දස්සිතා, න ඵවමිධ. ඉධ පනෙතෙසු එකෙකෙනෙව පදෙන අවිභාගතො සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා. උභයත්ථාති පුරිමපච්ඡිමන යෙසු භාවනිද්දෙසොව යුත්තො. අනභිභිතෙ විභත්තිවිධානං, නාභිභිතෙති. පාකටා නිබ්බත්තිති අභිබ්බත්තා නිබ්බත්ති.

ද්විත්තං ද්විත්තන්ති එකවොකාරභවෙ රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්විත්තං, චතුරවොකාරභවෙ මනායතනධම්මායතනවසෙන ද්විත්තං. සෙසෙති පඤ්චවොකාරභවෙ. පඤ්චත්තන්ති චක්ඛුසොතමනොරූපධම්මායතනවසෙන පඤ්චත්තං. තාති හි රූපභවෙ පඤ්චවොකාරෙ උපපත්තික්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති. කාමධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානන්ති යොජනා. විකලාවිකලින්ද්විරියානන්ති අපරිපුණ්ණපරිපුණ්ණායතනානං සත්තානං. ඉන්ද්විරියවසෙනෙව හි ආයතනානං වෙකල්ලං ඉච්ඡිතබ්බං. තත්ථ විකලින්ද්විරියස්ස සත්තන්තං නවත්තං දසන්තං පුනපි දසන්තං, ඉතරස්ස එකාදසන්තං ආයතනානං වසෙන සභිගහො වෙදිතබ්බො. සත්තන්තන්ති කායමනොරූපගන්ධරසභොට්ඨබ්බධම්මායතනවසෙන සත්තන්තං. ගබ්භසෙය්‍යකඤ්චි සන්ධායෙනං වුත්තං. නවත්තන්ති චක්ඛුසොතසද්දායතනවජ්ජානං නවත්තං. අන්ධබ්බිරවසෙන හිදං වුත්තං. දසන්තන්ති චක්ඛුසද්දවජ්ජානං. පුන දසන්තන්ති සොතසද්දවජ්ජානං. අන්ධවසෙන, බ්බිරවසෙන වෙතං ද්වයං වුත්තං. එකාදසන්තන්ති සද්දවජ්ජානං.

තංදුක්ඛභාවොති පරියායදුක්ඛභාවො. තත්ථ නිබ්බත්තිතිචාරණෙනාති උප්පලපදුමාදීසු උප්පත්තිපටික්ඛෙපෙන අභාවකථනෙන. දුක්ඛුප්පත්තිකාරණෙති දුක්ඛුප්පත්තියා හෙතුභූතෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙන.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

193. බන්ධහෙදස්සාති බන්ධවිනාසස්ස. සොති බන්ධහෙදො. පබන්ධසමුවිෂෙදොති පබන්ධස්ස අච්චන්තසමුවිෂෙදො. තබ්භාවතොති සම්මුතිමරණභාවතො. තදෙකදෙසභාවතොති තදවයවභාවතො. තස්සෙව නාමන්ති අසම්මොහත්ථං වුත්තං සබ්බස්සාපි එකකම්මනිබ්බත්තජීවිතින්ද්විරියප්පබන්ධවිවිෂෙදභාවතො. සම්මුතිමරණමෙව හි ජාතික්ඛයමරණං, තං පන ජාතික්ඛයමරණං උපක්කමමරණං,

සරසමරණන්ති දුට්ඨං. තත්ථ සරසමරණමපි ආයුක්ඛයමරණං, පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්ති දුට්ඨං. එවමෙනෙසං තදෙකදෙසනා වෙදිතබ්බා. යඤ්චෙන්ථ උපක්කමමරණං, තං අකාලමරණං. සරසමරණං කාලමරණං. මරණෙන සත්තා යථාලද්ධඅත්තභාවෙන වියුජ්ජන්තිති ආහ “සම්පත්තිභවක්ඛන්ධෙනි වියොජෙති” ති.

කාරණත්ථොති මූලත්ථො. මූලඤ්ඤි “ආදී” ති වුවුවති “කො වාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ච සුවිසුද්ධං, දිට්ඨි ව උජුකා” තිආදීසු (සං. නි. 5.369). තෙනාහ “සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදමූලකන්ති අත්ථො” ති.

එලකිරියාගබ්භා ඊදිසි හෙතුකිරියාති කත්වා වුත්තං “අත්තොගධා” ති. බියසනස්ස හි ආපාදකෙහි ආපාදනං ආපාදෙනබ්බආපත්තියා සහෙව සිජ්ඣතිති.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

194. සුඛං භිනොති පවත්තති එතෙනාති සුඛකාරණං භිතං. භොගබියසනාදිපදත්ථවිසෙසන්ති භොගබියසනං, සීලබියසනන්ති එවං භොගසීලපදානං වසෙන අත්ථවිසෙසං. සමාසවිසෙසන්ති “රොගොයෙව බියසනං, දිට්ඨි එව බියසන”න්ති සමානාධිකරණවසෙන සමාසවිසෙසං. අන්තපානවත්ථයානාදි පරිභුඤ්ජිතබ්බතො භොගොති අධිජ්ජෙතො, සො ව ධම්මසමූහභාවෙන. තබ්බිනාසාති ඤාතිභොගබියසනාති වුත්තානීති තෙ විකාරභාවෙන පඤ්ඤාපෙතබ්බත්තා පණ්ණත්තිමත්තා. පරිනිජ්ජන්තං නාම බන්ධපඤ්චකං. අතංසභාවත්තා පණ්ණත්ති අපරිනිජ්ජන්තා, අනිජ්ජන්තා ව භොතීති වුත්තං “අපරිනිජ්ජන්තතං සන්ධාය අනිජ්ජන්තානීති ආහා” ති. න හි පණ්ණත්ති කෙනවි නිජ්ජාදියති. අඤ්ඤත්ථාපි අපරිනිජ්ජන්තෙ අනිජ්ජන්තවොහාරො ආගතොති දස්සෙතුං “අපරිනිජ්ජන්තතංයෙවා” තිආදිමාහ. කාමඤ්චෙන්ථ අපරිනිජ්ජන්තං “අනිජ්ජන්ත”න්ති වුත්තං, “නිජ්ජන්ත”න්ති පන න පරිනිජ්ජන්තමෙව වුවුවති, නාපි සබ්බො සභාවධම්මොති දස්සෙන්නො “බන්ධවිභංගිගො” තිආදිමාහ. නිජ්ජන්තතා වුත්තාති සම්බන්ධො. අනිජ්ජන්තතා සභාවධම්මත්තෙපි කෙනවි න නිජ්ජාදියතිති කත්වා.

සඬකුච්ඡිතං වින්තනන්ති පිතිසොමනස්සපටිපක්ඛතො, දොසසම්පයොගතො ව ආරම්මණෙ අනභිරතිජ්ජවත්තිමාහ. අත්තො අත්තතො නිස්සයස්ස නිද්දහනවසෙන වා ඤානං වින්තනං අත්තොනිජ්ඣානං. සතිපි අනුසොචනභාවෙ අත්තතො කතාකතකුසලාකුසලවිසයො මනොවිලෙඛභූතො

විජ්ජපටිසාරො කුක්කුච්චං, යථාචුත්තආත්තොනිජ්ඣානං සොකොති උභින්නං විසෙසො වෙදිතඛිබ්බො.

“මනොද්වාරජවනක්ඛණේ” ති පරිබ්බයත්තමත්තොනිජ්ඣානං සන්ධායාහ, ඉතරං පන පඤ්චද්වාරජවනෙසුපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ “කායවිඤ්ඤාණාදි” තිආදි. දොමනස්සස්සාති අසොචනාකාරස්ස දොමනස්සස්ස, සොචනාකාරස්සාපි වා නානාවිථිකස්ස. තම්පි හි දුක්ඛමෙවාති. අඤ්ඤාපාති මනොද්වාරජවනෙ එව ගතිතෙ. තත්ථාති කායවත්ථුකමනොද්වාරිකෙසු.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

195. ආදෙවනසද්දං කත්ථාති ආදෙවිත්වා, විලපිත්ථාති අත්ථො. පුග්ගලස්ස සම්භමභාවොති යස්ස සත්තස්ස උප්පජ්ජති, තස්ස අනවට්ඨානභාවො. සම්භමං වා අබ්භන්තරගතං තස්ස පච්චුපට්ඨාපෙති පාකටභාවකරණෙනාති සම්භමපච්චුපට්ඨානො.

මුට්ඨිහි පොථනාදීති මුට්ඨිපොථනාදීති.

යෙන දොමනස්සෙන. පුඛිබ්බෙ චුත්තදුක්ඛතොති “අත්තතො ඛන්ධං මුට්ඨිහි පොථෙති” තිආදිනා චුත්තදුක්ඛතො. තංනිදානන්ති පරිදෙවනිදානං.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

196-7. කායදුක්ඛාහිභූතස්ස පතිකාරාහිලාසාය තාදිසදුක්ඛාවභජයොගකාලාදීසු කායිකදුක්ඛස්ස තදුපනිස්සයතා වෙදිතඛිබ්බො. එතෙන දුක්ඛෙනාති අනාථතාහත්ථපාදවිජේදනාදිදුක්ඛෙන.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

198. දුක්ඛට්ඨානනිසජ්ජාදීති දුක්ඛට්ඨානාදීති. දොමනස්සස්ස වත්ථු හොති උපායාසොති සම්බන්ධො.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

199. අඤ්ඤාසාපෙක්ඛසද්දො අසමත්ථසමාසොති තං දස්සෙති “යෙන සමාසො, න තස්සායං පටිසෙධකො අ-කාරො” ති.

පච්ඡිමද්වයන්ති “සමොධානං මිස්සිභාවො”ති ඉදං පද්ද්වයං. තදත්ථවසෙනාති සමොධානත්ථස්ස, මිස්සිභාවත්ථස්ස ච වසෙන සඬබ්බරෙසු ලබ්භති. ආගතෙහි ච තෙහි සඬබ්බරෙහි පුග්ගලස්ස සංයොගො හොතීති යොජනා.

තංගහණමත්තන්ති ආපාඨගතාරම්මණග්ගහණමත්තං.

ඉච්ඡානිද්දෙසවණ්ණනා

201. තං කාලන්ති චුතිචිත්තනිරොධතො උද්ධං කාලං. “යම්පී”ති යං-සද්දො කරණත්ථෙ පච්චත්තන්ති යෙනපීති අත්ථො චුත්තො. “යං ඉච්ඡ”න්ති යං-සද්දො යදා ඉච්ඡාපෙක්ඛො, තදා “න ලභති”ති එත්ථ අලාභපට්ඨානාභාවතො ඉච්ඡා විසෙසියතීති ආහ “අලාභවිසිට්ඨා ඉච්ඡා චුත්තා හොතී”ති. “ඉච්ඡං න ලභති ය”න්ති එවං කිරියාපරාමසනභූතො යං-සද්දො යදා “න ලභති”ති එතං අපෙක්ඛති, තත්ථ ගුණභූතා ඉච්ඡා, පට්ඨානභූතො අලාභොති ආහ “තදා ඉච්ඡාවිසිට්ඨො අලාභො චුත්තො හොතී”ති.

හිරොත්තජ්ජරහිතා ඡිත්තිකා, ධුත්තිකාති චුච්චන්තිති ආහ “ඡිත්තභිත්තගණෙනාති නිල්ලජ්ජෙන ධුත්තගණෙනා”ති. කජ්ජට්ඨා සිඬ්ඛිතපිලොතිකධාරිතො.

අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡන්ති අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුස්මිං ඉච්ඡං.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

202. තාදිසස්ස වත්ථුතො සබ්භාවාති සාමඤ්ඤතො අනවසෙසග්ගහණං සන්ධායාහ.

අතිපාකටෙන අති විය පකාසෙන දුක්ඛෙනාති අත්ථො.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. මනො වියාති මනො-සද්දස්ස විය. ඉක-සද්දෙනාති “පොනොභවිකා”ති එත්ථ ඉක-සද්දෙන. ගමීයත්ථත්තාති ඤාපිතත්ථත්තා. කරණසීලතා හි ඉධ සීලත්ථො, සො ච ඉක-සද්දෙන චුච්චතීති කිරියාවාචකස්ස කරණසද්දස්ස අදස්සනං අජ්ජයොගො. චුත්තත්ථානඤ්ඤි අජ්ජයොගො. සති

පච්චයන්තරසමවායෙ පුනඛ්භවස්ස දායිකා, තදභාවෙ අදායිකාති වුත්තාති ආහ “අදායිකාපි පුනඛ්භවං දෙතිව්චෙවා” ති තංසභාවානතිවත්තනතො. තෙනෙවාහ “සමානසභාවත්තා, තදානුභාවත්තා වා” ති. තත්ථ සභාවො තණ්හායනං. ආනුභාවො පච්චයසමවායෙ ඵලනිජ්ඣාදනසමත්ථතා. ඉතරෙසුති අවසිට්ඨකිලෙසාදීසු. පවත්තිවිපාකදායිනො කම්මස්ස සභායභූතා තණ්හා “උපධිවෙපක්කා” ති අධිජ්ජෙතාති ආහ “උපධිමිහි යථානිබ්බත්තෙ” තිආදි. යථානිබ්බත්තෙති අත්තනො පච්චයෙහි නිබ්බත්තජ්ජකාරෙ. නන්දනං සංඋජ්ජිලාවනං අභිතස්සනං. රඤ්ජනං චත්ථස්ස විය රඬිගජාතෙන විත්තස්ස විපරිණාමනං, රමාපනං වා. රාගසම්බන්ධෙනාති රාගපදසම්බන්ධෙන “උජ්ජන්තස්සා” ති පුල්ලිඬිගවසෙන වුත්තං. රූපාරූපභවරාගො විසුං චක්ඛතීති ඵත්ථ චක්ඛති-කිරියාපදං කම්මත්ථෙ වෙදිතබ්බං.

“සචත්ථුකං චක්ඛු” ති ඉමිනා සකලං චක්ඛුදසකමාහ, දුතියෙන සසම්භාරචක්ඛුං. ඡිද්දන්ති කණ්ණස්ස ඡිද්දපදෙසං. කණ්ණබද්ධන්ති කණ්ණපාළි. චණ්ණසණ්ඨානතො රත්තකම්බලපටලං විය, කිච්චතො මුදුසිනිද්ධමධුරරසදං මඤ්ඤන්ති. සාමඤ්ඤෙන ගහිතාති විසයෙන අවිසෙසෙත්වා ගහිතා. විසයවිසිට්ඨාති චක්ඛාදිවිසයවිසිට්ඨා. ඵත්ථ උජ්ජජ්ජනීති සමුදායාවයවෙහි විය සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි න නානත්තවොභාරො න භොති යථා “රුක්ඛො සිංසපා” ති. න හි සබ්බො රුක්ඛො සිංසපා. තස්මා කිරියාභෙදසබ්භාවතො “සයානා භුඤ්ජන්ති සධනා” තිආදීසු විය “උජ්ජජ්ජමානා” ති ඵත්ථ කිරියාය ලක්ඛණතා, ඉතරත්ථ ලක්ඛිතබ්බතා ච වුත්තා. යදි උජ්ජජ්ජමානා භොතීති අනිච්ඡිතත්තා සාසඬ්ඤං උජ්ජජ්ජකිරියාය අත්ථිභාවමාහ. තෙන උජ්ජජ්ජෙ සතීති අයමෙතස්ස අත්ථොති “උජ්ජජ්ජමානා” ති ඵත්ථ උජ්ජජ්ජො භෙතුභාවෙන වුත්තො, ඉතරො ච තස්ස ඵලභාවෙනාති ආහ “සො හි තෙන උපයොජ්ජතො විය භොතී” ති. උජ්ජජ්ජමානාති වා තණ්හාය තත්ථ උජ්ජජ්ජනසීලතා උජ්ජජ්ජනසභාවො, උජ්ජජ්ජනසමත්ථතා වා වුත්තා. තත්ථෙව චස්සා උජ්ජජ්ජනසීලතා සක්කායතො අඤ්ඤස්මිං විසයෙ පවත්තියා අභාවතො, සමත්ථතා පච්චයසමවායෙන, අඤ්ඤථා අසමත්ථතා, යතො කදාපි න උජ්ජජ්ජති. නිවිසමානා නිවිසතීති ඵත්ථාපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසචණ්ණනා

204. තණ්හාය විරජ්ජනං හලිද්දිරාගස්ස විය පලුජ්ජනන්ති කත්වා ආහ “බයගමනවසෙනා” ති. විච්ඡින්නං නිරුජ්ඣිතන්ති වුත්තං.

“අප්පචත්තිගමනවසෙනා” ති. චජනං ඡඨංචනං, භාජනං වානි ආභ
 “අනපෙක්ඛතාය චජනවසෙන, භානිවසෙන වා” ති.

තදප්පචත්ති වියාති තස්සා තිත්තඅලාබ්චල්ලියා අප්පචත්ති විය. අප්පචත්තිහෙතුභූතමිපි නිබ්බානං තණ්හාය අප්පචත්ති විය ගස්භතීති ආභ “තදප්පචත්ති වියා” ති යථා “රාගක්ඛයො” ති (සං. නි. 4.315, 330). අප්පචත්තිභූතන්ති තණ්හාය අප්පචත්තියා පත්තං, පත්තබ්බන්ති අත්ථො. නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධායපි තණ්හාය පියරූපසාතරූපෙසු නිරුද්ධාති වත්තබ්බතාදස්සනත්ථං චුත්තාති යොජනා. එත්ථ ච යස්මා මග්ගො, නිබ්බානඤ්ච තණ්හාය සමුච්ඡේදසාධනං, තස්මා “පුරිමා වා උපමා” තිආදිනා උපමාද්වයං උභයත්ථ යථාක්කමං යොජිතං, උභයට්ඨානියං පන උභයත්ථාපි ලබ්භතෙව.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. තිත්ථියෙහි කප්පිතස්ස මග්ගස්ස පකතිපුරිසන්තරඤ්ඤාණාදිකස්ස. අරියං ලභාපෙතීති අරියං සාමඤ්ඤඵලං ලභාපෙති.

තබ්බිපක්ඛවිරතිසභාවාති තස්සා සම්මාවාචාය විපක්ඛතො මිච්ඡාවාචාය විරතිසභාවා. හෙදකරමිච්ඡාවාචා පිසුණවාචා, සබ්බාපි වා මිච්ඡාවාචා විසංවාදනාදිවසෙන හෙදකරීති ආභ “හෙදකරමිච්ඡාවාචාපභානෙනා” ති. විසංවාදනාදිකිච්චතාය හි ලුබ්භානං අපරිග්ගාහකානං මුසාවාදාදීනං පටිපක්ඛභූතා සිනිද්ධභාවෙන පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාවාචා තප්පච්චයසුභාසිතසම්පටිග්ගාහකෙ ජනෙ, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පරිග්ගණ්හන්ති පවත්තතීති පරිග්ගහලක්ඛණා. තෙනාහ “ජනෙ, සම්පයුත්තෙ ච පරිග්ගණ්හනකිච්චවති” ති. විවරකම්මාදිකො තාදිසො පයොගො. කාතබ්බං විවරරජනාදිකං. නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිච්චවාති නිරවජ්ජස්ස කත්තබ්බස්ස, නිරවජ්ජාකාරෙන වා සමුට්ඨාපනකිච්චවා. සම්පයුත්තධම්මෙ ච සමුට්ඨාපෙන්නොති එත්ථ සමුට්ඨාපනං මිච්ඡාකම්මන්තපටිපක්ඛභූතස්ස අත්තතො කිච්චස්ස අනුගුණභාවෙන සම්පයුත්තානං පවත්තනමෙව, උක්ඛිපනං වා නෙසං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය. සම්පයුත්තධම්මානං, ආජීවස්සෙව වා විසොධනං වොදාපනං.

දිට්ඨෙකට්ඨාති	දිට්ඨියා	සහජපභානෙකට්ඨා,
පයමමග්ගසම්මාදිට්ඨිවසෙනෙව	තං	වෙදිතබ්බං.
“දිට්ඨෙකට්ඨාඅවිජ්ජාදයො” තිපි	පායො.	එතස්මිං පක්ඛෙ

චතුර්මග්ගසම්මාදිට්ඨියා සඬගහො කතො හොති. උපරිමග්ගසම්මාදිට්ඨියා පන දිට්ඨිට්ඨානෙ තංතංමග්ගචජ්ඣො මානො ගහෙනබ්බො. සො හි “අහ”න්ති පවත්තිආකාරතො දිට්ඨිට්ඨානියො. පකාසෙතීති කිච්චපට්ඨෙධෙන පටිච්ඡෙදාති. තෙනෙව හි අඬගෙනාති තෙනෙව සම්මාදිට්ඨිසඬබාතෙන මග්ගඬගෙන. තථාපවත්තිතෙන කරණභූතෙන, තෙන වා කාරණෙන. අඬග-සද්දො හි කාරණත්ථොපි හොතීති. තත්ථාති මග්ගෙ, මග්ගචිත්තුජ්ජාදෙ වා.

ඉමස්සෙවාති අරියමග්ගපරියාපන්තස්සෙව. යදිපි විරමිතබ්බතො විරමන්තස්ස චෙතනාපි ලබ්භතෙව, විරතියා එව පන තදා පධානභාවොති ආහ “විරමණකාලෙ වා විරතියො”ති. සුභාසිතාදීති අසම්ඵජ්ජලාපාදි. ආදි-සද්දෙන අපිසුණාදි සඬගහිතා. භාසනාදීති එත්ථ පන කායසුචරිතාදි. අමග්ගඬගත්තාති අමග්ගසභාවත්තා. තමෙව චෙතනාය අමග්ගසභාවතං දස්සෙතුං “එකස්ස ඤාණස්සා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සම්මාචාචාදිකිච්චත්තයං නාම මිච්ඡාචාචාදිනං තිණ්ණං පාපධම්මානං සමුච්ඡින්නදනං, මග්ගචෙතනා ව තංසභාවා න හොතීති න තස්සා මග්ගක්ඛණෙ සම්මාචාචාදිභාවසිද්ධි. තංසිද්ධියන්ති කිච්චත්තයසිද්ධියං. යථා පනස්සා පුබ්බභාගෙ සුභාසිතවාචාදිභාවො, එවං මග්ගක්ඛණෙපි සියා. එවං සන්නෙ යථා තත්ථ එකස්ස සම්මාසඬකජ්ජස්ස තිකිච්චතා, සම්මාදිට්ඨිආදීනඤ්ච එකෙකානං චතුකිච්චතා, එවං එකා මග්ගචෙතනා සම්මාචාචාදිකිච්චත්තයස්ස සාධිකා භවෙය්ය, තථා ව සති මග්ගෙ සම්මාචාචාදීති තිණ්ණ අඬගාති න භවෙය්යුං, ඡළඬගිකො ව අරියමග්ගො සියාති තයිදමාහ “එකාය චෙතනායා”තිආදිනා. යස්මා පනෙතං නත්ථි, තස්මා මග්ගපච්චයතාවචනතො ව න චෙතනාය මග්ගභාවොති මග්ගක්ඛණෙ විරතියොව සම්මාචාචාදයො.

බිරුහනං සුඛං. සන්තසුඛං උපෙක්ඛා. සා හි “උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා”ති (විසුද්ධි. 2.644; විභ. අට්ඨ. 232) චුත්තා. විතක්කාදීනන්ති තෙයෙව අභිනිරොපනාදයො පාකට්ඨපරියායෙන චුත්තා.

වච්චසඬබාරභාවතො වච්චෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො. “සාවජ්ජා...පෙ.... උපකාරකො එවා”ති ඉමිනා වච්චෙදනං සමුට්ඨාපකචෙතනානං විය විරතියාපි විසෙසපච්චයො විතක්කොති දස්සෙති. වච්චෙදනියාමිකා වාචාති වච්ච්චවරිතවිරතිමාහ. සා හි සම්මාචාචාභූතා මිච්ඡාචාචාසු සංයමීති. තත්ථ යථා විසංවාදනාදිමිච්ඡාචාවතො අවිරතො මිච්ඡාකම්මන්තතොපි න විරමතෙව. යථාහ - “එකං ධම්මං...පෙ.... අකාරිය”න්ති (ධ. ප. 176). තථා අවිසංවාදනාදිනා සම්මාචාචාය ධීතො සම්මාකම්මන්තමිපි පුරෙතියෙවාති ආහ “වච්චෙද...පෙ.... උපකාරිකා”ති.

ධම්මානං පවත්තිනිට්ඨානාවතො යථා ගතීති නිබ්බන්ති චූච්චති, එවං පවත්තිනාවතො රසලක්ඛණානිපිති ආහ “කිච්චාදිසභාවෙ වා” ති.

අභිනන්දනන්ති තණ්හාදිවසෙන අභිනන්දනං.

වාචුග්ගතකරණං උග්ගහො, අත්ථපරිපුච්ඡනං පරිපුච්ඡාති තද්දුභයං සවනාධිනන්ති ආහ “සවනඤ්ඤාණෙ එව අවරොධං ගච්ඡන්ති” ති. ඤ්ඤාණෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා ගහණං පරිග්ගණ්හනං.

තස්සාති පයොගස්ස.

සොති කාමචිතක්කප්පවත්තියා කාරණභූතො සුභනිමිත්තෙ අයොනියොමනසිකාරො. තස්සාති කාමචිතක්කස්ස. ගතං ගමනං පවත්ති, තස්ස උපායොති ගතමග්ගො.

පහාතබ්බඵකත්තන්ති පහාතබ්බතාසාමඤ්ඤං.

මග්ගහාවෙන චතුබ්බිධම්පි ඵකත්තෙනාති සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙන චතුබ්බිධම්පි මග්ගහාවෙන ඵකත්තෙන සාමඤ්ඤතො ගහෙත්වා “අස්සා” ති ඵකච්චනෙන චුත්තන්ති අත්ථො. සබ්බස්ස මග්ගස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤං සදිසතා, තථා අසදිසතා ච ඵකච්චසදිසතා ච ක්කානභිගවසෙන සබ්බසදිසසබ්බාසදිසඵකච්චසදිසතා, සො එව විසෙසොති යොජෙතබ්බං. විපස්සනානියාමං ධූරං කත්වා ආහාති සම්බන්ධො. ඉධ පනාති ඉමිස්සා සම්මොභවිතොදනියං. සම්මසි...පෙ.... නිවත්තනතොති පයමත්ථෙරවාදං වදන්තො තදජ්ඣාසයං පුරක්ඛන්වා වදන්ති අධිජ්ජායෙන චුත්තං. ඉතරථා ඉතරවාදාපෙත්ථ දස්සිතා එවාති. පාදකජ්ඣානනියාමන්ති පාදකජ්ඣානනියාමං ධූරං කත්වා ආහාති යොජනා. “විපස්සනා ...පෙ.... දට්ඨබ්බො” ති කස්මා චුත්තං. න හි තස්සා ඉධ පටික්ඛෙපතා අත්ථි. තථා හි චුත්තං “කෙච්චි චූට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා නියාමෙතීති වදන්ති” ති? නයිදමෙවං. ඉධාපිති ඉධ පාදකජ්ඣානනියාමෙපි විපස්සනානියාමො න පටික්ඛිත්තොති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. තෙනෙවාහ “සාධාරණත්තා” ති. “ඉධ පනා” ති ඉමිනාපි පයමත්ථෙරවාදො සභිගහිතොති වෙදිතබ්බො. යදි එවං කස්මා විපස්සනානියාමො විසුං ගහිතොති? වාදත්තයාවිධූරතාදස්සනත්ථං. අඤ්ඤෙ වාචරියවාදාති සම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයවාදා.

“ආරුජ්ජෙ තිකචතුක්කජ්ඣානං...පෙ.... න ලොකිය” න්ති ඉදං ථෙරවාදෙ ආගතං පොරාණට්ඨකථායං තන්ති. කත්වා යපිතන්ති අට්ඨසාලිනියං

සඬගහෙත්වා වුත්තන්ති ආහ “වුත්තං අට්ඨසාලිනියන්ති අධිජ්ජායො”ති. යෙසුති පච්ඡිමජ්ඣානවජ්ජානි සන්ධාය වදන්ති. තත්ථ හි අරුපුප්පත්තියං සංසයො, න ඉතරස්මිං. “චතුක්කපඤ්චකජ්ඣාන”න්ති වුත්තෙ අවිසෙසනො සාසවානාසවං අපෙක්ඛියති, නිවත්තෙතඛිඛගහෙතඛිඛසාධාරණවචනෙනෙත්ථ සාසවතො අවච්ඡින්නන්ථං. “තඤ්ච ලොකුත්තර”න්ති චත්ථා නිවත්තිතධම්මදස්සනත්ථං. “න ලොකිය”න්ති වුත්තන්ති දස්සෙන්නො ආහ “සමුදායඤ්ච...පෙ.... ආහා”ති. ඉතරථා ඛියහිවාරාභාවතො “ලොකුත්තර”න්ති විසෙසනං නිරත්ථකං සියා. තයො මග්ගාති දුතියමග්ගාදයො. තජ්ඣානිකන්ති තිකචතුක්කජ්ඣානිකං සොනාපත්තිඵලාදිං. අඤ්ඤාකාමිති තිකචතුක්කජ්ඣානතො අඤ්ඤාකාමිති චතුක්කජ්ඣානිකාමිති මග්ගා උප්පජ්ජන්ති. පි-සද්දෙන තජ්ඣානිකාමිති තිකචතුක්කජ්ඣානිකාමිති අත්ථො. යදි ඵලං චතුචොකාරහවෙපි පඤ්චචොකාරහවෙ විය මග්ගස්ස තිකචතුක්කජ්ඣානිකහාවෙ කෙනස්ස ඝානඬගාදිනියාමොති ආහ “ඝානඬගාදිනියාමිකා පුබ්බාහිසඬබාරසමාපත්ති”ති. පුබ්බාහිසඬබාරසමාපත්තීති ච පාදකභූතා අත්තනා අතික්කන්තධම්මවිරාගහාවෙන විපස්සනාය පුබ්බාහිසඬබාරකාරී අරුපසමාපත්ති, ඵලසමාපත්ති වා. තෙනාහ “පාදක”න්ති. න සම්මසිතඛිඛාති න සම්මසිතඛිඛා සමාපත්ති ඝානඬගාදිනියාමිකා සම්මසිතඛිඛානං තිකචතුක්කජ්ඣානානං තත්ථ අනුප්පජ්ජනතො, ඉතරත්ථ ච විසෙසාභාවතො. ඵලස්සපිති චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකඵලස්සපි.

දුක්ඛඤ්ජානාදිනන්ති

දුක්ඛසමුදයඤ්ජානානං.

තංතංකුසලාරම්මණාරම්මණත්තාති කාමාවචරාදිසු යෙන යෙන කුසලෙන සද්ධිං නෙක්ඛම්මසඬකප්පාදයො උප්පජ්ජන්ති, තස්ස තස්ස කුසලස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං ඵතෙසන්ති තංතංකුසලාරම්මණාරම්මණං, තඛිභාවතො. තංතංවිරම්මිතඛිඛාදිආරම්මණත්තාති විසංවාදනවත්ථුආදිආරම්මණත්තා. විතික්කම්මිතඛිඛතො ඵල හි විරතීති. “අඬගාන”න්ති ඉදං “නෙක්ඛම්මසඬකප්පාදින”න්ති ඵත්ථාපි යොජෙතඛිඛං අවයවෙන විනා සමුදායාභාවතො. විසෙසපච්චයොති හින්තසීලස්ස, අපරිසුද්ධසීලස්ස වා සම්මප්පධානාසම්භවතො සමාධානස්ස විය වායාමස්ස සීලං විසෙසපච්චයො. අයඤ්ච අත්ථො යදිපි පුරිමසිද්ධසීලවසෙන යුත්තො, සහජාතවසෙනාපි පන ලඛිතතෙවාති දස්සෙන්නො “සම්පයුත්තස්සාපි”ති ආහ. සහජමෙව චෙත්ථ අධිජ්ජෙතන්ති ආහ “සම්පයුත්තස්සෙව වා”තිආදි. සම්මොසො පමාදො, තප්පට්ඨකංඛො අසම්මොසො අප්පමාදො, සො චිත්තස්ස ආරක්ඛාති ආහ “චෙතසො රක්ඛිතතා”ති.

සීලක්ඛන්ධො චාති ච-සද්දෙන සමාධික්ඛන්ධො ච. ඛන්තිජ්ජධානත්තා සීලස්ස අදොසසාධනතා, නිවරණපෙට්ඨකස්ස කාමච්ඡන්දස්ස උජුච්චවනීකභාවතො සමාධිස්ස අලොභසාධනතා දට්ඨබ්බා. සාසනන්ති පටිවෙධසාසනං, “සාසනබිරහ්මවරිය”න්ති ච වදන්ති.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

206-214. “පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවරහිතෙ එකන්තපභාතබ්බෙ”ති කස්මා චුත්තං, නනු තණ්හායපි චක්ඛාදීනං විය තණ්හාවත්ථුතාවචනෙන පරිඤ්ඤෙය්‍යතා චුත්තා. යථාහ “රූපතණ්හා ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, එත්ථ නිවසමානා නිවසති”තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203). තප්පට්ඨිද්ධසංකිලෙසජ්ජභානාවසෙන සමතික්කමිතබ්බතා හි පරිඤ්ඤෙය්‍යතා. එකන්තපභාතබ්බතා ච න තණ්හාය එව, අථ ඛො අවසෙසානං සංකිලෙසධම්මානම්පි. තථා හි තෙසං සබ්බසො අච්චන්තජ්ජභායිකා දස්සනභාවනාති? සච්චමෙතං, තථාපි යථා “දුක්ඛං අරියසච්චං පරිඤ්ඤෙය්‍ය”න්ති (සං. නි. 5.1099) තණ්හාවජ්ජෙ උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවො නිරුල්ලො, න තථා තණ්හාය, තණ්හාය පන “යායං තණ්හා පොනොභවිකා”තිආදිනා (විභ. 203; දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.91, 460; සං. නි. 5.1081; මහාව. 14; පටි. ම. 1.34) සමුදයභාවො විය සාතිසයං පභාතබ්බභාවො නිරුල්ලොති දස්සෙතුං “පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවරහිතෙ එකන්තජ්ජභාතබ්බෙ”ති චුත්තං. යස්ස අසඬගහිතො පදෙසො අත්ථි, සො සජ්ජදෙසො, එකදෙසොති අත්ථො. තත්ථාති අරියසච්චසද්දෙ. සමුදයොති සමුදයත්ථො. “නිජ්ජදෙසතො සමුදයං දස්සෙතු”න්ති සමුදයස්සෙවෙත්ථ ගහණෙ කාරණං දස්සෙතුං “දුක්ඛනිරොධා පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ දුක්ඛනිරොධාති දුක්ඛං, නිරොධො ච. අරියසච්චදෙසනායන්ති අරියසච්චදෙසනායම්පි සච්චදෙසනායං විය. ධම්මතොති දෙසෙතබ්බධම්මතො නිජ්ජදෙසා එව. “අවසෙසා ච කිලෙසා”තිආදිනා දෙසනාහෙදො එව හි තත්ථ විසෙසො. තෙනාහ “න හි තතො අඤ්ඤා”තිආදි. අපුබ්බො නත්ථිති ධම්මතො අපුබ්බො නත්ථිති අත්ථො. තස්සාති සමුදයස්ස. සබ්බත්ථ තීසුපි වාරෙසුති අට්ඨකපඤ්චකපඤ්චකසබ්බසඬගාහිකහෙදෙසු මහාවාරෙසු, තදන්තොගධෙසු ච

පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු. අප්පබ්බස්සානි “අවසෙසා ව කිලෙසා” තිආදිනා තණ්හාය අප්පබ්බස්ස. අවසිට්ඨකිලෙසාදීනඤ්ඨි සමුදයතාවචනං ඉධ අප්පබ්බදස්සනං. තස්ස යදිපි දුතියතතියවාරෙසු විසෙසො නත්ථි, පඤ්චසු පන කොට්ඨාසෙසු උපරුපරි අප්පබ්බං දස්සිතන්ති කත්වා එවං චුත්තං. තඤ්ඨි සමුදයවිසෙසදස්සනං, ඉතරං පන මග්ගවිසෙසදස්සනං. තස්ස ව ධම්මතො අප්පබ්බාභාවො දස්සිතොයෙව. යදි එවං දුතියාදිකොට්ඨාසෙසු, පට්මකොට්ඨාසෙපි වා කස්මා තණ්හා ගහිතාති ආහ “අප්පබ්බසමුදයදස්සනත්ථායපි භි” තිආදි. කෙවලායාති

තදඤ්ඤකිලෙසාදිතිරපෙක්ඛාය. දෙසනාවසෙන න චුත්තොති න ධම්මවසෙනාති අධිජ්ජායො. තස්මා දුක්ඛාදීනි තත්ථ අරියසච්චදෙසනායං සජ්ජදෙසානි දස්සිතාති භොන්ති පරියායෙනාති දට්ඨබ්බං. අභිධම්මදෙසනා පන නිජ්ජපරියායකථාති කත්වා අට්ඨකථායං “නිජ්ජදෙසතො සමුදයං දස්සෙතුං” ඉච්චෙව චුත්තං. පච්චයසඬ්ඛාතන්ති පච්චයාහිමතං පච්චයභූතං, පච්චයකොට්ඨාසං වා.

තෙසන්ති කුසලධම්මානං. පච්චයානං පහානාවසෙනාති හෙතුනිරොධෙන ඵලනිරොධං දස්සෙති, තජ්ජට්ඨකිලෙසජ්ජහානෙන වා කුසලානං පහානං චුත්තං. යථා “ධම්මාපි වො, භික්ඛවෙ, පහාතබ්බා” ති (ම. නි. 1.240). ඉති පරියායතො කුසලානං පහානං චුත්තං, න නිජ්ජපරියායතො තදභාවතොති ආහ “න භි කුසලා පහාතබ්බා” ති. යථා ව කුසලධම්මෙසු, අබ්බයාකතධම්මෙසුපි එසෙව නයො. නිරොධන්ති අසඬ්ඛතඛාතුං. අජ්ජවත්තිභාවොති යො නිරොධස්ස නිබ්බානස්ස තණ්හාදිඅජ්ජවත්තිහෙතුභාවො, තං පහානන්ති චුත්තන්ති අත්ථො.

කායකම්මාදිසුද්ධියාති පුබ්බභාගකායකම්මවචිකම්මආජීවසුද්ධියා දුරතරුපනිස්සයනං අරියමග්ගස්ස දස්සෙතීති සම්බන්ධො. පඤ්චඩ්ඨිකං...පෙ.... පවත්තතං දීපෙති, න පන අරියමග්ගස්ස පඤ්චඩ්ඨිකත්තාති අධිජ්ජායො. ඤාපකනිදස්සනන්ති ඤාපකභාවනිදස්සනං, එතෙන “වචනතො” ති ඉදං හෙතුඅත්ථෙ නිස්සක්කවචනන්ති දස්සෙති. වචනතොති වා ඊදිසස්ස වචනස්ස සබ්භාවතො. පටිපදාය එකදෙසොපි පටිපදා එවාති අත්ථො. නිද්දිට්ඨො ධම්මසඬ්ඛාගකෙහි සඬ්ඛායනාවසෙන.

ඤානෙහි දෙසනාපවෙසො “ලොකුත්තරං ඤානං භාවෙති” ති (ධ. ස. 277) ඤානසීසෙන දෙසනාව. තථා භාවනාපවෙසො. පාළිගමනන්ති පාළිපවත්ති පාඨදෙසනා. යථාච්ඡ්ඡමානධම්මවසෙනාති තස්මිං විත්තුජ්ජාදෙ ලබ්භමානවිතක්කාදිධම්මවසෙන.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

215. තස්සාති සුත්තන්තභාෂණීයස්ස. එවං පනාති “අපිට්ඨෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා” තිආදිප්පකාමරන. එවඤ්ච කත්ථාති ලොකුත්තරමග්ගස්සෙව මග්ගසච්චභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙනාති තෙන කාරණෙන, අරියමග්ගස්සෙව උද්දිසිත්ථා නිද්දිට්ඨත්තාති අත්ථො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිභංගො

1. අභිධම්මභාජනියවණ්ණනා

219. චක්ඛුද්වාරභාවෙන චක්ඛුද්වාරභාවහෙතු. තංද්වාරිකෙහිති තස්මිං ද්වාරෙ පවත්තනකෙහි විත්තවෙතසිකෙහි. තෙ හි “තං ද්වාරං පවත්තිමකාසභුතං එතෙසං අත්ථි”ති තංද්වාරිකා. නනු ච තඛ්ඛත්ථුකෙහිපි තං ඉන්ද්‍රියං කාරෙති. තෙනාහ අට්ඨකථායං “තික්ඛෙ තික්ඛත්තා, මන්දෙ ච මන්දත්තා”ති? සච්චං කාරෙති, තඛ්ඛත්ථුකාපි පන ඉධ “තංද්වාරිකා”ඉච්චෙව චුත්තා. අපරිච්චත්තද්වාරභාවංයෙව හි චක්ඛු නිස්සයට්ඨෙන “චත්ථු”ති චුච්චති. අථ චා තංද්වාරිකෙසු තස්ස ඉන්ද්‍රියො පාකටොති “තංද්වාරිකෙහි”ති චුත්තං. ඉන්ද්‍රියො පරෙහි අනුවත්තනීයතා පරමිස්සරභාවොති දස්සෙන්නො “තඤ්ඨි...පෙ.... අනුවත්තන්ති”ති ආහ. තත්ථ තත්ති චක්ඛුං. තෙති තංද්වාරිකෙ. කිරියානිට්ඨානවාචි ආචි-සද්දො “විජිතාචි”තිආදියු (දී. නි. 1.258; 2.33; 3.199) වියාති ආහ “පරිනිට්ඨිතකිච්චජානන්”න්ති.

“ඡ ඉමානි, හික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි ඡ? චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... මනින්ද්‍රිය”න්ති (සං. නි. 5.495-499) එවං කත්ථවි ඡපින්ද්‍රියානි ආගතානි, කස්මා පන සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදයො විය ඉන්ද්‍රියානි එකජ්ඣං න චුත්තානි, අභිධම්මෙ ච චුත්තානීති ආහ “තත්ථ සුත්තන්තෙ”තිආදි. නිස්සරණුපායාදිභාවතොති එත්ථ ලොකුත්තරෙසු මග්ගපරියාපන්නානි නිස්සරණං, ඉතරානි නිස්සරණඵලං, විචට්ඨසන්නිස්සිතෙන නිඛ්ඛත්තිතානි සද්ධිත්ද්‍රියාදීනි නිස්සරණුපායො, ඉතරෙසු කානිචි පවත්තිභුතානි, කානිචි පවත්තිඋපායොති වෙදිතඛ්ඛානි.

බිණාසවස්ස භාවභූතොති ඡළඬගුපෙක්ඛා විය බිණාසවස්සෙව ධම්මභූතො.

ද්වෙ අත්ථානි ඉන්ද්‍රියිගඉන්ද්‍රියට්ඨට්ඨා. අත්තතො පච්චයවසෙනානි යථාසකං කම්මාදිපච්චයවසෙන. තංසහිතසන්නානොති ඉත්ථිත්ද්‍රියසහිතෙ, පුරිස්සින්ද්‍රියසහිතෙ ච සන්නානෙ. අඤ්ඤාකාරොනාති ඉත්ථිආදිතො අඤ්ඤාන ආකාරොන. අනුවත්තනීයභාවො ඉත්ථිපුරිස්සින්ද්‍රියානං ආධිපච්චත්ති යොජනා. ඉමස්මිඤ්චත්ථෙති ආධිපච්චත්ථෙ.

තෙසන්ති අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනං තිණ්ණං. යා සුඛදුක්ඛින්ද්‍රියානං ඉට්ඨානිට්ඨාකාරසම්භොගරසතා චුත්තා, සා ආරම්මණසභාවෙනෙව වෙදිතඛ්ඛා, න එකච්චසොමනස්සින්ද්‍රියාදීනං විය පරිකප්පවසෙනානි දස්සෙන්නො “එත්ථ චා”තිආදිමාහ.

යදිපි පුරිසින්ද්රියානන්තරං ජීවිතින්ද්රියං රූපකණ්ඩෙපි (ධ. ස. 584) දෙසිතං, තං පන රූපජීවිතින්ද්රියං, න ච තත්ථ මනින්ද්රියං වත්වා ඉත්ථිපුරිසින්ද්රියානි චුත්තානි. ඉධ පන අට්ඨකථායං ඉන්ද්රියානුක්කමො චුත්තො සබ්බාකාරෙන යමකදෙසනාය සංසන්දනීති දස්සෙත්තො ආහ “සො ඉන්ද්රියයමකදෙසනාය සමෙති” ති. පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣක්තිකබාහිරානන්ති චක්ඛාදීනං පුරිමානං අජ්ඣක්තිකානං, ඉත්ථින්ද්රියාදීනං පච්ඡිමානං බාහිරානං. තෙසං මජ්ඣෙ චුත්තං උභයෙසං උපකාරකතාදීපනත්ථන්ති අධිප්පායො. තෙන ඵලම්පි දෙසනන්තරානුරොධෙන ජීවිතින්ද්රියස්ස අනුක්කමං වත්තුං වට්ටතීති දස්සෙති. කාමඤ්ඤවත්ථ ඵලං චුත්තං, පරතො පන කිච්චවිනිච්ඡයෙ ඉධ පාළියං ආගතනියාමෙනෙව මනින්ද්රියානන්තරං ජීවිතින්ද්රියස්ස, තදනන්තරඤ්ච ඉත්ථිපුරිසින්ද්රියානං කිච්චවිනිච්ඡයං දස්සෙස්සති. සබ්බං තං දුක්ඛං සඬබ්බාරදුක්ඛභාවෙන, යථාරහං වා දුක්ඛදුක්ඛතාදිභාවෙන. දුට්ඨත්තභාවානුපාලකස්සාති රූපාරූපවසෙන දුට්ඨස්ස අත්තභාවස්ස අනුපාලකස්ස. රූපාරූපවසෙන දුට්ඨම්පි හි ජීවිතින්ද්රියං ඉධ ගහිතං. “පචත්ති” ති එතෙන සහජාතධම්මානං පචත්තනරසෙන ජීවිතින්ද්රියෙන වෙදයිතානං පචත්තෙතබ්බතං දීපෙති. “භාවනාමග්ගසම්පයුත්ත” න්ති ඉමිනා ඵලභූතං අඤ්ඤින්ද්රියං නිවත්තෙති. භාවනාගහණඤ්ඤවත්ථ සක්කා අවත්තුං. “භාවෙනබ්බත්තා” ති චුත්තත්තා භාවනාභාවො පාකට්ඨාව. දස්සනානන්තරාති සමානජාතිභූමිකෙන අබියවහිතතං සන්ධායාහ, න අනන්තරපච්චයං.

තස්සාති ඉන්ද්රියපච්චයභාවස්ස. අනඤ්ඤසාධාරණත්තාති අඤ්ඤෙහි අනින්ද්රියෙහි අසාධාරණත්තා. ඵලං සාමත්ථියතො කිච්චවිසෙසං වචන්ථපෙත්වා පකරණතොපි තං දස්සෙති “ඉන්ද්රියකථාය ච පචත්තත්තා” ති. අඤ්ඤෙසන්ති අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්රියසභාවානම්පි සහජාතධම්මානං. යෙහි තෙ ඉන්ද්‍රියං කාරෙන්ති, තෙසං වසවත්තාපනං නත්ථි, යථා මනින්ද්රියස්ස පුබ්බභිගමසභාවාභාවතො සයඤ්ච තෙ අඤ්ඤදත්ථු මනින්ද්රියස්සෙව වසෙ වත්තන්ති. තෙනාහ “තංසම්පයුත්තානිපි හී” තිආදි. යදි ඵලං කථං තෙසං ඉන්ද්‍රියොති? “සුඛනාදිලක්ඛණෙ සම්පයුත්තානං අත්තාකාරානුචිධාපනමත්ත” න්ති චුත්තොවායමත්ථො. “වෙතසිකත්තා” ති ඉමිනා සම්පයුත්තධම්මානං විත්තස්ස පධානතං දස්සෙති. තතො හි “වෙතසිකා” ති චුච්චන්ති. සබ්බත්ථාති වසවත්තාපනං සහජාතධම්මානුපාලනන්ති ඵලං යාව අමතාහිමුඛභාවපච්චයතා ච සම්පයුත්තානන්ති තංකිච්චනිද්දෙසෙ. “අනුප්පාදතෙ, අනුපත්ථම්හෙ ච සති” ති පදං ආහරිත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. න හි පදත්ථො සබ්භාවං බියහිවරතීති ජනකුපත්ථම්හකත්තාභාවෙහිති චුත්තං හොති. තප්පච්චයානන්ති ඉත්ථිපුරිසනිමිත්තාදිපච්චයානං කම්මාදීනං. තප්පච්චතෙන නිමිත්තභාවොති ඉත්ථිනිමිත්තාදිආකාරරූපනිබ්බත්තෙන කාරණභාවො. ස්වායං

ඉන්ද්‍රියන්ද්‍රියාදීනං තත්ථ අත්ථිභාවොයෙවාති දට්ඨබ්බං. යස්මිඤ්ඤි සති යං හොති, අසති ච න හොති, තං තස්ස කාරණන්ති. “නිමිත්තභාවො අනුචිධාන”න්ති ඉමිනා අනුචිධානසද්දස්ස කම්මත්ථතං දස්සෙති. සුඛදුක්ඛභාවජ්ජත්තා වියාති සයං සුඛදුක්ඛසභාවජ්ජත්තා විය, සුඛත්තා දුක්ඛත්තා ච වියාති අත්ථො. අසත්තස්ස...පෙ.... මජ්ඣන්තාකාරානුපාපනං අඤ්ඤාණුපෙක්ඛනාදිවසෙන වෙදිතබ්බං. සමානජාතියන්ති අකුසලෙහි සුඛදුක්ඛෙහි අකුසලුපෙක්ඛාය, අබ්බයාකතෙහි අබ්බයාකතුපෙක්ඛාය, කුසලසුඛතො කුසලුපෙක්ඛාය. තත්ථාපි භූමිවිභාගෙනායමත්ථො හින්දිත්වා යොජෙතබ්බො. තං සබ්බං ඛන්ධවිභංගො චුත්තඛලාරිකසුඛමවිභාගෙන දිවෙතබ්බං. ආදිසද්දෙනාති “කාමරාගබ්බයාපාදාදි”ති එත්ථ චුත්තආදිසද්දෙන. සංයොජනසමුවිෂ්න්දනතදුපනිස්සයතා එව සන්ධාය අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියස්ස කිව්චන්තරාපසුතතා චුත්තා, තස්සාපි උද්ධම්භාගියසංයොජනපටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජභානකිව්චතා ලබ්භතෙව. අබ්බයාපිභාවතො චා අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියස්ස පටිජ්ජස්සද්ධිජ්ජභානකිව්චං න චත්තබ්බං, තතො අඤ්ඤින්ද්‍රියස්සාපි තං අට්ඨකථායං අනුද්ධටං. මග්ගානන්තරඤ්ඤි එලං “තාය සද්ධාය අවුපසන්තායා”තිආදිවචනතො (ධ. ස. අට්ඨ. 505) කිලෙසානං පටිජ්ජස්සමිහනවසෙන පචත්තති, න ඉතරං. අඤ්ඤථා අරියා සබ්බකාලං අජ්ජපටිජ්ජස්සද්ධකිලෙසදරථා සිග්ගං. ඉතරස්ස පන නිවිෂන්දරාගෙසු සත්තවොභාරො විය රුළුහිවසෙන පටිජ්ජස්සද්ධිකිව්චතා වෙදිතබ්බො.

එත්ථාහ - කස්මා පන එත්තකානෙව ඉන්ද්‍රියාති චුත්තාති, එතාති එව ච චුත්තාතීති? ආධිපච්චත්ථසම්භවතොති වෙ. ආධිපච්චං නාම ඉස්සරියන්ති චුත්තමෙතං. තයිදං ආධිපච්චං අත්තතො කිව්චෙ බලවන්ති අඤ්ඤෙසම්පි සභාවධම්මානං ලබ්භතෙව. පච්චයාධීනචුත්තකා හි පච්චයුජ්ජන්තා. තස්මා තෙ තෙහි අනුචත්තියන්ති, තෙ ච තෙ අනුචත්තන්තීති? සච්චමෙතං, තථාපි අත්ථි තෙසං විසෙසො. ස්වායං විසෙසො “චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිජ්ජපචත්තියඤ්ඤි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්ච”න්තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 219) අට්ඨකථායං දස්සිතොයෙව.

අපිව ඛන්ධපඤ්චකෙ යායං සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා විසෙසනිස්සයො ඡ අජ්ඣන්තිකාති ආයතනාතීති තාති තාව ආධිපච්චත්ථං උපාදාය “චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... මනින්ද්‍රිය”න්තිආදිතො චුත්තාති. තාති පන යෙන ධම්මෙන පචත්තන්ති, අයං සො ධම්මො තෙසං ධීතිහෙතුති දස්සනත්ථං ජීවිතං. තයිමෙ ඉන්ද්‍රියපටිබද්ධා ධම්මා ඉමෙසං වසෙන “ඉන්ද්‍රිය, පුරිසො”ති

වොහරියන්තීති දස්සනත්ථං භාවද්වයං. ස්වායං සත්තසඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ජො පබන්ධවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතීති දස්සනත්ථං වෙදනාපඤ්චකං. තතො විසුද්ධත්ථිකානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං සද්ධාදිපඤ්චකං. තතො වොදානසම්භාරා ඉමෙහි විසුජ්ඣන්ති, විසුද්ධිප්පත්තා, නිට්ඨිතකිච්චා ව භොන්තීති දස්සනත්ථං අන්තෙ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්රියාදීනි තිණි වුත්තානි. සබ්බත්ථ “ආධිපච්චත්ථං උපාදායා”ති පදං යොජෙතබ්බං. එත්තාවතා අධිප්පෙතත්ථසිද්ධිති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං.

අථ වා පවත්තිනිවත්තිනං නිස්සයාදිදස්සනත්ථමිති එතානි එව වුත්තානි. පවත්තියා හි විසෙසතො මූලනිස්සයභූතානි ඡ අජ්ඣන්තිකානි ආයතනානි. යථාහ “ඡස්ස ලොකො සමුප්පන්තො”තිආදි (සු. නි. 171). තස්සා උප්පත්ති ඉත්ථිපුරිසින්ද්රියෙහි. විසභාගවත්ථුසරාගනිමිත්තා හි යෙහුය්යෙන සත්තකායස්ස අභිනිබ්බන්ති. වුත්තඤ්ඤෙතං “තිණ්ණං බො පන, මහාරාජ, සන්තිපාතා ගබ්භස්සාවක්කන්ති භොති, ඉධ මාතාපිතරො ව සන්තිපතිතා භොන්ති, මාතා ව උතුනී භොති, ගබ්භො ව පච්චුපට්ඨිතො භොති”ති (ම. නි. 1.408; 2.411; මී. ප. 4.1.6). අවට්ඨානං ජීවිතින්ද්රියෙන තෙන අනුපාලෙතබ්බතො. තෙනාහ “ආයු ධීති යපනා යාපනා”තිආදි. උපභොගො වෙදනාහි. වෙදනාවසෙන හි ඉට්ඨාදිසබ්බවිසයුපභොගො. යථාහ – “වෙදයති වෙදයතීති බො, හික්ඛවෙ, තස්මා වෙදනාති වුච්චති”ති (සං. නි. 3.79). එවං පවත්තියා නිස්සයසමුප්පාදට්ඨිතිසම්භොගදස්සනත්ථං චක්ඛුන්ද්රියං යාව උපෙක්ඛින්ද්රියන්ති වුද්දසින්ද්රියානි දෙසිතානි. යථා චෙතානි පවත්තියා, එවං ඉතරානි නිවත්තියා. විචට්ඨසන්තිස්සිතෙන හි නිබ්බන්තිතානි සද්ධාදීනි පඤ්ච ඉන්ද්රියානි නිවත්තියා නිස්සයො. උප්පාදො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්රියෙන තස්ස පඨමං උප්පජ්ජනතො. අවට්ඨානං අඤ්ඤින්ද්රියෙන. උපභොගො අඤ්ඤාතාවින්ද්රියෙන අග්ගඵලසමුපභොගතො. එවමිති එතානි එව ඉන්ද්රියානි දෙසිතානි. එත්තාවතා යථාධිප්පෙතත්ථසිද්ධිතො අඤ්ඤෙසං අග්ගහණං. එතෙනාපි නෙසං දෙසනානුක්කමොපි සංවණ්ණිතො වෙදිතබ්බො.

220. කුසලාකුසලවීරියාදීනි එත්ථ ආදි-සද්දෙන කුසලසමාධිආදීනං, අබ්බයාකතවීරියාදීනඤ්ච සඬගහො දට්ඨබ්බො. පච්චයාදීනි ආදි-සද්දෙන දෙසාරම්මණාදයො ගහිතා, යථාවුත්තවීරියාදීනි, චක්ඛාදීනි ව සඬගණ්හානි. ඉච්චෙවං සබ්බසඬගාහිකානි වීරිසින්ද්රියාදිපදානි, චක්ඛුන්ද්රියාදිපදානි ව. තෙනාති “එවං සන්තෙපී”තිආදීනා භූමිවිභාගකථනෙන. තන්තිවත්තනෙනාති

සබ්බෙසං සබ්බභූමිකත්තනිවත්තනෙන. අවිජ්ජමානසභිගාහකත්තන්ති තස්සං තස්සං භූමියං අනුපලබ්භමානස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස සභිගාහකතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්ඤාප්‍රච්ඡේදනා

ඉධ ඉමස්මිං “සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණා” ති එවං එකත්තානාරම්මණත්තෙ වුවිචමානෙ න ආභට්ඨං ජීවිතින්ද්‍රියං න භාසිතං. ටිකායං පන අනාභට්ඨන්ති කතසමාසං කත්වා වුත්තං. රූපධම්මෙසු සභිගහිතත්ති “රූප”න්ති ගණිතතං. අරූපකොට්ඨාසෙන අරූපභාවෙන සියාපක්ඛෙ සභිගහිතං. කස්මා? තස්ස පරිත්තාරම්මණාදිතා අත්ථිති. යස්මා පන රූපාරූපමිස්සකස්සෙව වසෙන සියාපක්ඛසභිගහො යුත්තො, න එකදෙසස්ස, තස්මා එකදෙසස්ස තං අනිච්ඡන්තො ආභ “අධිජ්ජායො” ති. ඉදානි තමත්ථං පකාසෙතුං “අරූපකොට්ඨාසෙන පනා” තිආදි වුත්තං. නවත්තබ්බතාති පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා. කථං පන රූපකොට්ඨාසෙනස්සානාරම්මණස්ස නවත්තබ්බතාති වොදනං සන්ධායාහ “න හි අනාරම්මණ” තිආදි. “අවිජ්ජමානාරම්මණානාරම්මණෙසු” ති ඉමිතා “අනාරම්මණා” ති බාහිරත්ථසමායො අයන්ති දස්සෙති. නවත්තබ්බෙසුති සාරම්මණභාවෙන නවත්තබ්බෙසු. අනාරම්මණත්තාති ආරම්මණරහිතත්තා. “නවින්ද්‍රියා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අජ්ජමාණාරම්මණා, සියා න වත්තබ්බා ‘පරිත්තාරම්මණා’ තිපි ‘මහග්ගතාරම්මණා’ තිපි ‘අජ්ජමාණාරම්මණා’ තිපි” තිආදිසු (විභ. 223) විය න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතං දස්සෙති. යථා ච න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතාපරියායො, අථ ඛො අනාරම්මණස්සාපිති සාරම්මණ නියමාභාවො. එවං නවත්තබ්බං සාරම්මණමෙවාති අයම්පි නියමො නත්ථිති දස්සෙන්නො “නවත්තබ්බස්ස වා සාරම්මණත” ති ආභ. තස්ස න දස්සෙතිති සම්බන්ධො. “න හි” තිආදිතා තමෙවත්ථං විවරති.

තත්ථ රූපනිබ්බානානං සුඛාදිසම්පයුත්තභාවෙන නවත්තබ්බතා, න පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙනාති වොදනං මනසි කත්වා ආභ “අථාපි” තිආදි. තත්ථ අථාපි වත්තතිති සම්බන්ධො. සියා අනාරම්මණන්තිපි වත්තබ්බං සියාති අනාරම්මණං ධම්මායතනං සාරම්මණෙහි විසුං කත්වා එවං වත්තබ්බං සියා. නවත්තබ්බ-සද්දො යදි සාරම්මණස්සෙව වත්තෙය්ස, න වෙචං වුත්තං, අවචනෙ ච අඤ්ඤං කාරණං නත්ථිති දස්සෙන්නො ආභ “න හි පඤ්ඤාප්‍රච්ඡකෙ සාවසෙසා දෙසනා අත්ථි” ති. තස්මා නවත්තබ්බ-සද්දො අනාරම්මණෙසුපි වත්තතෙවාති අධිජ්ජායො. යාපි “අට්ඨින්ද්‍රියා සියා අජ්ඣත්තාරම්මණා” ති

අජ්ඣත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා වුත්තා, සා ජීවිතින්ද්රියස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ පටමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවමත්තාරම්මණනං සන්ධාය වුත්තා, න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතාදස්සනත්ථං, නාපි අනාරම්මණස්ස පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතාභාවදස්සනත්ථන්ති දස්සෙන්නො “අට්ඨිත්ද්රියා සියා අජ්ඣත්තාරම්මණාති එත්ථ වා” තිආදිමාහ. තත්ථ සියා අජ්ඣත්තාරම්මණාතීති ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන අවසිට්ඨපාලිසඬගණ්හනෙන “සියා න වත්තබ්බා ‘අජ්ඣත්තාරම්මණා’ තිපි ‘බහිද්ධාරම්මණා’ තිපි ‘අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා’ තිපි” ති ඉමාය පාලියා වුත්තමත්ථං ජීවිතින්ද්රියස්ස දස්සෙන්නො “ජීවිතින්ද්රියස්ස...පෙ.... නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා” ති ආහ, තං වුත්තත්ථමෙව.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්රියවිභජිතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභංගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසචාරවණ්ණනා

225. “චුත්තත්තා” ති ඉදං නිස්සක්කං කිං ලක්ඛණං? හෙතුලක්ඛණං. යදි එවං තංහෙතුකො විභජ්ජවාදිභාවො ආපජ්ජති. න හි මොග්ගලිපුත්තනිස්සත්ථෙරෙන චුත්තත්තා බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො අහෙසුන්ති? නයිදමෙවං. තිවිධො හි හෙතු ඥාපකො, කාරකො, සම්පාපකොති. තෙසු ඥාපකහෙතු ඉධාධිජ්ජෙතො, තස්මා තෙන මහාථෙරෙන “කිං වාදී, භන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො” ති ප්‍රට්ඨෙත “විභජ්ජවාදී, මහාරාජා” ති තදා චුත්තවචනෙන ඥායති “සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො” ති ඉමමත්ථං දස්සෙති කිං...පෙ.... චුත්තත්තා...පෙ.... විභජ්ජවාදිනො” ති. “අහඤ්චි, ධරාභ්මණ, විනයාය ධම්මං දෙසෙමි රාගස්සා” තිආදිං වත්වා ‘නො ව ඛො යං ත්වං සන්ධාය වදෙසි’ තිආදිනා (පාරා. 5-9) චෙරඤ්ජඛරාභ්මණස්ස භගවතා චෙනයිකාදිභාවො විභජ්ජ චුත්තොති තං අනුවදන්තා සාවකාපි තථා වදන්තිති ආහ “තෙ හි චෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වදන්ති” ති. වීචරාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සොමනස්සාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. තානිපි හි සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවෙන විභජ්ජ චුත්තාති. විභජ්ජවාදිපරිසා විභජ්ජවාදිමණ්ඩලන්ති එතස්මිං අත්ථෙ යථා තං ඔතිණ්ණො නාම හොති, තංදස්සනත්ථං “ආචරියෙ අනඛ්භාවික්ඛන්තෙනා” තිආදි චුත්තං. සකසමයාවොක්කමාදි හි පරමත්ථතො තදොතාරො. “අසංකිලිට්ඨාපි අවිජ්ජා අත්ථි අමග්ගවජ්ඣා, යාය නිවුතා බිණ්ණසවාපි නාමගොත්තාදීසු එකච්චං න ජානන්ති, සා කුසලචිත්තුප්පාදෙසුපි පවත්ති” ති නිකායන්තරියා. තං සන්ධායාහ “අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසඬබාරානං හෙතුපට්චයො හොතීතිආදිං වදන්තො” ති. උපලක්ඛණඤ්ජෙනං සහජාතකොටියා. ආදි-සද්දෙන අකුසලචිත්තෙනපි ඥාණං උප්පජ්ජති, යා සංකිලිට්ඨා පඤ්ඤාති, අචෙනසිකං සීලං, අවිඤ්ඤත්තිසඬබානං රූපභාවං දුස්සිල්ලයන්ති එවමාදිං සඬගණ්හාති. පරසමයායුහනං පරසමයෙ බියාපාරාපත්තියා. යො තත්ථ සකසමයෙන විරුද්ධො අත්ථො, තස්ස වා දීපනෙන සියා, පරසමයෙ වාදාරොපනෙන වා. තෙසු පුරිමං “ආචරියෙ අනඛ්භාවික්ඛන්තෙනා” ති ඉමිනා අපනීතන්ති ඉතරං දස්සෙති “පරසමයං...පෙ.... අනායුහන්තෙනා” ති. අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති උපවයත්ථං සන්ධාය වදන්ති. ආයුහන-සද්දො පන උපවයත්ථො න හොතීති කෙටිවාදො න සාරතො ගහෙතබ්බො.

තබ්බිපරියායෙනාති යථාවිනයං අවට්ඨානෙන. සාවජ්ජස්ස අනවජ්ජතාදීපනාදිනා කම්මන්තරං හින්දන්තො විනාසෙන්තො,

ආලොලෙන්තො වා ධම්මකං ධම්මසභාවං විලොමෙති විපරිතතො දහති. මහාපදෙසෙති මහාඅපදෙසෙ, බුද්ධාදයො මහන්තෙ මහන්තෙ අපදිසිත්වා චුත්තාති මහාකාරණාති. මහාපදෙසෙති වා මහාඛකාසෙ, මහන්තාති ධම්මස්ස පතිට්ඨානට්ඨානානීති චුත්තං හොති. තත්ථායං වචනත්ථො - අපදිසියතීති අපදෙසො, බුද්ධො අපදෙසො එතස්සාති බුද්ධාපදෙසො. එස නයො සෙසෙසුපි. අත්ථතො වායං මහාපදෙසො “සම්මුඛා මෙතං භගවතො සුත්”න්තිආදිනා කෙනවි ආහතස්ස “ධම්මො”ති වා “අධම්මො”ති වා විනිච්ඡයෙන කාරණං. කිං පන තත්ති? තස්ස යථාහතස්ස සුත්තොතරණාදි එව. යදි එවං කථං වත්තාරොති? ධම්මස්ස ද්වෙ සම්පදායො භගවා, සාවකා ව. තෙසු සාවකා සඤ්ඤානුග්ගලවසෙන තිවිධා. එවං “අමුම්භා මයා අයං ධම්මො පටිග්ගහිතො”ති අපදිසිතබ්බානං හෙදෙන වත්තාරො. තෙනාහ “සම්මුඛා මෙතං භගවතො සුත්”න්තිආදි. නෙත්තියම්පි චුත්තං “බුද්ධාපදෙසො සඤ්ඤාපදෙසො සම්බුද්ධත්ථොරාපදෙසො එකත්ථොරාපදෙසො”ති.

සුත්තසුත්තානුලොමආවරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙති එත්ථ තිස්සො සඤ්ඤානියො ආරුල්භාති තිණි පිටකාති අත්ථසුවනාදිඅත්ථෙන සුත්තං. යථාචුත්තස්ස සුත්තස්ස අනුලොමතො යථාචුත්තා එව වත්තාරො මහාපදෙසො සුත්තානුලොමං. පාළියා අත්ථගාහණෙන ධම්මතායං පතිට්ඨාපනතො අට්ඨකථා ආවරියවාදො. නයග්ගාහෙන අනුබුද්ධියා අත්තනො පටිභානං අත්තනොමති. එත්ථ ව සුත්තආවරියවාදඅත්තනොමතීනම්පි කෙනවි ආහතස්ස ධම්මාධම්මාදිභාවවිනිච්ඡයෙන කාරණභාවසභාවතො මහාපදෙසතා චුත්තාති වෙදිතබ්බා. සන්තිට්ඨති අප්පට්ඨාහන්තො, අවිලොමෙන්තො ව. තබ්බිපරියායෙන අතිධාවති. එකස්ස පදස්ස එකෙන පකාරෙන අත්ථං වත්වා තස්සෙව පුන පකාරත්තරෙන අත්ථං වදන්තො වා අපරෙහි පරියායෙහි නිද්දිසති නාම යථා “අවිජ්ජා දුක්ඛසච්චස්ස යාථාවසරසලක්ඛණං පටිච්ඡක්ඛිතුං න දෙති”තිආදිං වත්වා පුන “අයං අවිජ්ජා දුක්ඛාදිසු අඤ්ඤාණ”න්ති චුත්තාපි “දුක්ඛසච්චස්ස එකදෙසො හොති”තිආදිවචනං. අථ වා හෙතුභාවෙන චුත්තස්ස අත්ථස්ස පුන ඵලභාවෙන වචනං තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා නිද්දිසනං යථා “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති වත්වා පුන “නාමරූපපච්චයා සළායතන”න්ති වචනං. අථ වා “සබ්බමෙතං භවචක්කං කම්මඤ්ඤෙව විපාකො ව. කිලෙසකම්මවිපාකවසෙන තිවිධ”න්ති ව ආදිනා චුත්තස්සෙවත්ථස්ස දුට්ඨනිවිධාදිවිභාගදස්සනං තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා නිද්දිසනන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සත්තවොහාරොති “සත්තො”ති සමඤ්ඤා. යෙ හි ධම්මෙ සමුහභූතෙ සන්තානවසෙන වත්තමානෙ උපාදාය සත්තපඤ්ඤත්ති, තස්සා තතො

අඤ්ඤාථානාඤ්ඤාථාඅවිචන්තාභාවසංඛාතො අන්තො අනුපගම්ම යාථාවතො සංඛගහණං, බොධනඤ්ච ධම්මතායං අකුසලස්ස දුක්කරං දුරභිසම්භවන්ති. අවිජ්ජාදිකස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස සංඛාරාදිපටිච්චයුප්පන්නධම්මං පති හෙතුආදිනා පටිච්චයෙන පටිච්චයභාවො පටිච්චයාකාරො, පටිච්චසමුප්පාදොති අත්ථො.

චුත්තනයෙනාති “ආචරියො අනඛ්භාවික්ඛන්තෙනා” තිආදිනා චුත්තනයෙන. කාමඤ්චෙන්ථ සංඛාරාපි අත්ථවණ්ණනා ඉමිනාව නයෙන කාතඛ්ඛා, පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනය පන ගරුතරභාවං දස්සෙන්නො එවං වදති.

පාළිධම්මන්ති තෙපිටකබුද්ධවචනං. පටිච්චසමුප්පාදන්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං.

අත්ථං කත්ථාති භිතං කත්ථා. යථායං භිතාවතො හොති, එවං කත්ථා. අට්ඨං කත්ථාති වා අත්තානං අත්ථිකං කත්ථා. සුතචන්තාමයාදිං ඤාණවිසෙසං. තදභිගචික්ඛම්භනාදිනා කිලෙසක්ඛයවිසෙසං.

භවාදිසු ආදිනවප්පටිච්ඡාදනතො, බලවුපනිස්සයතො, කම්මස්ස විසෙසහෙතුභාවතො ච වට්ටස්ස මූලකාරණං අවිජ්ජා. විපාකවට්ටනිමිත්තස්ස කම්මවට්ටස්ස කාරණභූතමපි කිලෙසවට්ටං අවිජ්ජාමූලකන්ති දස්සන්නත්ථං අවිජ්ජා ආදිතො චුත්තා. තණ්හාපි හි අවිජ්ජාය පටිච්ඡාදිතාදිනවෙ එව විසයො අස්සාදානුපස්සිතො පවත්ති, න අඤ්ඤාථා. මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤාඤ්චාති වල්ලියා මූලමජ්ඣපරියොසානස්ස දස්සනෙන පටිච්චසමුප්පාදස්ස තංදස්සනසාමඤ්ඤාඤ්ච යොජෙතඛිං, සමන්තවක්ඛුනා සංඛ්ඛස්ස දිට්ඨත්තෙපි දෙසනාකාලෙ දෙසනාඤාණවක්ඛුනා බොධෙතඛිතාවසෙන එකදෙසදස්සනස්ස අධිප්පෙතත්තා.

දිට්ඨිසහිතාය මානසහිතාය වා තණ්හාය “අභ”න්ති, ඉතරාය “මම”න්ති අභිවදතො. “අභිනන්දනතො”ති හි ඉමිනා සප්පිතිකාය තණ්හාය පවත්ති දස්සිතා. “අභිවදතො”ති ඉමිනා තතො බලවතරාය දිට්ඨිසහිතාය මානසහිතාය වා. “අජ්ඣෙකාසාය තිට්ඨතො”ති ඉමිනා පන තතොපි බලවතරාය දිට්ඨිසහිතාය, කෙවලාය වා තණ්හාය පවත්ති දස්සිතා. ගිලිත්ථා පරිනිට්ඨාපෙත්ථා යානඤ්ඤි අජ්ඣෙකාසානං. තප්පව්වයන්ති තණ්හාපව්වයං. කථං පන නන්දිවචනෙන චතුඛිධම්මපි උපාදානං චුත්තන්ති ආහ “නන්දිතා”තිආදි. තත්ථ නන්දිතාතදවිජ්ජයොගතාහිති නන්දිභාවෙන සභාවතො තණ්හුපාදානං, තාය නන්දියා තණ්හාය අවිජ්ජයොගෙන අවිනාභාවෙන දිට්ඨුපාදානං චුත්තන්ති වෙදිතඛිං. “දිට්ඨාහිනන්දනභාවෙනා”ති ඉමිනා දිට්ඨියාපි නන්දිභාවමාහ.

පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදයොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ ව උප්පන්නඵස්සමනොසඤ්චෙනනාවිඤ්ඤාණානි. “විපාකවට්ටභූතෙ” ති ව ඉදං පවත්තවිසෙසනං දට්ඨබ්බං. වට්ටුපත්ථම්භකානි වට්ටත්තයුපනිස්සයා. ඉතරෙති අකම්මජා. තස්මිත්ති යථාචුත්තෙ ආහාරචතුක්කෙ. චත්තුං වට්ටන්තිති තණ්හානිදානුපනිස්සයතො “තණ්හානිදානා” ති චත්තුං යුජ්ජන්ති.

යථා අරියමග්ගො අන්තද්වයවජ්ජිතමජ්ඣිමපටිපදාභාවතො “ඤායො” ති වුවිච්චි, එවං පටිච්චසමුප්පාදොපිති ආහ “ඤායොති මග්ගො, සොයෙව වා පටිච්චසමුප්පාදො” ති. අත්තනො පටිච්චෙධාය සංවත්තති අසම්මොහපටිච්චෙධෙන පටිච්ච්ඣක්ඛිතබ්බත්තා. සංවත්තතිති ව නිමිත්තස්ස කත්තුපචාරවසෙනෙතං චුත්තං යථා “අරියභාවකරානි සච්චානි අරියසච්චානි” ති. පකතිආදයො හෙට්ඨා සච්චවිභංගිගෙ හෙතුච්ඡපටිපත්තිකථායං දස්සිතා එව. අකාරණං “කාරණ”න්ති ගණ්හන්ති යථා කාපිලාදයො. න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්ති යථා තං අඤ්ඤා ඛාලපුපුජ්ජනා. ඉතරාසන්ති මජ්ඣිකා පට්ඨාය යාව පරියොසානා දෙසනාදීනං තිස්සන්තං. තදත්ථතාසම්භවෙපිති යථාසකෙහි කාරණෙහි පවත්තිදස්සනත්ථතාසම්භවෙපි. අත්ථන්තරසබ්භාවතොති පයොජනන්තරසබ්භාවතො. චුත්තානි හි අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 225) “ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛස්ස අත්තනා අධිගතකාරණසන්දස්සනත්ථං. ආහාරනිදානවචත්ථාපනානුසාරෙන යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා පුන අතීතද්ධතො පභූති හෙතුඵලපටිපාටිසන්දස්සනත්ථං. අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභූති අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථ”න්ති තිස්සන්තං යථාක්කමං තිණි පයොජනානි.

තංතංඵලපටිච්චෙධොති ජාතිආදීනං ජරාමරණාදිතංතංඵලාවගමො. අනුච්චොකයතොති පුරිමෙ විකප්පෙ විපස්සනානිමිත්තං අනුච්චොකනං, දුතියෙ දෙසනානිමිත්තං. කාමුපාදානභූතා තණ්හා මනොසඤ්චෙනනාහාරසඬ්ඛාතස්ස භවස්ස, තංසම්පයුත්තානං, තන්තිමිත්තානඤ්ච සෙසාහාරානං විසෙසපච්චයො හොතීති ආහ “ආහාරතණ්හාදයො පච්චුජ්ජන්තද්ධා” ති. ආදි-සද්දෙන යාව විඤ්ඤාණං ගහෙතබ්බං. ආහාරතණ්හාදයොති එත්ථ පච්චුජ්ජන්තකම්මවට්ටපරියාපන්තෙ ආහාරෙ ගහෙත්වා අද්ධයොජනං කත්වා අනාගතවිපාකවට්ටපරියාපන්තෙ ගහෙත්වා යොජෙතුං චුත්තං “ආහාරා වා තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා” ති. පභාවෙතබ්බාති ආයතිං උප්පාදෙතබ්බා. යුජ්ජතිති ඵලභූතෙ ආහාරෙ පච්චුජ්ජන්තෙ පච්චක්ඛතො දස්සෙත්වා “තංනිදානං තණ්හං තස්සා නිදාන”න්තිආදීනා ඵලපරම්පරාය කාරණපරම්පරාය ව දස්සනං

තථාබුජ්ඣනකානං

පුග්ගලානං

අජ්ඣාසයානුලොමනො,

ධම්මසභාවාච්චොමනතො ච යුත්තියා සඬග්ගති. යදි තණ්හාදයො අතීතො අද්ධා, තණ්හාග්ගහණෙනෙව සඬබාරාවිජ්ජා ගහිතාති කිමත්ථං. පුන තෙ ගහිතාති ආහ “සඬබාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො අද්ධා වුත්තො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථ”න්ති. අතීතන්ති චා අතීතතාසාමඤ්ඤෙන අතීතතරම්පි සඬගහිතං දට්ඨබ්බං.

පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිආහාරකාති පුනඛහවුපපත්තිපච්චයා. ඉති වචනතොති එවං වුත්තවචනසබ්භාවතො. විඤ්ඤාණාභාරො තාව පුනඛහවාහිනිබ්බත්තියා හෙතු, ඉතරෙ පන කථන්ති ආහ “තංසම්පයුත්තත්තා...පෙ.... කබ්බිකාරාභාරස්සා”ති. තස්ස ආයතිං පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිආහාරකා වත්තාරො ආහාරාති සම්බන්ධො. සද්ධාදීනං උපනිස්සයතා පටිච්චාගාදිකාලෙ, රාගාදීනං ගධිතස්ස හොජනාදිකාලෙ. තෙන යථාක්කමං කුසලාකුසලකම්මවිඤ්ඤාණායුහනං දස්සිතං. තස්මාති යස්මා ආයතිං පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිආහාරකා වත්තාරො ආහාරා ග්ගන්ති, තස්මා. පුරිමොයෙවත්ථොති “ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්තද්ධා”තිආදිනා වුත්තඅත්ථො. අතීතෙති අතීතෙ අද්ධති. තතො පරන්ති තතො අතීතද්ධතො පරං පච්චුප්පන්තෙ අනාගතෙ ච අද්ධති “සඬබාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්තිආදිනා. පච්චක්ඛානන්ති පච්චුප්පන්තභවපරියාපන්තතාය පච්චක්ඛන්තානං. පච්චුප්පන්තං හෙතූන්ති එතරහි වත්තමානං තණ්හාදිකං ආහාරාදීනං හෙතුං.

සුත්තං ආහරති “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො”ති (ම. නි. 1.103). වට්ටහෙතුනොති විපාකවට්ටහෙතුනො, සකලවට්ටහෙතුනො චා. අකුසලඤ්ඡි කම්මං කම්මවට්ටස්ස කිලෙසවට්ටස්ස ච පච්චයො හොතියෙව. “භවතණ්හායපි හෙතුභූතා”ති ඉමිනා කිලෙසවට්ටස්සාපි අවිජ්ජාය පච්චයභාවමාහ. එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුව්චති”තිආදිනා වට්ටසීසානම්පි අවිජ්ජාතණ්හානං සප්පච්චයතාදස්සනාපදෙසෙන සබ්බෙසම්පි සඬබ්බධම්මානං හෙතුඵලපරම්පරාවිච්චෙදවුත්තියා පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායනං විභාවෙති.

අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තතීති දුක්ඛෙ තණ්හං අභිභවිත්වා පවත්තියා තතො අවිජ්ජාය බලවභාවමාහ. අවිජ්ජාභිභූතා හි සත්තා සතිපි තණ්හාපරිතස්සිතෙ එකන්තානත්ථසඤ්ඤිතං අත්තකිලමථානුයොගදුක්ඛමනුයුඤ්ජන්ති. තණ්හං අවිජ්ජා අනුවත්තතීති සුඛෙ අවිජ්ජං අභිභවිත්වා පවත්තියා තතො තණ්හාය බලවභාවමාහ. යදිපි සාවජ්ජසුඛානුභවෙ බලවතීයෙව අවිජ්ජා විජ්ජමානආදීනවං පටිච්චාදෙන්ති තිට්ඨති, තණ්හා පන තතොපි බලවතරතාය

සත්තෙ විපුලානත්ථසඤ්ඤිතෙ අනරියෙ සුඛෙ නියොපෙතිති අවිජ්ජාය තදනුවත්තනං වුත්තං.

ආයතනඡක්කං වා කායොති සම්බන්ධො. චක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙති චක්ඛාදිනිස්සයභූතෙ, තප්පට්ඨද්ධෙ ව සසන්තානපරියාපන්නෙ ධම්මෙ. චක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්වාති චක්ඛාදිග්ගහණෙනෙව ගහිතෙ කත්වා. චක්ඛාදිකායන්ති චක්ඛාදිධම්මසමූහං පරෙසං පඤ්චක්ඛන්ධං. එස්සෙන චුට්ඨොති ආරම්භණං චුසන්නෙන විය උප්පන්නෙන සුඛවෙදනියෙන, දුක්ඛවෙදනියෙන ව එස්සෙන චුට්ඨො. එස්සෙ හි තථා උප්පන්නෙ තංසමඛිගීපුග්ගලො චුට්ඨොති වොහාරො හොතිති.

යථා සලායතනානි එස්සස්ස විසෙසපච්චයො, එවං වෙදනායපීති දස්සෙන්නො “සලායතනානං වෙදනාය විසෙසපච්චයභාව”න්ති ආහ. තත්තිස්සිතන්ති සලායතනතිස්සිතං. අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකොති අතීතද්ධභූතඅවිජ්ජාතණ්හාමූලකො. කායස්ස හෙදා කායුපගොති උභයත්ථාපි කායසද්දෙන උපාදින්නක්ඛන්ධපඤ්චකො ගහිතො. තදුපගතා උපපජ්ජනං පටිසන්ධිග්ගහණං. උභයමූලොති අවිජ්ජාතණ්හාමූලො.

අනභිසමයභූතත්තාති අභිසමයස්ස පටිපක්ඛභූතත්තා. අවිජ්ජායාති අවිජ්ජාය සති.

ගහණන්ති ගහෙතබ්බතං. තස්මාති යස්මා සති සඛ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඛ්ඛාරත්තෙපි අවිජ්ජාපච්චයා සඛ්ඛාරා පධානතාය විසුං වුත්තා ගොබ්බිඤ්ඤායෙන, තස්මා. තත්ථ වුත්තම්පිති සඛ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඛ්ඛාරෙසු වුත්තම්පි අභිසඛ්ඛරණකසඛ්ඛාරං වජ්ජෙත්වා අග්ගහෙත්වා ඉතරෙ සඛ්ඛාරා යොපෙතබ්බා. එවඤ්ඤි අත්ථස්ස උද්ධරණුද්ධරිතබ්බතාද්වයං අසඛ්ඛරතො දස්සිතං හොති. “ඉධ වණ්ණෙතබ්බහාවෙනා”ති ඉමිනා අවිජ්ජාපච්චයා සඛ්ඛාරානං සතිපි සඛ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඛ්ඛාරහාවෙ යථාවුත්තමෙව පධානභාවං උල්ලිඛිගෙති. “අවිජ්ජාපච්චයා සඛ්ඛාරා”ති තදෙකදෙසො වුත්තොති සම්බන්ධො. ඉමස්මිං අත්ථවිකජ්ජෙ සඛ්ඛරණ්හනවසෙන සඛ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඛ්ඛාරෙහි සඛ්ඛරිතාපි අවිජ්ජාපච්චයා සඛ්ඛාරා ඉධ වණ්ණෙතබ්බහාවෙන පධානාති විසුං ගහිතා, පුරිමස්මිං තෙ වජ්ජෙත්වාති අයං විසෙසො. තෙනාහ “වණ්ණෙතබ්බසබ්බසඛ්ඛරණවසෙන දුට්ඨතා වුත්තා”ති. සාමඤ්ඤතො සඛ්ඛරණ්හමානම්පි පධානභාවජොතනත්ථං විසුං ගස්හති යථා තං “පුඤ්ඤඤාණසම්භාරා”ති.

යෙන කුසලාකුසලධම්මා “විපාකධම්මා”ති වුවුවන්ති, තං ආයුහනං, කිං පන තන්ති? අනුපවිජින්නතණ්භාවිජ්ජාමානෙ සන්නානෙ සබ්බාපාරතා. තෙනාහ “පටිසන්ධි...පෙ.... ආයුහනරසා”ති. චෙතනාපධානත්තා පන තස්ස චෙතනාකිච්චං කත්වා වුත්තං. රාසිකරණං, ආයුහනන්ති ච රාසිභූතස්ස රූපාරූපසංඛාතස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො වුත්තං. “අනාරම්මණතා අබ්බයාකතතා”ති ඉදං අබ්බයාකතස්සෙව අනාරම්මණත්තා අබ්බයාකතසම්බන්ධීනී අනාරම්මණතාති කත්වා වුත්තං. ආයතනං, සටනන්ති ච තංතංද්වාරිකධම්මප්පෙවත්තනමෙව දට්ඨබ්බං.

අනනුබොධාදයො අවිජ්ජාපදනිද්දෙසෙ ආගතා. අවිජ්ජාපදසම්බන්ධෙන දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තාති ඉත්ථිලිඬගනිද්දෙසො. අසණ්ඨානත්තාති අවිග්ගහත්තා.

සොකාදීනං සබ්භාවාති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්ති අනිට්ඨාපෙත්වා තදනන්තරං සොකාදීනම්පි වුත්තානං විජ්ජමානත්තා තෙසං වසෙන අඬගබ්බුත්තජ්ජසංඛිගෙ පටිච්චසමුප්පාදඬගානං බ්බුභාවෙ ආපන්නො. ද්වාදසෙවාති කථං ද්වාදසෙව, නනු සොකාදයොපි ධම්මන්තරභූතා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනායං වුත්තාති? සච්චං වුත්තා, න පන අඬගන්තරභාවෙනාති දස්සෙන්නො “න ඡී”තිආදිමාහ. තත්ථ ඵලෙනාති ඵලභූතෙන ජරාමරණඬගසංඛිගනිතෙන සොකාදීනා. මූලඬගං දස්සෙතුන්ති ඉමාය පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාය මූලභූතං අවිජ්ජඬගං සොචනාදීනි සම්මොභාපත්තිකථනෙන දස්සෙතුං තෙ සොකාදයො වුත්තා භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සනත්ථං. ජරාමරණං කාරණං ඵතෙසන්ති ජරාමරණකාරණා, සොකාදයො, තබ්භාවො ජරාමරණකාරණතා. ජරාමරණං නිමිත්තං ඵතස්සාති ජරාමරණනිමිත්තං. තං තන්තිමිත්තානන්ති ඵත්ථ තන්ති සුත්තං. තන්තිමිත්තානං දුක්ඛනිමිත්තානං සොකාදීනං. තතො පරායාති අනාගතෙ දුතියත්තභාවතො පරාය තතියත්තභාවාදීසු පටිසන්ධියා. හෙතුහෙතුභූතාති කාරණස්ස කාරණභූතා. පටිසන්ධියා හි සංඛාරා කාරණං, තෙසං අවිජ්ජා. සුත්තන්ති “අස්සුතවා පුපුජ්ජනො”ති (ම. නි. 1.2, 17; සං. නි. 2.61; ධ. ස. 1007) ඉමං සුත්තං සන්ධාය වදන්ති. අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා අස්සුතවතාය අවිජ්ජාහිභවනදීපනියා තදුප්පත්තිවචනතො. “න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස සාධකං සුත්ත”න්ති වුත්තමත්ථං පාකටං කාතුං “න චා”තිආදි වුත්තං. තෙන න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛං, අථ ඛො අවිජ්ජානිමිත්තමිපෙත්ථ වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බන්ති දස්සෙති. ඵචං ජරාමරණෙන සොකාදීනං ඵකසංඛිඛෙපං කත්වා ද්වාදසෙව පටිච්චසමුප්පාදඬගාති වෙදිතබ්බානි.

කස්මා පනෙත්ථ ජරාමරණන්තා එව දෙසනා කතා, කිං තතො පරා පවත්ති නත්ථිති? නො නත්ථි, අප්පභීනකිලෙසස්ස හි කම්මතො, විඤ්ඤාණාදිපරියොසානභූතාය ච චූතියා පටිසන්ධිපාත්‍රභාවොති පවත්තිතදුපරමභූතං ජරාමරණං පුනඛහවාහිනිබ්බත්තිනිමිත්තං. තං පන කම්මුපපත්තිභවතො ජාතියා දස්සිතන්තා ‘‘භවපච්චයා ජාති’’ති ඉමිනාව පකාසිතන්ති න පුන චූච්චති, න තතො පරං පවත්තියා අභාවතො. එකකම්මනිබ්බත්තස්ස ච සන්තානස්ස ජරාමරණං පරියොසානං. සති කිලෙසවට්ටෙ කම්මුතා තතො පුනඛහවුපපත්ති, අසති පන තස්මිං ‘‘එසෙවන්තො දුක්ඛස්සා’’ති ජරාමරණපරියොසානාව දෙසනා කතා. යස්මා පන න අමරණා ජරා අත්ථි සබ්බෙසං උප්පත්තිමන්තානං පාකානන්තරහෙදතො, න වාජරං මරණං අපාකහෙදාභාවා, තස්මා තදුභයමෙකමඬිගං කතං, න නාමරූපං විය උභයට්ඨානෙ එකජ්ඣං උප්පත්තියා, සළායතනං විය වා ආයතනභාවෙන කිච්චසමතාය. යා පනායං ඔසානං ගතා පුනඛහවාහිනිබ්බත්ති දීපිතා, තාය ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්තිආදි, කිලෙසකම්මාභාවෙ තදභාවතො ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා’’ති එවමාදි එව වා අත්ථතො පකාසිතො හොතිති වට්ටත්තයස්ස අනවට්ඨානෙන පරිබ්භමනං දස්සිතං හොති. අථ වා ජරාගහණෙන පරිපක්කපරිපක්කතරාදික්කමෙන වත්තමානං නාමරූපාදි, සොකාදි ච ගය්හති, තථාස්ස පරිපාකකාලවත්තිනී අවිජ්ජා ව. යථාහ -

‘‘ස ඛො සො, හික්ඛවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො සමඬිගීභූතො පරිචාරෙති චක්ඛුවිඤ්ඤෙඤ්ජයෙහි රූපෙහි...පෙ.... කායවිඤ්ඤෙඤ්ජයෙහි ඵොට්ඨබ්බෙහි...පෙ.... රජනීයෙහි. සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අප්පියරූපෙ රූපෙ බියාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසති ච විහරති පරිත්තවෙනසො, තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නප්පජානාති, යත්ථස්ස තෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති’’තිආදි (ම. නි. 1.408).

එත්ථ හි පරිපක්කින්ද්රියස්ස ඡසු ද්වාරෙසු සරාගාදිග්ගහණෙන තදවිනාභාවිතාය විමුත්තියා අප්පජානනෙ ච සොකාදීනං පච්චයභූතා අවිජ්ජා පකාසිතා. අපිච ‘‘පියප්පහවා සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා’’ති වචනතො කාමාසවහවාසවෙහි, ‘‘තස්ස ‘අභං රූපං, මම රූපන්ති පරිපුට්ඨට්ඨාසිතො...පෙ.... රූපවිපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උප්පජ්ජන්ති සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා’’ති (සං. නි. 3.1) වචනතො

දිට්ඨාසවතො, “අස්සුතවා” තිආදිවචනතො අවිජ්ජාසවතො සොකාදීනං පවත්ති දීපිතාති තෙසං හෙතුතාය තඟ්ගහණෙන ගහිතා ආසවා. තෙසං සයඤ්ච ජරාසභාවතාය ජරාගහණෙන ගය්හන්ති, තතො ච “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො” ති වචනතො ආසවනිමිත්තාය ච අවිජ්ජාය ජරාගහණෙන ගහණං. තතො ච “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා” ති ආවට්ටති හවචක්කං. අපිච “සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණං” ති වත්වා “හවපච්චයා ජාති” ති වදන්තෙනපි හවචක්කස්ස අනවට්ඨානතො පරිබ්භමනං දස්සිතං. එත්ථ හි විඤ්ඤාණෙන අවිජ්ජානිචුතස්ස පුනඛහවො දස්සිතො, ජාතියා තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස, උභයත්ථ උභින්නං අනුවත්තමානත්තාති අවිජ්ජාතණ්හානිමිත්තං හවචක්කං අනවට්ඨානතො පරිබ්භමතිති අයමත්ථො දීපිතොති ජරාමරණන්තාපි දෙසනා න තතො පරං පවත්තියා අභාවං සුචෙති අතදත්ථත්තා, න ච පච්චයන්තරදස්සනත්ථමෙව පුන වචනන්ති සක්කා විඤ්ඤාතුං එකත්තරෙව තදුභයදෙසනාය තස්ස සිද්ධත්තා. තථා යං කම්මං අවිජ්ජාහෙතුකං, තං තණ්හාහෙතුකම්පි. යං තණ්හාහෙතුකං, තං අවිජ්ජාහෙතුකම්පි වෙදිතබ්බං. කස්මා? ද්වින්නං හවමුලානං අඤ්ඤාමඤ්ඤාචරහතො. යථා හි තණ්හාපච්චයා කාමුපාදානහෙතුකං කම්මහවසඬබ්බාරං වදන්තො න විනා හවතණ්හාය අවිජ්ජා සඬබ්බාරානං පච්චයොති දස්සෙති. තථා තමෙව අවිජ්ජාපච්චයං දෙසෙන්නො න අන්තරෙන අවිජ්ජාය හවතණ්හා කම්මහවස්ස පච්චයොති. තතො ච පුබ්බෙ පවත්තා අවිජ්ජාදිපච්චයා සඬබ්බාරාදයො, තණ්හුපාදානාදිපච්චයා හවාදයො ච, තථා තණ්හාහෙතුඋපාදානපච්චයා හවො, අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා, හවපච්චයා ජාති, සඬබ්බාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, විඤ්ඤාණාදිපච්චයානාමරුපාදීති එවමෙතෙසං අඬිගානං පුබ්බාපරසම්බන්ධො දස්සිතො හොතිති වෙදිතබ්බං.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

226. පිතා කථියතීති අසුකො අසුකස්ස පිතාති පිතුභාවෙන කථියති. කථියමානො ච අසන්දෙහත්ථං අඤ්ඤෙහි මිත්තදත්තෙහි විසෙසෙත්වා කථියතීති තං දස්සෙන්නො ආහ “දීඝො...පෙ.... දත්තො” ති.

යාථාවොති අපිපරිතො. කිච්චජාතිතොති පටිච්චාදනකිච්චතො, උප්පජ්ජනට්ඨානතො ච.

ගහණකාරණවසෙනාති ගහණස්ස කාරණභාවවසෙන. අඤ්ඤාසෙනාදීනං නිවත්තකානීති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධො.

ජාදෙන්තියාති ජාදනාකාරෙන පවත්තන්තියා. තථා පවත්තනහෙතු තංසම්පයුත්තා අවිජ්ජාසම්පයුත්තා දුක්ඛාරම්මණා භොන්ති.

තස්මාති සභාවතො අගම්භීරත්තා තෙසං දුද්දසභාවකරණී තදාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති. ඉතරෙසන්ති නිරොධමග්ගානං. සමානෙපි පණිතඅසංකිලෙසිකාදිභාවෙ සප්පච්චයතො අප්පච්චයස්ස විසෙසං දස්සෙතං “මග්ගස්සා” තිආදි වුත්තං.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණණනා නිට්ඨිතා.

සඬ්ඛාරපදනිද්දෙසවණණනා

“සොධෙති අපුඤ්ඤඵලතො” ති ඉමිනා පුඤ්ඤස්ස විපාකදුක්ඛවිචිත්තතං ආහ, “දුක්ඛතො” ති ඉමිනා චෙතොදුක්ඛවිචිත්තතං, “සංකිලෙසතො” ති ඉමිනා කිලෙසදුක්ඛවිචිත්තතං. “අපුඤ්ඤඵලතො” ති වා ඉමිනා පුඤ්ඤස්ස ආයතිං හිතතං දස්සෙති. “දුක්ඛසංකිලෙසතො” ති ඉමිනා පවත්තිහිතතං පවත්තිසුඛතඤ්ච දස්සෙති. තංනිජ්ජාදනෙනාති හිතසුඛනිබ්බත්තනෙන. පුජ්ජභවනිබ්බත්තකො පුජ්ජනිබ්බත්තකො.

“ඵවමිදං පුඤ්ඤං පවඬ්ඪති” තිආදීසු පුඤ්ඤඵලමපි පුඤ්ඤන්ති වුවචතීති ආහ “පුඤ්ඤපගන්ති භවසම්පත්තුපග” න්ති.

ආදිභාවනාති “පථවී පථවී” තිආදීනා කසිණෙසු පවත්තභාවනා. පථවී පථවීති වා එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන ඉතරකසිණානං ගහණං. ආදිභාවනාතිආදිභූතා භාවනා. සා හි “පරිකම්ම” න්ති වුවචති. මණ්ඩලකරණං කසිණමණ්ඩලකරණං.

දානවසෙනාති දෙය්‍යධම්මපරිච්චාගවසෙන. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා දානං දිය්‍යති එතෙනාති. තත්ථාති තෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු. දානං ආරඬ්භාති තෙහි නිබ්බත්තියමානං පරිච්චාගං උද්දිස්ස. යථා වා සො නිජ්ජප්පති, තථා යථෙත්වා. අධිකිච්චාති තස්සෙව චෙවචනං. යථා වා සම්පයුත්තෙහි නිබ්බත්තියමානා දානකිරියා නිජ්ජත්තිවසෙන අධිකතං පාපුණාති, තථා කත්වා. චෙතනාවසෙනෙව හි දානාදිකම්මනිජ්ජත්ති. ඉතරෙසුති “සීලං ආරඬ්භා” තිආදීසු.

අසරික්ඛකමිපිති අත්තනා අසදිසමිපි කටත්තාරූපන්ති සම්බන්ධො. විනාපි චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන. රූපතණ්හාසඬ්ඛාතස්සාති “රූපතණ්හා”ති එත්ථ චුත්තරූපතණ්හමාහ. ගුඤ්ජන්ති ගුඤ්ජඵලපරිමාණං ධාරණියවත්ථුං. තථා තණ්ඩුලං.

“චචනවිසෙසමත්තමෙවා”ති අත්ථවිසෙසාහාවො චුත්තොති අත්ථවිසෙසාහාවමාහ “කායද්වාරෙ පවත්ති ඵච හි ආදානාදිපාපනා”ති. පුරිමෙනාති “කායද්වාරෙ පවත්තා”ති ඉමිනා. තඤ්චි පවත්තිමත්තකථනතො ද්වාරූපලක්ඛණං හොති. පච්ඡිමෙනාති “ආදානා”දිවචනෙන.

කායචචිසඬ්ඛාරග්ගහණෙනි උද්දෙසං සන්ධායාහ. කායචචිසඤ්ඤාවෙනනාගහණෙනි නිද්දෙසං. විඤ්ඤාණස්සාති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස. සහජාතස්ස පන අනන්තරස්ස ච පච්චයො හොතියෙව. “කුසලා විපාකධම්මා වා”ති ඉදං සෙක්ඛපුපුජ්ජනසන්තානෙ අභිඤ්ඤාවෙනනා ඉධාධිජ්ජෙතා, න ඉතරාති කත්වා චුත්තං. තෙන යථාචුත්තඅභිඤ්ඤාවෙනනාපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො සියා කුසලසභාවත්තා, විපාකධම්මත්තා වා තදඤ්ඤකුසලාකුසලවෙනනා වියාති දස්සෙති. තයිදං ලොකුත්තරකුසලාය අනෙකන්තිකං. න හි සා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො. අථ විපාකදායිනීති චුච්චෙය්ය, ඵචමිපි අහොසිකම්මෙන අනෙකන්තිකං. න හි තස්සා විපාකුප්පාදනං අත්ථිති ආහ “න විපාකුප්පාදනෙන කුසලතා විපාකධම්මතා වා”ති. කෙවලඤ්චි යා අඤ්ඤෙසං විපාකධම්මානං සබ්බාපාරා සඋස්සාහා පවත්ති, තදාකාරාවස්සා අප්පභීනකිලෙසෙ සන්තානෙ පවත්තිති විපාකධම්මතා, අනවජ්ජට්ඨෙන කුසලතා ච චුත්තා. ඵචමිපි යදි විපාකධම්මා අභිඤ්ඤාවෙනනා, කථං අවිපාකාති? අසම්භවතොති තං අසම්භවං දස්සෙතුං “සා පනා”තිආදි චුත්තං. අභිඤ්ඤාවෙනනා හි යදි විපාකං උප්පාදෙය්ය, සභූමිකං වා උප්පාදෙය්ය අඤ්ඤභූමිකං වා. තත්ථ අඤ්ඤභූමිකස්ස තාව උප්පාදනං අයුත්තං පච්චයාහාවතො, තථා අදස්සනතො ව. තෙනාහ “න හි”තිආදි. සභූමිකං නවත්තබ්බාරම්මණං වා උප්පාදෙය්ය පරිත්තාදිආරම්මණං වා, තෙසු අත්තතො කම්මසමානාරම්මණතාය රූපාවචරවිපාකස්ස දස්සිතත්තා, පරිත්තාදිආරම්මණත්තා ච අභිඤ්ඤාවෙනනාය නවත්තබ්බාරම්මණං න උප්පාදෙය්ය. තථා එකන්තනවත්තබ්බාරම්මණත්තා රූපාවචරවිපාකස්ස පරිත්තාදිආරම්මණඤ්ච න උප්පාදෙය්යාති අයමසම්භවො. තෙනාහ “අත්තනා සදිසාරම්මණඤ්චා”තිආදි. තත්ථ තිට්ඨානිකන්ති පටිසන්ධිභවඬ්ගචුතිවසෙන යානත්තයවත්තං. “පථවිකසිණං ආපොකසිණං”න්තිආදිනා කුසලෙන අභින්නං කත්වා විපාකස්ස ආරම්මණං දෙසිතන්ති ආහ “විත්තූප්පාදකණ්ඨෙ...පෙ.... චුත්තත්තා”ති. “රූපාවචරතිකචතුක්කජ්ඣානාති කුසලතො ච විපාකතො ච

කිරියතො ච චතුත්ථස්ස ක්කානස්ස විපාකො ආකාසානඤ්චායතනං
 ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා “පරිත්තාරම්මණා” තිපි
 ‘මහග්ගතාරම්මණා’ තිපි ‘අප්පමාණාරම්මණා’ තිපි” ති වචනතො
 රූපාවචරවිපාකො එකත්තනවත්තබ්බාරම්මණොති ආහ “න ච
 රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි” ති. ස්වායමසම්භවො
 පරිත්තාදිආරම්මණාය අභිඤ්ඤාචෙතනාය විපාකාභාවං සාධෙති, න
 නවත්තබ්බාරම්මණාය. නවත්තබ්බාරම්මණාපි හි සා අත්ථිති න බියාපිති
 විපාකානුප්පාදනෙ තස්සා අඤ්ඤං කාරණං දස්සෙතුං “කසිණෙසු
 චා” තිආදිමාහ. සමාධිවිජම්භනභූතා අභිඤ්ඤා සමාධිස්ස ආනිසංසමත්තන්ති
 “සමාධිඵලසදිසා” ති චුත්තං. තස්ස තස්ස
 අධිට්ඨානවිකුබ්බනදිබ්බසද්දසවනාදිකස්ස යදිච්ඡිතස්ස කිච්චස්ස
 නිජ්ඣාදනමත්තං පන අභිඤ්ඤාචෙතනා, න කාලන්තරඵලා, දිට්ඨධම්මචෙදනීයං
 විය නාපි විපාකඵලා, අථ බො යථාචුත්තආනිසංසඵලා දට්ඨබ්බා.

කෙවි පන “සමානභූමිකතො ආසෙවනලාභෙන බලවත්තානි
 ක්කානානීති තානි විපාකං දෙන්ති සමාපත්තිභාවතො, අභිඤ්ඤා පන සතිපි
 ක්කානභාවෙ තදභාවතො තස්මිං තස්මිං ආරම්මණෙ ආගන්තුකාවාති
 දුබ්බලා, තස්මා විපාකං න දෙති” ති වදන්ති. තං අකාරණං පුනස්පුනං
 පරිකම්මවසෙන අභිඤ්ඤායපි වසිභාවසබ්භාවතො. යං පන වදන්ති
 “පාදකප්ඤ්ඤානෙ අත්තනා සමානසභාවෙහි ජවනෙහි ලද්ධාසෙවනෙ
 සම්මදෙව වසිභාවජ්ජත්තෙ පරිසුද්ධතාදිඅට්ඨච්ඡිගසමන්තාගමෙන
 සාතිසයෙ ජාතෙ අභිඤ්ඤා නිබ්බත්තන්ති, තාසඤ්ච
 චතුත්ථස්සකිකත්තා චතුත්ථස්සකිකානුමිකො ඵල විපාකො
 නිබ්බත්තෙය්ස, සො ච යථාචුත්තගුණෙන බලවතා පාදකප්ඤ්ඤානෙතෙව
 කතොකාසෙන සිජ්ඤාතීති අනොකාසතාය අභිඤ්ඤා න විපාකං දෙති” ති.
 තම්පි අකාරණං අවිපාකභාවතො තාසං. සති හි විපාකදායිභාවෙ
 විපාකස්ස අනොකාසචොදනා යුත්තා, අවිපාකතා ච තාසං චුත්තනායා ඵල.

න භොතීති විඤ්ඤාණස්ස පටිච්චයො න භොතීති. උද්ධච්චචෙතනාපි
 අභිඤ්ඤාචෙතනාතො නිබ්බිසෙසෙන චුත්තානි මඤ්ඤමානො “විපාකෙ” ති ච
 වචනං න විපාකාරහතාමත්තචාවකො, අථ බො විපාකසබ්භාවචාවකොති ආහ
 “විචාරෙතබ්බ”න්ති. තථා ච චුත්තං “න හි ‘විපාකෙ’ ති වචනං
 විපාකධම්මවචනං විය විපාකාරහතං වදන්ති” ති. තත්ථ යං විචාරෙතබ්බං, තං
 හෙට්ඨා චුත්තමෙව. ඉදං පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානං – යස්මා උද්ධච්චචෙතනා
 පවත්තිවිපාකමෙව දෙති, න පටිසන්ධිවිපාකං, තස්මා තස්සා පවත්තිවිපාකස්ස
 වසෙන විභච්ඡෙ විපාකො උද්ධට්ඨො. උභයවිපාකදායිකාය පන චෙතනාය

නානාක්ඛණිකකම්මපට්ඨයො වුවුවතීති තදභාවතො පට්ඨානෙ තස්සා සො න වුත්තො. යං පන අට්ඨකථායං “විඤ්ඤාණස්ස පට්ඨයභාවෙ අපනෙතබ්බා”ති (විභ. අට්ඨ. 226 සඬබාරපදනිද්දෙස) වුත්තං, තං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමෙව සන්ධාය වුත්තං. “එවං උද්ධච්චවෙතනාපි න භොති”ති ඉදම්පි විඤ්ඤාණස්ස පට්ඨයනාභාවමත්තං ගහෙත්වා වුත්තං. එවඤ්ඤෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤං පාළියා අට්ඨකථාය ව අවිරොධො දට්ඨබ්බො.

එත්ථාති උද්ධච්චවෙතනාය විපාකදානෙ. අමතග්ගපටෙති එවංනාමකෙ පකරණෙ. “පුටුප්පනසන්තානෙ අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛසන්තානෙ භාවනාය පහාතබ්බා”ති ඉමස්ස අත්ථස්ස වුත්තත්තා “පුටුප්පනානං පනා”තිආදි වුත්තං. “න වුවුවන්ති”ති ඉමිනා පුටුප්පනෙ පවත්තබ්බිද්ධාසංයොජනාදීනං භාවනාය පහාතබ්බපරියායාභාවං දස්සෙති. “යදි වුවුවෙය්සු”න්තිආදිනා තමෙවත්ථං යුත්තිතො ව ආගමතො ව විභාවෙති. තත්ථ කෙසඤ්චිති සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං. කෙච්ඡිති සක්කායදිට්ඨිආදයො. කදාචිති අතීතාදිකෙ කිස්මිඤ්චි කාලෙ. චත්තත්තාතිආදි පරියායවචනං. උපනිස්සායාති උපනිස්සයපට්ඨයෙ කත්වා.

ඉතරෙසන්ති තදස්සනෙනපහාතබ්බානං. න ච න භොන්තීති සම්බන්ධො. එවඤ්ච කත්ථාති යථාවුත්තපාළියං උද්ධච්චග්ගහණෙන උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො ගහිතො, න යත්ථ කත්ථවි උද්ධච්චන්ති එවමත්ථෙ සති. තන්ති දිට්ඨිං. “අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බත්තෙ”ති කස්මා වුත්තං, නනු අනාගතා එව පහාතබ්බාති? න, උප්පජ්ජනාරහා නිප්පරියායෙන අනාගතා නාම, පහාතබ්බා පන න උප්පජ්ජනාරහාති තෙසං අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා වුත්තා. දස්සනං අපෙක්ඛිත්ථාති භාවිතං දස්සනමග්ගං උපනිධාය. සභායවිරහාති දස්සනපහාතබ්බසඬබාතසහකාරිකාරණාභාවතො. විපාකං න ඡනයන්තීති සකලකිලෙසපරික්ඛයෙ විය එකච්චපරික්ඛයෙපි තන්තිමිත්තං තං එකච්චං කම්මං න විපච්චතීති අධිප්පායො. විපාකො විභච්ඡෙ වුත්තොති පටිසන්ධිපවත්තිහෙදං දුට්ඨම්පි විපාකං සන්ධායාහ.

අකුසලානන්ති යථාවුත්තවිසෙසානං පුටුප්පනසන්තානෙ අකුසලානං. අප්පහාතබ්බානන්ති අප්පහාතබ්බසභාවානං කුසලාදීනං. අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවතා සාවජ්ජතා. “එවම්පි”තිආදි දොසන්තරදස්සනං. තෙන යදිපි තෙසං අකුසලානං ඉමස්මිං තිකෙ තතියපදසඬගහො න සියා, නවත්තබ්බතා පන ආපජ්ජතීති දිපෙති. සබ්බෙන සබ්බං ධම්මවසෙන අසඬගහිතස්ස තිකදුකෙසු නවත්තබ්බතාපත්තීති ආහ “නාපජ්ජති”ති. ඉදානි තං නවත්තබ්බතානාපජ්ජනං “චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ”තිආදිනා කාරණතො,

නිදස්සනතො ච විභාවෙති. යත්ථාති යස්මිං තිකෙ. නියොගතොති නියමතො එකන්තතො. තෙසන්ති පදත්තයසඬගහිතධම්මානං. යථාචුත්තපදෙසු වියාති යථාචුත්තෙසු පයමාදිසු තිසු පදෙසු. යථා හින්දිතබ්බා විත්තුප්පාදා, ඉතරෙ ච යථාරහං රාසිත්තයවසෙන හින්දිත්වා හජාපිතා තංතංකොට්ඨාසතො කතා, එවං. තත්ථාපීති චතුත්ථකොට්ඨාසෙපි. හජාපෙතබ්බෙති නවත්තබ්බභාවං හජාපෙතබ්බෙ. තදභාවාති තස්ස චතුත්ථකොට්ඨාසස්ස අභාවා. තථාති නවත්තබ්බභාවෙන.

උප්පත්තත්තිකෙ අතීතා, ඉධ යථාචුත්තඅකුසලා න චුත්තා, අපෙක්ඛිතබ්බභාවෙනාරහිතාපි තංසභාවානතිවත්තනතො තථා චුච්චන්තීති නවත්තබ්බතාපත්තිදොසං පරිහරන්තො තස්ස උදාහරණං තාව දස්සෙතුං “අථ වා යථා සප්පට්ඨෙහි” තිආදිමාහ. තංසභාවො චෙත්ථ සාවජ්ජතාවිසිට්ඨො දස්සනපහාතබ්බභාවාහාවො. “එවඤ්ච සති” තිආදිනා ඉමස්මිං පක්ඛෙ ලද්ධගුණං දස්සෙති. භාවනාය පහාතබ්බානන්ති පරියායෙන නිප්පරියායෙන ච භාවනාය පහාතබ්බානං, තත්ථ පුරිමානං අමුඛියසභාවත්තා, පච්ඡිමානං අවිපාකත්තා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න චුත්තාති අධිප්පායො. යථා ච භාවනාය පහාතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො නත්ථී, එවං දස්සනෙන පහාතබ්බානං වසෙන තෙසං පච්චයලාභොපි නත්ථීති දස්සෙන්නො “න ච...පෙ.... චුත්තා” ති වත්වා තත්ථ කාරණමාහ “යෙ හි...පෙ.... පවත්තන්ති” ති. තත්ථ න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්තීති යෙ දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, තෙ දස්සනෙන පහාතබ්බපක්ඛිකා එවාති තෙසං භාවනාය පහාතබ්බපරියායො එව නත්ථී, කථං තෙසං වසෙන දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනවි පච්චයෙන පච්චයොති චුච්චෙය්යාති අත්ථො. අථ වා යෙ පුපුජ්ජනසන්තානෙන න දස්සනෙන පහාතබ්බා, න තෙ පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බා. යෙ පන තෙ සෙක්ඛසන්තානෙන, න තෙසං පච්චයභූතා දස්සනෙන පහාතබ්බා අත්ථීති එවමිපි දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනවි පච්චයෙන පච්චයොති න චුත්තාති වෙදිතබ්බං. යදි දස්සනෙනපහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා දස්සනපක්ඛිකා, තප්පච්චයං උද්ධච්චසහගතං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියාති කථං තස්ස එකන්තභාවනාය පහාතබ්බතා චුත්තාති වොදනං සන්ධායාහ “දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සා” තිආදි. තස්මාති යස්මා සරාගචීතරාගසන්තානෙසු සහායවෙකල්ලෙන කම්මස්ස විපාකාවිපාකධම්මතා විය පුපුජ්ජනසෙක්ඛසන්තානෙසු උද්ධච්චසහගතස්ස චුත්තනායෙන සවිපාකාවිපාකතා සිද්ධා, තස්මා. තස්සාති උද්ධච්චසහගතස්ස. තාදිසස්සෙවාති උද්ධච්චසහගතභාවෙන එකසභාවස්ස.

එත්ථ ච යං “න භාවනාය පහාතඛිබ්බමපි අත්ථි උද්ධච්චසහගත” න්තිආදි අමතග්ගපථෙ චුත්තං, තං අකාරණං, කස්මා? තස්ස එකන්තෙන භාවනාය පහාතඛිබ්බත්තා. යථාහ “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතඛිබ්බා? උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො”ති (ධ. ස. 1583). යදි හි උද්ධච්චසහගතං න භාවනාය පහාතඛිබ්බමපි අභවිස්ස, යථා අතීතාරම්මණත්තිකෙ “නියොගා අනාගතාරම්මණා නත්ථි”ති වත්වා “කාමාවචරකුසලස්ස විපාකතො දස චිත්තුප්පාදො”තිආදිනා පුන විභජිත්වා චුත්තං, එවම්ධාපි “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතඛිබ්බා? නියොගා භාවනාය පහාතඛිබ්බා නත්ථි”ති වත්වා “උද්ධච්චසහගතො චිත්තුප්පාදො සියා භාවනාය පහාතඛිබ්බො, සියා න වත්තඛිබ්බො ‘දස්සනෙන පහාතඛිබ්බො’තිපි ‘භාවනාය පහාතඛිබ්බො’තිපි”තිආදි වත්තඛිබ්බං සියා, න ච තථා චුත්තං. යා ච තමත්ථං පටිපාදෙන්තෙන “යදි චුච්චෙය්‍යු”න්තිආදිනා යුත්ති චුත්තා, සාපි අයුත්ති. කස්මා? දස්සනෙන පහාතඛිබ්බාරම්මණානං රාගදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡුද්ධච්චානං දස්සනෙන පහාතඛිබ්බභාවස්සෙව ඉච්ඡිතත්තා.

යඤ්ච “උද්ධච්චං උප්පජ්ජති”ති උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදො චුත්තොති දස්සෙතුං අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ උද්ධච්චස්ස අනුද්ධරණං කාරණභාවෙන චුත්තං, තම්පි අකාරණං අඤ්ඤාපි සාවසෙසපාඨදස්සනතො. තථා හි “අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස, අනාගතො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.18.2) එතෙසං විභංගෙ චෙතොපරියඤ්ඤාණග්ගහණං කත්වා “පච්චුප්පන්තො ධම්මො පච්චුප්පන්තස්ස ධම්මස්සා”ති ඉමස්ස විභංගෙ ලඛිතමානම්පි චෙතොපරියඤ්ඤාණග්ගහණං න කතං.

සභායභාවො ච දස්සනෙන පහාතඛිබ්බානං භාවනාය පහාතඛිබ්බස්ස විපාකදානං පති විචාරෙතඛිබ්බො. කිං අවිජ්ජාදි විය දානාදීනං උප්පත්තියා එව විකුප්පාදනසමත්ථතාපාදනෙන දස්සනෙන පහාතඛිබ්බා භාවනාය පහාතඛිබ්බානං සහකාරිකාරණං භොන්ති, උදාහු කිලෙසො විය කම්මස්ස පටිසන්ධිදානෙ සතීති, කිඤ්චෙත්ථ – යදි පුරිමනයො, සොතාපන්තාදිසෙක්ඛසන්තානෙ භාවනාය පහාතඛිබ්බස්ස කිරියභාවො ආපජ්ජති, සභායවෙකල්ලෙන අවිපාකසභාවනාය ආපාදිතත්තා ඛිණ්ණකණ්ණභාවිජ්ජාමානෙ සන්තානෙ දානාදි විය. අථ දුතියො, භාවනාය පහාතඛිබ්බාහිමතස්සාපි දස්සනෙන පහාතඛිබ්බභාවො ආපජ්ජති, පටිසන්ධිදානෙ සති අපායගමනීයසභාවානතිවත්තනතො. යං පනෙත්ථ

චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව, තස්මා පාළියා අට්ඨකථාය ච
අවිරුජ්ඣනවසෙනෙත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො චුත්තනයෙනෙව
වෙදිතබ්බො.

සාති උද්ධව්වචෙතනා. විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙති
සම්පුණ්ණවිපාකවිඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ. කාරණං දස්සෙන්නොති
අවිකල්පඋප්පාදනාධිකාරෙ තදභාවතො යදිපි උද්ධව්වචෙතනා විඤ්ඤාණස්ස
පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා, අවිජ්ජාය පන පච්චයුප්පන්නභාවෙ ගහෙතබ්බාති
ඉමං කාරණං දස්සෙන්නො. සබ්බාපීති විසතිපි. තෙනාහ “එකවිසතිති
චත්තබ්බ”න්ති. තන්ති යෙන කාරණෙන සඬ්ඛාරග්ගහණෙන
අභිඤ්ඤාවෙතනාය අග්ගහණං, තං කාරණං. ඉතරාවචනස්සාපීති
උද්ධව්වචෙතනාවචනස්සාපි. කිං පන තං? විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවාභාවො
එව. හෙදාභාවාති කායවට්ඨසඬ්ඛාරවසෙන විභාගාභාවතො. සංයොගොති
තිකන්තරපදවසෙන සංයොජනං, තථා සඬ්ඛගොති අත්ථො.

සුඛසඤ්ඤාය ගහණං අස්සාදනන්ති අධිජ්ජායෙනාහ
“සුඛසඤ්ඤාය...පෙ.... දස්සෙති”ති. “සුඛසඤ්ඤායා”ති ව ඉදං කරණත්ථෙ
කරණවචනං. විපල්ලාසො හි දුක්ඛෙ සුඛසඤ්ඤා. යං පන අට්ඨකථායං
“අඤ්ඤාණෙනා”ති චුත්තං, තං හෙතුමිති කරණවචනං විපල්ලාසස්සාදනානං
අවිජ්ජාය හෙතුභාවදස්සනතො. “රථො සෙනපරික්ඛාරො”තිආදීසු (සං. නි.
5.4) පරිවාරත්ථොපි පරික්ඛාරසද්දො හොතීති චුත්තං “තණ්හාය පරිවාරො”ති.
තණ්හාපරිවාරෙති ව තණ්හාය කිච්චසාධනෙන සඬ්ඛාරානං
සහකාරිකාරණභාවං සන්ධාය චුත්තං. පරික්ඛාරට්ඨො සඬ්ඛාරට්ඨො විය
භුසනට්ඨො හොතීති දස්සෙන්නො “සඬ්ඛතෙ අලඬ්ඛතෙ”ති ආහ.
පරික්ඛරොති යථා ඵලදානසමත්ථා හොන්ති, තථා සඬ්ඛරොති. අමරණත්ථාති
අමතත්ථා, නිබ්බානත්ථාති අත්ථො. දුක්කරකිරියාති
පඤ්චාතපතජ්ජනාදිදුක්කරවරියා. දෙවභාවාය තපො දෙවභාවත්ථං තපො.
මාරෙතීති මරො හෙතුඅත්ථං අන්තොනීතං කත්වා. අමඬ්ගලමිපි
මඬ්ගලපරියායෙන වොහරන්ති මඬ්ගලිකාති චුත්තං “දිට්ඨෙ අදිට්ඨසද්දො
වියා”ති යථා “අසිවෙ සිවා”ති.

පපාතං පතනදුක්ඛසදිසන්ති කත්වා චුත්තං “ජාතිආදිපපාතදුක්ඛ”න්ති.
ඉන්ද්‍රද්දේඛිරග්ග්මකුටසඤ්ඤිතපබ්බතසිබරජ්ජපාතො මරුපපාතො. තං
පුඤ්ඤඵලං අත්ථො පයොජනං එතස්සාති තදත්ථො.

පරිබ්බාජිකාය තරුණියා. අසවසො අසෙරිවිහාරී. කිලෙසාසුචිපග්ගරණෙන
පණ්ඩිතෙහි ජිගුච්ඡතීයං. රාගාදිපරිලාභෙන, කටුකවිපාකතාය ව දුක්ඛං. ආරහති

කරොති. සහයස්සාපි පිසාවනගරස්ස කාමගුණසම්ඤ්ඤා සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො වියාති යොජනා. භින්නජාතියෙන අවොම්ඝ්සතා නිරන්තරතා. ජරාය මරණෙන ච අඤ්ඤාථානං විපරිණාමො.

“න තාවාහං පාපිම පරිනිබ්බායිස්සාමි” ති වචනතො “තාත එහි, තාව ඉදං රජ්ජං පටිපජ්ජාහි” තිආදීසු යදිපි පරිමාණනියමනකමපදපුරණමත්තාදීසුපි තාව-සද්දො දිස්සති, ඉධ පන වක්ඛමානත්තාපෙක්ඛො අධිජ්ජෙතොති චුත්තං “තාවාති වත්තඛිබ්බත්තරාපෙක්ඛො නිපාතො” ති. අවිජ්ජාපච්චයා පන...පෙ.... දස්සෙති පුබ්බෙනාපරං අට්ඨකථායං අවිරුජ්ඣනමාහ.

රාගාදිඅස්සාදනකාලෙසුති රාගාදීනං අස්සාදනකාලෙසු. “රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තායා” ති එත්ථ රාගසම්පයුත්තාය තාව අවිජ්ජාය යොජනා හොතු රාගස්ස අස්සාදනභාවතො, දිට්ඨිසම්පයුත්තාය පන කථන්ති ආහ “තදවිජ්ජයුත්තා ච දිට්ඨි...පෙ.... වෙදිතඛිබ්බා” ති. තංසම්පයුත්තසංඛාරස්සාති රාගාදිසම්පයුත්තසංඛාරස්ස. අවිජ්ජාරම්මණාදිතත්ති අවිජ්ජාය ආරම්මණාදිතං. ආදි-සද්දෙන ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙ, අනන්තරාදිකෙ ච පච්චයෙ සංඛගණ්හාති. අනවිජ්ජාරම්මණස්සාති න අවිජ්ජාරම්මණස්ස අවිජ්ජං අනාරඛ්භ පවත්තස්ස. ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසුති ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස අනවිජ්ජාරම්මණස්ස, අනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස පට්ඨමජ්ඣනස්ස, ද්විසුපි චුත්තස්ස අවිජ්ජාරම්මණස්ස දුතියාදිජ්ඣනස්සාති යොජෙතඛිබ්බං. අනන්තරපච්චයලාභිතො අනන්තරාදීනා, සහජාතස්ස හෙතුආදීනා, අසහජාතස්ස උපනිස්සයාදීනා සංඛාරස්ස අවිජ්ජා පච්චයො හොතිති අයමත්ථො “යං කිඤ්චි” තිආදීනා දස්සිතොති වෙදිතඛිබ්බං. සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙනාති අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය අරූපාවචරජ්ඣානාති උප්පාදෙන්තස්ස, අවිජ්ජාසම්මුල්භත්තා අරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වා තානෙව ඤානාති නිබ්බත්තෙන්තස්සාති පුඤ්ඤාභිසංඛාරෙ චුත්තෙන නයෙන, චුත්තනායානුසාරෙනාති අත්ථො.

එකකාරණවාදො ආපජ්ජති යථා පකතිඉස්සරපජාපතිපුරිසකාලාදිවාදා. එකස්මිංයෙව ලොකස්ස කාරණභූතෙ සති තතො සකලාය පවත්තියා අනවසෙසතො, සංඛිදා ච පවත්තිතඛිබ්බං අපෙක්ඛිතඛිබ්බස්ස කාරණන්තරස්ස අභාවතො. න වෙතං අත්ථි කමෙනෙව පවත්තියා දස්සනතො. කාරණන්තරාපෙක්ඛනාය පන එකකාරණවාදො අපහතො සියා එකස්ස ච අනෙකසභාවතාභාවා. යත්තකා තතො නිබ්බත්තන්ති, සංඛිබ්බෙහි තෙහි සමානසභාවෙහෙව භවිතඛිබ්බං, න විසදිසෙහි, ඉතරථා තස්ස එකභාවො එව න

සියාති ඉමමත්ථමාහ “සබ්බස්ස...පෙ.... පත්තිනො වා” ති. පාරිසෙසෙනාති එකතො එකං, එකතො අනෙකං, අනෙකතො එකන්ති ඉමෙසු තීසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු අනුපලබ්භමානෙසු පාරිසෙසඤායෙන. අනෙකතො අනෙකන්ති එකස්මිං චතුත්ථෙ එව ච පකාරෙ විජ්ජමානෙ. යදිදං “අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා, එස්සපච්චයා වෙදනා” තිආදිනා එකහෙතුඵලදීපනං, තං එත්ථ දෙසනාවිලාසෙන, විනෙය්‍යස්සකාසයවසෙන වා ධම්මානං පධානපාකටාසාධාරණභාවවිභාවනත්ථන්ති එකහෙතුඵලදීපනං න නුපපජ්ජති උපපජ්ජති යෙවාති දස්සෙති “යස්මා” තිආදිනා.

යථාඑස්සන්ති සුඛවෙදනීයාදිවක්ඛුසම්ඵස්සාදිතංතංඵස්සානුරූපන්ති චුත්තං හොතිති දස්සෙන්නො “සුඛවෙදනීය”න්තිආදිං චත්ථා “වෙදනාවචත්ථානතො” ති පදස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “සමානෙසු” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සමානෙසුති අවිසිට්ඨෙසු. එස්සවසෙනාති සුඛවෙදනීයාදිඑස්සවසෙන. විපරියායාභාවතොති බියත්තයාභාවතො. න හි කදාපි සුඛවෙදනීයං එස්සං පටිච්ච දුක්ඛවෙදනා, දුක්ඛාදිවෙදනීයං වා එස්සං පටිච්ච සුඛවෙදනා උප්පජ්ජති. සුඛාදිවක්ඛුසම්ඵස්සජාදිනන්ති සුඛාදිනං, වක්ඛුසම්ඵස්සජාදිනඤ්ච වෙදනානං. ඔළාරිකසුඛමාදීති ආදි-සද්දෙන භීතපණීතාදිසඬගහො දට්ඨබ්බො. තත්ථ යං උපාදාය යා වෙදනා “ඔළාරිකා, භීතා” ති වා චුච්චති, න තංයෙව උපාදාය තස්සා කදාපිසි සුඛමතා පණිතතා වා අත්ථිති චුත්තං “ඔළාරිකසුඛමාදිසඬකරාභාවතො” ති.

යථාචුත්තසම්ඵස්සස්සාති සුඛවෙදනීයාදිඑස්සස්ස. සුඛවෙදනීයඑස්සතොයෙව සුඛවෙදනා, න ඉතරඑස්සතො. සුඛවෙදනීයඑස්සතො සුඛවෙදනාව, න ඉතරවෙදනා. තථා සෙසෙසුපීති උභයපදනීයමවසෙන යථාඑස්සං වෙදනාවචත්ථානං, යථාවෙදනං එස්සවචත්ථානන්ති පදද්වයෙන කාරණන්තරාසම්මිස්සතා ඵලස්ස, ඵලන්තරාසම්මිස්සතා ච කාරණස්ස දස්සිතා පට්ඨපක්ඛෙ අසංකිණ්ණතාවචත්ථානන්ති කත්ථා. දුතියපක්ඛෙ පන පච්චයහෙදහින්තෙන කාරණවිසෙසෙන ඵලවිසෙසො, ඵලවිසෙසෙන ච කාරණවිසෙසො නිවර්තීයතීති අයමත්ථො දස්සිතො සන්තිට්ඨානං චචත්ථානන්ති කත්ථා. පුරිමස්මිඤ්ච පක්ඛෙ ධම්මානං අසඬකරතො චචත්ථානං චුත්තං, දුතියස්මිඤ්ච යථාවචත්ථිතභාවජානනන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො. උතුආදයොති ආදි-සද්දෙන විත්තවිසමාවාරා පිත්තවාතාදයොපි සඬගස්හන්ති. එකස්මිං දොසෙ කුපිතෙ ඉතරෙපි බොහං ගච්ඡන්ති. සන්තෙසුපි තෙසු සෙම්භපටිකාරෙන රොගවූපසමතො සෙම්හො පාකටොති අත්ථො.

“භවො” ති චුත්තානං සඬබ්බාරානං කාරණස්ස පකාරණං, කාරණමෙව වා තණ්හාති ආහ “තණ්හාය සඬබ්බාරකාරණභාවස්ස චුත්තත්තා” ති. තස්සාපීති තණ්හායපි. තණ්හා හි කාමාසවො භවාසවො ච. කාමාසවභවාසවා

කාමුපාදානං, දිට්ඨාසවො ඉතරුපාදානන්ති ආහ “චතුරුපාදානභූතා කාමහවදිට්ඨාසවා”ති. තෙ ව “උපාදානපච්චයා හවො”ති වචනතො උපාදානඤ්ච, “තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්ති වචනතො තණ්හා ව සංඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටා. අනස්සාදනියෙසු අනෙකාදීනවචොකිණ්ණෙසු සංඛාරෙසු අස්සාදානුපස්සනා අවිජ්ජාය විනා න හොතීති දස්සෙන්තො ආහ “අස්සාදානුපස්සිනො...පෙ.... දස්සිතා හොතී”ති. ඛිණ්ණාසවස්ස සංඛාරාභාවතොති ඛියතිරෙකෙනපි අවිජ්ජාය සංඛාරකාරණභාවං විභාවෙති. එකන්තෙන හි ඛිණ්ණාසවොව විද්දසු. එතෙන බාලානං එව සම්භවතො අවිජ්ජාය අසාධාරණතා චූත්තාති දස්සෙති. වත්ථාරම්මණාදීනි හි ඉතරෙසම්පි සාධාරණානි. වත්ථාරම්මණතණ්හුපාදානාදීනි විය අවිජ්ජාපි පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදීනං සාධාරණකාරණන්ති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “පුඤ්ඤභවාදී”තිආදි. තත්ථ ආදි-සද්දෙන අපුඤ්ඤානෙඤ්ජභවා ගහෙනබ්බා. පුඤ්ඤභවොති පුඤ්ඤාභිසංඛාරහෙතුකො උපපත්තිභවො. එස නයො සෙසෙසු. එත්ථ ව කිච්චකරණට්ඨානහෙදෙන කිච්චවති අවිජ්ජා හින්දිත්වා දස්සිතා. න හි යදවත්ථා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසංඛාරානං උපනිස්සයො, තදවත්ථා එව ඉතරෙසං උපනිස්සයොති සක්කා විඤ්ඤාතුං. එත්ථ ව භවාදීනවජ්ජපටිච්ඡාදනන්ති අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදීනං තංතංභවසංඛාරාද්වක්ඛහෙතුසභාවානභිසමයනිමිත්තතා.

යානන්ති ධරමානතා අධිජ්ජෙතාති චූත්තං “යානවිරුද්ධොති අත්ථිතාවිරුද්ධො”ති. යානාවිරුද්ධා වක්ඛුරුපාදයො. “පුරිමචිත්තඤ්ඤි”තිආදිනා යානවිරුද්ධො ව උදාහරොති ආහ “න ඉදං එකන්තිකං සියා”ති. “වක්ඛුරුපාදයො”තිආදිනා හි පරතො යානාවිරුද්ධා උදාහරීයන්තිති. පුරිමසිජ්ජාදිසික්ඛා හි පච්ඡා පචත්තමානසිජ්ජාදිකිරියානං සමොධානාසම්භවා යානවිරොධොති යථාචූත්තමත්ථං සමත්ථෙතුං “න ව සිජ්ජාදීන”න්තිආදි චූත්තං. තත්ථ තන්ති පටිසන්ධිආදියානං. ඉධාති යානසභාවකිච්චාදිග්ගහණෙ. ආදි-සද්දෙන ආරම්මණභූමිසන්තානාදිවිරුද්ධා ගහෙනබ්බා, තෙ ව අනුලොමතො ගොත්ථභුස්ස, ගොත්ථභුතො මග්ගස්ස ලිඛිගපරිවත්තනාදිවසෙන ව පචත්තියං වෙදිතබ්බා. නමනරුජ්ජනවිරොධා සභාවවිරුද්ධො පච්චයොති යොජනා. තත්ථ නමනරුජ්ජනන්ති අරුපරුපභාවමෙව දස්සෙති. කම්මං චෙතනාසභාවං, රූපං රුජ්ජනසභාවන්ති සභාවවිරුද්ධං. මධුරම්බිලරසාදීනි බීරං මධුරරසං පිත්තුපසමනං මධුරවිපාකසභාවං, දධි අම්බිලරසං පිත්තබ්බරුහනං කටුකවිපාකසභාවන්ති අතො සභාවවිරොධා.

දධිආදීනීති දධිපලාලානි. භූතිණකස්සාති භූතිණකනාමකස්ස ඔසධිවිසෙසස්ස. අච්චි නාම ඵලකා, තා පන යෙභුය්සෙන රත්තලොමකා

භොන්තිති වුත්තං “රත්තා ඵලකා”ති. විපාකානම්පි පටිච්චයභාවතො, අවිපාකානම්පි පටිච්චයුප්පන්නභාවතො න විපාකධම්මවිපාකාපෙක්ඛා පටිච්චයපටිච්චයුප්පන්නතාති වුත්තං “විපාකායෙව කෙ ව නා”ති. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. තදවිපාකානන්ති තස්සා අවිජ්ජාය අවිපාකභූතානං. න න යුජ්ජති යුජ්ජති ඵව පටිච්චයුප්පන්නතාමත්තස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. තදවිරුද්ධානන්ති තාය අවිජ්ජාය අවිරුද්ධානං.

පුබ්බාපරියවචන්ථානන්ති කායපචන්තිගතිජාතිආදීනං යථාරහං පුබ්බාපරභාවෙන පචන්ති, සා පන කෙනචි අකටා අකට්ඨිමා පටිනියතසභාවාති දස්සෙතුං නියතිවාදිනා වුත්තනිදස්සනං ආහරන්තො “අවිජ්ජෙජ්ජුත්තාචුතාහෙජ්ජමණිනං වියා”ති ආහ. දුතියවිකප්පෙ සඬගතීති අධිච්චසමුප්පාදො යාදිච්ඡිකතා, යං සන්ධාය “යදිච්ඡාය පචන්තනං නිවත්තනං යදිච්ඡායා”තිආදි වුවුවති. භාවොති ධම්මානං සභාවසිද්ධිතා, යං සන්ධාය වදන්ති “කණ්ටකස්ස කොට්ඨිඛිණභාවං, කපිට්ඨඵලස්ස වට්ටභාවං, මිගපක්ඛිනං වා විචිත්තවණ්ණසණ්ඨානාදිනං කො අභිසඬ්ඛරොති, කෙවලං සභාවසිද්ධොවායං විසෙසො”ති. තෙනාහ “සබ්බෙ සත්තා, සබ්බෙ පාණා, සබ්බෙ භූතා, සබ්බෙ ජීවා අවසා අබලා අවිරියා නියතිසඬ්ඛනිභාවපරිණතා”ති (දී. නි. 1.168). එතෙහි විකප්පනෙහිති වුත්තආදියු සම්මුල්භතාය “සත්තො මරති”තිආදිවිකප්පනෙහි කාරණභූතෙහි. අකුසලං චිත්තං කත්වාති අයොනිසොමනසිකාරපරිබරුහනෙන චිත්තං අකුසලං කත්වා.

සුත්තාදිධම්මන්ති සුත්තගෙය්‍යාදිපරියත්තිධම්මං. පරියත්තිධම්මඤ්ඤි සම්මදෙව ජානන්තො පටිපත්තිධම්මං පරිපුරෙත්වා පටිච්චෙධම්මෙම පතිට්ඨහති. තන්ති තං ජානනං, නිබ්බානාභිසමයොති අත්ථො.

සඬ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා

227.

යථාවුත්තසඬ්ඛාරපටිච්චයාති

පුඤ්ඤාභිසඬ්ඛාරාදිවුත්තජ්ජකාරසඬ්ඛාරපටිච්චයා. විඤ්ඤාණාදයො වෙදනාපරියොසානා එතරහි විපාකවට්ටභූතා ඉධාධිජ්ජෙතාති ආහ “තංකම්මනිබ්බත්තමෙව විඤ්ඤාණං හවිතුං අරහති”ති. අයඤ්ච අත්ථවණ්ණනා ධාතුකථාපාළියා න සමෙතීති දස්සෙන්නො “ධාතුකථායං පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ ධාතුකථායං වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො ධාතුකථායන්ති යොජනා.

සප්පදෙසාති සාවසෙසා, විපාකා එවාති අධිප්පායො. විඤ්ඤාණාදිසු හි විපාකෙසුයෙව අධිප්පෙනෙසු යථා -

“විපාකෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විජ්ජයුත්තා, තෙ ධම්මා අසඬ්ඛනං ඛන්ධනො යපෙත්වා පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ද්වාදසභායතනෙනි තෙරසහි ධාතුහි සඬ්ඛති. කතිහි අසඬ්ඛති? න කෙහිවි ඛන්ධෙහි න කෙහිවි ආයතනෙනි පඤ්චහි ධාතුහි අසඬ්ඛති” ති (ධාතු. 477) -

විපාකවිජ්ජයුත්තානං සඬ්ඛනාසඬ්ඛනා විස්සජ්ජිතා, එවම්ධාපි විස්සජ්ජිතබ්බං සියා. තෙනාහ “විපාකා ධම්මාති ඉමස්ස විය විස්සජ්ජනං සියා” ති. තස්මාති යස්මා විජ්ජයුත්තෙන සඬ්ඛනාසඬ්ඛනපදනිද්දෙසෙ නිජ්ජදෙසාව විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනා ගතිතා, තස්මා. තත්ථාති ධාතුකථායං. අභිධම්මභාජනීයවසෙනාති ඉමස්මිං පටිච්චසමුප්පාදවිභංගිගො අභිධම්මභාජනීයවසෙන. තෙනාහ “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා වා” තිආදි. තෙන යථාචුත්තඅත්ථවණ්ණනා සුත්තන්තභාජනීයවසෙන චුත්තාති යථාදස්සිතං විරොධං පරිහරති. යදි අභිධම්මභාජනීයවසෙන ධාතුකථාපාළි පවත්තා, අථ කස්මා “කාමභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසභායතනෙනි සත්තරසහි ධාතුහි සඬ්ඛති. රූපභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි පඤ්චභායතනෙනි අට්ඨහි ධාතුහි සඬ්ඛති” තිආදිනා (ධාතු. 67-68) උපාදින්නක්ඛන්ධවසෙන භවො විස්සජ්ජිතොති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “භවො පන...පෙ.... න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගතිතො” ති. එවඤ්ච කත්වාති අභිධම්මභාජනීයවසෙන අග්ගතිත්තා එව. තත්ථාති ධාතුකථායං. විපාකඤ්ඤෙතන්ති හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා යථාචුත්තතාත්තිංසවිධවිඤ්ඤාණං විපාකං, තස්මා තං සඬ්ඛාරපච්චයන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “විඤ්ඤාණස්ස විපාකත්තා” තිආදිමාහ.

“සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය චුත්ත”න්ති ඉදං විචාරෙතබ්බං උපෙක්ඛාසහගතකුසලාකුසලජවනානන්තරම්පි සොමනස්සසහගතතදාරම්මණස්ස ඉච්ඡිත්තතා. තථා හි අට්ඨකථායං “චතුත්තං පන දුහෙතුකකුසලවිත්තානං අඤ්ඤතරජවනස්ස පරියොසානෙ අහෙතුකවිත්තං තදාරම්මණභාවෙන පතිට්ඨාති” ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) වත්වා “ඉට්ඨාරම්මණෙ පන සන්තීරණම්පි තදාරම්මණම්පි සොමනස්සසහගතමෙවා” ති චුත්තං. කුසලාකුසලඤ්ඤි අභිඉට්ඨම්පි ආරම්මණං තථාහිසඬ්ඛරණෙන කදාපි න මජ්ඣිත්තං කත්වා න පවත්ති, විපාකං පන යථාසභාවතොව ආරම්මණරසං අනුභවති. තෙනාහ “න සක්කා විපාකං වඤ්චෙතු”න්ති. කිරියජවනානං පන විසයාහිසඬ්ඛරණස්ස බලවභාවතො

තදනන්තරානං තදාරම්මණානං යථාවිසයං වෙදනාවසෙන තදනුගුණතා ඉච්ඡතා. යෙ පන කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණං න ඉච්ඡන්ති, තෙසං වත්තබ්බමෙව නත්ථි. යං පන “ජවනෙන තදාරම්මණං නියමෙතබ්බ”න්ති චුත්තං, තං කුසලං සන්ධාය චුත්තන්ති ච චුත්තං. තස්මා යථාචුත්තො විචාරෙතබ්බො. තිහෙතුකජවනාවසානෙ ච දුහෙතුකජවනාවසානෙ චාති සමුච්චයත්ථො ච-සද්දො. කෙචි පන විභාගං අකත්වා “කුසලජවනාවසානෙපි අහෙතුකතදාරම්මණං හොතිති ‘යෙහුය්යෙනා’ති චුත්ත”න්ති වදන්ති. ලොභචිත්තස්ස චා සත්තානං බහුලං උප්පජ්ජනතො “යෙහුය්යෙනා”ති චුත්තං. “සකිං චා”ති වචනසිලිට්ඨතාවසෙන චුත්තං යථා “අට්ඨ චා දස චා”ති දස්සෙතුං “දිරත්තතිරත්තාදීසු විය වෙදිතබ්බ”න්ති ආහ. චා-සද්දස්ස අභාවාති සුය්යමානස්ස චා-සද්දස්ස අභාවෙන චුත්තං. අත්ථතො පන තත්ථාපි චා-සද්දො ලබ්භතෙව. තිරත්තං පන වාසාදිකෙ ලබ්භමානෙ දිරත්තෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථිති දිරත්තග්ගහණං විසුං න යොජෙතීති අධිප්පායෙන “වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙනා”ති චුත්තං. කෙවලං “තිරත්ත”න්ති චුත්තෙ අඤ්ඤත්ථ වාසාදිනා අන්තරිතමිපි තිරත්තං ගණ්හෙය්ය, දිරත්තවිසිට්ඨං පන තිරත්තං චුච්චමානං තෙන අනන්තරිතමෙව තිරත්තං දිපෙතීති ආහ “තිරත්තරතිරත්තදස්සනත්ථං චා”ති. බලවරුපාදිකෙ ආරම්මණෙති අතිමහති රුපාදිආරම්මණෙ. “අධිප්පායො”ති එතෙන එකචිත්තක්ඛණායුකෙපි විසයෙ කදාපි තදාරම්මණං උප්පජ්ජෙය්යාති “සකිං චා”තිආදිනා චුත්තමත්ථං උල්ලිඬිගෙති. “සබ්බද්චාරෙසු තදාරම්මණෙ ද්වෙ ඵල චිත්තවාරා ආගතා”ති චුත්තත්තා අයමිපි අත්ථො විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො. අනුරුපාය පටිසන්ධියාති අත්තතො අත්තතො අනුච්ඡවිකෙන පටිසන්ධානකිච්චෙන.

“කති පටිසන්ධියො, කති පටිසන්ධිචිත්තානි”තිආදිනා පටිසන්ධිවිචාරො පරතො චිත්ථාරතො කථියතීති ආහ “පටිසන්ධිකථා මහාවිසයාති කත්ථා පචත්තිමෙව තාව දස්සෙන්තො”ති. අහෙතුකද්වයාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන මහාවිපාකමහග්ගතවිපාකෙ සඬිගණ්හාති. ද්වාරනියමානියමාවචනන්ති ද්වාරස්ස නියතානියතාවචනං, නියතද්වාරං අනියතද්වාරන්ති චා අවචනන්ති අත්ථො. අනුප්පත්තිතොති න උප්පජ්ජනතො. යදිපි “අනුරුපාය පටිසන්ධියා”ති පටිසන්ධිපි හෙට්ඨා ගහිතා, “පචත්තියං පනා”ති අධිකතත්තා පන පචත්තියෙව පච්චාමට්ඨා. පච්චයුප්පන්නභාවෙන පඨමුද්දිට්ඨාති සබ්බානිපි ලොකියවිපාකචිත්තාති අන්වාදෙසං අරහන්තීති ආහ “තත්තස්සාති පචත්තියං බාත්තිංසවිධස්සා”ති.

යථා කාමාවචරපටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසඬ්ඛාතස්ස බීජස්ස අභාවෙපි රූපහවෙ වක්ඛුසොතින්ද්රියපචත්තිආනුභාවතො වක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණානං සම්භවො,

එවං තෙනෙව කාරණෙන සම්පට්ඨිතාදීනම්පි තත්ථ සම්භවොති දස්සෙත්තො
 “ඉන්ද්රියපවත්තිආනුභාවතො එවා” තිආදිමාහ. තත්ථ

චක්ඛුසොතද්වාරහෙදෙනාති චක්ඛුසොතද්වාරවිසෙසෙන හවිතඛිබ්බන්ති
 සම්බන්ධො. තස්සාති චක්ඛුසොතද්වාරස්ස. ද්වාරවත්තාපෙක්ඛො
 ද්වාරභාවොති ආහ “විඤ්ඤාණවීරීහෙදායත්තත්තා” ති. තස්මිඤ්ච සතීති තස්මිං
 ද්වාරහෙදෙ වීරීහෙදෙ ච සති. භාවොති උප්පත්ති. ජනකං අනුබන්ධති නාමාති
 තංසදිසෙ තඛිබ්බොහාරං කත්වා වුත්තං.

ඉදං පන වත්ථාති රූපාරූපාවචරධම්මෙ ආරඛ්භ තදාරම්මණානුප්පත්තිං
 වත්ථා. භාවනායාති අකුසලභාවනාය සංකිලෙසවඩ්ඪිතෙන,
 සංකිලිට්ඨසමාධානෙනාති අත්ථො. තථා හි ලොභදොසසහගතචිත්තූප්පාදෙපි
 සමාධි “අවට්ඨිති අවිසාභාරො අවික්ඛෙපො අවිසාහට්ඨානසතා” තිආදිනා (ධ.
 ස. 11) නිද්දිට්ඨො. අවත්ථුභාවදස්සනත්ථන්ති අට්ඨානභාවදස්සනත්ථං,
 අනාරම්මණභාවදස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

“කෙන කත්ථා” ති පදස්ස “කෙන චිත්තෙන කස්මිං භවෙ” ති සඬ්ඛෙපෙන
 වුත්තමත්ථං චිත්ථාරතො දස්සෙතුං “එකුනච්ඡති” තිආදි වුත්තං. තත්ථ තෙන
 තෙන චිත්තෙනාති තෙන තෙන අහෙතුකද්වයාදිචිත්තෙන සද්ධිං පවත්තමානා
 පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපාරූපධම්මා එකුනච්ඡති පටිසන්ධියොති යොජනා. තෙන
 තෙන චිත්තෙන සහජාතාදිපටිචයනාය හෙතුභූතෙන, කරණභූතෙන වා. තත්ථ
 තත්ථ භවෙ.

අනුස්සරණත්ථො ඛියාපාරො අනුස්සරණඛියාපාරො. කෙවීති
 ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. තීඝු ජවනවාරෙසු...පෙ.... හවිතඛිබ්බන්ති
 කම්මාදිඋපට්ඨානස්ස පරතො තීහි ජවනවාරෙහි පවත්තිතඛිබ්බන්ති අත්ථො.
 තෙනාහ “අනෙක...පෙ.... අභිජ්ජලම්බනඤ්ච භොති” ති. තස්මාති යස්මා
 එකජවනවාරස්සෙව කම්මාදිඋපට්ඨානෙන මරණං න සම්භවති, තස්මා.
 ථොට්ඨඛිබ්බස්සාති පභාරථොට්ඨඛිබ්බස්ස. හවඬිගචිත්තෙ වත්තමානෙ,
 අන්තරන්තරා පඤ්චද්වාරවීරියා වා වත්තමානාය ථොට්ඨඛිබ්බසමායොගෙ පයමං
 කායද්වාරාවජ්ජනූප්පත්ති යුත්තා, තථාපි කිස්මිඤ්ච චිත්තියමානෙ තමෙවාරඛ්භ
 එකස්මිං ජවනවාරෙ පවත්තෙ පච්ඡා කායද්වාරාවජ්ජනූප්පත්ති සියා චිත්තස්ස
 ලහුපරිවත්තිභාවතොති කෙවිවාදස්ස අධිජ්ජායො. යථා නිද්දායත්තස්ස
 ථොට්ඨඛිබ්බසමායොගෙන පබුජ්ඣකාලෙ මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව
 ආවට්ටෙති, න කායද්වාරාවජ්ජනං. “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න පටිබුජ්ඣති” ති
 (විභ. 751) හි වුත්තං. එවංසම්පදං වා එතං දට්ඨඛිබ්බං. ලහුකපච්චුපට්ඨානන්ති
 ලහුඋපට්ඨානං. මනොද්වාරස්ස විසයො කම්මාදිකො. ලහුකතාති
 ලහුපට්ඨානතා. රූපානන්ති චක්ඛාදිරූපධම්මානං. විසයභාවෙපීති

රූපායතනාදිවිසයසබ්භාවෙහි. යෙසං විසයො අත්ථිති යෙසං නිජ්ජරියායෙන විසයො අත්ථි. තංදස්සනත්ථමෙවාති තෙසං සාරම්මණානංයෙව දස්සනත්ථං. තෙනාති තස්මා.

“භූමිච්ඡිත්තුප්පාදාදිවසෙනා”ති ඉදං කම්මං සන්ධාය චුත්තං, කම්මනිමිත්තස්සපි වසෙන ලබ්භතෙව තස්ස ඡළාරම්මණභාවතො. ගතිනිමිත්තස්ස පන පහෙදො නිලාදිකොයෙව.

අනුපච්ඡින්නෙසු මග්ගෙන අප්පභින්නෙසු. තඤ්ච කම්මාදිං. භවත්තරනිත්තාදිතා විත්තසන්නාතස්ස භවපත්ථනය තථාහිසංඛිතත්තා. යස්මිඤ්චි විත්තසන්නාතො පුඤ්ඤාදිවෙනනයා විය භවපත්ථනය පරිභාවනා අනුපච්ඡින්නා, තත්ථෙව භවත්තරපරියාපන්නච්ඡිත්තුප්පත්ති. තං පන චිත්තං තථා උප්පජ්ජමානං තාය විනාමිතං විය හොතිති චුත්තං “අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත”න්ති. සබ්බත්ථාති සුගතිදුග්ගතිසු. ඉතරායාති සුගතිපටිසන්ධිනිත්තාය චුතියා. “නිච්ඡින්නත්ති”ති චුත්තස්ස නිච්ඡයස්ස නිබන්ධනං ආගමං දස්සෙන්නො “නිමිත්තස්සාදගධිතං වා”තිආදිමාහ.

අකුසලෙ හි දුග්ගතූපනිස්සයෙ නියමිතෙ කුසලං සුගතූපනිස්සයොති නියමිතමෙව හොතිති.

අනිට්ඨං ආරම්මණං ආහ යතො දුග්ගතිපටිසන්ධි දස්සියතිති අධිජ්ජායො. යදි එවං “රාගාදිහෙතුභූත”න්ති කස්මා චුත්තන්ති ආහ “තම්පි හි...පෙ.... හොති”ති. තම්පිති අනිට්ඨාරම්මණමිපි. යස්මා පන භීතං ආරම්මණන්ති ආරම්මණභූතකම්මනිමිත්තං අධිජ්ජෙතං, තස්මා “අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා”තිආදි චුත්තං. කම්මනිමිත්තභූතඤ්චි ආරම්මණං යං විපාකස්ස ජනකං කම්මං, තෙන සහජාතානං, තස්ස කම්මස්ස සද්ධාසන්නජවනසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං ආරම්මණපටිච්චයසංඛිතො හෙතු හොති, යො එව වස්ස භීතභාවොති දස්සෙතුං “තඤ්චි”තිආදි චුත්තං. කම්මවසෙන අනිට්ඨන්ති භීතස්ස අකුසලකම්මස්ස ආරම්මණතො ආරම්මණතාවසෙන භීතන්ති කත්වා අනිට්ඨං, සභාවෙන ඉට්ඨමිපිති අධිජ්ජායො. “අඤ්ඤථා වා”තිආදිනා කම්මනිමිත්තාරම්මණස්ස අකුසලවිපාකස්ස න සම්භවොති දස්සෙති. ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්නතියන්ති ආසන්නකතස්ස කම්මස්ස ආරම්මණසන්නාතො. තංසද්ධිසන්නි යථාචුත්තකම්මාරම්මණසද්ධිසං. පටිසන්ධිආරම්මණපට්ඨාපකන්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණස්ස උපට්ඨාපකං. චුතිආසන්නජවනානං පටිසන්ධිජනකත්තෙ අයමත්ථො ලබ්භෙය්සාති වොදනං

මනසි කත්වා ආහ “න ච පටිසන්ධියා” තිආදි. තංසමානවීථියන්ති තාය පටිසන්ධියා එකවීථියං. න අස්සාදිතානීති අස්සාදනභූතාය තණ්හාය න ආමට්ඨානි.

සමත්තාති පරිපුණ්ණා, පරියත්තා වා. “මරණකාලෙ...පෙ.... සමාදින්නා” ති වචනතො යථාචුත්තචුතිආසන්නජවනානං පටිසන්ධිදානං සිද්ධන්ති වොදනං සන්ධායාහ “න ච දුබ්බලෙහි” තිආදි. “චක්ඛති වා” තිආදිනා චුත්තමෙවත්ථං උපවයෙන පාකටතරං කරොති. ඤාණවත්ථුචිහඨගවණ්ණනායඤ්ඤි “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාති” ති පදානං අත්ථං විවරන්තො චක්ඛති “සබ්බමපි...පෙ.... පටික්ඛිත්තානී” ති. තත්ථ පටිච්ඡානනාදීති ආදි-සද්දෙන ඉරියාපථකප්පනකායවචිකම්මපට්ඨාපනකුසලාකුසලධම්මසමාදානසමාපජ්ජන වුට්ඨානාති සඨගණ්හාති. උපපජ්ජනසුපිනදස්සනාදීනං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව පවත්ති පාකටාති තාති බහි කරොන්තො “චචනපරියොසානං කිච්ච”න්ති ආහ. සහජවනකානීති ජවනසහිතාති, පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි සද්ධිත්ති අත්ථො.

තත්ථාති “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාති” ති පාළිවණ්ණනායං. න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාතීති එත්ථ න සබ්බෙ රූපාදිධම්මා ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති යථාධිප්පෙතධම්මදස්සනත්ථං. “මනොපුබ්බච්චගමා ධම්මාති (ධ. ප. 1-2) එවං චුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිච්ඡානාති” ති අට්ඨකථායං චුත්තන්ති දස්සෙත්වා තස්ස අත්ථං විවරන්තො “යෙස”න්තිආදිමාහ. තස්සත්ථො — යෙසං කුසලාකුසලධම්මානං පටිච්චාවනජ්ජවත්තියා සිද්ධා විපාකධම්මතා යොනියොමනසිකාරඅයොනියොමනසිකාරසමුට්ඨානා, යාය සුඛං වා දුක්ඛං වා තංසන්තානෙ අන්තෙති අනුගච්ඡති, පඤ්චවිඤ්ඤාණානං සා විපාකධම්මතා පටික්ඛිත්තා පටිසෙධිතාති. තාදිසමෙවාති කුසලාකුසලධම්මපටිච්ඡානනසදිසමෙව. යදි පඤ්චද්වාරෙ යථාචුත්තකිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකාති වීථිචිත්තාති පටික්ඛිත්තාති, කථං තත්ථ චචනුපපජ්ජනාති සම්භවන්තීති වොදනං සන්ධායාහ “තදාරම්මණානන්තරං පනා” තිආදි. නිජපරියායෙන මනොද්වාරිකභාවො මනොද්වාරාවජ්ජනුප්පත්තිපුබ්බකොති තදභාවෙනාහ “ඉමිනා අධිජ්ජායෙනා” ති. අවසෙසෙකචිත්තක්ඛණායුකෙ රූපාදිමිහිති යොජනා.

උපචාරො විය දට්ඨබ්බා සමානාරම්මණත්තා, උපපත්තිනිමිත්තත්තා ව. කෙච්ඡි ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. මහග්ගතාවසානං වදන්තීති

යථාපට්ඨයං මහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්වා වුට්ඨිතස්ස සා විථි උප්පජ්ජති,
තතො චුතිචිත්තං හොතිති වදන්ති. අතීතාරම්මණා එකාදසවිධානි නව
කාමාවචරසුගතිචුතියො, දේවෙ
විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනආරුප්පචුතියොති එවං
අතීතාරම්මණා එකාදසවිධා සුගතිචුතියො. පඤ්ච රූපාවචරා, චුත්තාවසෙසා
දේවෙ අරූපාවචරානි නවත්තබ්බාරම්මණා සත්තවිධා චුතියො. දුග්ගතිචුති පන
පරතො වුච්චතීති ඉධ න ගහිතා. තථා හි වක්ඛති “දුග්ගතිචුතියා පන...පෙ....
න දස්සිතා” ති.

එවමාදිකෙති ආදි-සද්දෙන “සුද්ධාය වා ජවනවිථියා”ති ආදිවචනං
සඬගණ්හාති. තථා හි චුත්තං “සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය
ජවනවිථියා” ති. “විඤ්ඤායති” ති ඉමිනා යදිපි “පට්ඨිකසිණාදී” ති ආදිසද්දෙන
අරූපාවචරජ්ඣානාරම්මණස්සාපි සඬගහො සම්භවති, “වක්ඛුසොතානං වා” ති
පන ද්වාරද්වයස්සෙව වසෙන විකප්පන්තරකරණං යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස
ඤාපකන්ති දස්සෙති. ඤාපකඤ්ච නාම අගතිකා ගතීති යථාචුත්තං ඤාපකං
අසම්භාවෙන්තො “අථාපි” ති ආදිමාහ. යො යත්ථ සම්භවති, තස්ස යොජනා
යථාසම්භවයොජනා, තාය. අයම්පි පටිසන්ධිති ආරුප්පචුතියා අනන්තරං
පටිසන්ධිං වදන්ති. තත්ථෙවාවාති “පට්ඨිකසිණාදිකං වා නිමිත්ත”න්ති චුත්තෙ
පඨමෙ විකප්පෙ එව. හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධි නත්ථිති යොජනා. තෙනාති
තස්මා. තතොති චතුත්ථාරුප්පචුතිතො. තත්ථෙවාවාති චතුත්ථාරුප්පෙ එව.
අතීතාරම්මණා පටිසන්ධි, තතො චතුත්ථාරුප්පචුතිතො කාමාවචරෙ
අතීතපට්ඨප්පන්තාරම්මණා පටිසන්ධි. ඉතරාහීති ආරුප්පචුතිහි. දුතියා
ආරුප්පපටිසන්ධි අතීතාරම්මණා, ඉතරා නවත්තබ්බාරම්මණාති ආහ
“යථාසම්භව”න්ති. අතීතපට්ඨප්පන්තාරම්මණා ව කාමාවචරපටිසන්ධිති
එත්ථාපි ඉතරාහීති සම්බන්ධො. සබ්බන්ථ ව “යොජෙතබ්බං” ති
සම්බන්ධිතබ්බං. ඉමස්ස විසෙසස්සාති “තෙනා” ති ආදිනා යථාචුත්තස්ස
විසෙසස්ස. විසුං උද්ධරණං කතං අධිකවචනමඤ්ඤමත්ථං බොධෙතිති.

ආරම්මණවසෙන එකවිධායාති අතීතාරම්මණතාවසෙන එකවිධාය. දූවිධානි
අතීතාරම්මණා, පට්ඨප්පන්තාරම්මණා වාති ද්විප්පකාරා. දුග්ගතිචුතියා
ආරම්මණවසෙන “එකවිධායා” ති පදං ආනෙන්වා යොජෙතබ්බං.
අතීතපට්ඨප්පන්තාරම්මණතාය ද්විප්පකාරා කාමාවචරපටිසන්ධි,
නවත්තබ්බාරම්මණතාය එකප්පකාරා රූපාවචරපටිසන්ධි,
නවත්තබ්බාතීතාරම්මණතාය ද්විප්පකාරා ආරුප්පපටිසන්ධිති ආහ
“ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙනා” ති. “තථෙව” ති ඉමිනා
“ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරුප්පානං වසෙනා” ති පදද්වයං ආකඩ්ඪති.

දුට්ඨායාති නවත්තබ්බාතීතාරම්මණතාවසෙන දුට්ඨාය. පච්චෙකන්ති විසුං විසුං. ද්විත්තං ද්විත්තං කාමාරුප්පානන්ති එත්ථායං යොජනා - නවත්තබ්බාරම්මණාය ආරුප්පවුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා පච්චුප්පන්තාරම්මණා ච ද්වෙව කාමපට්ඨන්ධි, නවත්තබ්බාරම්මණා අතීතාරම්මණා ච ද්වෙව ආරුප්පපට්ඨන්ධි, තථා අතීතාරම්මණායපීති ඉමාසං වසෙන අට්ඨවිධා.

“ද්විද්වි”ති ගාථාය චුත්තමෙවත්ථං සුඛග්ගහණත්ථං සඬගහෙත්ථා දස්සෙති. යදිපි “කම්මස්ස කතත්තා”තිආදිනාපි කම්මස්ස විපාකානං උපනිස්සයපච්චයභාවො ගහිතොයෙව හොති, “කුසලාකුසලං කම්ම”න්තිආදිනා පන විසුං උපනිස්සයපච්චයභාවො දස්සියතීති “කාමාවචරස්ස...පෙ.... ආදිනා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො දස්සිතප්පකාරො”ති ආහ.

ආදිනා විමිස්සවිඤ්ඤාණෙනාති එකස්ස භවස්ස ආදිභූතෙන රූපවිමිස්සෙන පට්ඨන්ධිවිඤ්ඤාණෙන. අඤ්ඤත්ථාති සංසෙදජඝපපාතිකයොනියං. අවචනං පටික්ඛෙපං මඤ්ඤමානො “ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා”ති වත්ථා සබ්බෙන සබ්බං රූපභවෙ තෙ නත්ථීති අධිජ්ජායෙනාහ “චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකජීවිතජක්කභාවෙපි”ති. පාළියන්ති ධම්මහදයවිභච්ඡිගපාළියං. පඤ්චායතනානීති චක්ඛුසොතමනරූපධම්මායතනානි. පඤ්ච ධාතුයොති තා එව පඤ්ච ධාතුයො. චුත්තඤ්ඤි - “රූපධාතූයා උපපත්තික්ඛණේ කතමාති පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති? චක්ඛායතනං රූපායතනං සොතායතනං මනායතනං ධම්මායතනං. ඉමාති පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති. කතමා පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්ති? චක්ඛුධාතු...පෙ.... ධම්මධාතු. ඉමා පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්ති”ති (විභ. 1016). ඡ ආයතනානි සද්දායතනෙන සද්ධිං තානියෙව. නව ධාතුයොති චක්ඛුරූපචක්ඛුචිඤ්ඤාණසොතසද්දසොතවිඤ්ඤාණමනොධම්මමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො. සබ්බසඬගභවසෙනාති අනවසෙසපරිග්ගභවසෙන. තත්ථාති රූපධාතූයං. “කථාවත්ථුමහි වා”තිආදිනා න කෙවලං ධම්මහදයවිභච්ඡිගපාළියංයෙව, අථ ඛො පකරණන්තරෙපි ගන්ධාදයො පටික්ඛිත්තාති දස්සෙති. තත්ථ සානායතනාදීනං වියාති සදිසුදාහරණදස්සනං. යථා සානායතනාදීනං තත්ථ රූපභවෙ භාවො අත්ථී, තා පටික්ඛිත්තා, එවං ගන්ධායතනාදීනඤ්චාති. අත්ථී තත්ථ සානායතනන්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. යඤ්ඤි තත්ථ ආයතනං නත්ථී, තස්ස වසෙනායං වොදනා. තතො පරවාදී යං තත්ථ අජ්ඣාත්තිකානං තිණ්ණං ආයතනානං සානාදිකං සණ්ඨානනිමිත්තං, තදෙව ආයතනන්ති ලද්ධියා “ආමන්තා”ති පටිජානාති. බාහිරානං

ගන්ධායතනාදීනං වසෙන පුට්ඨො යස්මා ඝානජපසාදාදයො තත්ථ න ඉච්ඡති,
 තස්මා තෙසං ගොවරං පටිසෙධෙන්තො “න හෙවං චත්තබ්බො”ති පටික්ඛිපති.
 ආදි-සද්දෙන “අත්ථි තත්ථ ජීවිභායතනන්ති? ආමන්තා. අත්ථි තත්ථ
 රසායතනන්ති? න හෙවං චත්තබ්බො”ති ආදින යජ්ජවත්තානං
 අනුලොමපටිලොමසංසන්දනපඤ්ඤාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො.
 අථොට්ඨබ්බායතනානන්ති ථොට්ඨබ්බායතනභාවරහිතානං,
 අථොට්ඨබ්බසභාවානන්ති අත්ථො.

ඉදානි අනායතනසභාවෙ ගන්ධරසෙ පටිජානිත්වාපි දොසං වදන්තො “යදි
 වා”ති ආදිමාහ. අවචනෙ නත්ථි කාරණං යථාධම්මසාසනෙ අභිධම්මෙ, තෙසං
 වා නිසත්තනිජ්ජීවසභාවත්තාති අධිජ්ජායො. යථා ච ධාතුභාවො, එවං
 ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තිකො, තථා ආයතනභාවො වාති සබ්බථාපි තත්ථ
 විජ්ජමානානං ගන්ධරසානං ආයතනෙසු අවචනෙ කාරණං නත්ථිති
 දස්සෙන්තො “ධම්මභාවො වා”ති ආදිමාහ. අඤ්ඤස්ස පරමත්ථස්ස අභාවා.
 කොච්ඡි ආයතනසභාවොති ධම්මායතනමෙව සන්ධාය වදති. තෙන යදි රූපභවෙ
 ගන්ධරසා විජ්ජන්ති, යථාචුත්තකාරණතො ගන්ධරසායතනභාවෙන
 අචුච්චිමානාපි ධම්මායතනභාවෙන චත්තබ්බා සිද්ධං, න ච චුත්තා. තස්මා
 නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං “නත්ථෙව රූපභවෙ ගන්ධරසා”ති දස්සෙති. කිඤ්ච
 රූපධාතුයං ගන්ධරසභාවෙන අචුත්තානං, කාමධාතුයං චුත්තානං තෙසං කිං
 ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤෙත සභාවෙන රූපධාතුයං අත්ථිභාවො, උදාහු
 ගන්ධරසභාවෙන. යදි පුරිමො පක්ඛො ධම්මායතනෙ තෙසං සඬගහො සියා
 අනායතනසභාවස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවා, අථ දුතියො තෙනෙව කාරණෙන
 තෙසං ගන්ධරසායතනභාවො සිද්ධොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො “යදි
 වා”ති ආදිමාහ. තස්මාති යස්මා ගන්ධරසා ධම්මභද්දයවිභංගො න චුත්තා,
 කථාචත්ථුමහි ච තෙසං භාවො පටික්ඛිත්තො, චුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යා
 පථවිආදයො විය ඝායිතුං සායිතුඤ්ච අසක්කුණෙය්‍යා තෙ නත්ථි, ධාතුසද්දෙන
 ච තෙ ගහිතා, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තිකො, තස්මිඤ්ච සති සිද්ධො
 ආයතනභාවො, තස්මා. තථාති පාළියං අචුත්තධම්මෙ භාපෙත්වා
 චක්ඛුසත්තකාදිවසෙන. එවන්ති චක්ඛුසත්තකාදිවසෙන රූපගණනාය
 කරියමානාය. ධම්මතාති පාළිධම්මො, රූපභවෙ වා පවත්තනකරූපධම්මතා.
 “න විලොමිතා”ති ඉමිනා යථාපටිඤ්ඤාතං ධම්මං දීපිතං උල්ලිඬිගෙති.

එත්ථ ච රූපාවචරසත්තානං ඝානජීවිභායතනභාවතො විජ්ජමානාපි
 ගන්ධරසා ආයතනකිව්චං න කරොන්තිති තෙ අනාමසිත්වා පාළියං
 “පඤ්චායතනාති පාතුභවන්ති, ඡ ආයතනානි”ති ආදි චුත්තං. “තයො
 ආභාරා”ති ච අජ්ඣෙධාහරිතබ්බස්ස ආභාරස්ස අභාවෙන

ඔපට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනසංඛ්‍යාතස්ස ආහාරකිච්චස්ස අකරණතො, න සබ්බෙන සබ්බං ගන්ධරසානං ඔජාය ච අභාවතො. ඉති විසයිතො කිච්චස්ස ච අභාවෙන විසයො, කිච්චවා ච ධම්මො න චුත්තො. යස්මිඤ්ඤි හවෙ විසයි නත්ථි, තස්මිං තංභෙතුකො නිජ්ජරියායෙන විසයස්ස ආයතනභාවො නත්ථිති විජ්ජමානස්සාපි අවචනං, යථා රූපභවෙ පට්ඨිතෙජොවායොධාතුනං ථොට්ඨබ්බායතනභාවෙන. යස්ස පන යත්ථ චචනං, තස්ස තත්ථ විසයිසබ්භාවභෙතුකො නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො චුත්තො දිට්ඨො යථා තත්ථෙව රූපායතනස්ස. යදි විසයිසබ්භාවභෙතුකො විසයස්ස නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො, කථං අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්තිති. අසඤ්ඤසත්තානඤ්ඤි චක්ඛායතනං නත්ථි, අචක්ඛායතනභාවෙන ච නෙසං රූපායතනං අඤ්ඤෙසං අවිසයොති? නායං විරොධො. යෙන අධිජ්ජායෙන රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධායතනාදීනං අවචනං, තෙන රූපායතනස්සාපි අවචනන්ති අසඤ්ඤීනං එකං ආයතනං චත්තබ්බං. යථාසකඤ්ඤි ඉන්ද්‍රියගොචරභාවාපෙක්ඛාය යෙසං නිජ්ජරියායෙන ආයතනභාවො අත්ථි, තෙසු නිද්දිසියමානෙසු තදභාවතො රූපධාතුයං සඤ්ඤීනං ගන්ධාදිකෙ විසුං ආයතනභාවෙන අචත්ථා ධම්මසභාවානතිචත්තනතො, මනොවිඤ්ඤාණස්ස ච විසයභාවූපගමනතො ධම්මායතනන්තොගධෙ කත්ථා “පඤ්චායතනානි”ති පාළියං චුත්තං. එතදත්ථඤ්ඤි “ධම්මායතන”න්ති සාමඤ්ඤතො නාමකරණං, පිට්ඨිවට්ටකානි වා තානි කත්ථා “පඤ්චායතනානි”ති චුත්තං. යෙන ච පන අධිජ්ජායෙන අසඤ්ඤීනං රූපායතනං චුත්තං, තෙන සඤ්ඤීනම්පි ගන්ධාදීනං විසුං ගහණං කාතබ්බන්ති ඉමස්ස නයස්ස දස්සනත්ථං “අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං ද්වෙ ආයතනානි පාතුභවන්ති”ති (විභ. 1017) චුත්තං. අසතිපි හි අත්තතො ඉන්ද්‍රියෙ රූපස්ස වණ්ණායතනසභාවාතික්කමො නත්ථෙවාති තං රූපායතනන්ත්වෙව චුච්චති. ඉමිනා ච නයදස්සනෙන ගන්ධාදීනි තිණි පක්ඛිපිත්ථා සඤ්ඤීනං අට්ඨ ආයතනානි, අසඤ්ඤීනං පඤ්චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවඤ්ඤෙතං සම්පට්ඨිතබ්බං. අඤ්ඤථා රූපලොකෙ ඵ්ඨිතුමසක්කුණෙය්‍යතාය පට්ඨිආදීනං වට්ඨෙසාසො එව න සියා. න හි පටිසට්ටනානිසංසමන්තරෙන සද්දප්පවත්ති අත්ථි, න ච ඵ්ඨසනසභාවානං කත්ථවි අඵ්ඨසනසභාවතා සක්කා විඤ්ඤාතුං. ථොට්ඨබ්බායතනසංඛ්‍යාතස්ස ච භූතත්තයස්ස අභාවෙ රූපභවෙ රූපායතනාදීනම්පි සම්භවො එව න සියා, තස්මා ඵ්ඨිතුං සක්කුණෙය්‍යතායපි පට්ඨිආදීනං තත්ථ කායින්ද්‍රියභාවෙන තෙසං ථොට්ඨබ්බභාවො න චුත්තො. එවඤ්ඤ ච කත්ථා රූපධාතුයං තෙසං සප්පට්ඨිවචනඤ්ඤි සමත්ථිතං හොති. චුත්තඤ්ඤි “අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනසප්පට්ඨිසං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා”තිආදි (පට්ඨා. 2.22.17). පටිසො හෙත්ථ භූතත්තයස්ස කායප්පසාදං පති තංතිස්සයභූතසට්ටනද්වාරෙන අභිමුඛභාවො, සො ච ඵ්ඨිතුං

අසක්කුණෙය්‍යසභාවස්ස සට්ටනාය අභාවතො නත්ථි. නනු “ද්වෙ ආයතනානී”ති එත්ථ පරියායායතනං අධිජ්ජෙතං, අථ කස්මා ගන්ධායතනාදීනිපි ගහෙත්වා “පඤ්චායතනානී”ති න චුත්තත්ති? “නායදස්සනවසෙන දෙසනා පවත්තා”ති චුත්තොවායමත්ථො. අථ වා තත්ථ රූපායතනස්සෙව වචනං කදාපි අඤ්ඤභූමිකානං පසාදස්ස විසයභාවං සන්ධාය, න පන ඉතරෙසං අභාවතො. නාපි පරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං ආයතනසභාවාභාවතො. අසඤ්ඤීනඤ්ඨි රූපායතනං සමානභූමිකානං වෙහජ්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධවාසානං පසාදස්ස විසයභාවං ගච්ඡති, න පන ගන්ධරසාති තෙසංයෙව තත්ථාවචනං යුත්තං. කථාවත්ථුමිහි ච නිජ්ජපරියායෙන ගන්ධායතනාදීනං අත්ථිභාවං පටිජානන්තං සන්ධාය පටිසෙධො කතො. යදිපි වෙතං වචනං තත්ථ ගන්ධායතනාදීනං අභාවවිභාවනං න හොති, අත්ථිභාවදීපනම්පි පන අඤ්ඤවචනං නත්ථෙවාවාති? නයිදමෙවං අට්ඨකථාසු තත්ථ නෙසං අත්ථිභාවස්ස නිද්ධාරෙත්වා චුත්තත්තා. යඤ්ඨි අට්ඨකථාවචනං පාළියා න විරුජ්ඣති, තං පාළි විය පමාණභූතං අගරහිතාය ආවරියපරම්පරාය යාවජ්ජතනා ආගතත්තා. තත්ථ සියා - යං පාළියා න විරුජ්ඣති අට්ඨකථාවචනං, තං පමාණං. ඉදං පන විරුජ්ඣතීති? නයිදමෙවං යථා න විරුජ්ඣති, තථා පටිපාදිතත්තා. චක්ඛාදීනං ආයතනානං, තත්තිස්සයානඤ්ච විඤ්ඤාණානං සත්තසුඤ්ඤතාසන්දස්සනත්ථං භගවතො ධාතුදෙසනාති ආයතනභාවෙන චුත්තානංයෙව ධාතුභාවදීපනතො ධාතුභාවස්සාපි නෙසං අවචනං යුජ්ජති ඵව, තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා චක්ඛුදසකාදිවසෙන අට්ඨකථායං රූපගණනා කතාති න එත්ථ ධම්මතාවිලෝමනාසඤ්ඤාය ඔකාසොති වෙදිතබ්බං.

ඵලකස්ස ජාතකාලෙ උණ්ණා ජාතිඋණ්ණාති පට්ඨමො අත්ථො. තතො සුමුමතරතං සන්ධාය “ගබ්භං...පෙ.... ඉතිපි වදන්ති”ති චුත්තං. සම්භවනස්ස හෙදො වා සම්භවහෙදො, පවත්තිහෙදොති අත්ථො.

රූපිබ්‍රහ්මෙසුති අධිකරණෙ භූමිමං, ඔපපාතිකයොනිකෙසුති නිද්ධාරණෙති දස්සෙත්තො “ඔපපාතිකයොනිකෙහි රූපිබ්‍රහ්මෙ නිද්ධාරෙති”ති ආහ. තෙන “ඔපපාතිකයොනිකෙසු”ති සාමඤ්ඤතො චුත්තරාසිතො “රූපිබ්‍රහ්මෙසු”ති විසෙසං නිද්ධාරෙති. න සමෙතීති න සංසන්දති, විරුජ්ඣතීති අත්ථො. යාය පාළියා න සමෙති, තං දස්සෙත්තො “ධම්මභද්දයවිභංගෙ හී”ති ආදිමාහ.

ඵකාදසාති පරිපුණ්ණායතනස්ස සද්දායතනවජ්ජාති ඵකාදසායතනාති. කස්සචි දසායතනානීති අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජාති. කස්සචි අපරාති දසායතනානීති බධිරස්ස සොතායතනවජ්ජාති. කස්සචි නවායතනානීති අන්ධබධිරස්ස චක්ඛුසොතායතනවජ්ජාති. කස්සචි සත්තායතනානීති

ගබ්භසෙය්‍යකස්ස

වුත්තං.

රූපගන්ධරසකායථොට්ඨබ්බමනොධම්මායතනවසෙන

“න වුත්තං අට්ඨායතනානි පාතුභවන්ති” ති ඉදං “න හි පාළියං...පෙ.... වුත්තා” ති එතස්ස අත්ථවිවරණං. චක්ඛුසොතසානවිකලස්ස හි උපපජ්ජමානස්ස අට්ඨෙව ආයතනානි සිද්ධන්ති. සති ව අසානකුපපත්තියං පුනපි “කස්සචි අපරානි දසායතනානි පාතුභවන්ති” ති වත්තබ්බං සියා. තථා ව සති යථා අන්ධබ්බරස්ස වසෙන “කස්සචි නවායතනානි පාතුභවන්ති” ති (විභ. 1007) එකචාරං වුත්තං, එවං අන්ධාසානකස්ස, බ්බිරාසානකස්ස ව වසෙන “කස්සචි අපරානි නවායතනානි, කස්සචි අපරානි නවායතනානි පාතුභවන්ති” ති වත්තබ්බං සියා, එවං න වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති “තථා...පෙ.... න ව තං වුත්ත” ති. එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්ඤෙහෙසුති “කස්සචි එකාදස ධාතූයො පාතුභවන්ති, කස්සචි දස ධාතූයො, කස්සචි අපරා දස ධාතූයො, කස්සචි නව ධාතූයො, කස්සචි සත්ත ධාතූයො පාතුභවන්ති” ති (විභ. 1007) එවං ධාතුපාතුභාවපඤ්ඤො වෙදිතබ්බො. ආදි-සද්දෙන “කස්සචි වුද්දසින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති” ති ආදි (විභ. 1007) නයජ්ජවත්තා ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤාදයො සඬගහිතා.

එත්ථ ව යථා “සත්තති උක්කංසතො ව රූපානි” ති පදං “සංසෙදජොපපාතිසු” ති එත්ථ යොනිද්වයවසෙන යොජීයති, න එවං “අවකංසතො තිංසා” ති ඉදං, ඉදං පන සංසෙදජයොනිවසෙනෙව යොජෙතබ්බං, එකයොගනිද්දිට්ඨස්සාපි එකදෙසො සම්බන්ධං ලහතීති. සංසෙදජස්සෙව ව ජච්චන්ධබ්බරඅසානකනපුංසකස්ස ජීවිහාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්තිති වුත්තං, න ඔපපාතිකස්සානි අයමෙත්ථ අට්ඨකථාය අධිජ්ජායො. යෙ පන “ඔපපාතිකස්ස ජච්චන්ධ...පෙ.... උප්පජ්ජන්තිති මහාඅට්ඨකථායං වුත්ත” ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සො හි පමාදපායො. එවඤ්ච කත්වා ආයතනයමකවණ්ණනාය “කාමධාතූයං පන අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, ‘කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්ති’ ති වදෙය්‍යා” ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21) වක්ඛති. අපරෙ පනාහු “කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, යාව ‘කස්සචි නවායතනානි’ ති පාළි ඔපපාතිකෙ සන්ධාය වුත්තා. තස්මා පුබ්බොනාපරං අට්ඨකථායං අවිරොධො සිද්ධො හොති, තථා ව යථාවුත්තපාළියා අයමත්ථවණ්ණනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙතියෙවා” ති. යං පනෙකෙ වදන්ති “ඔපපාතිකග්ගහණෙන සංසෙදජාපි සඬගය්‍යන්ති. තථා හි ධම්මහදයවිභංගෙ ‘කාමධාතූයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි

පාතුහවන්ති' තිආදිනං. (විභ. 1007) උද්දෙසෙ 'ඔපපාතිකානං පෙතාන'න්තිආදිනා ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණ'න්ති, තං පරිපුණ්ණායතනානංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඬගහණවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා හි වක්ඛති "සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනාපරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬගහං කත්වා චුත්තා"ති "පධානාය වා යොනියා සබ්බං පරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං 'ඔපපාතිකාන'න්ති චුත්ත'න්ති ව. අට්ඨකථායං පන යොනිද්වයං සරූපෙනෙව පකාසෙතුං, සංසෙදජයොනිවසෙනෙව ච අවකංසතො පවත්තිං දස්සෙතුං ඔපපාතිකයොනියා ඉතරං අසඬගහෙත්වා "සංසෙදජොපපාතිසු"ති චුත්තන්ති. සබ්බං තං වීමංසිත්වා ගහෙතබ්බං.

චුතිපටිසන්ධිනන්ති අනන්තරාතීතචුතියා, තදනන්තරාය මිස්සාමිස්සහෙදාය පටිසන්ධියා. ඛන්ධාදීහීති ඛන්ධාරම්මණගතිහෙතුචෙදනාපිතිවිතක්කවිචාරෙහි. මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා, අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාය අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාති එවමාදිතො අරූපභූමීසුයෙව චුතිපටිසන්ධිනං හෙදාහෙදවිසෙසස්ස සම්භවතො "නයමුඛමත්තං දස්සෙත්වා"ති චුත්තං. එකච්චසුගතීති මහග්ගතචජ්ජසුගති අධිජපෙතාති ආහ "රූපාරූපාවචරාන"න්තිආදි. කෙච් පන "යථා මහග්ගතාවජ්ජා, එවං උත්තරකුරුකචජ්ජා"තිපි වදන්ති. එකච්චසුගතිචුතියාති චුත්තසුගතිචුතියා. යදිපි "අයං නාම දුග්ගතිපටිසන්ධි න භොති"ති නියමො නත්ථි, දෙසනා පන සොතපතිතා ගතාති වදන්ති. නියතබොධිසත්තාපෙක්ඛාය වා එවං චුත්තං. තෙසඤ්ඤි එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි නත්ථි අවිච්ආදීසු අනුපපජ්ජනතො. "එකච්චදුග්ගතිචුතියා"ති එත්ථාපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එකච්චසුගතිපටිසන්ධිති පන කාමාවචරසුගතිපටිසන්ධි වෙදිතබ්බො. සයමෙවාති අත්තනා එව. "හෙදවිසෙසො එව ච එවං විත්ථාරෙන දස්සිතො"ති ඉදං "අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණායා"තිආදිං සන්ධාය චුත්තං. "චතුක්ඛන්ධාය...පෙ.... පටිසන්ධි භොති"ති ඉදං පන අහෙදවිසෙසදස්සනමෙවාති. එකෙකස්මිං හෙදෙති "අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණායා"ති එවමාදිකෙ එකෙකස්මිං භාගෙ. තත්ථ තත්ථෙථාති "අමහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඛනිද්ධාරම්මණා, අමහග්ගතජ්ඣත්තාරම්මණාය මහග්ගතජ්ඣත්තාරම්මණා"තිආදිනා තස්මිං තස්මිං හෙදෙ, තත්ථ තත්ථෙථ වා භවාදිකෙ චට්ඨත්වා උපපජ්ජන්තස්ස වසෙන චුතිපටිසන්ධියොජනා වෙදිතබ්බො. භූමිමත්ථෙ අයං තො-සද්දොති

දස්සෙන්නො “තතො හෙතුං විනාති තත්ථ හෙතුං විනා” ති ආහ. තස්සත්ථො – තස්මිං පුරිමභවෙ නිජ්චන්තං අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාදිකං කාරණං විනා න භොතීති.

අතිමන්දභාවුපගමනං සක්ච්චාසමත්ථතා. පඤ්චද්චාරිකවිඤ්ඤාණවසෙන චුති පටිසිද්ධා, න තදනන්තරවිඤ්ඤාණවසෙන. ස්වායමත්ථො “පඤ්චන්තං ද්වාරාන” න්තිආදිනා හෙට්ඨා අට්ඨකථායමාගතොති ආහ “පඤ්චද්චාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරමිපි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා” ති. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. චුතිවිත්තෙන සද්ධිං චක්ඛායතනාදීනං නිරොධො භොතීති දස්සෙතුං “යමකෙ වා” තිආදි චුත්තං. පරිණතත්තාති පරිපාකවසෙන පරියොසානං ගතත්තාති අධිජ්ජායො. එස්සාදයො යථාචුත්තවේතනාසහජාතඑස්සාදයො. යථාඋපට්ඨිතෙ කම්මාදිආරම්මණෙ අනෙකචාරං උජ්ජත්තියා සන්තානස්ස අභිසඬ්ඛරණං තත්ථ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවො.

සන්තානවසෙන නිජ්ජප්පමානානං නමනාදිකිරියානං එකස්මිං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණයෙව අත්ථසිද්ධිති දස්සෙන්නො ආහ “නමන...පෙ.... දස්සෙති” ති. පට්ඨියං සබ්බපයොගෙහීති පට්ඨියා ආධාරණභූතාය අත්තතො බලෙන පයොගෙන ච කරණභූතෙන.

සද්දහෙතුකොති සද්දස්ස පධානාදිභාවං සන්ධාය චුත්තං. තාදිසො පබ්බතකුච්ඡිආදිපදෙසොපි තස්ස හෙතුයෙව. පදීපන්තරාදීති ආදි-සද්දෙන තෙලවට්ටිආදිකෙ සඬ්ගණ්භාති. තතො සද්දාදිජ්ජවත්තීතො පුබ්බෙ අභාවා. පටිසොසාදිනඤ්ඤි සද්දාදිජ්ජවත්තීතො සති පුරිමසිද්ධියං තෙ සද්දාදිපච්චයදෙසං ගච්ඡෙය්‍යුං, න පන තෙ අත්ථිති චුත්තං “තතො පුබ්බෙ අභාවා” ති. උපමෙය්‍යෙපි එවමෙව අත්ථො යොජෙතබ්බො. යථා ච හෙතුදෙසං න ගච්ඡති හෙතුසමුප්පන්නං, එවං තතො නාගච්ඡතීති ආහ “තස්මා න...පෙ.... ආගත” න්ති. තෙ සද්දාදයො පච්චයා එතෙසන්ති තජ්ජච්චයා. චුත්තනයෙනාති උපමායං චුත්තනයෙනෙව. පුරිමභවහෙතුදෙසෙ සන්තිහිතං හුත්වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං තතො අඤ්ඤත්ර හවත්තරෙ තං උපගන්ත්වා තජ්ජච්චයං න භොතීති අත්ථො. පච්චයතො නිබ්බත්තමානං පච්චයුජ්ජන්නං අඤ්ඤත්ර අගන්ත්වා පච්චයදෙසං අනුපගතමෙව හුත්වා නිබ්බත්තතීති පඨමො අත්ථො. පඨමං පච්චයෙන සමොධානගතං හුත්වා තතො අඤ්ඤත්ර ගන්ත්වා පච්චයුජ්ජන්නවත්ථුභාවං නාපජ්ජතීති දුතියො අත්ථො. යථාසම්භවන්ති යාය “න බීරතො දධි සම්භූතං සියා, න බීරසාමිතො දධි සියා” ති ච බීරදධිසු එකත්තං එකතාය නානතාය ච දොසයොජනා කතා. ඉමිනා නයෙන බීජාදීසු සබ්බහෙතුසු, අඬ්ඤාදීසු සබ්බහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං හෙතුඅනුරූපං, හෙතුසමුප්පන්නානුරූපඤ්ච දොසයොජනා කාතබ්බා. සන්තානබද්ධෙසු

ධම්මෙසු එකන්තඵකතාපටිසෙධෙන සස්සතගාහස්ස පටිසෙධිත්තා චුත්තං “සයංකතං සුඛං දුක්ඛන්ති ඉමං දිට්ඨිං නිචාරෙති” ති. තථා එකන්තනානතාපටිසෙධෙන උච්ඡේදගාහො පටිසෙධිතො හොතිති ආහ “පරංකතං සුඛං දුක්ඛං අඤ්ඤො කරොති, අඤ්ඤො පටිසංවෙදෙතිති ඉමං දිට්ඨිං නිචාරෙති” ති. තෙන කතනායො, අකතාගමො ච නිවත්තිතො හොතිති අධිච්චසමුප්පන්නදිට්ඨිනිචාරණෙනෙව නියතිසභාවවාදපටිසෙධොපි කතොති දට්ඨබ්බං.

තත්ථාති අභිකුරාදිප්පබන්ධසංඛාරානෙ භූතූපාදාරූපසන්තානෙන. තන්ති විජ්ජාපාටවාදි. අඤ්ඤස්සාති බාලකාලෙ කතවිජ්ජාපරියාපුණනාදිතො අඤ්ඤස්ස. සංඛාරතො අඤ්ඤො තණ්හාදිකො අඤ්ඤපච්චයො.

නියයානනාදි එව එලං නියයානනාදිඑලං, අඵලිතං නියයානනාදිඑලං එතස්සාති අඵලි...පෙ.... එලං, යථාචුත්තකිරියාකරණං.

පිණ්ඩවසෙනාති අකතාවයවවිභාගස්ස සමුදායස්ස වසෙන. සබ්බත්ථාති පුඤ්ඤාභිසංඛාරාදිකෙ සබ්බස්මි. පච්චයධම්මෙ, පටිසන්ධිහෙදෙ වා පච්චයුප්පන්නධම්මෙ. බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. භූසො නිස්සයො හි උපනිස්සයො. “අවිසෙසෙන” ති චුත්තෙපි කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසංඛාරො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පඤ්චන්තං පවත්තෙ, ඉතරො පටිමජ්ඣානවිපාකාදීනං පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච පච්චයො හොතිති පාකටොයමත්ථොති තං අවිහජිත්වා “සබ්බපුඤ්ඤාභිසංඛාරං සහ සංඛගණ්හාති” චචෙව චුත්තං. ද්වාදසාකුසලචෙතනාහෙදොති නයිදං සමාසපදං, සන්ධිවසෙන පනෙතං චුත්තං. ද්වාදසාති ච භූමිමත්ථෙ පච්චත්තවචනං, ද්වාදසසු අකුසලචෙතනාසු. අකුසලචෙතනාහෙදොති එකාදසාකුසලචෙතනාපහෙදො, ද්වාදසාකුසලචෙතනාපහෙදො වාති අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවඤ්ඤි සති න එත්ථ කිඤ්චි විචාරෙතබ්බං හෙට්ඨා විත්ථාරිත්තා. කෙචි පන “ද්වාදසාකුසලචෙතනාහෙදොති ඉදං ‘ජන්තං පවත්තෙ’ තිආදිනා යොජෙතබ්බ” තිති වදන්ති, තෙසං මතෙන උද්ධච්චචෙතනාය ගහණෙ පයොජනං විචාරෙතබ්බමෙව පටිසන්ධියාපි පච්චයභාවස්ස චුත්තත්තා. එකස්සාති එත්ථ එව-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ “එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො” ති. මිලාතමාලාදීනන්ති මිලාතමාලකිලිට්ඨවත්ථාදීනං. මනොපදොසිකානං තදඤ්ඤවත්ථුනමපි අනිට්ඨතා කථං න සියා, සියා එවාති අධිප්පායො. අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 227) පන පචුරතාභාවතො තං අනාමසිත්වා “තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි” ති චුත්තං. කෙචි පන “දෙවලොකෙ අනිට්ඨං නාම පරිකප්පනවසෙන, සභාවතො පන තත්ථුප්පන්නං ඉට්ඨමෙවා” ති වදන්ති.

“එකුනතිංසවෙනනාහෙදම්පි” ති ඉමිනා උද්ධච්චවෙනනායපි පවත්තිවිපාකදායිකං අනුජානාති, අට්ඨකථාඅධිප්පායවසෙන වා එවමාහ. පඤ්චදසන්තං අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණානං පඤ්චට්ඨානානි ද්වෙ අපනෙත්වා අවසෙසානං තෙරසන්තං. ද්වෙ ද්වෙ චක්ඛුසොතසම්පටිච්ඡනවිඤ්ඤාණානි, තිණි සන්තීරණානි නවන්තං. එකදෙසපච්චයභාවෙනාති එකදෙසස්ස විසතිවෙනනාහෙදස්ස කාමාවචරවිත්තසඬ්ඛාරස්ස පච්චයභාවෙන එකුනතිංසවෙනනාහෙදො සමුදායො චුත්තො. ස්වෙවාති අවයවගතෙනාපි විසෙසෙන සමුදායො වොහරියති යථා “අලඬකතො රාජකුමාරො” ති.

යත්ථාති පඤ්චවොකාරහවං සන්ධායාහ. තත්ථ හි “කාමාවචරසුගතියං තාව ධීතස්සා” තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 227) පටිසන්ධියං පවත්තියඤ්ච විපාකස්ස විත්ථාරජපකාසනං කතං. චතුත්ථජ්ඣානභූමීති වෙහජ්ඣලභූමිං වදති. තෙනාහ “අසඤ්ඤාරුජ්ජවජ්ජා” ති. චතුත්ථජ්ඣානමෙව හි භාවනාවිසෙසජ්ජවත්තං අසඤ්ඤභූමිං ආරුජ්ජභූමිඤ්ච නිජ්ජාදෙති, චතුක්කනයවසෙන වා සංවණ්ණනා චුත්තාති වෙදිතඛිබ්බා. අට්ඨ මහාවිපාකා, පරිත්තවිපාකෙසු පච්ඡිමො, පඤ්ච රූපාවචරවිපාකාති එවං චුද්දසන්තං. සත්තන්තන්ති සෙසානං පරිත්තවිපාකානංයෙව සත්තන්තං.

භවාදයොති භවයොනිගතිසත්තාවාසෙ. තිණ්ණං විඤ්ඤාණානන්ති පුරිමානං තිණ්ණං ආරුජ්ජවිපාකවිඤ්ඤාණානං. තීසුති පඤ්චමාදීසු තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු. චුත්තනයෙනාති “කාමහවෙ පන දුග්ගතියං අට්ඨන්තම්පි පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධිය” න්තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 227) චුත්තනයෙනෙව.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා

228. යදිපි සුත්තන්තෙ අභිධම්මෙ ව පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ රූපපදස්ස දෙසනාහෙදො නත්ථි, අභිධම්මෙ පන “සඛ්ඛං රූපං න හෙතු” තිආදිනා (ධ. ස. 584) සුත්තන්තතො තස්ස දෙසනාහෙදො අත්ථෙවාති ආහ “සුත්තන්තා...පෙ.... හෙදො” ති. සඬ්ඛියෙය්‍යෙසු පරිච්ඡෙදතො ගහිතෙසු අත්ථසිද්ධො තත්ථ සඬ්ඛියාපරිච්ඡෙදොති චුත්තං “අත්ථතො පන චුත්තමෙව හොති” ති.

ඔපපාතිකසත්තෙසුති වා සාමඤ්ඤතො සඬ්ඛෙ ඔපපාතිකා චුත්තා. තෙසු ඛරහ්මකායිකාදිග්ගහණෙන රූපාවචරාව චුත්තාති තදඤ්ඤ සන්ධාය සෙසඔපපාතිකානන්ති සෙසග්ගහණං සාත්ථකමෙව. චුත්තනයෙනාති “ද්වෙ

වා තයො වා දසකා, ඔමතො ආදිනා සභා”ති ආදිනා (විභ. අට්ඨ. 227) රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණෙ වුත්තනයෙන.

“ද්වෙ සන්තතිසීසානී”ති ආරබ්භ යාව “සත්ත සන්තතිසීසානී”ති (විභ. අට්ඨ. 228) එත්තකං අට්ඨකථාපාඨං සන්ධාය වුත්තං “සත්තකපරියොසාන”න්ති. එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං රූපුප්පත්තිං අනනුජානන්තො ආහ “ඉමිනාධිප්පායෙනා”ති. චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව සබ්බං රූපං උප්පජ්ජති හි අත්තනො අධිප්පායො.

“රූපාජනකකම්මජ”න්ති ඉදං භූතකථනමත්තං දට්ඨබ්බං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං අතංසභාවතාභාවා. රූපාජනකකම්මජන්ති වා වුත්තිචිත්තං සන්ධාය වුත්තං. පටිසන්ධිචිත්තං පන “පචත්තිය”න්ති ඉමිනාව නිවත්තිතං. “සබ්බෙසමපි වුත්තිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙති”ති (ධ. ස. මූලට්. 636) අට්ඨසාලිනීටිකායං වුත්තොවායමත්ථො. පඤ්චවිඤ්ඤාණක්ඛණෙ තප්පච්චයා රූපුප්පත්තියා අභාවෙන වුත්තං “පඤ්චවිඤ්ඤාණප්පචත්තිකාලං සන්ධායා”ති. තත්ථාපි අසහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා අත්ථෙව රූපුප්පත්තිති ආහ “සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්චා”ති. හවඬගාදීති

හවඬගසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණානි. අඤ්ඤානාති යථාවුත්තකම්මවිඤ්ඤාණතො අඤ්ඤාන අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණෙන. රූපමෙව හි කුසලාකුසලකිරියචිත්තප්පචත්තික්ඛණෙ අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා උප්පජ්ජති, න නාමං හවඬගං. තංජනකෙනාති හවඬගාදිජනකෙන. කම්මවිඤ්ඤාණප්පච්චයා විපාකචිත්තප්පචත්තිකාලෙ විපාකනාමස්ස කම්මසමුට්ඨානරූපස්ස ව වසෙන. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා පන ඉතරචිත්තප්පචත්තිකාලෙපි විපාකො විපාකනාමවසෙන, චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන ව නාමරූපස්ස සම්භවො දස්සෙතබ්බොති ආහ “සහජාත...පෙ.... යොජෙතබ්බ”න්ති. රූපසද්දෙන ව අත්තනො එකදෙසෙනාති සම්බන්ධො. “සරූපානං එකදෙසො එකචිත්තිය”න්ති (පාණිනී 1.2.64) සද්දලක්ඛණං සන්ධායාහ “සරූපානං එකදෙසො”ති. ඉච්ඡිතො හි එකදෙසරූපානම්පි එකදෙසො යථා “නිදස්සිතවිපක්ඛෙහි”ති. නිදස්සිතො ව නිදස්සිතවිපක්ඛො ව නිදස්සිතවිපක්ඛොති අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො. “යාන”න්ති ඉමිනා සෙසසද්දස්ස අත්ථං වදති. සරූපෙන ය්පනඤ්ඤි ඉධ සෙසනං.

යං-තං-සද්දානං අබ්බිච්චාරිතසම්බන්ධත්තා අවුත්තම්පි තතො-සද්දං ආනෙත්වා ආහ “තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බ”න්ති. විපාකස්ස අජනකං විපාකාජනකං, නිස්සන්දඵලමත්තදායකකම්මං, තං සමුට්ඨානං

එතස්සාති විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං. චුත්තනායෙනාති “චත්ථුකායවසෙන රූපතො ද්වෙ සන්තතිසීසානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා” තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 228) චුත්තෙන නායෙන. උභයන්ති නාමං රූපඤ්ච.

කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙති එත්ථ ආදි-සද්දෙන සම්මසනාදිකාලසංඛගහො දට්ඨබ්බො. තන්ති අභිසංඛාරවිඤ්ඤාණං.

යදිපි “අත්ථී රූපං චිත්තසමුට්ඨාන” න්තිආදිච්චනතො (ධ. ස. 584) රූපස්සපි විඤ්ඤාණපච්චයනා සුත්තතො ජානිතබ්බා, විඤ්ඤාණසන්තිස්සිතා ඉට්ඨානුභවනාදයො තස්මිං සති සබ්භාවතො, අසති ච අභාවතො යථා සද්ධෙය්‍යාදිචත්ථුමිහි සද්ධාදයොති නාමස්සපි යුත්තිතො විඤ්ඤාණපච්චයනා සිද්ධා, අට්ඨකථායං පන චුත්තමත්ථං දස්සෙන්නො “සුත්තතො නාමං...පෙ.... ජානිතබ්බ” න්ති ආහ. යාවදෙව

පච්චයපච්චයුප්පන්තධම්මමත්තතාවිභාවනමුඛෙන අවිපරිතතො පවත්තිනිවත්තිසන්දස්සනං. පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා, තාවදෙව ච ධම්මචක්කප්පවත්තනන්ති දස්සෙන්නො “යස්මා” තිආදිමාහ. යස්මා පන පවත්තිනිවත්තිවිභාවනතො සච්චදෙසනාව පච්චයාකාරදෙසනා, සච්චදෙසනා ච ධම්මචක්කප්පවත්තනං. යථාහ “ඉදං දුක්ඛන්ති මෙ භික්ඛවෙ...පෙ.... බාරාණසියං ඉසිපතනෙ මීගදායෙ අනුත්තරං ධම්මචක්කං පවත්තිත” න්තිආදි, තස්මා “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප” න්ති පදස්ස සච්චදෙසනාභාවදීපනෙන ධම්මචක්කප්පවත්තනභාවං දස්සෙතුං “නාමරූපමත්තතාවචනෙනෙව චා” තිආදි චුත්තං.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා

229. යථාසම්භවන්ති සම්භවානුරූපං. තෙන චතුත්තං තාව භූතානං සහජාතනිස්සයඅත්ථීඅවිගතවසෙන චක්ඛායතනාදීනං. පඤ්චන්තං පච්චයභාවො, චත්ථුසු පන හදයවත්ථුනො ඡට්ඨායතනස්ස පටිසන්ධියං සහජාතනිස්සයඅඤ්ඤමඤ්ඤවිප්පයුත්තඅත්ථීඅවිගතවසෙන, පවත්තියං යස්මා අනන්තරචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්තමෙව චත්ථු ධීතිප්පත්තියා බලවභාවෙන තස්ස නිස්සයො භවිතුං සක්කොති, න සහජාතං, තස්මා පුරෙජාතනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථීඅවිගතවසෙන. ඉතරචත්ථුනං පඤ්චවිඤ්ඤාණසංඛාරතස්ස ඡට්ඨායතනස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයවසෙන ච, ජීවිතස්ස ඉන්ද්‍රියඅත්ථීඅවිගතවසෙන පච්චයභාවො චුත්තොති දට්ඨබ්බො. එකප්පකාරෙනෙවාති යථා චක්ඛාදීනං මනායතනස්ස පටිනියතදස්සනාදිකිච්චානුචිධානතො නියතො එකප්පකාරෙනෙව

පච්චයභාවො, න ඵ්චං රූපායතනාදීනං, තෙසං පන රූපාරම්මණාදීනා පකාරන්තරෙන තස්ස පච්චයභාවොති “අනියමතො”ති වුත්තං. කෙච් පන “නියමතො”ති පදං “සසන්තතිපරියාපන්න”න්ති ඉමිනා සම්බන්ධිත්වා අත්ථං වදන්ති “එකන්තෙන සසන්තතිපරියාපන්න”න්ති.

“ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතන”න්ති ඉමිනා විග්ගහෙන අත්ථතො, ඉතරෙහි ද්විති සද්දතොපි අත්ථතොපි සරූපතං දස්සෙති. “වක්ඛාදිහි සහ ‘සලායතන’න්ති වුත්ත”න්ති වුත්තනයෙන එකසෙසං කත්වා මනායතනං වක්ඛාදිහි සද්ධිං “සලායතන”න්ති පාළියං වුත්තං. “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති. යථාවුත්තොති “ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්චා”තිආදීනා අත්තනා වුත්තස්පකාරො. සම්බන්ධාති නාමරූපසද්දෙන සලායතනසද්දෙන ව සද්දසරූපතාසු, අත්ථසරූපතාසු වා. යදි සුත්තන්තභාජනියෙ විපාකඡට්ඨායතනමෙව අධිජ්ජෙතං, අථ කස්මා “ඉතරං පනා”තිආදි වුත්තං. අවිපාකඤ්ඤි තත්ථ ඉතරන්ති අධිජ්ජෙතන්ති වොදනං සන්ධායාහ “පච්චයනයෙ පනා”තිආදි.

සහජාතාදීසු හෙතුආභාරිත්ථරියපච්චයෙ පක්ඛිපිත්වා දසධා, තතො එකං අපනෙත්වා නවධා, තතො එකං අපනෙත්වා අට්ඨධා පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. ඵ්චමෙත්ථ සාධාරණවසෙන අවකංසො, හෙතුආදිඅසාධාරණවසෙන උක්කංසොති ඤානාදීනම්පි වසෙන වෙදිතබ්බො.

පටිසන්ධියං අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස උප්පාදක්ඛණෙ පච්චයා භොන්තිති “පවත්තෙ”ති විසෙසෙති. “පච්ඡාජාතවිජ්ජසුත්තාදයො ඵ්වා”ති නියමෙන සහජාතපුරොජාතවිජ්ජසුත්තාදයො නිවත්තෙති.

“අවසෙසමනායතනස්සා”ති අවසෙසග්ගහණම්පි පකරණතො විසිට්ඨවිසයමෙවාති දස්සෙතුං. “පඤ්චක්ඛන්ධහවෙ”තිආදිමාහ, යතො අට්ඨකථායං “වත්ථුරූප”න්තිආදි වුත්තං. යථාසම්භවං යොජෙතබ්බොති නාමරූපස්ස පටිසන්ධියං

සහජාතඅඤ්ඤාමඤ්ඤානිස්සයඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයභාවො

සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො,

සම්පයුත්තවිපාකහෙතුආභාරිත්ථරියාදිපච්චයභාවො

සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො නාමස්ස, රූපස්ස පන

විජ්ජසුත්තපච්චයභාවො යොජෙතබ්බො.

සලායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා

230. තදහෙදවසෙනාති තස්ස එස්සස්ස අහෙදවසෙන,
 එස්සභාවසාමඤ්ඤනාති අත්ථො. න යුත්තං එකස්සෙව වචනං.
 අඤ්ඤස්සාපිති යථාචුත්තතො අඤ්ඤස්සාපි. සබ්බායතනතො හි එකස්ස
 එස්සස්ස අසම්භවචොදනායං තප්පසඬගෙන එකායතනතො අනෙකස්සාපි
 සම්භවො නත්ථිති චොදනා “ඊදිසි ධම්මතා නත්ථි”ති ඤාපනත්ථාති දස්සෙති
 “අඤ්ඤස්සාපි”තිආදිනා. නිදස්සනවසෙනාති උදාහරණදස්සනවසෙන.
 එකඑස්සස්ස සම්භවතොති කාරණාපදෙසො. එකඑස්සසම්භවස්ස
 ලබ්භමානත්තා “සළායතනපච්චයා එස්සො”ති හගවතා චුත්තත්ති පරිහාරං
 දස්සෙන්නොති යොජනා. සෙසෙසුති එකත්තිආදීසු. නවධා පච්චයත්තෙ එකං
 විපාකමනායතනං විභාවයෙ. තථා වාති ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන.
 ය්වායං පච්චයභාවො යාදිසානං හොති, තං දස්සෙතුං
 “පච්චුප්පන්නාති...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති ආහ.
 අනිත්තාගතකාලවිමුක්තානම්පි ආරම්මණමත්තතාය සම්භවතො ආහ
 “ආරම්මණ...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති. තත්ථ තත්ති රූපායතනාදිං.

එස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

231. අනන්තරාදිභීති අනන්තරසමනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතපච්චයෙහි. උපනිස්සයෙති
 අනන්තරූපනිස්සයෙ. අනන්තරසමනන්තරපච්චයා හි අනන්තරතාවසෙනෙව
 අනන්තරූපනිස්සයෙ අන්තොගධා. නත්ථිවිගතපච්චයා පන
 අනන්තරසමනන්තරපච්චයධම්මානංයෙව තථාභාවතො තදන්තොගධා.
 තස්සාති උපනිස්සයස්ස.

සබ්බස්සාති විපාකස්ස, අවිපාකස්ස ව.
 පටිසන්ධිභවඬගචුතිචිත්තසම්පයුත්තාය හි වෙදනාය සහජාතමනොසම්ඵස්සො
 චුත්තනයෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති. අනන්තරො අනන්තරාදිනා,
 අනානන්තරො උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයො හොති. සම්භවදස්සනඤ්ඤාචෙතං,
 න තාසං මනොද්වාරිකභාවදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

232. යථා ව රසායනජාති ඔජාජීවිතාති, එවං තංනිමිත්තං සුඛං,
 තදපනෙය්‍යං ජරාදිදුක්ඛඤ්ච ධම්මාරම්මණභාවෙන යොජෙතබ්බං.

කම්මඵලාභිපත්ථනාවසෙන සත්තා කම්මානිපි ආයුහන්තිති සාතිසයං තණ්හාය විපාකවෙදනා උපනිස්සයො, න තථා ඉතරාති ආහ “විපාකා විසෙසෙන...පෙ.... අවිසෙසෙන ඉතරා වා”ති. ඉතරාති අවිපාකාති අත්ථො. “සුඛම්චිච්ච භාසිතා”ති ඉදං ඉට්ඨසභාවංයෙව උපෙක්ඛං සන්ධාය චුත්තං, න අනිට්ඨසභාවං. තෙනාහ “උපෙක්ඛා පනා”තිආදි. සබ්බස්සාති අවිතරාගස්ස විතරාගස්ස ව වෙදනාවතො පුග්ගලස්ස.

වෙදනාපච්චයා ඵවාති අයං නියමො නියමන්තරනිවත්තනපරොති නාස්ස පච්චයන්තරනිවත්තනත්ථතා දට්ඨබ්බා. එතෙන පච්චයුප්පන්තන්තරපටික්ඛෙපොපි නිවත්තිතො හොති.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා

233. පුරිමදිට්ඨිත්ති “සස්සතො අත්තා”ති (දී. නි. 1.31) පගෙව අභිනිවිට්ඨං සස්සතගාහං සන්ධාය චුත්තං. තෙනාහ “අත්තග්ගහණං...පෙ.... දට්ඨබ්බ”න්ති. උපාදියමානන්ති ගණ්හන්තං. ලොකොති වා ගහණන්ති යං “ලොකො සස්සතො”ති ගහණං, සා දිට්ඨිති අත්ථො. තෙනාහ “දිට්ඨුපාදානභූත”න්ති. “ධම්මසඬ්ඛෙප...පෙ.... දිට්ඨිමත්තමෙවා”ති ඉදං බියවහිතානං පදානං සම්බන්ධදස්සනං. තත්ථ සඬ්ඛෙපතො තණ්හාදල්භත්තං, සඬ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව චත්තාරි උපාදානානිති අධිප්පායො. ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරතොති සමුදායභූතතො ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරතො තදවයවභූතං සඬ්ඛෙපං විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙති.

සස්සතගාහපුබ්බභිගමො, උච්ඡේදගාහපුබ්බභිගමො ව අත්තගාහොති යොජනා. තෙසන්ති යථාචුත්තසස්සතුවිච්ඡේදගාහානං මූලභාවෙන විධායකත්තා සාම්භූතො. ආදිනා වාති “පයමං අත්තවාදුපාදාන”න්තිආදිනා වා වාක්යෙන.

යෙන භවස්සාදෙන ගධිතවිත්තො භවනිබ්බත්තකං කම්මං කත්වා උපපත්තො, සා භවනිකන්ති සන්තානෙන විරාත්තර්ථා අභිණ්ඞුප්පත්තිකා උපපත්තමත්තස්ස උප්පජ්ජතිති ආහ “යදිපි...පෙ.... පවත්තිතබ්බත්තා”ති. අරහත්තමග්ගවජ්ඣක්කා භවරාගස්සපි කාමුපාදානභාවො අත්ථෙථවාති ආහ “තණ්හාදල්භත්තං න හොතිති මඤ්ඤමානො”ති. භවරාගොපි හි සවිසයෙ දල්භං පවත්තිති. සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානන්ති එත්ථාපි තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣක්කා චුත්තාති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං.

උප්පත්තිට්ඨානභූතා න ආරම්මණභූතාති අධිප්පායො. තෙනාති ඛන්ධානං ආලයභාවෙන. ආරම්මණානන්තරපකතූපනිස්සයාති

ආරම්මණූපනිස්සයඅනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයා.

අනන්තරපච්චයාදීනන්ති අනන්තරසමනන්තරආරම්මණපච්චයාදීනං.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා

234. “භවති”ති ඉදං උපපත්තිභවතිබ්බවනං. ද්වයස්සාති කම්මුපපත්තිභවද්වයස්ස. නිප්පාදනඵලං ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථතා. නිබ්බත්තනං නිප්පාදනං.

“භගවංමුලකා”ති (අ. නි. 8.83; 9.1; 10.58; 11.19) විය “සඤ්ඤාවංභවො”ති වත්තබ්බෙ අත්ථි-අත්ථෙ වා වං-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති ආහ “සඤ්ඤාභවො”ති. තස්ස වා අත්ථෙති තස්ස වත්තසද්දස්ස අත්ථෙ, අත්ථි-අත්ථෙති අත්ථො. අකාරං කත්වාති යථා “පිතිසුඛං අස්ස අත්ථි”ති අත්ථෙ අකාරං කත්වා උප්පාදෙත්වා ඤානං පිතිසුඛන්ති වුවවති, ඵලං සඤ්ඤා අස්ස අත්ථිති සඤ්ඤො, භවො, සොච සඤ්ඤභවො. එකස්මිත්ති රූපක්ඛන්ධෙ ඵව. පවත්තත්තාති පවත්තකපවත්තනට්ඨානානං අහෙදෙපි උපචාරවසෙන භින්නං විය කත්වා දස්සෙති.

කම්මසංඛාතතන්ති “කම්ම”න්ති වත්තබ්බතං, කම්මකොට්ඨාසතං වා. “චෙතනාහං, භික්ඛවෙ, කම්මං වදාමි”තිආදිනා (අ. නි. 6.63) සුත්තෙපි චෙතනාය කම්මභාවො ආගතොව. නිප්පරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවොති චුත්තමත්ථං අභිධම්මපාළියාව සාධෙත්තො “චුත්තඤ්ඡි”තිආදිමාහ. ඉමාය හි වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි, මනායතනමනොවිඤ්ඤාණධාතුහි, සංඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූඑකදෙසෙන ව කම්මභවස්ස සම්පයුත්තතං වදන්තියා ධාතුකථාපාළියා තස්ස චෙතනාභාවො දීපිතොති.

ධම්මහෙදතොති චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තභාවෙන, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතභාවෙන ච ධම්මවිභාගතො. “පුනවචන”න්ති ඉමිනාව පුනරුත්තිදොසාපත්ති පටිඤ්ඤාතාති පරස්ස ආසංඝිකං දස්සෙත්තො “සාත්ථකමෙවිදං පුනවචනන්ති එතං න යුත්තන්ති වෙ”ති ආහ. භවෙකදෙසභාවෙනාති කම්මභවස්ස එකදෙසත්තා සංඛාරානං. තෙන යෙසං ධම්මානං සමුදායො භවො චුත්තො, තදෙකදෙසා සංඛාරා, සමුදායෙකදෙසා ච

අත්ථතො භින්තා ඵවාති චුත්තමෙවෙනත්ති දස්සෙති. පුන යථාචුත්තමෙව හෙදං මනසි කත්වා අත්ථතො පුනචචනාභාවං දස්සෙන්නො “පරෙන වා” තිආදිමාහ.

අත්තොගධෙති කාමභවාදිඅත්තොගධෙ සඤ්ඤාභවාදිකෙ.
කාමභවාදිකෙති කාමරූපාරූපභවෙ.

උපාදානහෙදන්ති කාමුපාදානාදිඋපාදානවිසෙසං.

තෙනාති සීලබ්බතුපාදානෙන. වක්ඛමානෙනාති “ඉදං සීලබ්බතං නාමා” තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 234) අට්ඨකථායං වක්ඛමානෙන පකාරෙන. පුරාණං ඛරහ්මණ්ඩලිභිගබන්දපුරාණාදි. “සෙනවධයජ්ජං ආරහතෙ භූතිකාමො” තිආදිනා (විසුද්ධි. මහාට්. 2.650) පසුමාරණවිධානායුත්තො යඤ්ඤවිධි පසුබන්ධවිධි.

අත්තතො සුද්ධිමග්ගපරාමාසමත්තත්තා සීලබ්බතුපාදානස්ස
අත්තවාදුපාදානනිමිත්තං චුත්තං.

මග්ගපච්චයා භොන්ති මිච්ඡානිය්සානසභාවත්තා. අනන්තරස්ස පන
කාමකම්මභවස්ස
අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනපච්චයෙහි
උපාදානස්ස පච්චයභාවො පාකටොයෙවාති න චුත්තො.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා

235. උපපත්තිභවුප්පත්තිති උපපත්තිභවෙ, උපපත්තිභවභාවෙන වා උපාදින්නක්ඛන්ධානං උප්පත්ති. ජායමානස්ස ඛන්ධස්ස. ජාති නිබ්බත්තිවිකාරො. උපපත්තිභවොපි ජාතියා පච්චයො. කස්මා? උපපත්තිභවෙ අසති ජාතියා අභාවාති යොජනා. “ජායමානරූපපදට්ඨානතා” තිආදිනාපි තස්ස ජාතියා පච්චයභාවංයෙව විභාවෙති.

සතිපි සුක්කසොණිකාදිකෙ පිතුගතවිසෙසාදිකාරණෙ බාහිරෙ පච්චයෙ තස්ස පන අනියතත්තා, භීනපණිකාදිවිසෙසස්ස ව අධිජ්ජෙතත්තා චුත්තං “අජ්ඣත්ත...පෙ.... අභාවා” ති.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

හවචක්කකථාවණ්ණනා

242. සම්බන්ධං ඉතං ගතන්ති සමිතං. තෙනාහ “සඬගත”න්ති.

හවච්ඡන්දො හවරාගො. තස්සාරුප්පකථාසවනන්ති තස්ස බාලභාවස්ස අයුත්තකාරිත්වය අනුච්ඡවිකකථාසවනං. එතෙන පරුපවාදහෙතුකාදිදුක්ඛං දස්සෙති, “කම්මකාරණාදස්සන්”න්ති ඉමිනා දණ්ඩහෙතුකං, ඉතරෙන දුග්ගතිනිබ්බන්තිහෙතුකං. ගමෙන්තිති ඤාපෙන්නි. එලෙනාපි හි අබ්‍යභිචාරිනා හෙතු ඤායති, වුට්ඨිතිමිත්තෙන විය මහොසෙන උපරිදෙසෙ වුට්ඨිතිපාතො. තෙන වුත්තං “බොධෙන්ති”ති.

විසෙසනිවන්තිඅත්ථො මත්තසද්දො “අවිතක්කවිචාරමත්තා”තිආදිසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 6) විය. අප්පහිනාවිජ්ජා කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහත්‍යය සම්පෙයෙවාති ආහ “සන්තිහිතභාවකරණෙන”ති. වෙදෙතිති වෙදයති. තස්ස අත්ථවචනං අනුභවතිති. වෙදං වා ඤාණං කරොති උප්පාදෙතිති වෙදෙති. තස්ස අත්ථවචනං ඡානාතිති. වෙදියතිති පන කම්මකත්තුකම්මානං වසෙන නිද්දෙසොති තස්සපි අත්ථං දස්සෙන්නො “ඡානාති, ඤායති වා”ති ආහ. ව-සද්දත්ථොති සමුච්චයත්ථො, බිරහ්මාදිනා ව කාරකෙන, අත්තනා ව වෙදකෙන රහිතන්ති අත්ථො. ව-සද්දත්ථසමාසන්ති ද්වන්දසමාසමාහ.

චතුබ්බිධම්පි වා සුඤ්ඤතන්ති ධුට්ඨාචාදිසුඤ්ඤතං, අත්තාදිසුඤ්ඤතඤ්ච සන්ධාය වදති.

පුබ්බන්තතොති අතීතකොට්ඨාසතො. වෙදනාවසානම්පි හවචක්කං පරිපුණ්ණමෙවාති දස්සෙතුං “වෙදනා වා”තිආදි වුත්තං. අවිජ්ජාගහණෙන වා තණ්හුපාදානාති, සඬබාරග්ගහණෙන හවො, විඤ්ඤාණාදිග්ගහණෙන ඡාතිජරාමරණාති සොකාදයො ව ගහිතාති එවම්පි වෙදනාවසානං හවචක්කන්ති යුත්තමෙවෙනං. තණ්හාමූලකෙ වාති තණ්හුපාදානග්ගහණෙන අවිජ්ජා ගහිතාතිආදිනා යොජෙතබ්බං. තෙනාහ “ද්විත්තං...පෙ.... හොති”ති. තත්ථ ද්විත්තන්ති පුරිමපච්ඡමානං උභිත්තං හෙතුඵලවජ්ජානං. විපරිතාහිනිවෙසං කරොන්තිති නිමිත්තං කත්තුඋපවාරෙන වදති. අනුපච්ඡෙදමෙව පකාසෙතිති යොජනා.

හෙතුඵලසන්ධි, ඵලහෙතුසන්ධි, පුනපි හෙතුඵලසන්ධිති එවං හෙතුආදිපුබ්බකා හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකා. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙනාති අවිජ්ජාදිහෙතු, විඤ්ඤාණාදිඵල, තණ්හාදිහෙතු, ඡාතිඵලවසෙන. උපසග්ගවිසෙසෙන අත්ථවිසෙසො හොතිති “ආකිරියන්ති”ති පදස්ස පකාසියන්තිති අත්ථො වුත්තො. කිලෙසකම්මවිපාකාති අවිජ්ජාදිකෙ

වෙදනාපරියොසානෙන වදති. විපාකකිලෙසකම්මෙහිති විඤ්ඤාණාදිහි භවපරියොසානෙනහි. පුන කම්මස්ස විපාකසම්බන්ධො චුත්තනයත්තා න ගතිතො. “වට්ඨානී”ති ව ඉදං “තීණි වට්ඨානී”ති විග්ගභවසෙන ලබ්භමානං ගහෙත්වා චුත්තං.

“පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො”තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 242) අට්ඨකථාය ආගතත්තා ආසන්නපච්චක්ඛතං සන්ධාය චුත්තං “ඉමිස්සා”ති. විභංගපාළියා වසෙන දස්සිතං, තස්මා න අට්ඨකථාය පුබ්බාපරවිරොධො යථාපාඨං අත්ථස්ස පකාසිතත්තාති අධිප්පායො. තත්ථ චෙතනාසම්පයුත්තානඤ්ච චෙතනාය ව සඬබාරභාවෙන කම්මභවභාවෙන ව චත්තබ්බමෙවාති පාළිද්වයාධිප්පායවිවරණවසෙන දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදි චුත්තං. භවස්සාති උපපත්තිභවස්ස. “භවො”ති චුත්තා චෙතනාසම්පයුත්තාති සම්බන්ධො. ගහණන්ති නිකාමනවසෙන ආරම්මණස්ස ගහණං. තෙනාහ “කාමුපාදානං කිච්චෙනාහා”ති. ඉතරානි කිච්චෙනාහාති යොජනා. තීසු අත්ථවිකප්පෙසුති “තං කම්මං කරොතො පුරිමා චෙතනායො”තිආදිනා චුත්තෙසු තීසු ආයුහනචෙතනානං අත්ථවිකප්පෙසු. නනු ව තතියෙ අත්ථවිකප්පෙ ආයුහනස්ස අවසානෙ චෙතනා න චුත්තාති? යදිපි සරූපතො න චුත්තා, “තංසම්පයුත්තා”ති පන සද්දතො පධානභාවෙන චුත්තස්ස ආයුහනස්ස අප්පධානභාවෙන චුත්තා අවසානෙ පච්ඡතො චුත්තා විය හොතිති ඉමං පරියායං සන්ධාය “තීසුපි...පෙ.... අවසානෙ”ති චුත්තං.

නිප්පරියායෙන පන යෙසු ආයුහනස්ස අවසානෙ චෙතනා චුත්තා, තෙ දස්සෙතුං “ද්වීසු...පෙ.... ආහා”ති චුත්තං. තතියෙ අත්ථවිකප්පෙ චුත්තෙ ආයුහනසඬබාරෙ තංසම්පයුත්තාති ආහාති යොජනා. කම්මස්ස පටිච්චසමුත්තන්ති සඬබාරපට්ඨයං. තෙන “කම්මකරණකාලෙ”ති එත්ථ කම්ම-සද්දෙන සබ්බස්සපි සඬබාරස්ස ගතිතතං දස්සෙති. තෙනාහ “න කම්මසම්පයුත්තමෙවා”ති.

කම්මානෙවාති කම්මානියෙව. විපාකධම්මතාය කම්මසරික්ඛකා. සහජාතකොට්ඨා, උපනිස්සයකොට්ඨා ව තස්ස කම්මස්ස උපකාරකාති තදුපකාරකා. සංඛිප්පන්තිති සංඛිපියන්ති සංයුභීයන්ති. “සංඛිප්පන්ති එත්ථා”ති අධිකරණසාධනවසෙන සඬබෙපසද්දස්ස අත්ථං වත්වා පුන කම්මසාධනවසෙන වත්තුං “සංඛිපියති”තිආදි චුත්තං.

තත්ථාපිති “කම්ම”න්ති චුත්තකම්මසම්භාරෙපි. ගමනධම්මන්ති භද්දිගුපගමනධම්මං. තෙන ඉත්තරන්ති භද්දිගුපරන්ති චුත්තං හොති. තෙනාති

විනස්සනධම්මතාදීපකෙන ඉත්තරසද්දෙන. නිස්සාරතං අත්තසාරාභාවං දීපෙනි. එවං “ඉත්තර” ත්තිආදිනා අනිච්චං චලං ඉත්තරං අද්ධුවන්ති චතුත්තං පදානං අත්ථවිසෙසවාචිතං දස්සෙති. යානසොති එත්ථ චුත්තට්ඨානං නාම පච්චයො. අඤ්ඤම්මිති අඤ්ඤත්ථ චුත්තං. තස්ස තස්ස ඵලස්ස. ධම්මමත්තසම්භවෙ සති චට්ඨපච්ඡෙදෙ සතීති යොජනා. එවන්ති චුත්තජ්ජකාරෙන සමුච්චයත්ථෙ ච-සද්දෙ සති.

සච්චානියෙව පහවොති සමානාධිකරණපක්ඛං සන්ධායාහ “සච්චජ්ජහවතොති සච්චතො” ති. “යස්ස පහානත්ථං හගවති ඛරග්ගචරියං වුස්සති” ති එවංභූතං අරියසච්චං විසෙසං අකත්වා.

තෙහි සොකාදීහි. “සොකදොමනස්සුපායාසා අවිජ්ජාය අවියොගිනො” තිආදිනා පුබ්බෙ චුත්තනයෙන සිද්ධාය අවිජ්ජාය. අත්තනොයෙවාති පච්චයුජ්ජන්තං අනපෙක්ඛිත්වා අත්තනොයෙව පවත්තසංඛාතකිච්චතො.

සොකාදයොපි හීති එත්ථ හි-සද්දො හෙතුඅත්ථො. යස්මා “සොකාදයො පච්චයායත්තා අවසවන්තිනො” ති ඉදං “ජාතිපච්චයා...පෙ.... සම්භවන්ති” ති එතෙන වචනෙන සිද්ධං, තස්මා තං “අත්තා සොවති” තිආදිදස්සනනිවාරණන්ති අත්ථො.

සති ච පරිග්ගහෙ රජ්ජං විය ගතියො අනෙකානත්ථානුබන්ධනා, තාහි ච විඤ්ඤාණස්ස උපද්ද්වතතාති දස්සෙතුං “සංඛාරපරිග්ගහිතං...පෙ.... රජ්ජෙ” ති චුත්තන්ති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. යථාඋපට්ඨිතාති කම්මාදීනි චුතිආසන්නජවනෙහි පරිකප්පෙත්වා විය ගහිතාති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙනපි පරිකප්පිතාති විය භොන්ති, තං පනස්ස පරිකප්පනං අත්ථතො ආරම්මණකරණමෙවාති චුත්තං “පරි...පෙ.... තො” ති. සංඛිකප්පනං වා පරිකප්පනන්ති චුත්තං “විතක්කෙන විතක්කනතො” ති. සසම්භාරවක්ඛුආදයො සලායතනස්ස පතිට්ඨාවිසෙසො.

යදාකාරාය ජාතියා යදාකාරං ජරාමරණං සම්භවති, සම්භවන්තඤ්ච යථානුපුබ්බං පවත්තං, සො අත්ථො ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො, සහිතස්ස සමුදිතස්ස පුග්ගලස්ස ජීරණහිජ්ජනාවත්ථා ධම්මා ජරාමරණාපදෙසෙන චුත්තා, සා ච නෙසං අවත්ථා ජාතිපුබ්බිකා, තෙ ච සමුදිතා එව පවත්තන්තීති එවං ජාතිතො ජරාමරණස්ස සම්භූතසමුදාගතට්ඨො වෙදිතබ්බො. ජාතිතො ජරාමරණං න න භොති භොතියෙව එකන්තෙන ජාතස්ස ජරාමරණසම්භවතො, න ච ජාතිං විනා භොති අජාතස්ස තදභාවතොති

ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයනං අන්වයබ්‍යතිරෙකෙහි විභාවෙති “න ජාතිතො” තිආදිනා. ඉත්ථන්ති ජාතිපච්චයා ජරාමරණස්ස නිබ්බත්තාකාරං වදති.

නිරොධා නිරොධසංඛ්‍යාතන්ති පච්චයනිරොධා පච්චයුප්පන්නනිරොධසංඛ්‍යාතං. අනුලොමදෙසනාය ව වෙමජ්ඣකතො පටියායාති යොජනා.

අපුඤ්ඤාභිසංඛාරෙකදෙසො සරාගො රාගෙන සහජෙකට්ඨොති කත්වා. සබ්බොපි අපුඤ්ඤාභිසංඛාරො සරාගො පහානෙකට්ඨභාවතො. යස්මා පන අකුසලධම්මො අකුසලධම්මස්ස සභාගො, අනකුසලධම්මො විසභාගො, යථාරහං පච්චයො ව භොති, තස්මා “අපටිපක්ඛභාවතො, රාගජපච්චිසංකො” ති ව චුත්තං. “තදෙව විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති” ති මිච්ඡාභිනිවෙසසංඛාවතො සංසරණකිරියායපි සබ්බාපාරතා විඤ්ඤාණස්ස චුත්තා. සබ්බාපාරතාභිනිවෙසබලවතාය, සංඛ්‍යාතන්තිඅභිනිවෙසබලවතායාති පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. “අසභවත්තනතො, සභවත්තනතො” ති එතෙන අසභවුත්ති විනිබ්භොගො, සභවුත්ති අවිනිබ්භොගොති දස්සෙති.

සභාවාධිගමනිමිත්තතා ඔභාසනං. වක්ඛාදිසන්නිස්සයෙන හි පඤ්චවිඤ්ඤාණානි රූපාදිසභාවං උපලභන්ති. ඉතරෙ ඵ්‍රසනසංඛිගතිසන්නිපාතට්ඨා. ඡන්තන්ති ඡන්තමිපි සම්ඵස්සානං.

ආදානන්ති උපසද්දෙන විනාපි දළ්භගාගො අධිජ්ජෙතොති ආහ “ආදානට්ඨො වතුන්නමිපි උපාදානානං සමානො” ති. ගහණන්ති නිකාමනවසෙන විසයස්ස පටිච්ඡන්තන්ති චුත්තං. “ගහණට්ඨො කාමුපාදානස්සා” ති. ඉතරෙසන්ති දිට්ඨුපාදානාදිනං. තස්මාති විභත්තියා අලුත්තභාවතො. තෙනාති බ්‍යපනසද්දෙන. හානි වා බ්‍යභාවො බයොති “බයට්ඨො වා” තිආදි චුත්තං. ද්විත්තන්ති ජරාමරණානං. මරණුපනයනරසත්තා වා ජරායපි මරණට්ඨො එව දස්සිතො.

නියන්ති ගමෙන්නිති නයා, එකත්තාදයො. කෙහි නියන්ති? අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහිති ඉමමත්ථමාහ “අවිජ්ජාදි” තිආදිනා. සෙන භාවෙනාති සකෙන අවිජ්ජාදිභාවෙන, තං අමුඤ්චිත්වා එව. න හි අවිජ්ජාදිවිනිමුත්තං එකත්තං නාම කිඤ්චි පරමත්ථතො අත්ථී. සෙන භාවෙනාති වා සකෙන එකත්තාදිභාවෙන. අවිජ්ජාදිසු විඤ්ඤායමානො හෙතුඵලධම්මානං එකසන්නිපතිතාදිසංඛාරො එකත්තාදිභාවො තෙනෙව සභාවෙන ඤායති, න අවිජ්ජාදිභාවෙනාති. තෙ හි නෙතබ්බාති තෙසං නයා. අත්ථා එව වා

අවිජ්ජාදයො. අනෙකෙපි සමානා ධම්මා යෙන සන්තානානුපච්ඡේදෙන “එක”න්ති ඤායන්ති වොහරියන්ති, සො තත්ථ කරණභාවෙන වත්තබ්බතං අරහති, තථා ඉතරෙපීති ආහ “එකත්තාදීහි ව අත්ථා ‘එක’න්තිආදිනා නියන්ති”ති. තත්ථ නියන්තිති ඤායන්ති, පඤ්ඤාපියන්ති ව. පුරිමපච්ඡිමානං ධම්මානං නිරොධුප්පාදනිරන්තරතාය නාමකායස්ස, සම්බන්ධවුත්තිතාය රූපකායස්ස, උභයස්ස ව අඤ්ඤමඤ්ඤසන්තිස්සිතතාය දුට්ඨඤ්ඤය්‍යනානතො එකිභූතස්ස විය සනභාවප්පබන්ධො හෙතුඵලභාවෙන සම්බන්ධො සම්මා තානොති සන්තානො, තස්ස අනුපච්ඡේදො තථාපවත්ති එකත්තන්ති ආහ “සන්තානානුපච්ඡේදො එකත්ත”න්ති.

සම්බන්ධරහිතස්සාති

හෙතුඵලභාවෙන

අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධභාවරහිතස්ස. සත්තන්තරොති අඤ්ඤො සත්තො. උච්ඡේදදිට්ඨිමුපාදියතිති යථානුරූපකාරණතො ඵලප්පවත්තිං අසමනුපස්සන්තො නානාසන්තානෙ විය අසම්බන්ධනානත්තදස්සනතො හෙතුභාවරහිතානං නිප්පයොජනානං පුරිමුප්පන්තානං ධම්මානං නිරොධෙ හෙතුනියමාභාවතො එකන්තෙන උප්පත්ති න යුත්තා, තථා සන්තානෙන උප්පත්ති, සදිසභාවෙන උප්පත්ති, සමානජාතීදෙසපරිණාමවයරූපබලසංඝාතානං උප්පත්ති න යුත්තාතිආදීති විකප්පෙන්තො උච්ඡේදදිට්ඨිං ගණ්හාති.

කස්මා උප්පත්ති න සියාති වාලිකාහි විය තිලෙහිපි තෙලස්ස, උච්ඡුතො විය ගාවිතොපි බීරස්ස අඤ්ඤාභාවතො කෙන කාරණෙන තෙහි තෙසං උප්පත්ති න සියා, ඉතරෙහි ඵව ව තෙසං උප්පත්ති හොතිති. තස්මාති අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො උප්පත්තියං සබ්බස්ස සබ්බසො උප්පත්තියා භවිතබ්බං, න වෙතං අත්ථි, තස්මා. යස්මා නියතිවාදී අනුරූපා හෙතුතො ඵලප්පත්තිං න ඉච්ඡති, සභාවසිද්ධමෙව ව ධම්මප්පවත්තිං ඉච්ඡති, තස්මා “අවිජ්ජමානෙපි හෙතුමිහි”ති වුත්තං. සභාවසිද්ධා ඵව හි අවිජ්ජප්පසුත්තාවුතාහෙජ්ජමණි විය කමලභිසනරහිතා තථා තථා සරිරින්ද්රියසුඛාදිභාවපරිණාමාය නියතියාව කායා සමාගච්ඡන්ති, යතො ගතිජාතිබන්ධා, අපවග්ගො ව හොතිති නියතිවාදො. තෙනාහ “නියතතාය...පෙ.... පවත්තන්ති”ති. නියතිඅත්ථො වුත්තොයෙව.

එතස්ස අත්ථස්ස සාධකං සුත්තං. ආකුලමෙව, ආකුලභාවො වා ආකුලකං. ජට්ඨාති හෙට්ඨුපරියවසෙන පවත්තමානෙහි කිලෙසකම්මවිපාකෙහි ජාතජටා. නිඛන්ති කුලාවකං. සංසාරන්ති ඉධ සම්පත්තිභවප්පබන්ධමාහ අපායාදිපදෙහි දුග්ගතිප්පබන්ධස්ස වුත්තත්තා.

භවචක්කකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

243. කං පටිච්චසමුප්පාදං. එකෙකච්ඡතාවරුද්ධන්ති අභිධම්මභාෂණීයෙ විය එකෙකස්මිං චිත්තෙ අවරුද්ධං අන්තොගධං අකත්වා. අසහජාතානඤ්ච “අසහජාතානං, සහජාතානඤ්චා”ති එවං පටිමපදෙ එකසෙසනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො. “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ”න්ති අසහජාතායෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නා දස්සිතා විපාකවිඤ්ඤාණස්සෙව අධිජ්ජෙතත්තා. “අවිජ්ජාපච්චයා සඬ්ඛාරා, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති (විභ. 225) ච එවමාදීසු අසහජාතා, සහජාතා ව. “එකෙකෙන නයෙනා”ති පුරාතනො පාඨො, එතරහි පන “එකෙකෙන චතුක්කෙන” ඉච්චෙව බහුසු පොත්ථකෙසු පාඨො. නයචතුක්කචාරාති නයෙසු චතුක්කානං වාරා, අවිජ්ජාමූලකාදීසු නවසු නයෙසු පච්චෙකං පච්චයචතුක්කාදීනං චතුන්නං චතුක්කානං “නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන”න්තිආදිවිසෙසහින්නා චත්තාරො වාරාති අත්ථො. චචත්ථිතාති යථාචුත්තවිසෙසෙන අසංකිණ්ණා. චතුක්කානන්ති වාරචතුක්කානං වාරසොළසකස්ස නයභාවතොති අධිජ්ජායො.

1. පච්චයචතුක්කවණ්ණනා

පච්චයසහිතපච්චයුප්පන්නාති අඬ්ගභාවෙන චුත්තාති, න කෙවලං පච්චයා. තස්මා “ඡට්ඨායතනපච්චයා එස්සො”ති එත්ථ න ඡට්ඨායතනස්ස අඬ්ගතා. තෙන චුත්තං “න, තස්ස අනඬ්ගත්තා”ති. එවඤ්ච කත්වාති පච්චයසහිතස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස අඬ්ගභාවතො. තීසු පකාරෙසුති “පට්ඨො සබ්බසඬ්ඛානිකට්ඨොනා”තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 243) අට්ඨකථායං චුත්තෙසු තීසුපි පකාරෙසු. පච්චයවිසෙසාදීති එත්ථ නාම, ඡට්ඨායතනඤ්ච පච්චයවිසෙසො. ආදි-සද්දෙන යොනිවිසෙසො, ආයතනානං අපාරිපූරිපාරිපූරිභවිසෙසො ච ගහිතො. තෙ හි දුතියවාරාදීනං නානත්තකරා. අත්ථවිසෙසෙනාති යදිපි අඤ්ඤත්ථ “සලායතනපච්චයා එස්සො”ති සලායතනපච්චයො චුත්තො, තථාපි සහජාතාදිනාමසන්නිස්සයෙන පචත්තනතො නාමමත්තපච්චයාපි සො හොතීති පටිච්චසමුප්පාදස්ස නානානයවිචිත්තතානුමිතස්ස ගම්භීරභාවස්ස විභාවනසඬ්ඛාතෙන, අනවසෙසනාමපච්චයදස්සනසඬ්ඛාතෙන ච අත්ථවිසෙසෙන. තථා හි “යෙහි, ආනන්ද, ආකාරෙහි යෙහි ලිඬ්ගෙහි යෙහි නිමිත්තෙහි යෙහි උද්දෙසෙහි නාමකායස්ස පඤ්ඤත්ති හොති, තෙසු ආකාරෙසු...පෙ.... උද්දෙසෙසු අසති අපි නු බො රූපකායෙ අධිවචනසම්ඵස්සො පඤ්ඤායෙථා”ති (දී. නි. 2.114) එස්සස්ස නාමපච්චයතාවිභාවනවසෙන මහානිදානදෙසනා පචත්තා. තථා

“නාමරූපපච්චයා එස්සොති ඉච්චස්ස වචනිය”න්ති (දී. නි. 2.97)
 “නාමරූපපච්චයා”ති වදන්තෙන “නාමපච්චයා”තිපි චුත්තමෙව හොතිති.

වාරචතුක්කෙ “සඬ්ඛාරො”ති චුත්තං, සොකාදයො න චුත්තා, පුරිමස්මිං වාරද්වයෙ රූපං න චුත්තං, වාරත්තයෙ සලායතනං න චුත්තන්ති යොජෙතබ්බං.

සබ්බ...පෙ.... රණතොති සබ්බස්ස විඤ්ඤාණස්ස
 පචත්තිට්ඨානභූතසබ්බභවසාධාරණතො, විඤ්ඤාණස්ස වා
 පචත්තිට්ඨානභූතසබ්බභවසාධාරණතො. සමානං එලං සමානො පච්චයො
 සහජාතාදිපච්චයෙහි උපකත්තබ්බතො, උපකාරකතො ව. තස්ස විඤ්ඤාණස්ස.
 විඤ්ඤාණාහරණන්ති විපාකවිඤ්ඤාණනිබ්බත්තනං. අස්ස විඤ්ඤාණස්ස.

ගතිසූචකොති හි-සද්දං ලොකෙ ගතිඅත්ථං වදන්තිති කත්වා චුත්තං.
 “විගත”න්ති එත්ථ වි-සද්දො පටිසෙධදීපකොති ද්වෙ පටිසෙධා පකතිං
 ඤාපෙන්නිති ආහ “විගතතානිවාරණවසෙන ගති එව හොති”ති.

තිධා චතුධා පඤ්චධා වාති එත්ථ සඤ්ඤාමනසිකාරාදයො
 සහජාතනිස්සයඅත්ථිපච්චයවසෙන තිධා, එස්සවෙනනාදයො තෙසඤ්චෙව
 ආහාරාදීනඤ්ච වසෙන චතුධා, වෙදනාවිතක්කාදයො තෙසඤ්චෙව
 කුමාරිත්ථරියාදීනඤ්ච වසෙන පඤ්චධා. යථා සමාධි, එවං චිරියම්පි දට්ඨබ්බං.
 තම්පි හි අධිපතිත්ථරියමග්ගපච්චයෙහි ඡධා පච්චයො හොති.

“චචනවසෙනා”ති ඉමිනා ඉමස්මිං චතුක්කෙ සහජාතපච්චයං ධුරං කත්වා
 දෙසනා පචත්තාති තෙසං අධිජ්ජායොති දස්සෙති. අත්ථොති පච්චයධම්මො.
 කත්ථවීති කිස්මිඤ්චි වාරෙ අත්තනො පච්චසුජ්ජන්තස්ස යථාසකෙහි පච්චයො
 න න හොති. “අත්ථතො”ති ව පායො. “භවපච්චයා ජාති”තිආදි න චත්තබ්බං
 සියා, චුත්තඤ්ච තං. තස්මා සහජාතපච්චයවසෙනෙව පට්ඨචතුක්කො
 චුත්තොති න ගහෙතබ්බන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “න ව තං න චුත්ත”න්තිආදි.
 ඉමස්ස ව “භවපච්චයා ජාතිතිආදි න චත්තබ්බං සියා”ති ඉමිනා සම්බන්ධො
 වෙදිතබ්බො. පච්චයචචනමෙවාති “අවිජ්ජාපච්චයා”තිආදිසු
 චුත්තපච්චයචචනමෙව ව. තෙසන්ති තෙසං ආවරියානං. අයොජෙත්වා
 චුත්තන්ති සම්බන්ධො. කථං පන චුත්තන්ති ආහ “සාමඤ්ඤෙන...පෙ....
 සන්ධාය චුත්ත”න්ති. එත්ථ ව “සහජාතසූචක”න්තිආදිනා යථාධිජ්ජෙතස්ස
 අත්ථස්ස චචනතො අසිද්ධිමාහ, “සහජාතතො”තිආදිනා පන අත්ථාපත්තිතො.
 අසම්මතෙව හි අඤ්ඤස්ස අත්ථතො සිජ්ඤෙය්‍ය චචනතො වා අත්ථතො වා
 අධිජ්ජෙතත්ථසාධනාති.

අඤ්ඤත්ථානි අඤ්ඤස්මිං සුත්තෙ. අතීතද්ධං නිද්ධාරෙත්වා
පච්චුප්පන්තානාගතෙහි සද්ධිං අද්ධත්තයදස්සනත්ථං.
තංදෙසනාපරිග්ගහත්ථන්ති මහානිදානදෙසනාපරිග්ගහත්ථං. සො ච උභින්නං
දෙසනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසන්දනභාවදස්සනත්ථං. එවං
සබ්බඤ්ඤාබුද්ධභාසිතා දෙසනා අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දතීති.

ඉමස්සාති ඉමස්ස තතියවාරස්ස.

අපරාපෙක්ඛතාය, අපරිකිලිට්ඨුපපත්තිතාය, අසුචිඅමක්ඛිතතාය
කාමාවචරදෙවානං, සබ්බෙසඤ්ච බිරහ්මානං තථා උපපජ්ජනතො ච
ඔපපාතිකයොනියා පධානතා වෙදිතබ්බා. සඬගහනිදස්සනවසෙනාති
ඔපපාතිකයොනියා එව සංසෙදජයොනියා සඬගහස්ස නිදස්සනවසෙන
උදාහරණවසෙන. ආරම්මණපච්චයස්සාපි එස්සස්ස සතිපි පවත්තිහෙතුභාවෙ
සො පන සහජාතාදිපච්චයභූතස්ස අජ්ඣක්තිකස්ස ඡට්ඨායතනස්ස විය න
සාතිසයොති වුත්තං “ආරම්මණපච්චයො චෙත්ථ පවත්තකො න භොති” ති.

කෙසඤ්චිති පරිපුණ්ණායතනානං ගබ්භසෙය්‍යකානං. “පච්ඡිම...පෙ....
සදා සම්භවති” ති ඉදං ගබ්භසෙය්‍යකානං විය ඉතරයොනිකානං කමෙන
ආයතනුප්පත්ති නත්ථීති වුත්තං. තථා වාහ අට්ඨකථායං
“සහුප්පත්තිදීපනතො” ති.

පච්චයවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. හෙතුවතුක්කවණ්ණනා

244. අභාවතොති භාවාභාවතො. යඤ්ථි ජාතික්ඛණමත්තෙයෙව භවති, න
තතො පරං, තං ජාතියා අවිගතපච්චයො සියා අවිගතපච්චයනියමසබ්භාවතො.
භවො පන යස්මා ජාතික්ඛණතො පරම්පි භවති, තස්මා න සො තස්සා
අවිගතපච්චයො භොති. තෙන වුත්තං “තතො උද්ධං භාවතොති අත්ථො” ති.
භවෙති භවපදෙ, භවෙ වා නිජ්ඣාදෙනබ්බෙ. එස නයො ජාතිආදීසුති එත්ථාපි.
“යථා පනා” තිආදිනා “අවිගතපච්චයස්ස අභාවතො, නියමාභාවතො වා” ති
වුත්තානං හෙතුනං වුත්තනයෙන අබ්බාසිභාවවිභාවනෙන අකාරණං දස්සෙති
අයාවභාවිතො පච්චයුප්පන්තස්ස, පච්චයධම්මස්ස ච
අවිගතපච්චයභාවදස්සනතො. සඬබාරක්ඛන්ධෙතිආදි මග්ගසොධනවසෙන
වුත්තං. තස්ස පරිහාරං සයමෙව වදති. සො බණො එතස්ස අත්ථීති
තඬ්ඛණිකො, න තඬ්ඛණිකො අතඬ්ඛණිකො, තස්ස සබ්භාවා,
අයාවභාවිකසබ්භාවාති අත්ථො. යථා පන හෙතු භොන්ති, තං දස්සෙතුං
“සඬ්ඛතලක්ඛණානං පනා” තිආදිමාහ.

එවන්ති එවං යථාචුක්ඛතනයෙ සති, එවං සන්තෙති අත්ථො. “න හි...පෙ.... අත්ථි”ති ඉමිනා ජාතිආදීනං අවිගතපච්චයවසෙන පච්චයුප්පන්නහාවො විය පච්චයහාවොපි නත්ථිති දස්සෙති. තත්ථ කාරණමාහ “අසභාවධම්මත්තා”ති.

කථං පන අසභාවධම්මානං ජාතිආදීනං පච්චයුප්පන්නතා, පච්චයතා වාති ආහ “ජායමානානං පනා”තිආදි. තස්සාති ජාතිජරාමරණස්ස. වත්තබ්බපදෙසොති “යපෙත්වා”ති වත්තබ්බපදෙසො. කො පන සොති? යථාචුක්ඛං නාමං, නාමරූපඤ්ච සඬබ්බරක්ඛන්ධෙන රූපක්ඛන්ධෙන ච ජරාමරණානං සඬගහිතත්තා. “යො භවො ජාතියා පච්චයො”ති එතෙන භවසඬගහිතානිපි ජාතිආදීනි ජාතියා අප්පච්චයත්තා එව “යපෙත්වා”ති න චුත්තානීති දස්සෙති, පච්චයභාවාසඬකා එව නෙසං තස්සා නත්ථිති අධිප්පායො. තෙනෙව යපෙතබ්බගහෙතබ්බවිසෙසෙ සතීති සාසඬකං වදති.

හෙතුවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤවතුක්කවණ්ණනා

246. පච්චයුප්පන්නස්සාති පච්චයුප්පන්නහාවිතො. විසුං ධීතස්සාති භවෙන අසඬගහිතස්ස. සප්පදෙසමෙව ගහිතං ඉධ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සෙව අධිප්පෙතත්තා නිරුළුහත්තා ව. පච්චයුප්පන්නං යපෙත්වා පච්චයභූතංයෙව නාමං ගහිතං, අවිගතපච්චයනියමාහාවො විය භවෙ උපාදානස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනියමාහාවොති යොජනා. චුත්තනයෙනාති “සඬබ්බලක්ඛණානං පනා”තිආදීනා චුත්තනයෙන.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො විය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති අයමත්ථො ඉධාධිප්පෙතොති දස්සෙත්තො “අඤ්ඤමඤ්ඤ...පෙ.... අධිප්පෙතො සියා”ති ආහ. තථා ව වදන්ති “අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ඤවෙත්ථ න පට්ඨානෙ ආගතඅඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන ගහෙතබ්බ”න්ති. වක්ඛායතනුපවයාදීනන්ති උපරූපරි විතාති විය උප්පන්නවක්ඛායතනාදීනි, වක්ඛායතනාදීනං වා උපත්ථම්භකාති වක්ඛායතනුපවයාදීනි.

අඤ්ඤමඤ්ඤවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬබ්බරාදිමුලකනයමාතිකාවණ්ණනා

247. යදිපි සාමඤ්ඤතො ගතවිසෙසො, තථාපි සාමඤ්ඤග්ගහණෙන නයගතො විසෙසො සරූපතො දස්සිතො හොතීති “නාමපච්චයා අවිජ්ජා”ති වත්ථාපි නාමවිසෙසානං තස්සා පච්චයභාවො දස්සෙතබ්බොති ආහ “නාමවිසෙසානං...පෙ.... චුත්තා”ති. “යදෙව පන නාම”න්තිආදි කස්මා

වුත්තං, නනු නාමග්ගහණෙන අග්ගහිතොපි ජාතිආදි භවග්ගහණෙන ගහිතොති දස්සිතොවායමත්ථොති වොදනං සන්ධායාහ “භවග්ගහණෙන වා”තිආදි. ඉධාපීති “භවපච්චයා අවිජ්ජා”ති ඉධාපි. න සීයාති “අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජා”ති වුත්තං න සීයා. තස්මාති යස්මා සාමඤ්ඤවොදිතං විසෙසවොදිතමෙව න හොති, තස්මා. සොති භවො. තෙනාති සභාවාසභාවධම්මසංඛගහණෙන.

උපාදානස්සපි භවෙකදෙසත්තා වුත්තං “උපාදානපච්චයා...පෙ.... අග්ගහිතෙ”ති. “භවපච්චයා ජාති”ති ඉදං වචනං සන්ධායාහ “භවසද්දො...පෙ.... වුච්චමානො”ති. “නාමපච්චයා අවිජ්ජා”ති එත්ථ පච්චයුජ්ජන්තං යපෙත්වා පච්චයස්ස ගහණතො අවිජ්ජාවිනිමුත්තා එව චත්තාරො ඛන්ධා නාමසද්දෙන වුච්චන්තිති ආහ “න නාමසද්දො නිරවසෙසබ්බොධකො”ති. න චෙත්ථ එකංසතො කාරණං මග්ගිතබ්බං. යෙන භව-සද්දො නිරවසෙසබ්බොධකො, න නාම-සද්දොති ආහ “එවංසභාවා හි එතා නිරුත්තියො”ති. ඉමිනා අධිජ්ජායෙනාති භවසද්දො නිරවසෙසබ්බොධකො උපාදින්නවතුක්ඛන්ධවිසයත්තාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන. ජායමානාදිධම්මවිකාරභාවතො ජායමානාදික්ඛන්ධපටිබද්ධා ජාතිආදයො වුච්චෙය්සුං, න පන ජාතිආදිපටිබද්ධා ජායමානාදික්ඛන්ධාති න එකචිත්තක්ඛණෙ ජාතිආදිනං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො සම්භවතීති ඉමමත්ථමාහ “ජායමානානං පනා”තිආදිනා. නානාචිත්තක්ඛණෙ පන ජාතිආදයො අවිජ්ජාය උපනිස්සයපච්චයො හොන්තිති “එකචිත්තක්ඛණෙ”ති විසෙසිතං. තෙනෙවාති අසම්භවෙනෙව.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-9. තන්ති දිට්ඨුපාදානං. ඉතරස්සාති කාමුපාදානස්ස. තණ්හාගහණෙනාති “තණ්හාපච්චයා”ති එත්ථ තණ්හාගහණෙන ගහිතත්තා. යදි එවං නාමග්ගහණෙන ගහිතා තණ්හා කස්මා පුන වුත්තාති ආහ “නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා”ති. “නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන”න්ති එත්ථ හි කාමතණ්හාපි නාමෙ සංඛගහිතාති නාමස්ස යථාරහං ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයභාවො වුත්තොති අත්ථි තත්ථ විසෙසපච්චයත්තං, උපාදානස්ස පන භවසංඛගහොපි අත්ථිති “තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්ති එතෙන “කාමුපාදානපච්චයා භවො”ති එතස්ස නත්ථෙව විසෙසොති වුත්තං “නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා”ති. තණ්හා එතිස්සා පච්චයොති තණ්හාපච්චයා, දිට්ඨි. භවස්ස පච්චයභූතාති දුට්ඨස්සපි භවස්ස කාරණභූතා. උභයෙනපි උපාදානස්ස භවනිද්දෙසෙ යපෙතබ්බතංයෙව විභාවෙති. පච්චයුජ්ජන්තං

පච්චයො ව එකමෙවාති “තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්ති එත්ථ වුත්තපච්චයුප්පන්නං, “උපාදානපච්චයා භවො”ති එත්ථ වුත්තපච්චයො ව එකො එවත්ථො, තස්මා පච්චයො විසුං පච්චයුප්පන්නතො හින්නං කත්වා න විහත්තො.

252. උපත්ථම්භකසමුට්ඨාපනපච්ඡාජාතපච්චයවසෙනාති උපත්ථම්භකස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස සමුට්ඨාපනවසෙන, පච්ඡාජාතපච්චයවසෙන ව.

254. පඤ්චන්තන්ති වක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්තං. සහජාතාදිපච්චයොති සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතාදිපච්චයො. වත්ථුසංඛාතං රූපං. පුරොජාතාදිපච්චයොති පුරොජාතනිස්සයවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයො. පච්ඡාජාතාදිපච්චයොති පච්ඡාජාතවිජ්ජයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයො. ඡට්ඨස්ස සහජාතාදීති ආදි-සද්දෙන අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතාදයො ගහිතා.

264. යස්සාති “යස්ස ව හොති”ති එත්ථ වුත්තං “යස්සා”ති පදං සන්ධාය වුත්තං. තෙනාහ “හොතීති යොජෙතබ්බ”න්ති.

280. තස්සාති “බලවකිලෙසභූතාය විචිකිච්ඡායා”ති (විභ. අට්ඨ. 280) පදස්ස. තෙනාති “තණ්හාට්ඨානෙ”ති පදෙන. චිත්තූප්පාදකණ්ඩාදීසුති ආදි-සද්දෙන ඉමස්මිං පටිච්චසමුප්පාදවිභංගෙ සුත්තන්තභාජනීයාදිං සංගණ්හාති.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

306. සබ්බාපාරාතීති සඋස්සාහාති, විපාකධම්මානීති අත්ථො. පරිභීනං අවිජ්ජාට්ඨානං එතෙසන්ති පරිභීනාවිජ්ජාට්ඨානා.

සන්ධායාති අධිජ්ජායං විභාවෙන්තො විය වදති, සරූපෙනෙව පන “න ව වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීති රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති”ති (විභ. අට්ඨ. 306) අට්ඨකථායං වුත්තං. නාමරූපං න න ලබ්භතීති යොජනා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. කුසලඵලෙති කුසලවිපාකපටිසන්ධිච්ඤ්ඤාණස්ස ගහිතත්තා තස්ස සාදුරසවිසරුක්ඛබ්බිජසදිසතා වුත්තා.

යදිපි “සංඛාරහෙතුක” න්ති ආදිනා යොජනා ලබ්භති, අවගතවතුක්කාදීනි පන න ලබ්භන්ති යථාලාභයොජනාය දස්සිතත්තා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. කම්මං විය පච්චයො හොති විපාකභාවතොති අධිජ්ජායො. විපාකස්ස කම්මං පච්චයො හොන්තං සාතිසයං හොතීති තස්ස නිජ්ජරියායනා, තංසම්පයුත්තානං පරියායනා සියාති අධිජ්ජායෙන “පරියායෙන උපනිස්සයපච්චයොති චුත්තානි” ති ආහ. “කුසලො ධම්මො අබ්බයාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො (පටියා. 1.1.423), අකුසලො ධම්මො අබ්බයාකතස්ස ධම්මස්ස (පටියා. 1.1.423), විපාකධම්මධම්මො නෙව විපාකනවිපාකධම්මධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො” ති (පටියා. 1.3.103) පන චචනතො නිජ්ජරියායෙන සබ්බෙපි කුසලාකුසලා ධම්මා විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොතීති අයමත්ථො දිස්සති. “කුසලමූලං අකුසලමූල” න්ති ඉමෙසං අන්වාදෙසොපි පච්චයසද්දාපෙක්ඛාය “එසා” ති පුල්ලිඨගවසෙන චුත්තොති දස්සෙන්නො ආහ “එසාති...පෙ.... යොජෙතඛ්ඛ” න්ති.

“මනසිකාරොපි” ති ආදිනා අජ්ජහිනාවිජ්ජානම්පි කිරියාය කුසලාකුසලමූලානි, අවිජ්ජා ච උපනිස්සයා න හොන්තීති දස්සෙති. කම්මවට්ටවිපාකවට්ටභූතානියෙව සංඛාරවිඤ්ඤාණානි පච්ඡිමනායෙ අධිජ්ජෙතානිති චුත්තං “කිරියානි පන...පෙ.... ගච්ඡන්ති” ති. තෙසං පච්චයානං වසෙන අනෙකජ්ජකාරතොති අධිජ්ජායොති යොජනා.

නවාදිහෙදානන්ති නවඅට්ඨසත්තණාති එවංපහෙදානං. චතුන්නං චතුක්කානන්ති පුරිමනායෙ පච්ඡිමනායෙ ච ආගතානං යථාලාභං චතුන්නං චතුන්නං චතුක්කානං. “කුසලාකුසලානං පන විපාකෙ වා” ති ව-සද්දෙන කුසලාකුසලෙ වාති සමුච්චෙතඛ්ඛොති ආහ “කුසල...පෙ.... වත්තඛ්ඛ” න්ති. මූලපදෙකපච්චයතාවසෙනාති මූලපදස්ස එකපච්චයභාවවසෙන උපනිස්සයපච්චයතාවසෙන. එකස්සෙව නයස්සාති කුසලාකුසලෙසු අවිජ්ජාමූලකස්ස, විපාකෙසු කුසලාකුසලමූලකස්සාති එවං එකස්සෙව නයස්ස වසෙන. ධම්මපච්චයහෙදෙති ධම්මස්ස පච්චයභූතස්ස, පච්චයුජ්ජන්තස්ස වා පච්චයභාවෙන හෙදෙති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “අවිජ්ජාදින” න්ති ආදිං වත්වා පුන තමෙව “තංතංචිත්තුජ්ජාදා” ති ආදිනා පකාරන්තරෙන විභාවෙති.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මභාජනීයවශේෂණා නිට්ඨිතා.

පටිච්චසමුප්පාදවිභංගවශේෂණා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභංගො

1. සුත්තන්තභාෂණියං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. සමානසද්දවචනියානං අත්ථානං උද්ධරණං අත්ථුද්ධාරො. සො යස්මා සද්දත්ථව්වාරො න භොති, තස්මා චුත්තං “න ඉධ...පෙ.... අත්ථදස්සන”න්ති. ප-සද්දො පධානත්ථදීපකො “පණිකා ධම්මා” තිආදීසු (ධ. ස. තිකමාතිකා 14) විය.

අනවස්ඪුතතා අනුපකිලිට්ඨතා. තෙනාහ “තද්දුභයවිතිවත්තතා” ති.

භුසත්ථං පක්ඛන්දනන්ති භුසත්ථවිසිට්ඨං පක්ඛන්දනං අනුපවිසනං.

අස්සාදස්සාති තණ්හාය. “නිව්චං අත්තා” ති අභිනිවෙසවත්ථුතාය දිට්ඨියා විසෙසකාරණානං චිත්තධම්මානං තණ්හායපි වත්ථුභාවතො විසෙසග්ගහණං, තථා කායවෙදනානං දිට්ඨියාපි වත්ථුභාවසම්භවතො “විසෙසෙනා” ති චුත්තං. සරාගචිතරාගාදිවිභාගද්වයවසෙනෙව චිත්තානුපස්සනාය චුත්තත්තා තං “නාතිපහෙදගත”න්ති චුත්තං. ධම්මාති ඉධ සඤ්ඤාසඬ්ඛාරක්ඛන්ධා අධිප්පෙතා, සඬ්ඛාරක්ඛන්ධො ව එස්සාදිවසෙන අනෙකහෙදොති ධම්මානුපස්සනා “අතිපහෙදගතා” ති චුත්තා. සරාගාදිවිභාගවසෙන සොළසහෙදත්තා වා චිත්තානුපස්සනා නාතිපහෙදගතා චුත්තා, සුත්තෙ ආගතනයෙන නීවරණාදිවසෙන අනෙකහෙදත්තා ධම්මානුපස්සනා අතිපහෙදගතා චුත්තා. “විසුද්ධිමග්ගොති චුත්තානි” ති ආනෙත්වා යොජෙතබ්බං. තා අනුපස්සනා එතෙසන්ති තදනුපස්සනා, චිත්තධම්මානුපස්සිනො පුග්ගලා, තෙසං.

තත්ථ “අසුභභාවදස්සනෙනා” ති යථාධීතවසෙනාපි යොජනා ලබ්භතෙව. භවොසස්ස වෙදනා වත්ථු භවස්සාදභාවතො. නිව්චග්ගහණවසෙනාති අත්තාභිනිවෙසවිසිට්ඨස්ස නිව්චග්ගහණස්ස වසෙන. තථා හි චුත්තං “සස්සතස්ස අත්තනො” ති. ඔසෙසු චුත්තනයා එව යොගාසවෙසුපි යොජනා අත්ථතො අභින්නත්තාති තෙ න ගහිතා. නිව්චග්ගහණවසෙනාති අත්තාභිනිවෙසවිසිට්ඨස්ස නිව්චග්ගහණස්ස වසෙන. පඨමොසතතියවතුත්ථගන්ථයොජනයං චුත්තනයෙනෙව කායචිත්තධම්මානං ඉතරුපාදානවත්ථුතා ගහෙතබ්බාති වෙදනයා දිට්ඨුපාදානවත්ථුතා දස්සිතා. තථා කායවෙදනානං ඡන්දදොසාගතිවත්ථුතා කාමොසබ්බියාපාදකායගන්ථවත්ථුතාවවනෙන චුත්තාති. තෙනාහ “අචුත්තානං චුත්තනයෙන වත්ථුභාවො යොජෙතබ්බො” ති.

ධාරණතා අසම්මුස්සනතා, අනුස්සරණමෙව වා. එකත්තෙති එකසභාවෙ නිස්සරණාදිවසෙන. සමාගමො සච්ඡිකිරියා. සතිපට්ඨානසභාවො සම්මාසනිතා නියයානසනිතා සමානභාගතා එකජාතිතා සභාගතා. පූරිමස්මිනිති “එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ”න්ති එතස්මිං අත්ථෙ. විසුන්ති නානාඅත්ථද්වයභාවෙන. තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති සතිසද්දත්ථන්තරාභාවා...පෙ.... එකභාවස්සාති යොජෙතබ්බං. සතිසද්දත්ථවසෙන අවුච්චමානෙති “එකො සතිපට්ඨානසභාවො එකත්ත”න්තිආදිනා අවුච්චමානෙ, “එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ”න්ති එවං වුච්චමානෙති අත්ථො. ධාරණතාව සතීති “සරණතා”ති (ධ. ස. 14) චුත්තධාරණතා එව සතීති කත්වා. සතිසද්දත්ථන්තරාභාවාති සතිසඤ්චාතස්ස සරණකත්තසමොසරණසද්දත්ථතො අඤ්ඤස්ස අත්ථස්ස අභාවා. පූරිමන්ති සරණපදං. නිබ්බානසමොසරණෙපිති යථාචුත්තෙ දුතියෙ අත්ථෙ සරණකත්තසමොසරණපදාති සහිතානෙව සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස ඤාපකාති, එවං නිබ්බානසමොසරණෙපි “එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණ”න්ති එතස්මිම්පි අත්ථෙ සති...පෙ.... කාරණාති.

ආනාපානපඤ්ඤාදීනන්ති ආනාපානපඤ්ඤාදීනපට්ඨකුසම්පජ්ඤා කොට්ඨාස ධාතුමනසිකාරනවසිවථිකපඤ්ඤානීති එතෙසං. ඉමෙසු පන යස්මා කෙසුචි දෙවානං කම්මට්ඨානං න ඉජ්ඣති, තස්මා තාති අනාමසිත්වා යදිපි කොට්ඨාසධාතුමනසිකාරවසෙනෙවත්ථ දෙසනා පවත්තා, දෙසනන්තරෙ පන ආගතං අනවසෙසං කායානුපස්සනාවිභාගං දස්සෙතුං “චුද්දසවිධෙන කායානුපස්සනං භාවෙත්වා”ති (විභ. අට්ඨ. 355) චුත්තං. තෙනාහ “මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ චුත්තාන”න්ති. “තථා”ති ඉමිනා “මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.382) චුත්තාන”න්ති ඉමමෙව උපසංහරති. පඤ්චවිධෙනාති නිවරණඋපාදානක්ඛන්ධායතනබොජ්ඣංගපරියසච්චානං වසෙන පඤ්චධා. භාවනානුභාවො අරියමග්ගගහණසමත්ථතා.

තංනියමකොති තස්සා කායානුපස්සනාදිපටිපත්තියා නියමකො. තස්සා භික්ඛුභාවෙ නියතෙ සාපි භික්ඛුභාවෙ නියතායෙව නාම භොති.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

එත්ථාති කායෙ. අවයවා අස්ස අත්ථිති අවයවී, සමුදායො, සමුභොති අත්ථො, සො පන අවයවවිනිමුත්තං ද්රභියන්තරන්ති ගාහො උද්ධි අවයවිගාහො. හත්ථපාදාදිඅභිගුලිතබාදිඅභිගපච්චඩිගෙ සන්තිවෙසවිසිටියෙ

උපාදාය යායං අභිගපච්චභිගසමඤ්ඤා වෙච කායසමඤ්ඤා ව, තං අතික්කමිත්වා ඉත්ථිපුරිසරථසටාදිද්රඛයන්තිපරිකප්පනං සමඤ්ඤාතිධාවනං. අථ වා යථාචුත්තසමඤ්ඤං අතික්කමිත්වා පකතිආදිද්රඛයාදිථිවාදිකායාදිපදත්ථන්තරපරිකප්පනං සමඤ්ඤාතිධාවනං. නිච්චසාරාදිගාහභූතො අභිනිවෙසො සාරාදානාභිනිවෙසො.

න තං දිට්ඨන්ති තං ඉත්ථිපුරිසාදි දිට්ඨං න භොති. දිට්ඨං වා ඉත්ථිපුරිසාදි න භොතිති යොජනා. යථාචුත්තන්ති කෙසාදිභූතූපාදායසමුහසඬ්ඛානං.

කෙසාදිපථවිත්ති කෙසාදිසඤ්ඤිතං සසම්භාරපථවිං. පුබ්බාපරියභාවෙනාති සන්තානාවසෙන. අඤ්ඤත්ථාති “ආපොකාය”න්ති එවමාදීසු.

අප්ඤ්ඤාත්තඛනිද්ධාති සපරසන්තානො කායො චුත්තොති. “කායො”ති වෙන්ථ සම්මසනුපගා රූපධම්මා අධිප්පෙනාති ආහ “අප්ඤ්ඤාත්තඛනිද්ධාධම්මාන”න්ති. සට්ඨං එකාබද්ධං ආරම්මණං සට්ඨාරම්මණං, එකාරම්මණභූතන්ති අත්ථො. තෙනාහ “එකතො ආරම්මණභාවො නත්ථි”ති.

අන්තොඔලීයනා අන්තොසඬ්ඛකාවො අන්තරාවොසානං.

ද්විතීති අභිප්ඤ්ඤා විනයදොමනස්සවිනයෙහි.

සති ව සම්පජඤ්ඤඤච සතිසම්පජඤ්ඤං, තෙන. එතෙන කරණභූතෙන. විපක්ඛධම්මෙහි අනන්තරිතත්තා අවිච්ඡින්නස්ස. තස්ස සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානස්ස.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

සුබාදීනන්ති සුබදුක්ඛාදුක්ඛමසුබානං.

රූපාදිආරම්මණනාත්තභෙදානං වසෙන යොජෙතබ්බන්ති සම්බන්ධො. තථා ව සෙසෙසුපි. සවත්ථුකාවත්ථුකාදීති ආදි-සද්දෙන භිනාදියොනිආදිභෙදං සඬ්ඛණ්හාති. විසුං විසුං න වත්තබ්බන්ති වොදනං දස්සෙතිති යොජනා. එකත්ථාති කායාදීසු එකස්මිං. පුරිමවොදනායාති “පුබ්බෙ පභීනත්තා පුන පහානං න වත්තබ්බ”න්ති වොදනාය. පභීනන්ති වික්ඛම්භිතං. පටිපක්ඛභාවනායාති මග්ගභාවනාය. උභයත්ථාති උභයවොදනාය. උභයන්ති පරිහාරද්වයං. යස්මා පුරිමවොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො,

නානාවිත්තක්ඛණිකපරිභාරො ච සම්භවති, දුතියවොදනාය පන නානාවිත්තක්ඛණිකපරිභාරොයෙව, තස්මා චුත්තං “සම්භවතො යොජෙතඛබ්බ”න්ති. මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං සන්ධාය චුත්තං. සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු කායාදීසු.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. අප්ඤ්ඤාදිති ආදි-සද්දෙන ඉධ චුත්තා ඛනිද්ධාඅප්ඤ්ඤාතඛනිද්ධාඅනුපස්සනප්පකාරා විය මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ චුත්තා සමුදයධම්මානුපස්සිආදිඅනුපස්සනප්පකාරාපි කායානුපස්සනාභාවතො ගතිතා ඉච්චෙව වෙදිතඛබ්බං. තත්ථාති අප්ඤ්ඤාදිඅනුපස්සනායං. චුද්දස පකාරා මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ ආගතචුද්දසප්පකාරාදිකෙ අපෙක්ඛිත්වා ඉධ චුත්තා. අප්ඤ්ඤාදිප්පකාරො එකො පකාරොති ආහ “එකප්පකාරනිද්දෙසෙන”ති. බාහිරෙසුති එකච්චෙසු අඤ්ඤාතිත්ථියෙසු. තෙසම්පි හි ආනාපානාදිවසෙන සමථපක්ඛිකා කායානුපස්සනා සම්භවති. තෙනාහ “එකදෙසසම්භවතො”ති.

තවස්ස ච අතවපරිච්ඡින්නතා තවෙන අපරිච්ඡින්නතා අත්ථිති යොජනා. “දීඝබාහු නච්චතු”තිආදීසු විය අඤ්ඤාපදත්ථෙපි සමාසෙ අවයවපදත්ථසඨගහො ලබ්භතෙවාති චුත්තං. “කායෙකදෙසභූතො තචො ගතිතො එවා”ති. තවපට්ඨෙද්ධානං නඛදන්තන්භාරුමංසානං, තවපට්ඨෙද්ධානං තදනුප්පට්ඨිමුලානං කෙසලොමානං, තප්පට්ඨෙද්ධපට්ඨෙද්ධානං ඉතරෙසං සමුහභූතො සබ්බො කායො “තවපරියන්තො”ත්ථෙව චුත්තොති දස්සෙන්තො “තප්පට්ඨෙද්ධා”තිආදිමාහ. අත්ථි කෙසා, අත්ථි ලොමාති සම්බන්ධො. තත්ථ අත්ථිති පුපුත්තවාචි එකං නිපාතපදං, න කිරියාපදං. කිරියාපදත්තෙ හි සන්තිති වත්තඛබ්බං සියා, වචනවිපල්ලාසෙන වා චුත්තන්ති.

කම්මට්ඨානස්ස වාචුග්ගතකරණාදිනා උග්ගණ්හනං උග්ගහො. කොට්ඨාසපාළියා හි වාචුග්ගතකරණං, මනසිකිරියාය කෙසාදීනං වණ්ණාදිතො උපධාරණස්ස ච පගුණභාවාපාදනං ඉධ උග්ගහො. යෙන පන නයෙන යොගාවචරො තත්ථ කුසලො හොති, සො වීධිති චුත්තො.

පුරිමෙහිති පුරිමපුරිමෙහි පඤ්චකස්කකෙහි සම්බන්ධො චුත්තො. “මංසං...පෙ.... වක්ක”න්ති හි අනුලොමතො වක්කපඤ්චකස්ස පුන

“වක්කං...පෙ.... කෙසා” ති වක්කපඤ්චකස්ස, තචපඤ්චකස්ස ච පටිලොමනො සජ්ඣායක්කමො සම්බන්ධො දස්සිනො. ස්වායං සජ්ඣායොති සම්බන්ධො. විසුං තිපඤ්චාහන්ති අනුලොමනො පඤ්චාහං, පටිලොමනො පඤ්චාහං, අනුලොමපටිලොමනො පඤ්චාහන්ති එවං පඤ්චකජක්කෙසු පච්චෙකං තිපඤ්චාහං. පුරිමෙහි එකතො තිපඤ්චාහන්ති තචපඤ්චකාදීහි සද්ධිං අනුලොමනො වක්කපඤ්චකාදීහි එකජ්ඣං කත්වා චුත්තනයෙනෙව තිපඤ්චාහං. ආදිඅන්තදස්සනවසෙනාතිආදිභූතස්ස අනුලොමනො සජ්ඣායස්ස, අනුලොමපටිලොමනො සජ්ඣායෙ අන්තභූතස්ස පටිලොමනො සජ්ඣායස්ස දස්සනවසෙන. තෙනාහ “අනුලොම...පෙ.... අන්තිමො” ති. එතම්පිති යදිදං පුරිමෙහි සද්ධිං පච්ඡිමස්ස පඤ්චකාදිනො එකතො සජ්ඣායකරණං, පඤ්චකාදීනං පච්චෙකං අනුලොමාදිනා සජ්ඣායජපකාරනො අඤ්ඤො සජ්ඣායජපකාරො එසොති අත්ථො. ද්විත්තං හත්ථානං එකමුඛා අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධා යපිතා අභිගුලියො ඉධ හත්ථසඛ්ඛලිකාති අධිජපෙනාති ආහ “අභිගුලිපන්ති” ති. අසුභලක්ඛණං කෙසාදීනං පටික්කුලභාවො. ඵද්ධාදිභාවො ධාතුලක්ඛණං.

අත්තනො කොට්ඨාසො, සමානො වා කොට්ඨාසො සකොට්ඨාසො, තත්ථ භවො සකොට්ඨාසිකො, කම්මට්ඨානං.

කායානුපස්සනං චිත්තාති අසුභනො වා ධාතුනො අනුපස්සනං මනසිකාරං අකත්වා. පුබ්බෙ විය පරියන්තතාලඤ්ච ආදිතාලඤ්ච අගන්ත්වා.

සමාධානාදිවිසෙසයොගෙන අධිකං චිත්තන්ති අධිචිත්තං. තෙන චුත්තං “සමථවිපස්සනාචිත්ත” න්ති. මනසිකරණං චිත්තන්ති එකන්තං සමාධිනිමිත්තස්සෙව සමන්තාහාරකං චිත්තං. වික්ඛෙපවසෙන චිත්තස්ස නානාරම්මණෙ විසට්ඨපවත්ති ඉධ පහඤ්ජනං, සමාධානෙන තදභාවතො න ච පහඤ්ජනසභාවං.

සක්ඛිභවනතා පච්චක්ඛකාරිතා. පුබ්බහෙතාදිකෙති ආදි-සද්දෙන තදනුරූපමනසිකාරානුයොගාදිං සඛිගණ්හාති.

සමජ්ජවත්තන්ති ලිනුද්ධච්චරහිතං. තථාපවත්තියාති මජ්ඣිමසමථනිමිත්තං පටිපත්තියා, තත්ථ ච පක්ඛන්දනෙන සිද්ධාය යථාචුත්තසමජ්ජවත්තියා. පඤ්ඤාය තොසෙති යායං තත්ථ ජාතානං ධම්මානං අනතිවත්තනා, ඉන්ද්‍රියානං එකරසතා, තදුපගචීරියවාහනා, ආසෙවනාති ඉමාසං සාධිකා භාවනාපඤ්ඤා, තාය අධිචිත්තං තොසෙති පහට්ඨං කරොති. යථාචුත්තවිසෙසසිද්ධියාව හි තංසාධිකාය පඤ්ඤාය තං චිත්තං සම්පහංසිතං නාම හොති. එවං සම්පහංසන්තො ච යස්මා සබ්බසො පරිබන්ධවිසොධනෙන

පඤ්ඤාය විත්තං වොදාපෙතීති ච වුච්චති, තස්මා “සමුත්තෙජෙති වා” ති වුත්තං. නිරස්සාදන්ති සුඛබ්බනාපරං විසෙසාලාභෙන භාවනාරසවිරහිතං. සම්පහංසෙතීති භාවනාය විත්තං සම්මා පහාසෙති පමොදෙති. සමුත්තෙජෙතීති සම්මා තත්ථ උත්තෙජෙති.

ආසයො පවත්තිට්ඨානං.

වචන්ථිතතන්ති අසංකිණ්ණතං.

අන්තොති අඛිහන්තරෙ කොට්ඨාසෙ. සුඛුමන්ති සුඛුමන්භාරුආදිං සන්ධාය වදති.

තාලපට්ටිකා තාලපත්තවිලිවෙහි කතකටසාරකො.

ගණනාය මත්තා-සද්දො කතිපයෙහි උනභාවදීපනත්ථං වුච්චති. දන්තට්ඨිවජ්ජිතානි තීහි උනානි තීණි අට්ඨිසතානි. තස්මා “තිමත්තානී” ති වුත්තං. යං පන විසුද්ධිමග්ගෙ “අතිරෙකතිසතඅට්ඨිකසමුස්සය”න්ති (විසුද්ධි. 1.122) වුත්තං, තං දන්තට්ඨිනිපි ගහෙත්වා සබ්බසංඛිගාහිකනයෙන වුත්තං. “ගොප්ඵකට්ඨිකාදීනි අවුත්තානී” ති න වත්තබ්බං “ඵකෙකස්මිං පාදෙ ද්වෙ ගොප්ඵකට්ඨිනී” ති වුත්තත්තා, “ආනිසද්දට්ඨිආදීනී” ති පන වත්තබ්බං.

තෙන අට්ඨිනාති උරුට්ඨිනා.

මරුම්පෙහීති මරුම්පචුණ්ණෙහි.

සුසමාහිතවිත්තෙන හෙතුභූතෙන. නානාරම්මණවිජ්චන්දනවිරහෙනාති නානාරම්මණභාවෙන විජ්චන්දනං නානාරම්මණවිජ්චන්දනං, තෙන විරහෙන. අනතික්කන්තපීතිසුඛස්ස ඤානවිත්තස්ස. තංසමඛිගීපුග්ගලස්ස වා.

පටික්කුලධාතුවණ්ණවිසෙසන්ති පටික්කුලවිසෙසං, ධාතුවිසෙසං, වණ්ණකසිණවිසෙසං. චක්කපඤ්චකාදීසු පඤ්චසු විසුං, හෙට්ඨිමෙහි ඵකතො ච සජ්ඣායෙ ඡන්තං ඡන්තං පඤ්චාභානං වසෙන පඤ්ච මාසා පරිපුණ්ණා ලඛිහන්ති, තචපඤ්චකෙ පන විසුං තිපඤ්චාභමෙවාති ආහ “අද්ධමාසෙ උනෙපී” ති. මාසන්තරගමනං සජ්ඣායස්ස සත්තමාදිමාසගමනං.

යමෙත්තන්ති බන්ධෙත්තං.

“නිලං ජින” නිකාදිනා සඬ්ඝාටෙ නිලාදිවච්ඡානං තංතිස්සයත්තා මහාභූතෙ උපාදායාති ආහ “මහාභූතං...පෙ.... දුග්ගන්ධන්තිආදිනා” ති. උපාදායරූපං මහාභූතෙන පරිච්ඡින්නන්ති යොජනා. තස්සාති උපාදාරූපස්ස. තතොති මහාභූතතො. ඡායාය ආතපපච්චයභාවො ආතපො පච්චයො එතිස්සාති, ආතපස්ස ඡායාය උප්පාදකභාවො ඡායාතපානං ආතපපච්චයඡායුප්පාදකභාවො. තෙන උප්පාදෙනබ්බඋප්පාදකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡෙදකතාති දස්සෙති. ආයතනාති ච ද්වාරාති වාති ද්වාදසායතනාති, තදෙකදෙසභූතාති ද්වාරාති ව.

සප්පච්චයභාවාති සප්පච්චයත්තා.

යථාචුත්තෙන ආකාරොනාති “ඉති ඉදං සත්තවිධං උග්ගහකොසල්ලං සුග්ගහිතං කත්වා” තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 356), “ඉමං පන කම්මට්ඨානං භාවෙත්වා අරහත්තං පාපුණ්තුකාමෙනා” තිආදිනා (විභ. අට්ඨ. 356) වා චුත්තප්පකාරෙන විධිනා. “අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙන එවං වෙදිතබ්බං” ති, “ඉතො පට්ඨායා” ති ච වදන්ති. වණ්ණාදිමුඛෙනාති වණ්ණපටික්කුලසුඤ්ඤතාමුඛෙන. උපට්ඨානන්ති කම්මට්ඨානස්ස උපට්ඨානං, යො උග්ගහොති චුත්තො. එත්ථාති චතුක්කපඤ්චකප්ඤ්ඤානපයමප්ඤ්ඤානවිපස්සනාසු එකස්මිං සන්ධියති. කෙන? කම්මට්ඨානමනසිකාරොනෙව, තස්මා උග්ගහොව සන්ධි උග්ගහසන්ධිති වෙදිතබ්බං.

උට්ඨානකං උප්පජ්ජනකං. සාතිරෙකාති ඡ අමඛණාති කුම්භං. තතොති මුඛධොවනබාදනභොජනකිච්චතො. නිවත්තනීති අරහත්තාධිගමෙන අවිචන්තනිවත්තිවසෙන නිවත්තනි.

කම්මමෙවාති මනසිකාරකම්මමෙව. ආරම්මණන්ති පුබ්බභාගභාවනාරම්මණං.

තථාති වනමක්කටො විය.

එකන්ති එකං කොට්ඨාසං.

සත්තගහණරහිතෙති සත්තපඤ්ඤත්තිමිපි අනාමසිත්වා දෙසිතත්තා චුත්තං. සසන්තානතාය අභංකාරවත්ථුමිහි අප්පභීනමානස්ස පභීනාකාරං සන්ධායාහ “විද්ධස්සාහංකාරො” ති. තත්ථාති පරස්ස කායෙ.

357. ආදිමිහි සෙවනා මනසිකාරස්ස උප්පාදනා ආරම්භො.

362. ගමිකාති විගමිකා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. සම්පජානස්සාති සම්මා පකාරෙහි ජානන්තස්ස, වත්ථාරම්මණෙහි සද්ධිං සුඛසාම්පාදිප්පකාරෙහි අවිපරිතං වෙදනං ජානන්තස්සාති අත්ථො. පුබ්බභාගභාවනා වොහාරානුසාරෙනෙව පවත්තනීති ආහ “වොහාරමත්තෙනා”ති. වෙදයාමීති “අහං වෙදයාමී”ති අත්තුපනායිකා වුත්තාති, පරිඤ්ඤාතවෙදනොපි වා උප්පන්නාය සුඛවෙදනාය ලොකවොහාරෙන “සුඛං වෙදනං වෙදයාමී”ති ජානාති, වොහරති ව, පගෙව ඉතරො. තෙනාහ “වොහාරමත්තෙන වුත්ත”න්ති.

උභයන්ති වීරියසමාධිං. සහ යොජෙත්වාති සමධුරකිච්චතො අනුනාධිකං කත්වා. අත්ථධම්මාදිසු සම්මොහවිද්ධංසනවසෙන පවත්තා මග්ගපඤ්ඤා එව ලොකුත්තරපටිසම්භිදා.

වණ්ණමුඛාදිසු තීසුපි මුඛෙසු. පරිග්ගහස්සාති අරුපපරිග්ගහස්ස. “වත්ථු නාම කරජකායො”ති වචනෙන නිවත්තිතං දස්සෙන්තො “න චක්ඛාදීනි ඡ වත්ථුනී”ති ආහ. අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්හෙන ධීතෙසු ද්විසු නළකලාපෙසු එකස්ස ඉතරපටිබද්ධට්ඨිතිතා විය නාමකායස්ස රූපකායපටිබද්ධවුත්තිතාදස්සනඤ්ඤෙන නිස්සයපච්චයවිසෙසදස්සනන්ති.

තෙසන්ති යෙසං එස්සවිඤ්ඤාණානි පාකටානි, තෙසං. අඤ්ඤෙසන්ති තතො අඤ්ඤෙසං, යෙසං එස්සවිඤ්ඤාණානි න පාකටානි. සුඛදුක්ඛවෙදනානං සුවිභූතවුත්තිතාය වුත්තං “සබ්බෙසං විනෙය්යානං වෙදනා පාකටා”ති. විලාපෙත්වා විලාපෙත්වාති සුවිසුද්ධං නවතීතං විලාපෙත්වා සීතිභූතං අතිසීතලෙ උදකෙ පක්ඛිපිත්වා පත්ථීන්තං ධීතං මත්ථෙත්වා පරිපිණ්ඩෙත්වා සුත විලාපෙත්වාති සතචාරං එවං කත්වා.

තත්ථාපීති යත්ථ අරුපකම්මට්ඨානං එව...පෙ.... දස්සිතං, තත්ථාපි. යෙසු සුත්තෙසු තදන්තොගධං රූපකම්මට්ඨානන්ති යොජනා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

විත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. කිලෙසසම්පයුත්තානං න විසුද්ධතා හොතීති සම්බන්ධො. ඉතරෙහිපීති අත්තනා සම්පයුත්තකිලෙසතො ඉතරෙහිපි අසම්පයුත්තෙහි. විසුං

වචනන්ති අඤ්ඤාකුසලතො විසුං කත්වා වචනං. විසිට්ඨග්ගහණන්ති විසිට්ඨතාගහණං, ආවේණිකසමොහතාදස්සනන්ති අත්ථො, යතො තද්දුභයං මොමුහවිත්තන්ති වුවචති.

විත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසො

ක. නිවරණපබ්බවණ්ණනා

367. එකස්මිං යුගෙ බද්ධගොණානං විය එකතො පවත්ති යුගනද්ධතා.

ගහණාකාරෙනාති අසුභෙපි ආරම්මණෙ “සුභ”න්ති ගහණාකාරෙන. නිමිත්තන්ති වාති සුභනිමිත්තන්ති ච වුවචතිති යොජනා. එකංසෙන සත්තා අත්තතො අත්තතො හිතසුඛමෙව ආසිසන්තිති කත්වා වුත්තං “ආකඬ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්ස”ති. අනුපායො එව ච හිතවිසිට්ඨස්ස සුඛස්ස අයොනියොමනසිකාරො, ආකඬ්ඛිතස්ස වා යථාධිප්පෙතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො. අවිජ්ජන්ධා හි තාදිසෙපි පවත්තන්තිති. නිජ්ජාදෙනබ්බෙති අයොනියොමනසිකාරෙන නිබ්බත්තෙතබ්බෙ කාමච්ඡන්දෙති අත්ථො.

තදනුකූලත්තාති තෙසං අසුභෙ “සුභ”න්ති, “අසුභ”න්ති ච පවත්තානං අයොනියොමනසිකාරයොනියොමනසිකාරානං අනුකූලත්තා. රූපාදීසු අනිච්චාදිඅභිනිවෙසස්ස, අනිච්චසඤ්ඤාදීනඤ්ච යථාවුත්තමනසිකාරූපනිස්සයතා තදනුකූලතා.

ආහාරෙ පටික්කුලසඤ්ඤං සො උප්පාදෙතීති සම්බන්ධො. තබ්බිපරිණාමස්සාති භොජනපරිණාමස්ස නිස්සන්දාදිකස්ස. තදාධාරස්සාති උදරස්ස, කායස්සෙව වා. සොති භොජනෙමත්තඤ්ඤා. සුත්තන්තපරියායෙන කාමරාගො “කාමච්ඡන්දනීවරණ”න්ති වුවචතිති ආහ “අභිධම්මපරියායෙන”ති. අභිධම්මෙ හි “නිවරණං ධම්මං පටිච්ච නිවරණො ධම්මො උප්පජ්ජති නපුරෙජාතපච්චයා”ති (පට්ඨා. 3.8.8) එතස්ස විභංගෙ “අරූපෙ කාමච්ඡන්දනීවරණං පටිච්ච ටීනමිද්ධනීවරණං උද්ධච්චනීවරණං අවිජ්ජානීවරණං උප්පජ්ජති”තිආදිවචනතො භවරාගොපි කාමච්ඡන්දනීවරණං වුත්තන්ති විඤ්ඤායති. තෙනාහ “සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණ”න්ති.

සීමාභෙදෙ කතෙති අත්තාදිමරියාදාය භින්තාය, අත්තාදීසු සබ්බත්ථ එකරූපාය මෙත්තාභාවනායාති අත්ථො. විහාරාදිඋද්දෙසරහිතන්ති

විහාරාදිපදෙසපරිච්ඡෙදරහිතං. උග්ගහිතාය මෙත්තාය. අට්ඨවිසතිවිධානි ඉත්ථිආදිවසෙන සත්තවිධා පච්චෙකං අවෙරාදිහි යොජනාවසෙන අට්ඨවිසතිවිධා. සත්තාදිඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙනාති එත්ථ සත්තාදිඅවෙරාදියොගෙන විසති, ඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙන අට්ඨවිසතීති අට්ඨවත්තාරිසං එකිස්සා දිසාය. තථා සෙසදිසාසුපිති සබ්බා සඨගහෙත්වා ආහ “අසිතාධිකවතුසතප්පහෙදා”ති.

කතාකතානුසොචනඤ්ච න හොතීති යොජනා. “බහුකං සුතං හොති සුත්තං ගෙය්‍ය”න්තිආදිවචනතො (අ. නි. 4.6) බහුස්සුතතා නවඨගස්ස සාසනස්ස වසෙන වෙදිතබ්බා, න විනයමත්තස්සෙවාති වුඨ්ඨතං පන අනපෙක්ඛිත්වා ඉච්චෙව වුත්තං, න බහුස්සුතතඤ්චාති.

තිට්ඨති අනුප්පන්නා විචිකිච්ඡා එත්ථ එතෙසු “අහොසිං නු බො අහමතීතමද්ධාන”න්තිආදිකාය (ම. නි. 1.18; ස. නි. 2.20) පවත්තියා අනෙකභෙදෙසු පුරිමුප්පන්නෙසු විචිකිච්ඡාධම්මෙසුති තෙ යානීයා වුත්තා.

අට්ඨවත්ථුකාපිති න කෙවලං සොළසවත්ථුකා, නාපි රතනත්තයවත්ථුකා ව, අථ බො අට්ඨවත්ථුකාපි. රතනත්තයෙ සංසයාපන්නස්ස සික්ඛාදීසු කඨිබ්බාසම්භවතො, තත්ථ නිබ්බෙමතිකස්ස තදභාවතො ව සෙසවිචිකිච්ඡානං රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමුලිකතා දට්ඨබ්බා. අනුපවිසනං “එවමෙත”න්ති සද්දභනාවසෙන ආරම්මණස්ස පක්ඛන්දනං.

නිවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ. බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා

තෙනාති අත්ථසන්තිස්සිතග්ගහණෙන.

පච්චයවසෙන දුබ්බලභාවො මන්දතා.

පබ්බතපදෙසවනගහනන්තරිතොපි ගාමො න දුරෙ, පබ්බතං පරික්ඛිපිත්වා ගන්තබ්බතාය ආවාසො අරඤ්ඤලක්ඛණූපෙතො, තස්මා මංසසොතෙනෙව අස්සොසිති වදන්ති.

සම්පත්තිහෙතුතාය පසාදො සිනෙහපරියායෙන වුත්තො.

ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛභාවාපාදනං තෙජනං. තොසනං පමොදනං.

බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථවිපස්සනාවසෙන පඨමස්ස සතිපට්ඨානස්ස, සුද්ධවිපස්සනාවසෙන ඉතරෙසං. ආගමනවසෙන චුත්තං අඤ්ඤථා මග්ගසම්මාසනියා කථං කායාරම්මණතා සියාති අධිජ්ජායො. කායානුපස්සිආදීනං චතුබ්බිධානං පුග්ගලානං චුත්තානං. තෙනාහ “න හි සක්කා එකස්ස...පෙ.... චත්තු”න්ති. අනෙකසතිසම්භවාචබ්බොධපසචගාති එකච්ඡත්තුජ්ජාදෙන අනෙකිස්සා සතියා සම්භවස්ස, සති ච තස්මිං අනෙකාවබ්බොධස්ස ච ආපජ්ජනතො. සක්ඛිවපරිච්ඡින්නෙති අත්තතො කිච්චවිසෙසවිසිට්ඨො. ධම්මභෙදෙනාති ආරම්මණභෙදවිසිට්ඨොන ධම්මවිසෙසෙන. න ධම්මස්ස ධම්මො කිච්චන්ති එකස්ස ධම්මස්ස අඤ්ඤධම්මො කිච්චං නාම න හොති තදභාවතො. ධම්මභෙදෙන ධම්මස්ස විභාගෙන. තස්ස භෙදොති තස්ස කිච්චස්ස භෙදො නත්ථි. තස්මාති යස්මා නයිධ ධම්මස්ස විභාගෙන කිච්චභෙදො ඉච්ඡිතො, කිච්චභෙදෙන පන ධම්මවිභාගො ඉච්ඡිතො, තස්මා. තෙන චුත්තං “එකාවා”තිආදී.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

374. “කායෙ කායානුපස්සි”ති ඉදං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන සතිපට්ඨානවිසෙසනං, තඤ්ච ආගමනසිද්ධං, අඤ්ඤථා තස්ස අසම්භවතොති ආහ “ආගමනවසෙන...පෙ.... දෙසෙත්වා”ති. පුග්ගලං අනාමසිත්වාති “කායෙ කායානුපස්සි”ති එවං පුග්ගලං අග්ගභෙත්වා. තථා අනාමසනතො එව ආගමනවිසෙසනං අකත්වා. නයද්වයෙති අනුපස්සනානායො, සුද්ධිකනායොති එතස්මිං නයද්වයෙ.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිභච්ඡිතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සම්මප්පධානවිභංගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

390. කාරණසද්දො යුත්තිවාචකො “සබ්බමෙතං අකාරණං වදති” තිඤ්ඤිසු විය, තස්මා කාරණප්පධානාති යුත්තිප්පධානා, අනුප්පන්තපාපකානුප්පාදනාදිකිරියාය අනුරූපප්පධානාති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අනුප්පන්තපාපකාදීනං අනුප්පාදාදි අනුප්පන්තපාපකානුප්පාදාදි.

391. “න අඤ්ඤො ධම්මොති යථා තණ්හායනම්චිඡාහිනිවෙසවායමනසභාවානං තණ්හාදීනං ඡන්දපරියායො අඤ්ඤධම්මො නාම හොති කත්තුකම්යතාසඬ්ඛාතස්ස ඡන්දනියස්ස තෙසු අභාවා, ධම්මච්ඡන්දො පන තංසභාවත්තා අඤ්ඤධම්මො න හොති. තෙනාහ “ධම්මච්ඡන්දොති සභාවච්ඡන්දො” ති.

406. අට්ඨකථායන්ති පොරාණට්ඨකථායං. වට්ටානත්ථසංවත්තනකොති සංසාරදුක්ඛසම්භවතො.

න සක්කොන්තිති ආහ “සන්තාය සමාපත්තියා පරිභීතා බරග්ගවරියවාසෙ සන්ථම්භිතුං න සක්කොන්ති” ති.

තත්ථ දුට්ඨායාති යොජෙතබ්බං. උප්පන්නායෙවාති උප්පන්නපුබ්බා එව උප්පජ්ජන්ති සමුදාචාරාදිවසෙන.

සබ්බාසු අවත්ථාසුති පකතත්තාදිඅවත්ථාසු. පකතත්තාවත්ථෙත හි සබ්බෙන සබ්බං තාති න වරිතබ්බාති. ඉතරාවත්ථෙත ව තදවත්ථාය තාති තාතියෙව වරිතබ්බාති. වත්තබ්බන්තිඤ්ඤිතී ආදි-සද්දෙන “න එකච්ඡන්තො අනාවාසෙ වත්ථබ්බං, න එකච්ඡන්තො ආවාසෙ වා අනාවාසෙ වා වත්ථබ්බං, න එකාසනෙ නිසීදිතබ්බං, න නීවෙ ආසනෙ නිසීන්තො උච්චෙ ආසනෙ නිසීදිතබ්බං, න ඡමායං නිසීන්තො ආසනෙ නිසීදිතබ්බං, න එකවඬිකමෙ වඬිකමිතබ්බං, න නීවෙ වඬිකමෙ වඬිකමන්තො උච්චෙ වඬිකමෙ වඬිකමිතබ්බං, න ඡමායං වඬිකමන්තො වඬිකමෙ වඬිකමිතබ්බං”න්ති ඉමානි සඬ්ඛණ්හාති. තෙසන්ති පාරිවාසිකවුඩ්ඪ්ඨකරාදීනං වසෙන. සම්පිණ්ඩෙත්වාති සඬ්ඪකඬ්ඪිත්වා. එකෙකං කත්වාති නවාපි එකමෙකං කත්වා. “අභිවාදනපච්චුට්ඨානඤ්ජලිකම්මසාමීචිකම්මං න සාදිතබ්බං, ආසනාභිභාරං, සෙය්‍යාභිභාරං, පාදොදකං, පාදපීඨං, පාදකථලිකං, පත්තවීචරපටිග්ගහණං න සාදිතබ්බං”න්ති ඉදං සබ්බම්පි අසාදියනසාමඤ්ඤෙන එකං. දසාති “න සීලවිපත්තියා, න ආචාරවිපත්තියා, න දිට්ඨිවිපත්තියා, න ආජීවවිපත්තියා, න

හික්ඛු හික්ඛුහි හෙදෙනබ්බා, න ගිහිද්ධජො ධාරෙනබ්බො, න තිත්ථියද්ධජො ධාරෙනබ්බො, න තිත්ථියා සෙවිතබ්බා, හික්ඛු සෙවිතබ්බා, හික්ඛුසික්ඛාය සික්ඛිතබ්බ”න්ති (චූළව. 60) එවමාගතා දස.

“කම්මඤ්චා”ති පච්චත්තවසෙන චුත්තං කම්මං “අවිපක්කවිපාකස්සා”ති එත්ථ “කම්මස්සා”ති සාම්ච්චනවසෙන පරිණාමෙත්වා යොජෙතබ්බං. භූතාපගතූප්පන්නන්ති චුත්තන්ති සම්බන්ධො. ඉධාති ඉමිස්සා සම්මොභවිතොදනියා. “එවං කතෙ ඔකාසෙ විපාකො...පෙ.... උප්පන්නොති චූච්චති”ති වදන්තො විපාකමෙව වදති. තත්ථාති අට්ඨසාලිනියං. මග්ගෙන සමුච්ඡින්නා ථාමගතා කාමරාගාදයො “අනුසයා”ති චූච්චන්තීති ආභ “අනුසයිත...පෙ.... මග්ගෙන පහාතබ්බා”ති.

ආභතබ්බරුක්ඛො විය ආරම්මණං, කථං? නිමිත්තග්ගාභවසෙන. තමෙවත්ථං විවරති “අධිගත”න්තිආදිනා. තත්ථ නිමිත්තග්ගාභවසෙන ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා තං ආරම්මණං අනුස්සරිතානුස්සරිතක්ඛණෙ කිලෙසුප්පත්තිහෙතුභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානතො අධිගතමෙව නාම භොතීති ආභ “අධිගතං නිමිත්තග්ගාභවසෙනා”ති, තං ආරම්මණං පාතුභූතකිලෙසන්ති අධිප්පායො. කිලෙසුප්පත්තිනිමිත්තතාය උප්පත්තිරහං කිලෙසං “ආරම්මණං අන්තොගධකිලෙස”න්ති චුත්තං. තඤ්ච ඛො ගාභකෙ ලබ්භමානං ගහෙනබ්බෙ උපවරිත්වා, යථා නිස්සිතෙ ලබ්භමානං නිස්සයෙ උපවරිත්වා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති. ඉදාති උපචාරං මුඤ්චිත්වා නිප්පරියායෙනෙව අත්ථං දස්සෙන්නො “නිමිත්තග්ගාභ...පෙ.... සද්දිසා”ති ආභ. විත්ථාරෙනබ්බන්ති “යථා කිං? සවෙ බ්බරුක්ඛ”න්තිආදිනා විත්ථාරෙනබ්බං.

තිධාති අතීතාදිවසෙන තිධා. ආභතො උපමාවසෙන. අප්පහීනතාදස්සනත්ථමිපිති පි-සද්දෙන “තිධා නවත්තබ්බතාදස්සනත්ථමිපි”ති චුත්තමෙව සම්පිණ්ඨෙති. එවං මග්ගෙන පහීනකිලෙසා දට්ඨබ්බා මග්ගෙ අනුප්පන්නෙ උප්පත්තිරහානමිපි උප්පන්නෙ සබ්බෙන සබ්බං අභාවතො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාචාර්යකවණ්ණනා

427. වීරියජෙට්ඨිකාය පන මග්ගභාවනාය න වත්තබ්බාති සම්මප්පධානාති “මග්ගාධිපතීති”ති වා “නමග්ගාධිපතීති”ති වාති වාති එත්ථ පයමස්ස වීරියන්තරාභාවො, ඉතරස්ස ඉතරාධිපතීනො, නමග්ගභූතවීරියාධිපතීනො ව

අභාවො නවත්තබ්බතාය කාරණන්ති ඉමමත්ථමාහ ‘‘මග්ගාධිපතීනී’’ තිආදිනා.
තදාති වීරියජෙට්ඨිකමග්ගභාවනාකාලෙ.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මප්පධානවිහඬුගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිභච්ඡිගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

431. පයමො කත්තුඅත්ථො “ඉජ්ඣකිති ඉද්ධි” ති. දුතියො කරණත්ථො “ඉජ්ඣකිති ඵතායා” ති. පජ්ජිතබ්බො ඉද්ධි චුත්තා “ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්ති” ති කත්තුසාධනස්ස ඉද්ධිසද්දස්ස කරණසාධනෙන පාදසද්දෙන සමානාධිකරණතාය අසම්භවතො, ඉජ්ඣකිතකස්ස ච අත්ථස්ස කරණභූතෙන පාදෙන පජ්ජිතබ්බත්තා “ඉද්ධි ඵච පාදො” ති සද්දයොජනා න සම්භවතීති ඉමමත්ථමාහ “න ච...පෙ.... වත්තු” ති. ඉද්ධිකිරියාකරණෙනාති ඉජ්ඣකිතකිරියාය කරණභූතෙන අත්ථොන සාධෙනබ්බො ච ඉද්ධි පජ්ජිතබ්බාති යොජනා. ද්විත්තං කරණානන්ති ඉජ්ඣකිතපජ්ජනකිරියාකරණානං ඉද්ධිපාදත්ථානං. න අසමානාධිකරණතා සම්භවති පටිසෙධද්වයං පකතියං යපෙතීති. තස්මාති යස්මා පයමෙනත්ථොන සමානාධිකරණසමාසො, දුතියෙන සාම්භවනසමාසො ඉද්ධිපාදසද්දානං න යුජ්ජති, තස්මා. යථාචුත්තා චා පයමෙනත්ථොන සමානාධිකරණසමාසවසෙනෙව යොජනා යුජ්ජති පාදස්ස පජ්ජමානකොට්ඨාසභාවතො. දුතියෙනත්ථොන ඉතරසමාසෙනෙව යොජනා යුජ්ජති පාදස්ස ඉජ්ඣකිතකරණපායභාවතො.

කෙච්ඡි ධම්මසිරිත්ථෙරං සන්ධාය වදති. දුට්ඨත්ථායාති නිබ්බන්තිඅත්ථාය, චුද්ධිඅත්ථාය ච. විසුන්ති “ඉද්ධි ඵච පාදො ඉද්ධිපාදො” ති ඉමස්මා විසුං. සමාසයොජනාවසෙනාති “ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො” ති ඵච සමාසයොජනාවසෙන. යථායුත්තොති කත්තුකරණත්ථෙසු යො යො යුත්තො. පටිලාභපුබ්බභාගානන්ති විසෙසාධිගමනංපුබ්බභාගානං යථාක්කමං කත්තිද්ධිකරණද්ධිභාවං සන්ධාය චුත්තොති යොජනා. උත්තරචූළභාජනීයෙ “ජන්දොයෙව ජන්දිද්ධිපාදො, චිත්තමෙව, වීරියමෙව, වීමංසාව වීමංසිද්ධිපාදො” ති චුත්තත්තා ආහ “උත්තරචූළභාජනීයෙ චා චුත්තෙහි ජන්දාදිහි ඉද්ධිපාදෙහි” තිආදි.

ජන්දචිත්තවීමංසිද්ධිපාදෙසු තාව යුත්තං පධානසඬ්ඛාරග්ගහණං අපුබ්බත්තා, වීරියිද්ධිපාදෙ පන කථන්ති වොදනං සන්ධායාහ “වීරියිද්ධිපාදනිද්දෙසෙ” තිආදි. යදි ද්වෙයෙව සමන්තාගමඬ්ඛානි, ජන්දාදයො කිමත්ථියාති ආහ “සමාධිවිසෙසනානි” ති. න ඉධ...පෙ.... චුත්තා භොති අතබ්බිසෙසනත්තා. යදිපි සමාධිවිසෙසනසමන්තාගමඬ්ඛදස්සනත්ථං ද්වික්ඛත්තුං වීරියං ආගතන්ති චුත්තං, තං පන “වීරියසමාධිසමන්තාගත” ති ඵත්තාවතාපි සිද්ධං භොති. ඵච සිද්ධෙ සති පුන වචනං වීරියන්තරසබ්භාවං නු ඛො දීපෙතීති කදාපි ආසඬ්ඛකය්‍යාති තදාසඬ්ඛානිවත්තනත්ථං

“වීරියඤ්ඤා” තිආදිමාහ. ඡන්දාදීහි විසිටියොති ඡන්දාදීනං අධිපතිපච්චයතාවසෙසෙන විසිටියො. තෙනෙව හි ඡන්දාදිමුඛෙනෙව ඉද්ධිපාදා දෙසිතා. තථා ච චූත්තං “ඡන්දං වෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලහති සමාධි” තිආදි. තංතංආවස්සයනවසෙනාති තස්ස තස්ස ඡන්දස්ස සමාධිනො අවස්සයතාවසෙන, පච්චයවිසෙසතායාති අත්ථො. උපායත්ථෙත...පෙ.... චූත්තා හොති අධිගමුපායතාපි නිස්සයහාවොයෙවාති. “තෙනෙවා” තිආදිනා යථාචූත්තං ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදනං පාළියායෙව විභාවෙති. තත්ථ තෙනෙවාති ඡන්දාදීනංයෙව උපායත්ථහාවෙනෙව ඉද්ධිපාදභාවස්ස අධිප්පෙතත්තා. උපායිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙවාති ඡන්දාදිකෙ ධුරෙ ජෙට්ඨකෙ පුබ්බභිගමෙ කත්වා නිබ්බත්තිතසමාධි ඡන්දාදීනං ඉද්ධියා අධිගමුපායතාදස්සනං උපායිද්ධිපාදදස්සනං, තදත්ථමෙව “තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො” ති තත්ථ තත්ථ පාළියං නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං ඡන්දාදිවිසිටියානංයෙව වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං අධිප්පෙතත්තා. එවඤ්ඤෙතං සම්පට්ඨිතබ්බං. අඤ්ඤථා කෙවලං ඉද්ධිසම්පයුත්තානංයෙව ඛන්ධානං වසෙන ඉද්ධිපාදභාවෙ ගස්භමානෙ චතුබ්බිධතා න හොති විසෙසකාරණාභාවතොති අධිප්පායො.

433. තොසනං සත්ථු ආරාධනං, සික්ඛාය වා. ථාමභාවතොති ථීරභාවතො. කුලාපදෙසෙ ජාතිමා පුරිස්සරො හොතීති “පුබ්බභිගමත්තා විත්තස්ස විසිටියජාතිසදිසතා” ති චූත්තං. විචාරණාපඤ්ඤාහෙතුකත්තා මත්තස්ස විමංසාසදිසතා සුවිඤ්ඤෙය්සාවාති න උද්ධො.

ඡන්දාදිකෙති ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරා, වීරියවිත්තවිමංසාසමාධිපධානසඬ්ඛාරාති ඉමෙ තයො තයො ධම්මෙ. අහෙදතො හෙදං අකත්වා අභිත්තීත්වා ඉද්ධිභාවසාමඤ්ඤෙන, ඉද්ධිපාදභාවසාමඤ්ඤෙන ච සඬ්ඛණ්ඨිත්වා. තෙනාහ “සම්පිණ්ඩෙත්වා” ති. හෙදනං වා සම්හෙදනං මිස්සිකරණන්ති ආහ “අමිස්සෙත්වා” ති. තථා හි “සෙසා පන සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙවා” ති (විභ. අට්ඨ. 433) ඉද්ධිඉද්ධිපාදෙ අමිස්සෙත්වාපි කථිතං. විසෙසෙනාති හෙදෙන චතුසු ඉද්ධිපාදෙසු අසම්මිස්සභාවෙන ආවෙණිකත්තා. ආවෙණිකා හි ඡන්දාදයො තස්ස තස්ස ඉද්ධිපාදස්ස. අවිසෙසෙනාති අහෙදෙන, චතුරිද්ධිපාදසාධාරණභාවෙනාති අත්ථො.

ඡන්දිද්ධිපාදසමාධිද්ධිපාදාදයොති ආදි-සද්දෙන පධානසඬ්ඛාරං, වීරියවිත්තවිමංසා ච සඬ්ඛණ්ඨාති. පාදොති තෙහි සම්පයුත්තං චතුක්ඛන්ධමාහ. “ඡන්දිද්ධිපාදෙ පවිසන්ති” තිආදිනා විසිටියෙස්වෙව පවෙසං අවත්වා. චතුසුති

ඡන්දො, සමාධි, පධානසඬ්ඛාරා, තංසම්පයුත්තා ඛන්ධාති එවං චතුසු. ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි අධිජ්ජෙතොති ආහ “ඡන්දවතො කො සමාධි න ඉජ්ඣිස්සති” ති. ඉතීති එවං අනෙත පකාරෙන, යං සමාධිභාවනාමුඛං. සමාධිභාවනානුයොගෙන භාවිතා ඛන්ධා සමාධිභාවිතා.

“යෙ භී” තිආදිනා “අභිනවං නත්ථී” ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තං විවරති. තිණ්ණන්ති ඡන්දසමාධිපධානසඬ්ඛාරානං. ඉදන්ති “ඉමෙ භි තයො” තිආදිවචනං. පුරිමස්සාති “ඡන්දො සමාධි” තිආදිවචනස්ස. කාරණභාවෙනාති සාධනභාවෙන. තෙනාති “ඉමෙ භි තයො ධම්මා” තිආදිවචනෙන. යස්මා ඡන්දාදයො තයො ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං, සම්පයුත්තකානඤ්ච නිස්සයභාවෙන පවත්තන්ති, තස්මා තෙසම්පි ඉද්ධිපාදභාවො වුත්තො. සො පන නිස්සයභාවො සම්පයොගාවිනාභාවීති ආහ “තදන්තොගධත්තා” ති, සම්පයුත්තකන්තොගධත්තාති අත්ථො. ඡන්දාදීනං විය සම්පයුත්තක්ඛන්ධානං සභාවතො ඉද්ධිභාවො නත්ථීති ආහ “ඉද්ධිභාවපරියායො අත්ථී” ති. තෙන වුත්තං “සෙසා සම්පයුත්තකා...පෙ.... න අත්තතො සභාවෙනා” ති. එකදෙසස්සාති ඡන්දාදීනං. චතුත්තම්පි ඛන්ධානං, ඡන්දාදීනං වා චතුත්තං. පුනථීති “සම්පයුත්තකා පනා” තිආදිං සන්ධායාහ. ඉමිනා චතුක්ඛන්ධතදෙකදෙසානං ඉද්ධිභාවදීපතෙන.

පුබ්බෙ වුත්තතො වචනක්කමෙන අඤ්ඤන්ති ආහ “අපුබ්බන්ති කත්වා” ති. කෙනට්ඨෙන ඉද්ධි පටිලාභො, කෙනට්ඨෙන පාදො පුබ්බභාගොති යථාක්කමං යොජනා. යදි පතිට්ඨානට්ඨෙන පාදො, නිස්සයිද්ධිපාදොයෙව වුත්තො සියා, න උපායිද්ධිපාදොති ආහ “උපායො වා” තිආදි. සබ්බත්ථාති සුත්තන්තභාජනීයෙ, අභිධම්මභාජනීයෙ ව. තෙනාහ “සුත්තන්තභාජනීයෙ භී” තිආදි. සමාධිවිසෙසනභාවෙනාති “ඡන්දාධිපති, ඡන්දහෙතුකො, ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධි” තිආදිනා සමාධිස්ස විසෙසනභාවෙන. “සමාධිසෙවනවසෙනා” ති ව පාඨො. තත්ථ සමාධිසෙවනවසෙනාති ඡන්දාධිකෙ අධිපතිං කරිත්වා සමාධිස්ස ආසෙවනවසෙන. උපායභූතානන්ති “ඡන්දවතො වෙ සමාධි ඉජ්ඣති, මය්හෙව ඉජ්ඣති” ති සමාධිආසෙවනාය උපායභූතානං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

444. සාධිපතිවාරානි අට්ඨසතානි, තෙසු පච්චෙකං චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න සම්භවන්තීති ආහ “සාධිපතිවාරානං පරිපුණ්ණානං අභාවා”ති. තත්ථ කාරණමාහ “න හි අධිපතීනං අධිපතයො විජ්ජන්ති”ති. යදි හි අධිපතී සියුං සාධිපතීති ඉද්ධිපාදභෙදෙන ද්වත්තිංස නයසතානි, සුද්ධිකානි අට්ඨානි චත්තාරි නයසහස්සානි භවෙස්සුං, තං පන නත්ථිති අධිජ්ජායො. යත්තකා පන නයා ඉධ ලබ්භන්ති, තං දස්සෙතුං “එකෙකස්මිං පනා”තිආදි වුත්තං. සුද්ධිකානි අට්ඨ නයසතානි සාධිපතිකානිපි අට්ඨෙවාවානි චතුත්තං මග්ගානං වසෙන සොළස නයසතානි.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා

සයං ජෙට්ඨකභාවෙන පවත්තනතො චත්තාරො අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං ගරුං න කරොන්ති. තස්මා “චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න මග්ගාධිපතිනො”ති වුත්තා. තෙනාහ “අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පන අධිපතයො න භවන්ති”ති. එතමත්ථන්ති “අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අධිපතී න භවන්ති”ති එතමත්ථං. අධිපතිනොති අධිපතී භවිතුං සමත්ථස්ස. අධිපතීං න කරොන්තීති අධිපතීං කත්වා ගරුං කත්වා නජ්ජවත්තන්ති. අධිපතීනං සහභාවෙති අධිපතිකීච්චකරණෙන සහපවත්තියං. “අවිමංසාධිපතිකස්ස මග්ගස්ස අභාවා”ති ඉදං “අධිපතිතාසමත්ථා ධම්මා අධිපතිභාවෙනෙව පවත්තෙස්සු”න්ති දොසාරොපනවසෙනාහ, න යථාධිගතවසෙන. අධිපතිධම්මානඤ්ඤි පුබ්බාහිසඬ්ඛාරෙ සති අධිපතිභාවෙන පවත්ති, න අඤ්ඤථානි සහභාවෙපි තදභාවං සන්ධාය විසෙසනං න කත්තබ්බං සියාති සක්කා චත්තුං. අඤ්ඤමඤ්ඤාධිපතිකරණභාවෙති අඤ්ඤමඤ්ඤං අධිපතීං කත්වා පවත්තියං. විමංසාධිපතිකත්තවචනන්ති විමංසාධිපතිකභාවස්ස වචනං. න චත්තබ්බං සියා සබ්බෙසම්පි අධිපතීනං සාධිපතිකත්තානි අධිජ්ජායො. සහභාවො පටික්ඛිත්තො එව සාධිපතිභාවස්ස අනෙකංසිකතාවචනතො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභච්ඡවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣංගවිභංගො

1. සුත්තන්තහාජනීයං

පට්ඨානපඤ්ඤා

466. පතිට්ඨානං ඉධ සංසාරෙ අවට්ඨානං, තස්ස මූලං කිලෙසාති ආහ “කිලෙසවසෙන පතිට්ඨාන” න්ති. පතිට්ඨානාය පන ඛයාපාරාපත්ති කම්මන්ති චුත්තං “අභිසංඛාරවසෙන ආයුහනා” ති. යස්මා කිලෙසෙසු තණ්හාදිට්ඨියො තණ්හාදිට්ඨිවරිතානං විසෙසතො සංසාරනායිකා, කිලෙසසහිතමෙව ච කම්මං පතිට්ඨානාය හොති, න කෙවලං, තස්මා චුත්තං “තණ්හාදිට්ඨිහි...පෙ.... ආයුහනා” ති. තථා තණ්හාය හවස්සාදහාවතො, දිට්ඨියා විභවාහිනන්දනභූතාය විභවාහිසංඛරණභාවතො “තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයුහනා” ති චුත්තං. දිට්ඨිසුපි අන්තොමුඛප්පවත්තාය හවදිට්ඨියා විසෙසතො සංසාරෙ අවට්ඨානං, යතො ඔලියනාති චුච්චතීති ආහ “සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨාන” න්ති. ඛණිමුඛප්පවත්තාපි විභවදිට්ඨි හවාහිසංඛරණං නාතිවත්තතීති චුත්තං “උච්ඡේදදිට්ඨියා ආයුහනා” ති. ලයාපත්ති යථාරද්ධස්ස ආරම්භස්ස අනිට්ඨානං අන්තොසංඛකොභාවතොති ආහ “ලීනවසෙන පතිට්ඨාන” න්ති. උද්ධතාපත්ති අනුපායභූතා ඛයාපාරාපත්ති අසංඛකොභාවතොති චුත්තං “උද්ධවච්චවසෙන ආයුහනා” ති. තථා කොසජ්ජපක්ඛිකත්තා ච කාමසුඛානුයොගස්ස උද්ධවච්චපක්ඛිකත්තා ච අත්තකිලමථානුයොගස්ස තද්වහවසෙන පතිට්ඨානායුහනා චුත්තා, ඉතරං චුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බං. ඉධාති ඉමිස්සා සම්මොහවිනොදනියා. අචුත්තානන්ති “කිලෙසවසෙන පතිට්ඨාන” න්තිආදීනං වසෙන වෙදිතබ්බා පතිට්ඨානායුහනාති යොජනා.

සමප්පවත්තෙ ධම්මෙති ලීනද්ධවච්චිරහෙන සමප්පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මෙ. පටිසඤ්චික්ඛතීති පතිරූපං සංඛකලෙති ගණෙති තුලෙති. තෙනාහ “උපපත්තිතො ඉක්ඛතී” ති. තදාකාරොති පටිසංඛිඛානාකාරො උපපත්තිතො ඉක්ඛනාකාරො. එවඤ්ච කත්වාති පටිසංඛිඛානසභාවත්තා එව උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගස්ස. පච්ඡිමපච්ඡිමකාරණභාවොති පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස කාරණභාවො. පුරිමං පුරිමඤ්චි පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස විසෙසපච්චයොති.

467. අවිපරිතකායාදිසභාවග්ගහණසමත්ථතාය බලවතී එව සති. පඤ්ඤා ගහිතා සතිනෙපක්කෙනාති අත්ථො. එවංචිත්තොති එවං ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතචිත්තො. විරකතවත්තාදිවසෙනාති

විරකතවත්තාදිසිසෙන. “චුත්තො” ති ඉමිනාපි “කත්වා ආභ කායවිඤ්ඤත්තිං...පෙ.... කොට්ඨාස” ත්ති යොජනා.

පරෙසන්ති න අනන්තරානං. සබ්බෙසං...පෙ.... යොජෙතබ්බා “සබ්බෙ බොජ්ඣංගා සබ්බෙසං පච්චයවිසෙසා භොත්තියෙවා” ති. කාමෙතීති කාමො, අස්සාදනවසෙන ආමසතීති ආමිසං, කාමොව ආමිසන්ති කාමාමිසං, කිලෙසකාමො. වත්ථුකාමො පන ආමසියතීති ආමිසං. එවං සෙසද්වයමිසි. තෙසු ලොකීයන්ති එත්ථ සුඛවිසෙසාති ලොකො, උපපත්තිවිසෙසො. වට්ටං සංසාරො. කාමස්සාදවසෙන පචත්තො ලොභො කාමාමිසං. භවවිසෙසපත්ථනාවසෙන පචත්තො ලොකාමිසං. විභවො නාම කිමත්ථියො, කො වා තං අභිපත්ථෙය්‍යාති වට්ටානුගෙධභූතො ලොභො වට්ටාමිසන්ති ව වදන්ති. තදාරම්මණන්ති තස්සා තණ්හාය ආරම්මණං, රූපාදි. ලොකධම්මා ලාභාදයො. චුත්තාවසෙසා සබ්බාව තණ්හා සංසාරජනකො රාගො.

පඨමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියනයවණ්ණනා

468-9. සබ්බෙ සත්තාති කාමභවාදීසු, සඤ්ඤීභවාදීසු, එකවොකාරභවාදීසු ව සබ්බභවෙසු සබ්බෙ සත්තා. ආභාරතො යිති එතෙසන්ති ආභාරට්ඨිතිකා, පච්චයට්ඨිතිකා. යෙන පච්චයෙන තෙ තිට්ඨන්ති, සො එකොව ධම්මො ඤාතපරිඤ්ඤාසංඛාරාය “ආභාරට්ඨිතිකා” ති අභිඤ්ඤාය අභිඤ්ඤෙය්‍යො. ද්වෙ ධාතුයොති සංඛාරාසංඛාරධාතුයො. තිස්සො ධාතුයොති කාමධාතුරූපධාතුඅරූපධාතුයො. පඤ්ච විමුත්තායතනානීති “ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො සත්ථා ධම්මං දෙසෙති අඤ්ඤතරො වා ගරුට්ඨානියො” තිආදිනා (දී. නි. 3.322, 355; අ. නි. 5.26) ආගතානි විමුච්චනකාරණානි. අනුත්තරියානීති දස්සනානුත්තරියාදීනි ඡ අනුත්තරියානි. නිද්දසවත්ථුනීති යෙහි කාරණෙහි නිද්දසො භොති, තානි නිද්දසවත්ථුනි නාම. දෙසනාමත්තඤ්චෙනං. බිණ්ණසවො හි දසවස්සො හුත්වා පරිනිබ්බුතො පුන දසවස්සො න භොති. න කෙවලඤ්ච දසවස්සො, නවවස්සොපි...පෙ.... එකමුහුත්තිකොපි න භොතියෙව පුන පටිසන්ධියා අභාවා, අට්ඨප්පත්තිවසෙන පනෙවං චුත්තං. තානි පන “ඉධ, භික්ඛු, සික්ඛාසමාදානෙ තිබ්බව්ජන්දො භොති” තිආදිනා (දී. නි. 3.331) සුත්තෙ ආගතානියෙව. “සම්මාදිට්ඨිස්ස පුරිසපුග්ගලස්ස මිච්ඡාදිට්ඨි නිජ්ජිණ්ණා භොති” තිආදිනි (දී. නි. 3.360; අ. නි. 10.106) දස නිජ්ජරවත්ථුනි. ඛන්ධාදයොති ඛන්ධායතනධාතාදයො. විනන්ධනන්ති “භවාදිවිනන්ධනට්ඨෙත වානං චූච්චති තණ්හා” ති දස්සෙති. ගමනන්ති

අස්සාදනවසෙන ආරම්භණෙ පවත්තිමාහ. තෙන චූත්තං “පියරූපසාතරූපෙසු” ති.

විපස්සනාසහගතන්ති වෙදිතබ්බං විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තා. “මග්ගං අප්පත්තං කායිකං චිරිය”න්ති විසෙසෙත්වා චූත්තත්තා පන ලොකුත්තරචිරියමිපි පරියායෙන කායිකං නාම අත්ථිති දීපිතං හොති.

රූපාවචරෙ පිතිසම්බොජ්ඣංගිගොති න චූච්චතීති ආහ “රූපාවචරෙ...පෙ.... පටික්ඛිත්තා” ති. යථා විපස්සනාසහගතා පිති පරියායෙන “පිතිසම්බොජ්ඣංගිගො” ති චූච්චති, එවං රූපාවචරෙ පිති නිබ්බේධභාගියා වත්තබ්බා සියා. එවං ලබ්භමානාපි අලබ්භමානං උපාදාය න චූත්තා. “අවිතක්කඅවිචාරා” ති විසෙසනං සන්තප්පණාය පිතියා දස්සනත්ථං. බොජ්ඣංගිගොති පරියායබොජ්ඣංගිගොති. අවිතක්කඅවිචාරො පිති...පෙ.... න චූත්තො සවිතක්කසවිචාරත්තා තස්ස. න හි කාමාවචරා අවිතක්කඅවිචාරා පිති අත්ථි.

ඉධ චූත්තො පරියායෙනාති අත්ථො. මග්ගපටිච්චෙධානුලොමනතො විපස්සනාය විය පාදකජ්ඣානෙසුපි සතිආදායො “බොජ්ඣංගිගො”ත්ථෙව චූච්චන්තීති ආහ “නිබ්බේධභාගියත්තා න පටික්ඛිපිතබ්බො” ති. එවං කසිණජ්ඣානාදීසු බොජ්ඣංගිගෙ උද්ධරන්තානං අධිජ්ජායං වත්වා අනුද්ධරන්තානං අධිජ්ජායං වත්තුං “අනුද්ධරන්තා පනා” තිආදිමාහ. තෙ හි ආසන්තෙකන්තකිච්චනිබ්බත්තිහි විපස්සනාක්ඛණෙ බොජ්ඣංගිගෙ උද්ධරන්ති, න ඥානක්ඛණෙ තදභාවතො. තෙනාහ “විපස්සනාකිච්චස්ස විය...පෙ.... න උද්ධරන්ති” ති. කසිණනිස්සන්දො අරූපානීති ආහ “තදායත්තානී” ති.

දුතියනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියනායවණ්ණනා

470-1. වොස්සජ්ජනං පහානං වොස්සග්ගො, වොස්සජ්ජනං වා විස්සට්ඨභාවො නිරාසඬිකානුප්පවෙසොති ආහ “වොස්සග්ගසද්දො...පෙ.... දුට්ඨකා චූත්තා” ති. විපස්සනාක්ඛණෙ තදභගතන්තින්තප්පකාරෙන, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්චෙද්දතදාරම්භකරණප්පකාරෙන.

තතියනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

472. උපෙක්ඛනමුපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගස්ස සභාවො, සො ච සමාධිවීරියසම්බොජ්ඣංගිගො විය සම්පයුත්තානං උභ්‍යාධිකභාවබ්‍යාවටො අහුත්වා තෙසං අනුනානධිකභාවෙ මජ්ඣන්තාකාරජපවත්තීති ඉමමත්ථං ආහ “උපෙක්ඛනවසෙනා” තිආදිතා. තත්ථ උපපත්තිතො ඉක්ඛනන්ති පටිසම්බානමාහ.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣංගවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඋච්චවිභංගො

2. අභිධම්මභාජනියවණ්ණනා

490. අභිධම්මෙති ධම්මසංඛිතො. සො හි නිබ්බන්තිතාභිධම්මදෙසනා, න විභංගදෙසනා විය සුත්තන්තනයවිමිස්සා. අරියොපපදං න කරොති විනාපි තෙනස්ස අරියභාවසිද්ධිනො. තෙනාහ අට්ඨකථායං “යථා හි” තිආදි.

493. “ලොකියකාලොනා” ති ඉදං පුබ්බභාගභාවනානුභාවෙන කිච්චාතිරෙකසිද්ධිති දස්සනත්ථං. චුත්තං. එතෙසන්ති සම්මාදිට්ඨිආදිනං. අප්පභානෙ, පභානෙ ච ආදිනවානිසංසවිභාවනාදිනා විසෙසප්පව්වයත්තා සම්මාදිට්ඨිආදිනි මිච්ඡාචාචාදිනි පජභාපෙන්නීති චුත්තානි. මිච්ඡාචාචාදිනො නිවත්ති සම්මාචාචාදිකිරියාති චුත්තං “සම්මාචාචාදිකිරියා හි විරති” ති. සම්මාදිට්ඨිආදයො විය න කාරාපකභාවෙන, තංසමච්ඡිපුග්ගලො විය න කත්තුභාවෙන. ලොකුත්තරක්ඛණෙපිති න කෙවලං ලොකියක්ඛණෙයෙව, අථ ඛො ලොකුත්තරක්ඛණෙපි.

බන්ධොපධිං විපව්වතීති පටිසන්ධිදායිකං සන්ධායාහ. තත්ථ විපව්වතීති පවත්තිවිපාකදායිකං.

එකෙකන්ති “තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨි” තිආදිනා එකෙකං අභිගං පුච්ඡන්වා. තස්ස තස්සෙවාති එකෙකඅභිගස්සෙව, න අභිගසමුදායස්ස. සහ පන පුච්ඡන්වාති “තත්ථ කතමො පඤ්චචිගිකො මග්ගො” ති පුච්ඡන්වා. එකතො විස්සජ්ජනපටිනිද්දෙසත්තාති යදිපි “තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨි? යා පඤ්ඤා” තිආදිනා (විභ. 495) විස්සජ්ජනං කතං, “තත්ථ කතමො පඤ්චචිගිකො මග්ගො” ති (විභ. 494) පන එකතො කතාය පුච්ඡාය විස්සජ්ජනවසෙන පටිනිද්දෙසභාවතො න පාටියෙක්කං පුච්ඡා විස්සජ්ජනං නාම හොති. කස්මා පනෙත්ථ පඤ්චචිගිකවාරෙ එව පාටියෙක්කං පුච්ඡා විස්සජ්ජනං කතං, න අට්ඨචිගිකවාරෙති වොදනං සන්ධායාහ “තත්ථා” තිආදි. එකෙකමුඛායාති සම්මාදිට්ඨිආදිමුඛාය. තෙන චුත්තං “අරියං වො, හික්ඛවෙ, සම්මාදිට්ඨිං දෙසෙස්සාමි සඋපනිසං සපරික්ඛාර” තිආදි (සං. නි. 5.28). පුබ්බසුද්ධියා සිජ්ඣන්ති. තථා හි චුත්තං “පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වට්ඨිකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති” ති (ම. නි. 3.431), තස්මා සම්මාචාචාදිමුඛා භාවනා නත්ථිති අධිප්පායො. තෙනාහ “න මග්ගස්ස උපවාරෙනා” ති.

අභිධම්මභාජනියවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඤානවිභච්ඡගො

1. සුත්තන්තහාජනියං

මාතිකාවණ්ණනා

508. පාතිමොක්ඛසංවරාදීති ආදි-සද්දෙන ඉන්ද්රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, හොජනෙ මත්තඤ්ඤතා, සතිසම්පජඤ්ඤං, ජාගරියානුයොගොති ඵළමාදිකෙ සචගණ්හාති. අසුභානුස්සතියොති අසුභඤ්ඤානාති, අනුස්සතිඤ්ඤානාති ව. සති සමණභාවකරපුබ්බභාගකරණියසම්පත්තියං සමණභාවොපි සිද්ධොයෙව හොතීති ආහ “සුඤ්ඤා...පෙ.... දස්සෙති” ති. කාරණෙ හි සිද්ධෙ ඵළමිපි සිද්ධමෙව හොතීති. සික්ඛාපදානං සරූපං, සික්ඛිතබ්බාකාරං, සච්ඤෙපතො විභාගඤ්ඤා දස්සෙත්තුං “සික්ඛාපදෙසු” ති ආදි වුත්තං. තත්ථ නාමකායාදිවසෙනාති නාමකායපදකායබියඤ්ජනකායවසෙන වුත්තෙසු. ඉමිනා සික්ඛාපදානං සික්ඛාය අධිගමුපායභූතපඤ්ඤත්තිසභාවතං දස්සෙති. තෙසු සික්ඛිතබ්බාකාරො සත්ථුආණානතික්කමොයෙවාති ආහ “වච...පෙ.... තබ්බෙසු” ති. සික්ඛාකොට්ඨාසෙසුති වුත්තජ්ජහෙදෙසු අධිසීලසික්ඛාභාගෙසු. තෙසු සමාදානමෙව සික්ඛිතබ්බාකාරොති වුත්තං “පරිපූරණවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු” ති. සික්ඛාපදෙකදෙසභූතාති සික්ඛාපදසමුදායස්ස අවයවභූතා. හික්ඛුසික්ඛා හි ඉධාධිජ්ජෙතා “ඉධ හික්ඛු” ති වුත්තත්තා. තථා හි වක්ඛති “සෙසසික්ඛා පන අත්ථුද්ධාරවසෙන සික්ඛාසද්දස්ස අත්ථදස්සනත්ථං වුත්තා” ති (විභ. අට්ඨ. 516) .

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. දිට්ඨත්තාති සයම්භුඤ්ඤාණෙන සවිජ්ඣතත්තා. ඛන්තිආදීසුපි ඵසෙව නයො. සයම්භුඤ්ඤාණෙන සවිජ්ඣකරණවසෙනෙව හි භගවතො ඛමනරුච්චනාදයො, න අඤ්ඤෙසං විය අනුස්සවාකාරපරිචිතක්කාදිමුඛෙන. අවිපරිතට්ඨො ඵකන්තනියයානට්ඨෙන වෙදිතබ්බො. සික්ඛියමානොති සික්ඛාය පටිපජ්ජියමානො. සික්ඛිතබ්බාති සික්ඛාපදානීති සික්ඛාපදපාලිං වදති. ඛන්ධත්තයන්ති සීලාදික්ඛන්ධත්තයං. “සබ්බපාපස්ස...පෙ.... බුද්ධාන සාසන”න්ති (ධ. ප. 183; දී. නි. 1.90; නෙත්ති. 30) වචනතො ආහ “අනුසාසනදානභූතං සික්ඛත්තය”න්ති.

සම්මාදිට්ඨියා පච්චයත්තාති මග්ගසම්මාදිට්ඨියා ඵකන්තහෙතුභාවතො. ඵත්ථ ව සම්මාදිට්ඨිති කම්මස්සකතාසම්මාදිට්ඨි, කම්මපථසම්මාදිට්ඨි ව. ඵළකාරණොපවාරෙහීති ඵළපවාරෙන සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තා, කාරණුපවාරෙන

සම්මාදිට්ඨිපුබ්බධිගමත්තා. කුසලධම්මෙහි අත්තනො එකදෙසභූතෙහිති සම්මාදිට්ඨිධම්මෙ සන්ධායාහ. කුසලපඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානං වා පජානනවිජානනවසෙන දස්සනං දිට්ඨිති. තෙන අවයවධම්මෙන සමුදායස්ස උපවර්තනං දස්සෙති. විනයනකිරියත්තාති දෙසනාභූතං සික්ඛත්තයමාහ. ධම්මෙනාති ධම්මතො අනපෙතෙන. අවිසමසභාවෙනාති අවිසමෙන සභාවෙන, සමෙනාති අත්ථො.

510. අනඤ්ඤත්ථෙනාති ගරභාදිඅඤ්ඤත්ථරහිතෙන සකත්ථෙන. භින්නපට්ඨරෙති භික්ඛුසාරුප්පවසෙන පඤ්චබණ්ඩාදිනා ඡෙදෙන ඡින්නවිවරධරෙ.

හෙදනපරියායවසෙන චුත්තං, තස්මා කිලෙසානං පහානා කිලෙසානං හෙදා භික්ඛුති චුත්තං හොති.

ගුණවසෙනාති සෙක්ඛධම්මාදිගුණානං වසෙන. තෙන භාවත්ථතො භික්ඛුසද්දො දස්සිතො හොති.

ඉදං ද්වයන්ති “එත්ථ වා”තිආදිනා පරතො සභිගහදස්සනවසෙන චුත්තං “සෙක්ඛො”තිආදිකං වචනද්වයං. ඉමිනාති “සෙක්ඛො භික්ඛු භින්නත්තා පාපකාන”න්ති පදානං අත්ථදස්සනෙන. න සමෙති සෙක්ඛඅසෙක්ඛපුටුප්පජනාසෙක්ඛදීපනතො. තදිදන්ති පයමද්වයං. නිප්පරියායදස්සනං අරියානං, අසෙක්ඛානංයෙව ව සෙක්ඛභින්නකිලෙසභාවදීපනතො. චුත්තොති පටිඤ්ඤාවචනං, සච්චං චුත්තොති අත්ථො. න පන ඉධාධිප්පෙතො අත්ථුද්ධාරවසෙන දස්සිතත්තා.

භගවතො වචනන්ති උපසම්පදාකම්මවාචමාහ. තදනුරූපන්ති තදනුච්ඡවිකං, යථාචුත්තන්ති අත්ථො. පරිසාවත්ථුසීමාසම්පත්තියො “සමග්ගෙන සභිසෙන අකුප්පෙනා”ති (විභ. 510) ඉමිනා පකාසිතාති “යානාරහ”න්ති පදස්ස “අනුන...පෙ.... අචුත්ත”න්ති එත්තකමෙව අත්ථමාහ.

511. අවිතික්කමනවිරතිභාවතොති අවිතික්කමසමාදානභූතා විරතීති කත්වා වාරිත්තසීලං පත්වා විරති එව පධානන්ති චෙතනාසීලස්සපි පරියායනා චුත්තා. “නගරවඩ්ඨකී වත්ථුච්ඡ්ඡාචරියො”ති ඉදං ඉධාධිප්පෙතනගරවඩ්ඨකීදස්සනං. වත්ථුච්ඡ්ඡා, පාසාදච්ඡ්ඡාති දුට්ඨා හි වඩ්ඨකීච්ඡ්ඡා. ලෙහිතබ්බන්ති සායිතබ්බං. චුබ්බිතබ්බන්ති පාතබ්බං.

ඉන්ද්රියසංවරාභාරත්තාති ඉන්ද්රියසංවරහෙතුකත්තා. පාතිමොක්ඛසීලං සික්ඛාපදසීලං න පකතිසීලාදිකෙන ගය්හතීති ආහ “පාතිමොක්ඛතො අඤ්ඤං සීලං කායිකඅවිතික්කමාදිග්ගහණෙන ගහිත” ති. තං පන පාතිමොක්ඛසීලෙන න සඬගය්හතීති න සක්කා වත්තුං, කායිකවාචසිකසංවරස්ස තබ්බිතිමුත්තස්ස අභාවතොති දස්සෙන්නො “ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්ත” ති ආහ.

තත්ථ පාතිමොක්ඛසද්දස්ස එවං අත්ථො වෙදිතබ්බො – කිලෙසානං බලවභාවතො, පාපකිරියාය සුකරභාවතො, පුඤ්ඤකිරියාය ව දුක්කරභාවතො බහුක්ඛත්තුං අපායෙසු පතනසීලොති පාති, පුට්ඨජනො, අනිච්චතාය වා හවාදීසු කම්මවෙගක්ඛිත්තො සට්ඨන්තං විය අනවට්ඨානෙන පරිබ්භමනතො ගමනසීලොති පාති, මරණවසෙන වා තම්හි තම්හි සත්තනිකායෙ අත්තභාවස්ස පාතනසීලොති පාති, සත්තසන්තානො, චිත්තමෙව වා. තං පාතිනං සංසාරදුක්ඛතො මොක්ඛෙති පාතිමොක්ඛං. චිත්තස්ස හි විමොක්ඛෙන සත්තොපි “විමුත්තො” ති වුච්චති. වුත්තඤ්ඤි “චිත්තවොදානා විසුජ්ඣන්ති” ති (සං. නි. 3.100), “අනුපාදාය ආසවෙහි චිත්තං විමුත්ත” ති (මහාව. 28) ව. අථ වා අවිජ්ජාදිනා හෙතුනා සංසාරෙ පතති ගච්ඡති පචත්තතීති පාති. “අවිජ්ජානිවරණානං සත්තානං තණ්හාසංයොජනානං සන්ධාවතං සංසරත” ති (සං. නි. 2.124; 3.99; 5.520; කථා. 75) හි වුත්තං. තස්ස පාතිනො සත්තස්ස තණ්හාදිසංකිලෙසත්තයතො මොක්ඛො එතෙනාති පාතිමොක්ඛං. “කණ්ඨෙකාලො” තිආදිනං විය තස්ස සමාසසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

අථ වා පාතෙති විනිපාතෙති දුක්ඛෙති පාති, චිත්තං. වුත්තඤ්ඤි “චිත්තෙන නියති ලොකො, චිත්තෙන පරිකස්සති” ති (සං. නි. 1.62). තස්ස පාතිනො මොක්ඛො එතෙනාති පාතිමොක්ඛං. පතති වා එතෙන අපායදුක්ඛෙ වා සංසාරදුක්ඛෙ වාති පාති, තණ්හාදිසංකිලෙසො. වුත්තඤ්ඤි “තණ්හා ජනෙති පුරිසං (සං. නි. 1.55-57), තණ්හාදුති යො පුරිසො” ති (ඉතිවු. 15; මහානි. 191; වුළුනි. පාරායනානුගීතිගාථා නිද්දෙස 107) ව ආදි. තතො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛං.

අථ වා පතති එත්ථාති පාතීති, ඡ අජ්ඣත්තිකබාහිරාති ආයතනාති. වුත්තඤ්ඤි “ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො, ඡසු කුබ්බති සන්ථව්” ති (සං. නි. 1.70; සු. නි. 171). තතො ඡඅජ්ඣත්තිකබාහිරායතනසඬාතතො පාතිනො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛං.

අථ වා පාතො විනිපාතො අස්ස අත්ථිති පාතී, සංසාරො, තතො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛං.

අථ වා සබ්බලොකාධිපතිභාවතො ධම්මිස්සරො භගවා “පතී”ති වුවවති, මුවුවති එතෙනාති මොක්ඛො, පතීනො මොක්ඛො තෙන පඤ්ඤත්තත්තාති පතිමොක්ඛො, පතිමොක්ඛො එව පාතිමොක්ඛං. සබ්බගුණානං වා මූලභාවතො උත්තමට්ඨෙන පති ව සො යථාචුත්තෙන්තෙත්ථෙත්ත මොක්ඛො වාති පතිමොක්ඛො, පතිමොක්ඛො එව පාතිමොක්ඛං. තථා හි චූත්තං “පාතිමොක්ඛන්ති මුඛමෙතං පමුඛමෙත”න්ති (මහාව. 135) විත්ථාරො.

අථ වා ප-ඉති පකාරෙ, අතීති අවිචන්තත්ථෙ නිපාතො, තස්මා පකාරෙහි අවිචන්තං මොක්ඛෙතීති පාතිමොක්ඛං. ඉදඤ්ඨි සීලං සයං තදඛගවසෙන, සමාධිසහිතං පඤ්ඤාසහිතඤ්ඨ වික්ඛම්භනවසෙන සමුච්ඡේදවසෙන ව අවිචන්තං මොක්ඛෙති මොචෙතීති පාතිමොක්ඛං. පති පති මොක්ඛොති වා පතිමොක්ඛො, තම්භා තම්භා විතික්කමදොසතො පච්චෙකං මොක්ඛොති අත්ථො, පතිමොක්ඛොයෙව පාතිමොක්ඛං. මොක්ඛො වා නිබ්බානං, තස්ස මොක්ඛස්ස පටිබ්බිභූතොති පතිමොක්ඛං. සීලසංවරො හි නිබ්බේධභාගියො සූරියස්ස අරුණුග්ගමනං විය නිබ්බානස්ස උදයභූතො තප්පට්ඨාගො විය භොති යථාරහං කිලෙසනිබ්බාපනතොති පතිමොක්ඛං, පතිමොක්ඛංයෙව පාතිමොක්ඛං.

අථ වා මොක්ඛං පති වත්තති, මොක්ඛාහිමුඛන්ති වා පතිමොක්ඛං, පතිමොක්ඛංයෙව පාතිමොක්ඛන්ති. ඉදම්පි පාතිමොක්ඛසද්දස්ස මුඛමත්තදස්සනමෙව. සබ්බාකආරෙන පන ජිනපාතිමොක්ඛො භගවා ව අනවජ්ජපතිමොක්ඛං පාතිමොක්ඛං සංවණ්ණෙය්‍ය.

513. ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනකරණභූතං එතස්ස අත්ථිති ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනං. ගරුභණ්ඩන්තරභූතං ථාවරාදි. උෞතකං න වට්ටතීති ථාතිකම්මං චූත්තං. අතිරෙකග්ගෙන, තදග්ගෙනකමෙව වා වට්ටතීති. යථාචුත්තන්ති පොක්ඛරණිතො පංසුඋද්ධරණාදිථාවරකම්මං.

ධාරෙති, පොසෙති වා පරෙසං දාරකෙ.

ගිහීනං කරියමානං චූත්තං, න සඛිසස්ස, ගණස්ස වාති අත්ථො. පිණ්ඩපට්ඨිණ්ඩන්ති උත්තරපදලොපං, පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපඤ්ඨ කත්වා

නිද්දෙසොති ආහ “පිණ්ඩත්ථ” න්තිආදි. අයොනියො විචාරණං අයාථාවපට්ඨත්ති.

514. ගච්ඡන්ති යථාසකං විසයෙ පවත්තන්තිති ගාථො, චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි.

විදුන්නං පජ්ජොටනං, පවාහනන්ති අත්ථො.

515. යථා කරණත්ථො කරණියසද්දො, එවං විකිරණත්ථොපි භොතීති ආහ “වික්ඛිපිතඛානී” ති, විද්ධංසිතඛානීති අත්ථො. සංයමනීයානි වා සංයමකරණීයානි, “න පුන එවං කරොමි” ති අත්තනො දහනං මනසා අධිට්ඨානං සංයමනං, සංයමනකරණීයානි සංවරකරණීයානීති විත්තමත්තායත්තා එව සංයමසංවරා ආවරියෙන අධිජ්ජෙතාති ආහ “අනාපත්තිගමනීයානී” ති. අන්තෙවාසිකත්ථෙරො පන දෙසනාපි විත්තුජ්ජාදමනසිකාරෙහි විනා න භොතීති දෙසනාවිසුද්ධිං නිස්සරණං වදති.

516. “අලඬකතො චෙපි...පෙ.... ස භික්ඛු” තිආදීසු (ධ. ප. 142) විය ඉධාපි ගුණතො භික්ඛු අධිජ්ජෙතො. තථා ව චුත්තං “ඉධ භික්ඛුති පට්ඨත්ති යා භික්ඛුභාවදස්සනතො එවමාහා” ති (විභ. අට්ඨ. 355). යත්තකං එකෙන පුග්ගලෙන අසෙසෙත්වා සමාදාතුං සක්කා, තං සන්ධායාහ “යෙන සමාදානෙන සඛ්ඛාපි සික්ඛා සමාදින්නා භොන්ති” ති යථා උපසම්පදාපාරිපුරියා අසෙසං උපසම්පන්නසික්ඛාසමාදානං. තන්ති සමාදානං. අනෙකෙසුති විසුං විසුං සමාදානෙසු. යථා සමාදින්නාය සික්ඛාය සඛ්ඛෙන සඛ්ඛං අවිතික්කමනං සික්ඛිතඛානාකාරො, එවං සති විතික්කමෙ දෙසනාගාමිනියා දෙසනා, වුට්ඨානගාමිනියා වුට්ඨානං තදුපායභූතං පාරිවාසිකචත්තවරණාදීති චුත්තං “අවිති...පෙ.... ආකාරෙනා” ති. යං සික්ඛාපදං පමාදෙන විතික්කන්තං, තං සික්ඛියමානං න භොතීති සෙසිතං නාම භොතීති ආහ “විතික්කමනවසෙන සෙසස්සා” ති.

519. විත්තපරිසොධනභාවනාති විත්තස්ස පරිසොධනභූතා ආවරණියධම්මවික්ඛම්භිකා සමාධිවිපස්සනාභාවනා විත්තපරිසොධනභාවනා. සුජ්ජපරිග්ගාහකන්ති නිද්දාපරිග්ගාහකං. ඉදන්ති ඉදං අඛිබ්බාකිණ්ණභවඬගොත්තරණසඬ්ඛාතං කිරියමයවිත්තානං අජ්ජවත්තනං සුජ්ජං නාම. ඉතො භවඬගොත්තරණතො. පුබ්බෙ ඉතො කිරියමයවිත්තජ්ජවත්තිතො පරඤ්ච නත්ථි. අයං කායකිලමථො, ථිනමිද්ධඤ්ච එතස්ස සුත්තස්ස පච්චයො.

522. සතිපට්ඨානාදයොති සතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදා, එකච්චෙ ව මග්ගධම්මා සහ න පවත්තන්ති, තස්මා පාළියං න චුත්තාති අධිප්පායො. එතෙ තාව එකස්මිං ආරම්මණෙ සහ න පවත්තන්තිති න ගණ්හෙය්‍යං, ඉන්ද්‍රියබලාති කස්මා න ගහිතානිති ආහ “පවත්ත...පෙ.... හොන්ති”ති. එවම්පි සද්ධිත්තද්‍රියබලාති බොජ්ඣංගිගෙහි න සඨගය්‍යන්තිති කථං තෙසං තදන්තොගධතාති වොදනං සන්ධායාහ “පිති...පෙ.... චුත්තත්තා”ති.

523. සමන්තතොති සබ්බභාගෙසු සබ්බෙසු අභික්කමාදීසු, සබ්බභාගතො වා තෙසු එව අභික්කමාදීසු අත්ථානත්ථාදිසබ්බභාගතො සබ්බාකාරතො. සම්මාති අවිපරිතං යොනිසො. සමන්ති අවිසමං, ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ රාගාදිවිසමරහිතං කත්ථාති අත්ථො.

භික්ඛා වරියති එත්ථාති භික්ඛාවාරො, භික්ඛාය වරණට්ඨානං, සො එව ගොවරො, භික්ඛාය වරණමෙව වා සම්පජ්ඣ්ඤස්ස විසයභාවතො ගොවරො, තස්මිං භික්ඛාවාරගොවරෙ. සො පන අභික්කමාදිහෙදහින්තන්ති විසෙසනවසෙන චුත්තං “අභික්කමාදීසු පනා”ති. කම්මට්ඨානසඨ්ඛාතෙති යොගකම්මස්ස භාවනාය පවත්තිට්ඨානසඨ්ඛාතෙ ආරම්මණෙ, භාවනාකම්මෙයෙව වා, යොගිතො සුඛවිසෙසහෙතුතාය වා කම්මට්ඨානසඨ්ඛාතෙ සම්පජ්ඣ්ඤස්ස විසයභාවෙන ගොවරෙ. අභික්කමාදීසුති අභික්කමපටික්කමාදීසු වෙව විවරපාරුපනාදීසු ව. අසම්මුය්‍යනං චිත්තකිරියාවායොධාතුවිජ්ජාරවසෙනෙව තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤාථාති යාථාවතො ජානනං.

කම්මට්ඨානං පධානං කත්ථාති විවරපාරුපනාදිසර්වපරිහරණකිව්චකාලෙපි කම්මට්ඨානමනසිකාරමෙව පධානං කත්ථා.

තස්මාති යස්මා උස්සුක්කජාතො හුත්වා අතිවිය මං යාවසි, යස්මා ව ජීවිතන්තරායානං දුප්පානතං වදසි, ඉන්ද්‍රියානි ව තෙ පරිපාකං ගතානි, තස්මා. තිහානි නිපාතමත්තං. තෙ තයා. එවන්ති ඉදානි වත්තබ්බාකාරං වදති. සික්ඛිතබ්බන්ති අධිසිලසික්ඛාදීනං තිස්සන්තම්පි සික්ඛානං වසෙන සික්ඛනං කාතබ්බං. යථා පන සික්ඛිතබ්බං, තං දස්සෙන්තො “දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං හවිස්සති”තිආදිමාහ.

තත්ථ දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තන්ති රූපායතනෙ වක්ඛුට්ඨ්ඤ්ඤාණෙන දිට්ඨමත්තං. යථා හි වක්ඛුට්ඨ්ඤ්ඤාණං රූපෙ රූපමත්තමෙව පස්සති, න නිව්වාදිසභාවං, එවං සෙසනංද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහිපි මෙ එත්ථ දිට්ඨමත්තමෙව හවිස්සතිති සික්ඛිතබ්බන්ති අත්ථො. අථ වා දිට්ඨෙ දිට්ඨං නාම වක්ඛුට්ඨ්ඤ්ඤාණං, රූපෙ

රූපවිජානනන්ති අත්ථො. මත්තාති පමාණං. දිට්ඨං මත්තා ඵතස්සාති දිට්ඨමත්තං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණමත්තමෙව මෙ චිත්තං භවිස්සතීති අත්ථො. ඉදං චුත්තං භොති - යථා ආපාඨගතෙ රූපෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං න රජ්ජති න දුස්සති න මුශ්භති, ඵවං රාගාදිවිරහෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණමත්තමෙව මෙ ජවනං භවිස්සති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණජපමාණෙනෙව නං යපෙස්සාමීති. අථ වා දිට්ඨං නාම චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන දිට්ඨරූපං. දිට්ඨෙ දිට්ඨං නාම තත්ථෙව උජ්ජන්තං සම්පට්ඨිජනසන්තීරණවොට්ඨබ්බතසඬබ්බතං චිත්තත්තයං. යථා තං න රජ්ජති න දුස්සති න මුශ්භති, ඵවං ආපාඨගතෙ රූපෙ තෙනෙව සම්පට්ඨිජනාදිජපමාණෙන ජවනං උජ්ජාදෙස්සාමි, නාස්ස තං පමාණං අතික්කමිත්වා රජ්ජනාදිවසෙන උජ්ජජ්ජිතුං දස්සාමීති ඵවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. එස න යො සුතමුතෙසු. මුතන්ති ච තදාරම්මණවිඤ්ඤාණෙන සද්ධිං ගන්ධරසථොට්ඨබ්බායතනං වෙදිතබ්බං. විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තන්ති ඵත්ථ පන විඤ්ඤාතං නාම මනොද්චාරාවජ්ජනෙන විඤ්ඤාතාරම්මණං, තස්මිං විඤ්ඤාතෙ. විඤ්ඤාතමත්තන්ති ආවජ්ජනජපමාණං. යථා ආවජ්ජනං න රජ්ජති න දුස්සති න මුශ්භති, ඵවං රජ්ජනාදිවසෙන උජ්ජජ්ජිතුං අදත්වා ආවජ්ජනජපමාණෙනෙව චිත්තං යපෙස්සාමීති අයමෙත්ථ අත්ථො. ඵවඤ්ඤි තෙ බාහිය සික්ඛිතබ්බන්ති ඵවං ඉමාය පටිපදාය තයා බාහිය තිස්සන්තං සික්ඛානං අනුපවත්තනවසෙන සික්ඛිතබ්බං. ඉති භගවා බාහියස්ස සංඛිත්තරුචිත්තාය ඡහි විඤ්ඤාණකායෙහි සද්ධිං ඡළාරම්මණහෙදහින්තං විපස්සනාවිසයං දිට්ඨාදිහි චතුහි කොට්ඨාසෙහි විභජිත්වා තත්ථස්ස ඤාතතීරණපරිඤ්ඤං දස්සෙති.

කථං? ඵත්ථ හි රූපායතනං පස්සිතබ්බට්ඨෙයන දිට්ඨං නාම, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං පන සද්ධිං තංද්චාරිකවිඤ්ඤාණෙනි දස්සනට්ඨෙයන, තදුභයම්පි යථාපච්චයං පවත්තමානං ධම්මමත්තමෙව, න ඵත්ථ කොචි කත්තා වා කාරොතා වා. යතො තං හුත්වා අභාවට්ඨෙයන අනිච්චං, උදයබ්බයපටිථිලනට්ඨෙයන දුක්ඛං, අවසවත්තනට්ඨෙයන අනත්තාති කුතො තත්ථ පණ්ඩිතස්ස රජ්ජනාදීනං ඔකාසොති අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො. එස න යො සුතාදීසුපි.

ඉදානි ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාසු පතිට්ඨිතස්ස උපරි සහ ඵලෙන පහානපරිඤ්ඤං දස්සෙතුං “යතො බො තෙ බාහියා” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යතොති යදා, යස්මා වා. තෙති තව. තතොති තදා, තස්මා වා. තෙනාති තෙන දිට්ඨාදිනා, දිට්ඨාදිපට්ඨෙද්ධෙන වා රාගාදිනා. ඉදං චුත්තං භොති - බාහිය, තව යස්මිං කාලෙ, යෙන වා කාරණෙන දිට්ඨාදීසු මයා චුත්තවිධිං පටිපජ්ජන්තස්ස අවිපරිතසභාවාවබොධෙන දිට්ඨාදිමත්තං භවිස්සති, තස්මිං කාලෙ, තෙන වා කාරණෙන ත්වං තෙන දිට්ඨාදිපට්ඨෙද්ධෙන රාගාදිනා සහ න භවිස්සසි, රත්තො වා දුට්ඨො වා මුළුභො වා න භවිස්සසි පහීනරාගාදිකත්තා, තෙන වා දිට්ඨාදිනා

සහ පටිබද්ධො න භවිස්සසීති. තතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථාති යදා, යස්මා වා ත්වං තෙන රාගෙන වා රත්තො, දොසෙන වා දුට්ඨො, මොහෙන වා මුල්ලො න භවිස්සසී, තදා, තස්මා වා ත්වං තත්ථ දිට්ඨාදිකෙ න භවිස්සසී, තස්මිං දිට්ඨෙ වා සුත්තමුත්තවිඤ්ඤාතෙ වා “එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා”ති (මහාව. 21) තණ්හාමානදිට්ඨිහි අල්ලිතො පතිට්ඨිතො න භවිස්සසී. එත්තාවතා පහානපරිඤ්ඤං මත්ථකං පාපෙත්වා බිණාසවහුම් දස්සිතා. තතො ත්වං, බාහිය, නෙවිධ, න හුරං, න උභයමත්තරොනාති යදා ත්වං, බාහිය, තෙන රාගාදිනා තත්ථ දිට්ඨාදීසු පටිබද්ධො න භවිස්සසී, තදා ත්වං නෙව ඉධ ලොකෙ, න පරලොකෙ, න උභයත්ථ හොසී. එසෙවන්තො දුක්ඛස්සාති කිලෙසදුක්ඛස්ස, වට්ටදුක්ඛස්ස ව අයමෙව අන්තො අයං පරිච්ඡෙදො පරිවට්ටමහාවොති අයමෙව හි එත්ථ අත්ථො. යෙ පන “උභයමත්තරොනා”ති පදං ගහෙත්වා අන්තරාහවං නාම ඉච්ඡන්ති, තෙසං තං මිච්ඡා. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පරතො අන්තරාහවකථායං (කථා. 505 ආදයො) ආවි භවිස්සති.

එතෙසන්ති අතිහරණවිතිහරණානං.

“තත්ථ ඡී”තිආදිනා පඤ්චවිඤ්ඤාණවිජීයං පුරෙතරං පවත්තඅයොනියොමනසිකාරවසෙන ආවජ්ජනාදීනං අයොනියො ආවජ්ජනාදිනා ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ ලොභාදිප්පවත්තිමත්තං හොති, න පන ඉත්ථිපුරිසාදිවිකප්පගාහො, මනොද්වාරෙයෙව පන සො හොතිති දස්සෙති. තස්සාති “ඉත්ථි, පුරිසො”ති රජ්ජනාදිකස්ස. හවඨගාදීති හවඨගආවජ්ජනදස්සනාති, සම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනපඤ්චද්වාරිකප්පනඤ්ච. අපුබ්බතිත්තරතාවසෙනාති අපුබ්බතාඉත්තරභාවානං වසෙන.

අතිහරන්ති මුඛද්වාරං අතික්කමිත්වා හරති. තංතංචිජානනනිජ්ඣාදකොති තස්ස තස්ස පරියෙසනාදිවිසයස්ස, විජානනස්ස ව නිජ්ඣාදකො. යෙන හි පයොගෙන පරියෙසනාදි නිජ්ඣජ්ජති, සො තබ්බිසයං විජානනම්පි නිජ්ඣාදෙති නාම හොති. සම්මාපට්ඨපත්තින්ති ධම්මෙසු අවිපරිතපට්ඨපත්තිං යථාභූතාවබොධං.

ගමනෙපිති ගමනපයොගෙපි. අතිහරණං යථාධීතස්සෙව කායස්ස ඉච්ඡිතදෙසාහිමුඛකරණං. ගමනං දෙසන්තරුජ්ජන්ති. වක්ඛමානොති “අතික්කන්තෙ පටික්කන්තෙති...පෙ.... අද්ධාගමනවසෙන කථිතො. ගතෙ ධීතෙ නිසින්තෙති එත්ථ විහාරෙ චුණ්ණිකපාදුද්ධාරඉරියාපථවසෙන කථිතො”ති (විභ. අට්ඨ. 523) වක්ඛමානො විසෙසො.

පවත්තෙති වච්ඡාමාදීසු පවත්තෙ රූපාරූපධම්මෙ. පරිග්ගණ්හන්තස්ස අනිච්චාදිතො.

කායිකකිරියාදිනිබ්බත්තකප්පනං එලූපවාරෙන “කායාදිකිරියාමය”න්ති වුත්තං. කිරියාසමුට්ඨිතත්තාති පන කාරණූපවාරෙන.

526. කම්මට්ඨානඋපාසනස්සාති කම්මට්ඨානභාවනාය. යොගපථන්ති භාවනායොග්ගකිරියාය පවත්තනමග්ගං.

537. කායාදීසුති කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු. සුට්ඨු පවත්තියාති අසුභානුපස්සනාදිවසෙන පවත්තියා. නියයානසභාවො සම්මාසතිතා එව. උපට්ඨානන්ති සතිං කිච්චතො දස්සෙති. එත්ථ ව යථාචුත්තො පරිග්ගහො ජාතො එතිස්සාති පරිග්ගහිතා, තං පරිග්ගහිතං නියයානභූතං සතිං කත්වාති අත්ථො වෙදිතබ්බො.

542-3. පකුප්පනං ඉධ විකාරාපත්තිභාවො.

550. තප්පට්පක්ඛසඤ්ඤාති ටිනමිද්ධපට්පක්ඛසඤ්ඤා. සා අත්ථතො තදඬිගාදිවසෙන ටිනමිද්ධවිනොදනාකාරප්පවත්තා කුසලවිතක්කසම්පයුත්තසඤ්ඤා, තථාභූතො වා විත්තුප්පාදො සඤ්ඤාසිසෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

553. සාරම්භන්ති ආරම්භවත්තං, සභාරම්භන්ති අත්ථො. නිරාවරණාභොගා ටිනමිද්ධන්ධකාරවිගමෙන නිරාවරණසමන්තාභාරසඤ්ඤා. විවචා අප්පට්ච්ඡාදනා.

564. තත්ථ තත්ථාති “ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො හොති”තිආදීසු (විභ. 511).

588. යථා කෙනචි නික්කුප්පිතං “ඉදං නාමෙත”න්ති පකතිඤ්ඤාණෙන න ඤායති, එවං සබ්බප්පකාරෙන අවිදිතං නික්කුප්පිතං විය හොතිති ආහ “සබ්බථා අඤ්ඤාතතා නික්කුප්පිතභාවො”ති. නිරවසෙසපරිච්ඡින්නදනාභාවොති දුට්ඨඤ්ඤායනාය නිරවසෙසතො පරිච්ඡින්නදිතබ්බතාභාවො, පරිච්ඡින්නදිකාභාවො වා. එකදෙසෙනෙව හි ගම්භිරං ඤායති.

ආචික්ඛන්තිතිආදිතො පරිබ්බන්තං කථෙන්නි. දෙසෙන්නිති උපදිසනවසෙන වදන්ති, පබ්බාධෙන්නි වා. පඤ්ඤාපෙන්නිති පජානාපෙන්නි, සංපකාසෙන්නිති අත්ථො. පට්ඨපෙන්නිති පකාරෙහි අසඬිකරතො යපෙන්නි.

විවරන්තීති විවටං කරොන්තී. විභජන්තීති විභත්තං කරොන්තී. උත්තානීකරොන්තීති අනුත්තානං ගම්භීරං උත්තානං පාකටං කරොන්තී. එත්ථ ච “පඤ්ඤාපෙන්නී” තිආදීහි ඡහි පදෙහි අත්ථපදානි දස්සිතානි. “ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්නී” ති පන ද්වීහි පදෙහි බියඤ්ජනපදානීති එවං අත්ථබියඤ්ජනපදසම්පන්නාය උළාරාය පසංසාය පසංසනං දස්සෙති. යං පනෙනෙසු අත්ථබියඤ්ජනපදෙසු චත්තබ්බං, තං නෙත්තිඅට්ඨකථායං (නෙත්ති. අට්ඨ. 23 ආදයො) විත්ථාරතො චුත්තමෙව, තස්මා තත්ථ චුත්තනයෙතෙව වෙදිතබ්බං.

602. එත්ථෙව යොජෙතබ්බං තස්ස හෙට්ඨාභූමිසමතික්කමනමුඛෙන භූමිවිසෙසාධිගමුපායදීපනතො. සබ්බත්ථාපීති “රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා, ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්කමමා” ති සබ්බෙසුපි සමතික්කමවචනෙසු.

610. තංයෙව ආකාසං චුටං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව කසිණුග්ඝාටිමාකාසං “අනන්ත”න්ති මනසිකාරෙන චුටං ඵරිත්වා යීතං පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණං “අනන්තං විඤ්ඤාණ”න්ති මනසි කරොතීති අත්ථො. දුතියවිකප්පෙ පන සාමඤ්ඤජෙනා විසෙසෙ තිට්ඨතීති “චුට”න්ති ඉමිනා විඤ්ඤාණමෙව චුත්තන්ති චුටං විඤ්ඤාණන්ති පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණමාහ. තඤ්ච ආකාසස්ස සඵරණකවිඤ්ඤාණං. විඤ්ඤාණෙනානි ච කරණත්ථෙ කරණවචනං, තඤ්ච දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණං වදතීති ආහ “විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිඤ්ඤාණෙන මනසි කරොතී” ති. තෙනානි පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන. ගහිතාකාරන්ති අනන්තඵරණවසෙන ගහිතාකාරං. මනසි කරොතීති දුතියාරුප්පපරිකම්මමනසිකාරෙන මනසි කරොති. එවන්ති යථාචුත්තාකාරං කසිණුග්ඝාටිමාකාසෙ පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන අනන්තඵරණවසෙන යො ගහිතාකාරො, තං මනසි කරොන්තංයෙව. තං විඤ්ඤාණන්ති තං දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණං. අනන්තං ඵරතීති “අනන්ත”න්ති ඵරති, තස්මා දුතියොයෙවත්ථො යුත්තොති. “යඤ්චී” තිආදීනා යථාචුත්තමත්ථං පාකටං කරොති. තංඵරණාකාරසහිතන්ති තස්මිං ආකාසෙ ඵරණාකාරසහිතං. විඤ්ඤාණන්ති පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණං.

615. පුබ්බෙති දුතියාරුප්පපරිකම්මකාලෙ. යං “අනන්තං විඤ්ඤාණ”න්ති මනසි කතං, තංයෙව පට්ඨාරුප්පවිඤ්ඤාණමෙව. තංයෙව හි අභාවෙති. ආරම්මණාතික්කමවසෙන හි එතා සමාපත්තියො ලද්ධබ්බාති.

නිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා

623. චතුක්කනායෙ දුතියජ්ඣානමෙව යෙසං විචාරො ඔලාරිකතො න උපට්ඨාති, යෙසඤ්ච උපට්ඨාති, තෙසං වසෙන ද්විධා භිත්තිත්වා දෙසිතන්ති චතුක්කනායො පඤ්චකනායො නිභතොති ආහ “උද්ධානංයෙව චතුත්තං...පෙ.... දස්සනතො වා” ති.

අභිධම්මභාෂණීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්චප්පච්ඡකවණ්ණනා

640. තිසුති පයමාදිසු තිසු. චතුක්කනායෙන හි තං වුත්තං. එවංකොට්ඨාසිකාති අප්පමාණාති වුත්තා. තෙනාහ “ලොකුත්තරභූතා එවාති අධිප්පායො” ති. පරිච්ඡින්නාකාසං...පෙ.... චතුත්ථානං වට්ටවිපස්සනාපාදකත්තා “සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථෙ සඬගහිතාති” ති වුත්තං.

අයං කථාති පරිත්තාරම්මණාදිකථා. හෙට්ඨිමො අරියො උපරිමස්ස අරියස්ස ලොකුත්තරචිත්තාති පටිච්ඡක්ඛිතං න සක්කොතිති වුත්තං “න ව...පෙ.... සක්කොති” ති.

“කිරියතො ද්වාදසන්ත”න්ති ව පායො අත්ථි. සහ වදති ලොකුත්තරඵලචතුත්ථාසාමඤ්ඤානාති අධිප්පායො. ඉධ සබ්බසද්දස්ස පදෙසසබ්බවාචිභාවතො එකදෙසස්ස අසම්භවෙපි සබ්බත්ථපාදකතා එව වෙදිතබ්බාති දස්සෙතුං “සබ්බත්ථ...පෙ.... දට්ඨබ්බ”න්ති ආහ. පරිච්ඡින්නාකාසකසිණචතුත්ථාදිනීති ආදි-සද්දෙන ආනාපානචතුත්ථාදයො සඬගහිතා. නවත්තබ්බතායාති නවත්තබ්බාරම්මණතාය.

නිබ්බානඤ්චාති වත්තබ්බං තදාරම්මණස්සාපි බහිද්ධාරම්මණභාවතො.

“සසන්තානගතමිපි” ති ඉදං රූප-සද්දෙන, කම්ම-සද්දෙන ව සම්බන්ධිතබ්බං “සසන්තානගතමිපි අපාකටං රූපං දිබ්බවක්ඛු විය සසන්තානගතමිපි අපාකටං කම්මං විභාවෙති” ති. පාකටෙ පන සසන්තානගතෙ රූපෙ, කම්මෙ ව අභිඤ්ඤාඤාණෙන පයොජනං නත්ථිති “අපාකට”න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තං.

පඤ්චප්පච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අප්පමඤ්ඤාවිභංගො

1. සුත්තන්තභාෂණීයවණ්ණනා

642. දිසාදෙසාධිනාති “එකං දිස” න්තිආදිදිසොධිනා, විහාරගාමනිගමනගරජනපදරජ්ජාදිදෙසොධිනා ව. සත්තොධිනාති “සබ්බා ඉත්ථියො, සබ්බෙ පුරිසා, අරියා, අනරියා” තිආදිවසප්පවත්තෙන සත්තොධිනා. එතස්සාති එතස්ස පදස්ස, පදත්ථස්ස වා. අනුවත්තකන්ති අධිකාරවසෙන පවත්තකං. තං ද්වයන්ති තථා-සද්දො, ඉති-සද්දොති උභයං. “තථා දුතිය” න්ති හි වුත්තෙ “තථා-සද්දො යථා මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා පුරත්ථිමාදීසු එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථා දුතියම්පි දිසං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරති” ති ඉමමත්ථං දීපෙති. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. යස්මා ඉතීති අයං ඉති-සද්දො පකාරත්ථෙ, එවන්ති වුත්තං හොති, තස්මා “යථා මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං, දුතියං, තතියං, චතුත්ථං දිසං ඵරිත්වා විහරති, එවං උද්ධං, අධො, තිරියං මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා ඵරිත්වා විහරති” ති ඉමමත්ථං දීපෙති. තෙන වුත්තං “මෙත්තා...පෙ.... තං ද්වය” න්ති. තස්සාති ද්වයස්ස. ඵරණන්තරාදිට්ඨානන්ති ඵරණතො අඤ්ඤං ඵරණන්තරං, තං ආදි යස්ස, තං ඵරණන්තරාදි. ඵරණන්තරඤ්ඤෙනං මෙත්තාභාවනාය, යදිදං විපුලතා. ආදි-සද්දෙන භූමිමන්තරපගුණභාවාදි ගය්හති, තස්ස ඵරණන්තරාදිනො යානං යානභූතො “විපුලෙනා” තිආදිනා වුවිච්චානො මෙත්තාභාවනාවිසෙසො. වුත්තප්පකාරමත්තපරාමසනස්ස තස්ස ද්වයස්ස අට්ඨානං අනොකාසොති. ඉති කත්වා ඉමිනා කාරණෙන න වුත්තං තං ද්වයන්ති අත්ථො.

643. රාගස්සාති කාමරාගස්ස. සිනෙහස්සාති සුත්තසිනෙහාදිසිනෙහස්ස. විපත්තියාති රාගසිනෙහසඤ්ඤාතාය මෙත්තාභාවනාය විපත්තියා විනාසස්ස. අනුප්පත්තිකො හිරොත්තප්පබලෙන අනුප්පජ්ජනතො.

645. අධිමුඤ්චිත්වාති භාවනාවිත්තං ආරම්මණෙ සුට්ඨු විස්සජ්ජෙත්වා, තං පනෙත්ථ අධිමුච්චනං යස්මා ඵරණවසෙනෙව හොති, තස්මා වුත්තං “සුට්ඨු පසාරෙත්වා” ති. යස්මා පන ආරම්මණෙ සුට්ඨු අසංසප්පනවසෙනෙව තං මෙත්තාභාවනාය අධිමුච්චනං හොති, තස්මා “බලවතා වා අධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චිත්වා” ති ව වුත්තං.

648. එතෙසං පදානං සබ්බෙන සකලෙන දිසාදෙසාදිහෙදෙන අවධිනා. සබ්බාවධිදිසාදිඵරණාකාරෙහීති සබ්බාවධිභූතදිසාදෙසපුග්ගලඵරණප්පකාරෙහී.

650. විසාතවසෙනාති වික්ඛම්භනවසෙන.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාප්පච්ඡකවණ්ණනා

699. කථිතානං කුසලාදිධම්මානං. ඉමස්මිං පන අප්පමඤ්ඤාවිභංගො කථිතා අප්පමඤ්ඤා, තා ච සභාවතො ලොකියා ඵල, න ඛන්ධවිභංගාදීසු කථිතා ඛන්ධාදයො විය ලොකුත්තරාපිති එකංසතො සබ්බාසං අප්පමඤ්ඤානං ලොකියභාවමෙව දීපෙතුං අට්ඨකථායං “ඉමස්මිං පනා”තිආදි වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ “ඉමස්මිං පන...පෙ.... හොති”ති.

පඤ්ඤාප්පච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභංගො

1. අභිධම්මභාජනියවණ්ණනා

703. සික්ඛාසඬ්ඛාතානං කුසලධම්මානං පඤ්ච සීලඬ්ඛානි නිස්සයභාවෙන වා පතිට්ඨා සිද්ධං, උපනිස්සයභාවෙන වාති තදුභයං දස්සෙන්නො ආහ “සම්පයොගවසෙන, උපනිස්සයවසෙන ව ඕකාසභාවෙනා” ති.

704. “කම්මපථා ඵවා” ති නියමස්ස කතත්තා වුත්තං “අසබ්බසාධාරණෙසු” ති. න හි සක්කා ඉන්ද්‍රියාදිසාධාරණකොට්ඨාසවසෙන නියමං කාතුං. කම්මපථකොට්ඨාසිකා ඵව, න ඤානාදිකොට්ඨාසිකා. කම්මපථභාවෙන ආගතන්ති වදන්ති, දුග්ගතියා, තත්ථ උප්පජ්ජනදුක්ඛස්ස ව පවත්තිඋපායභාවතොති අධිප්පායො. අස්ස සුරාපානස්ස. උපකාරකත්තං සබ්බෙසං. සභාගත්තං මිච්ඡාචාරස්ස.

තථාගහිතසඬ්ඛාරාරම්මණතායාති “සත්තං අවහරාමි, සත්තෙ විජ්ජපිපජ්ජාමි” තිආදිනා සත්තාකාරෙන ගහිතසඬ්ඛාරාරම්මණතාය, න පන සත්තපඤ්ඤත්තිආරම්මණතායාති අධිප්පායො. “පඤ්ච සික්ඛාපදා” තිආදිනා තමෙවත්ථං විවරති.

තස්ස තස්සාති යස්ස යස්ස බියසනත්ථාය. සයං වා උසුආදිං බිපති, ඔපාතබ්ණනාදිං කරොති, තාදිසං මන්තං පරිජජ්ජති, කම්මජ්ඣද්ධිං වළඤ්ජෙති, අඤ්ඤෙන වා තං සබ්බං කාරෙතීති ආහ “නිස්සග්ගිය...පෙ.... ද්වෙ ඵව ගහිතා” ති.

යදිපි කොට්ඨාසවාරෙ විරති සරූපෙන නාගතා “යෙවාපනා” ත්වෙව වුත්තා, හජාපියමානා පන මග්ගභාවංයෙව හජතීති ආහ “විරතිසීලං පන මග්ගකොට්ඨාසික” ති. සෙසසීලානන්ති සෙසඅවිතික්කන්තසීලානං.

712. අභබ්බට්ඨානාති පාණාතිපාතාදයො. යථා පාණාතිපාතාදයො චෙරහෙතුතාය චෙරං, ඵවං තදඤ්ඤෙපි අකුසලාති වුත්තං “තංසභාගතාය චෙරභූතාන” ති. විරතීනං උප්පත්ති න න හවිස්සති සෙක්ඛානන්ති යොජනා. “අකුසලසමුට්ඨිතාති වා” තිආදිනාපි සෙක්ඛානං උභයෙන විරතිසබ්භාවංයෙව විභාවෙති. තස්සත්ථො – යාති අකුසලසමුට්ඨිතාති කායකම්මාදීති, තාති තෙසං සෙක්ඛානං කායදුච්චරිතාදීතීති චෙරානියෙව, තෙහි චෙරෙහි තෙසං සෙක්ඛානං විරතියො සම්භවන්තියෙව. යතොති යස්මා පාණාතිපාතාදිවිරම්භබ්බතීප්පරියායචෙරාභාවෙපි

කායදූව්චරිතාදිවෙරමත්තතො සෙක්ඛානං විරතිසම්භවතො. නඵලභූතස්සාපීති යථා ඵලස්ස මග්ගපටිබ්බිභූතත්තා මග්ගසදිසං සත්තඅට්ඨංචිගිකතා සියා, ඵචං අඵලභූතස්සාපි සකදාගාමිමග්ගාදිකස්ස යතො විරතිසම්භවතො අට්ඨංචිගිකතා හොති, අඤ්ඤථා පඤ්චංචිගිකො ඵච සියාති අධිප්පායො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා

714. යථා විරම්භබ්බතොති යො යො පාණාතිපාතාදි විරම්භබ්බො, තතො විරතිවසෙත.

පඤ්ඤපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභංගිගො

1. සුත්තන්තහාජනියං

1. සඤ්චායාචරණිකා

718. “එසෙව නයො”ති ධම්මාදිසු කතො අනිදෙසො සඤ්චායො තෙසං දස්සනං හොතිති ආහ “සඤ්චායො දස්සෙත්වා”ති. තෙසං නිරුත්තිපටිභානානං විසයා තබ්බිසයා, තෙසං, නිරුත්තිපටිභානවිසයභූතානන්ති අත්ථො. පච්චයුජ්ජන්තාදිභෙදෙහිති පච්චයුජ්ජන්තනිබ්බානහාසිතත්ථාදිභෙදෙහි.

දුක්ඛහෙතුඵලජාතාදිධම්මජරාමරණානි දුක්ඛාදීනි. සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු දුක්ඛසමුදයාදිපරියායෙන ආගතො ඵලනිබ්බන්තකො හෙතු, සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු අරියමග්ගො, පරියත්තිවාරෙ හාසිතං, අභිධම්මහාජනියෙ කුසලං, අකුසලන්ති ඵලං පාළියං. චුත්තානංයෙව වසෙන පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බාති ඉමමත්ථමාහ “තථා ධම්මා වා”ති ඉමිනා.

නිබ්බන්තකහෙතුආදීනන්ති නිබ්බන්තකසම්පාපකඤ්ඤාපකානං. පූරිමොති පවත්තනත්ථො. තස්මින්ති මග්ගෙ. පච්ඡිමොති පාපනත්ථො දට්ඨබ්බො.

අවිපරිතනිරුත්තිති බුද්ධාදිහි ආචිණ්ණා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස වාචකභාවෙ නිරුත්තිහා යාථාවනිරුත්ති. යස්මා විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතො සද්දො පඤ්ඤත්තිති අත්තතො අධිජ්ජායො, තස්මා පරමතතො තං දස්සෙත්තො “අවචනභූතායා”ති විසෙසෙත්වා “කෙච්ච චණ්ණයන්ති”ති ආහ. ඵලං සතීති ඵලං නිරුත්තියා පඤ්ඤත්තිභාවෙ සති. පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බාති ආපජ්ජතිති චුත්තෙ, හොතු, කො දොසො තස්සා වචනීයභාවතොති කදාපි වදෙය්‍යාති ආසඬ්ඤාතො ආහ “න ව චචනතො...පෙ.... උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි”ති. තෙසං අත්ථධම්මානං. න චචනන්ති අවචනං අවචනසභාවං. ඵලංපකාරන්ති ඵලංවිධං ඵලං නියතලිඬ්ඨවිසෙසජොතනාකාරං.

පරතොති පරභාගෙ අනන්තරමනොද්වාරෙ. සද්දග්ගහණානුසාරෙන ගහිතාය නාමනිරුත්තියං නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. යදි ඵලං කස්මා පාළියං “නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චයුජ්ජන්තාරම්මණා”ති චුත්තාති ආහ “නිරුත්ති...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති. පච්ඡා ජානනන්ති සද්දග්ගහණත්තරකාලං නාමනිරුත්තියා ජානනං. ඵලන්ති ඵලං සද්දග්ගහණතො පච්ඡා නාමනිරුත්තිං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති ගය්‍යමානෙ. ඵලං නිරුත්තියා නාමපඤ්ඤත්තිපක්ඛෙ පාළියා, අට්ඨකථාය ව විරොධං දස්සෙත්වා සද්දපක්ඛෙ තදභාවං දස්සෙත්තො

“යථා පනා” තිආදිමාහ. තංතංසද්දවිභාවකන්ති යථා තස්ස තස්ස සද්දප්පහෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං දිබ්බසොතඤ්ඤාණං සද්දාරම්මණමෙව තං තං සද්දං විභූතං කරොති, එවං නිරුත්තිප්පහෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං නිරුත්තිසද්දාරම්මණමෙව නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤ්ඤාණං තං විභූතං කරොතිති තස්ස පච්චුප්පන්තාරම්මණතා වුත්තා. සද්දං පන විභාවෙන්තං එකන්තතො සද්දප්පනිබන්ධං පඤ්ඤත්තිමිපි විභාවෙතියෙව, යතො සභාවාසභාවවිසෙසවිභාවනං සම්පජ්ජති. අඤ්ඤාපා හි සද්දමත්තග්ගහණෙ විසෙසාවබොධො එව න සියාති පොරාණා පඤ්ඤත්තිවිභාවනමිපි තස්ස ඉච්ඡන්ති. තංවිභාවකන්ති නිරුත්තිසද්දවිභාවකං. න පාළිවිරොධො භොතීති යදිපි අභිධම්මභාෂණීයෙ “යාය නිරුත්තියා තෙසං ධම්මානං පඤ්ඤත්ති භොතී” ති (විභ. 727) වුත්තං, තමිපි සභාවනිරුත්තිසද්දෙන ධම්මානං පබොධනමෙව සන්ධාය වුත්තං, න තබ්බිනිමුත්තං පඤ්ඤත්තින්ති “නිරුත්තිසද්දාරම්මණා නිරුත්තිපටිසම්භිදා” ති වුව්වමානෙ පාළියා විරොධො න භොතීති අත්ථො. “පච්චවෙක්ඛන්තස්සා” ති වුත්තත්තා සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ගහිතාය පඤ්ඤත්තියා පච්චවෙක්ඛණෙන හවිතබ්බන්ති ආසඬකෙය්‍යාති තදාසඬකානිවත්තනත්ථමාහ “තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා” තිආදි. සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තංයෙවාති සභාවනිරුත්තිවිසයස්ස සම්මොහස්ස පගෙව විද්ධංසිතත්තා අත්ථසාධනවසෙන අභිඤ්ඤාඤ්ඤාණං විය තං විභාවෙන්තමෙව පවත්නති. තෙනාහ “නිරුත්තිං හින්දන්තං පටිච්ඡ්ඤාත්තමෙව උප්පජ්ජති” ති. පහෙදගමනඤ්ඤවෙන්ථ අනවසෙසතො නිරුත්තිවිභාගජානනං. තථා සෙසෙසු. සක්කටනාමාදීති සක්කටවසෙන වුත්තනාමාබියාතාදි. නිපාතපදං නාමාදිපදානි විය අත්ථං න වදති, අථ බො බියඤ්ඤපෙති ජොතෙතීති “බියඤ්ඤප්පන” ති වුත්තං නිපාතපදං.

බොධි ඤ්ඤාණං මණ්ඩභූතං එත්ථාති බොධිමණ්ඩො, මහාබොධිට්ඨානං. තෙනාහ “පට්ඨමාහිසම්බුද්ධට්ඨානෙ” ති. අඤ්ඤෙන පකාරෙනාති උග්ගහාදිප්පකාරෙන.

අඤ්ඤාපා භොතීති පුරිසයුගෙ පුරිසයුගෙ එකදෙසෙන පරිවත්තත්තා කාලන්තරෙ අඤ්ඤාකාරා හවන්ති. විනස්සන්තීති තංතංභාසානං මනුස්සානං විනාසෙන න පඤ්ඤායන්ති, මනුස්සානං දුරුග්ගහණාදිනා කත්ථවි කදාවි පරිවත්තන්තීපි බරග්ගලොකාදීසු යථාසභාවෙනෙව අවට්ඨානතො න සබ්බත්ථ, සබ්බදා, සබ්බථා ව පරිවත්තති. තෙනාහ “කප්පවිනාසෙපි තිට්ඨතියෙවා” ති. එතස්ස නිරුත්තිපටිසම්භිදාඤ්ඤාණස්ස.

අත්ථාදීසු ඤාණන්ති අත්ථපටිසම්භිදාදි. අත්ථධම්මනිරුත්තිවසෙන තීසු. අත්ථධම්මනිරුත්තිපටිභානාවසෙන චතුසුපි වා. අත්ථධම්මාදිනා අත්තනා ජොතෙතඛිබ්බෙන සහ අත්ථෙන්නාති සාත්ථකානි. සබ්බො අත්ථධම්මාදිකො අත්ථො විසයභූතො එතස්ස ඤාණස්ස අත්ථිති සබ්බත්ථකං. සබ්බස්මිං අත්ථාදිකෙ විසයෙ ඛිත්තං අත්තනො පච්චයෙහි යපිතං පවත්තිතං. අරහත්තප්පත්තියා විසදා භොන්ති පටිපක්ඛධම්මානං සබ්බසො විද්ධංසිතත්තා. පඤ්චන්තන්ති අධිගමපරියත්තිසවනපරිපුච්ඡාපුබ්බයොගානං. යථායොගන්ති යං යං යස්ස පුග්ගලස්ස විසදතාය යුජ්ජති, තථා යොජෙතඛිබ්බං.

පරිපුච්ඡාහෙතු පවත්තා කථා පරිපුච්ඡාති චුත්තාති ආහ “පුච්ඡාය...පෙ.... පරිපුච්ඡාති චුත්තා” ති.

තෙහිති මග්ගෙහි. පටිලාභො නාම පුබ්බයොගසම්පත්තියා අත්ථාදිවිසයස්ස සම්මොහස්ස සමුච්ඡින්නදනං, තං පන මග්ගකිව්චමෙවාති ආහ “සො ලොකුත්තරො” ති. අත්ථාදීනං පහෙදතො සල්ලක්ඛණවිභාවනවත්ථාපනා යථාරහං පරිත්තකුසලමහාකිරියවිත්තවසෙන භොතිති චුත්තං “පහෙදො කාමාවචරො” ති. යථා පුබ්බයොගො අධිගමස්ස බලවපච්චයො සභාවහෙතුභාවතො, න තථා පහෙදස්ස අසභාවහෙතුතාය, පරම්පරපච්චයතාය වාති අධිජ්ජායො. පරියත්තිආදීනං පහෙදස්ස බලවපච්චයතාය, අධිගමස්ස ච තදභාවෙ එසෙව නයො. තත්ථාති නිමිත්තත්ථෙ භූමිමං, තාසු පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡාසු නිමිත්තභූතාසුති අත්ථො. යං චුත්තං භොතිති “එතෙසු පනා” තිආදිනා අට්ඨකථාවචනෙන යං අත්ථජාතං චුත්තං භොති. තං දස්සෙන්නොති තං නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙන්නො. “පුබ්බයොගාධිගමා” ති වත්ථා “ද්වෙපි” ති වචනං අධිගමසහිතොයෙව පුබ්බයොගො පහෙදස්ස බලවපච්චයො, න කෙවලොති දස්සනත්ථං. තෙන චුත්තං අට්ඨකථායං “ද්වෙපි එකතො හුත්වා” ති (විභ. අට්ඨ. 718). “ද්වෙපි විසදකාරණා” ති චුත්තෙ පුබ්බයොගස්සාපි විසදකාරණත්තං ලඛිතතෙවාති ආහ “ද්වෙපි විසදකාරණාති...පෙ.... චුත්ත” ති.

සඬිගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. කාලත්තයෙපිති අතීතාදීසු තීසුපි කාලෙසු. හෙතුඵලධම්මා හෙතුනං ඵලභූතා ධම්මා, පච්චයනිබ්බත්තාති අත්ථො. තෙසඤ්ච හෙතුධම්මාති තෙසං හෙතුඵලානං පච්චයනිබ්බත්තානං හෙතුභූතා ධම්මා “ධම්මා” ති චුත්තාති යොජනා. විනෙය්‍යවසෙනාති තථාචිනෙතඛිබ්බපුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන.

උප්පන්නා සමුප්පන්නාතිආදි න චුත්තන්ති උප්පන්නා සමුප්පන්නා උට්ඨිතා සමුට්ඨිතා පච්චුප්පන්නාතිආදි න චුත්තං එකන්තපච්චුප්පන්නස්සෙව සංඛ්‍යාතකත්තා. තං නිබ්බන්තකාති තෙසං අත්ථභාවෙන චුත්තානං නිප්ථාදකා. ධම්මාති චුත්තා ධම්මභාවෙන කට්ඨිතා.

සච්චවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. සාමඤ්ඤෙන වත්වා විසෙසෙන අචුත්තත්තාති “තෙසං විපාකෙ” ති යථාචුත්තකුසලවිපාකතාදිසාමඤ්ඤෙන වත්වා සහෙතුකාහෙතුකාදිවිසෙසෙන අචුත්තත්තා, සරූපෙන නිද්ධාරෙත්වා අචුත්තත්තාති අත්ථො. අවිපාකත්තාති අවිපාකධම්මත්තා. යදි එවන්ති පච්චයභාවතො ලබ්භමානොපි ධම්මභාවො අවිපාකධම්මතාය කිරියානං යදි න චුත්තො, එවං සති. සතිපි පච්චයුප්පන්නභාවෙ අවිපාකභාවතො අත්ථභාවොපි න වත්තබ්බො. තෙනාහ “විපාකා න භොන්තිති අත්ථභාවො ච න වත්තබ්බො” ති. එවඤ්චෙති යදි පච්චයුප්පන්නත්තා කිරියානං අත්ථභාවො චුත්තො. නප්පට්ඨිද්ධො ඉච්ඡිතොවාති අත්ථො. යදි එවං කස්මා න චුත්තොති ආහ “විපාකස්ස පනා” තිආදි. තෙසන්ති කුසලාකුසලානං, විපාකකිරියධම්මානඤ්ච. අත්ථධම්මතාති චුත්තනායෙන ලබ්භමානොපි යථාක්කමං අත්ථභාවො, ධම්මභාවො ච න චුත්තො. පච්චයභාවං සත්තිවිසෙසං සනිප්ථාදෙනබ්බන්තන්ති පදත්තයෙනාපි විපාකධම්මතමෙවාහ. සා හි විපාකානං හෙතුභාවතො පච්චයභාවො, තදුප්පාදනසමත්ථතාය සත්තිවිසෙසො, තෙහි සගබ්භා විය භොතිති “සනිප්ථාදෙනබ්බන්තා” ති ච චුච්චති. තං පස්සන්ති නිප්ථාදකවිසෙසාපි නිප්ථාදෙනබ්බාපෙක්ඛා භොති ධම්මපටිසම්භිදා. තංසම්බන්ධෙනාති නිප්ථාදෙනබ්බසම්බන්ධෙන. ධම්මපටිසම්භිදං වදන්තෙන අත්ථපටිසම්භිදාපි චුත්තා.

සභාවධම්මෙ පඤ්ඤත්ති සභාවපඤ්ඤත්තිති ආහ “න සත්තාදිපඤ්ඤත්තියා” ති. සභාවෙන, නිරුත්තියෙව වා සභාවපඤ්ඤත්තිති චුත්තාති ආහ “අවිපරිතපඤ්ඤත්තියා වා” ති.

746. වොභාරභූමිං, අධිගමභූමිඤ්ච එකජ්ඣං කත්වා ආහ “කාමාවචරා, ලොකුත්තරා ච භූමි භූමි” ති. විත්තුප්පාදා වා පවත්තිට්ඨානභාවතො භූමි.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්ඤාප්පච්ඡිකවණ්ණනා

747.

සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණතායාති

පටිසම්භිදාපටිසම්භිදාඤ්ඤාණාරම්මණතාය. “සුත්තන්තභාජනීයෙ පන...පෙ.... සියා”ති ඉදං අභිධම්මභාජනීයෙන විරුජ්ඣති, තස්ස වා සාවසෙසදෙසනතා ආපජ්ජතීති වොදනං මනසි කත්වා ආහ “අභිධම්මභාජනීයෙ”තිආදි. නිරවසෙසකථනන්ති අසෙසෙත්වා කථනං. තෙන විත්තුප්පාදසඬ්භිතෙන අත්ථෙ අසෙසෙත්වා දෙසනා ඉධ අභිධම්මභාජනීයස්ස භාරො, න සබ්බඤ්ඤායධම්මෙති දස්සෙති. යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙනාති දස්සිතප්පකාරවිසයස්ස කථනවසෙන, ධම්මත්ථවසෙන දස්සිතෙ තංතංවිත්තුප්පාදෙ තත්ථ ධම්මනිරුත්තාහිලාපෙන ඤාණස්ස කථනවසෙනාති අත්ථො. අඤ්ඤාරම්මණතං න පටිසෙධෙති අතප්පරභාවතොති අධිප්පායො. න නිරවසෙසෙන කථනං අවිත්තුප්පාදපරියාපන්තස්ස විසයස්ස අකථිතත්තා. එවං පටිභානපටිසම්භිදාවිසයස්සාපි න නිරවසෙසෙන කථනන්ති සුත්තන්තභාජනීයෙ අවිසෙසවචනෙන සබ්බඤ්ඤාණාරම්මණතංයෙව පටිභානපටිසම්භිදාය පතිට්ඨාපෙති. තථා තිස්සො පටිසම්භිදාතිආදිපඤ්ඤාප්පච්ඡිකපාළියාපි. තිස්සොති අත්ථධම්මපටිභානපටිසම්භිදා. නිරුත්තිපටිසම්භිදා හි “පරිත්තාරම්මණා”තෙව වුත්තා.

යදිපි සියා න තස්සා මහග්ගතාරම්මණතාති සම්බන්ධො. “න හි මග්ගො පච්චයුජ්ජන්තො න භොති”ති ඉමිනා “අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා”ති වචනස්ස යථාවුත්තත්ථසාධකතං විභාවෙති. තස්සාති පටිභානපටිසම්භිදාය න මහග්ගතාරම්මණතා සම්භවති නනු නයං අනුස්සරන්තස්සාති අධිප්පායො. ද්වෙපිති “අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා, තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා, සියා මහග්ගතාරම්මණා, සියා අප්පමාණාරම්මණා”ති ව ද්වෙපි එතා පාළියො. තාසු බලවතරාය යානස්ස, ඉතරාය අධිප්පායමග්ගනස්ස ව උපායදස්සනමුඛෙන තාසං අඤ්ඤාමඤ්ඤං අවිරොධං දස්සෙතුං “කුසලාකුසලානං පනා”තිආදිමාහ. “නිප්පරියායා තත්ථ ධම්මපටිසම්භිදා”ති එතෙන තත්ථ අත්ථපටිසම්භිදාය පරියායභාවමාහ. තථා විපාකකිරියානන්තිආදි යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස විසදිසුදාහරණදස්සනං. උභයෙනපි “අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා”ති (විභ. 749) වචනං සුත්තන්තනායානුගතං නිප්පරියායත්ථස්ස තත්ථ අධිප්පෙතත්තාති දිපෙති. කිඤ්චි පන ඤාණන්තිආදි “තිස්සො පටිසම්භිදා”තිආදිපාළියා සමත්ථකං. යථාධිප්පෙතස්ස අත්ථස්ස පටිභානං දීපනං පටිභානං. තෙනාහ “ඤ්ඤායප්පකාසනතො”ති. ඉති යා “තිස්සො පටිසම්භිදා”ති පාළි, තස්සා

බලවහාවිභාවනෙන ඉතරාය අධිජ්ජායමග්ගනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.
නිජ්ජරියායාති පරියායරහිතා උජ්ජකං සරූපෙනෙව පවත්තා.
නිජ්ජරියාය...පෙ.... පවත්තියන්ති එකන්තිකඅත්ථාරම්මණං ඤාණං
අත්ථපටිසම්භිදා, ඤාණාරම්මණං පටිභානපටිසම්භිදාති ගහෙත්වා දෙසනායං.

සො එවාති පරස්ස අභිලාපසද්දො එව. අනුවත්තමානතා වස්ස
නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුජ්ජන්තමෙව සද්දං ආරම්මණං කරොන්ති, සද්දං
සුත්වා “අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්ති”ති ජානන්තිති ව
ආදිවචනවසෙන වෙදිතබ්බො.

පඤ්ඤාපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිහඬගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිභංගිගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. සම්පයුත්තානං නිස්සයපච්චයතාය, ආරම්මණස්ස පචත්තිට්ඨානතාය ඔකාසට්ඨො වෙදිතබ්බො. නහෙනාදීති ආදි-සද්දෙන “අහෙනුකා” තිආදිකං සබ්බං එකවිධෙන ඤාණවත්ථුං සඬගණ්හාති. එකං නහෙනුති නහෙනුතාය එකං පඤ්චවිඤ්ඤාණං නහෙනුති චුත්තා තෙසං නහෙනුතා. එකත්තාහෙනුතාවෙන හි තෙ එකජපකාරාවාති. අඤ්ඤමිජිති අහෙනුකාදි. අවිතථසාමඤ්ඤයුත්තන්ති තෙනෙව අහෙනුකතාදිනා යථාභූතෙන සමානතාවෙන යුත්තං. ඤාණාරම්මණන්ති ඤාණස්ස ආරම්මණං යථාචුත්තපඤ්චවිඤ්ඤාණාදි. වත්ථුචිභාවනාති පඤ්චවිඤ්ඤාණාදිකස්ස ඤාණවත්ථුස්ස යථාචුත්තවිසෙසෙන චිභාවනා පකාසනා පඤ්ඤා.

ඔසානදුකස්සාති “අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා, ජාපිතත්ථා පඤ්ඤා” ති ඉමස්ස දුකස්ස. දුකමාතිකා ධම්මසඬගණියං චුත්තදුකමාතිකාති ආහ “දුකමාතිකං අනිස්සායා” ති.

“විත්තාමයා පඤ්ඤා” තිආදිකා තිකමාතිකං අනිස්සාය චුත්තාති ආහ “එවං තිකානුරූපෙහීති එත්ථාපි දට්ඨබ්බ” ති. යදිපි ජාප-සද්දො බියත්තවචනො, මානසෙ ව පචත්තති, ජනනත්ථෙපි පන දට්ඨබ්බොති දස්සෙන්නො ආහ “අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දාන” තිආදි. කුසලපඤ්ඤා විපාකසඬබ්බාසස්ස, කිරියපඤ්ඤා පරිකම්මාදිභූතා අත්තනා නිබ්බත්තෙතබ්බඵලසඬබ්බාසස්ස අත්ථස්ස නිබ්බත්තනතො අත්ථජාපිකාති චුත්තාති ආහ “අත්ථජාපිකා කාරණගතා පඤ්ඤා” ති. විපාකපඤ්ඤා, කිරියපඤ්ඤා ව සහජාතාදිපච්චයවසෙන තංතං විපාකාදිඅත්ථං ජාපෙති ජනෙතීති ආහ “ජාපිතො ජනිතො අත්ථො එතිස්සාති ජාපිතත්ථා” ති. සතිපි සහජාතානං පච්චයනාවෙ විපාකකිරියපඤ්ඤා න කුසලා විය විපාකානං නිජ්ජරියායෙන කාරණවොහාරං ලහතීති ආහ “කාරණපඤ්ඤාසදිසී” ති. චිභාවනත්ථෙපන පඤ්ඤා ආරම්මණං විය සම්පයුත්තෙපි පකාසෙතිසෙවති චුත්තං “ඵලජ්ජකාසනභූතා” ති. යතො සා ආලොකොභාසපජ්ජෙනපරියායෙහි චිභාවිතා.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. “ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. අතීතමිපි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. අනාගතමිපි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති ඤාණං. යම්පිස්ස තං

ධම්මට්ඨිතිඤාණං, තම්පි ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මන්ති ඤාණං. භවපච්චයා...පෙ.... අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරා...පෙ.... නිරොධධම්ම”න්ති (සං. නි. 2.34) එවමාගතානි සත්තසත්තති ඤාණානි. “ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධෙ ඤාණං, ජරාමරණනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං. ජාතියා ඤාණං...පෙ.... සඬබ්බාරෙසු ඤාණං...පෙ.... පටිපදාය ඤාණං”න්ති (සං. නි. 2.33) එවමාගතානි චතුර්වත්තාරීසං ඤාණානි. සුත්තමයඤාණාදීනි අනාවරණඤාණපරියොසානානි පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. මාතිකා 1.1 ආදයො) ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි. තෙනාහ “තෙසත්තති පන...පෙ.... න සංයුත්තකෙ”ති. “සංයුත්තකෙ”ති වා ඉදං “සත්තසත්තති ඤාණානි”ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං, න “තෙසත්තති”ති ඉමිනා. අඤ්ඤත්ථ නික්ඛෙපකණ්ඩාදීසු. යථා සම්මාපටිච්චෙධාභාවතො මිච්ඡාඤාණාදි ථුසරාසිම්භි නිබාතබාණුකො විය ආරම්භණෙ චඤ්චලං හොති, න එවං හොති යථාභූතාවබ්බොධකං ඤාණන්ති ආහ “යාථාවපටිච්චෙධතො සයඤ්ච අකම්පිය”න්ති. අධිබලකරණං උපත්ථම්භනන්ති තං පුග්ගලෙ ආරොපෙන්නො ආහ “පුග්ගලඤ්ච...පෙ.... කරොති”ති. විසභාගධම්මෙසු වා අකම්පියත්ථො, සභාගධම්මෙසු උපත්ථම්භනත්ථො වෙදිතබ්බො.

අභිමුඛං ගච්ඡන්තීති “උපගච්ඡන්තී”ති පදස්ස අත්ථවචනං. උපගමනඤ්චෙත්ථ සබ්බඤ්ඤාතාය පටිජානනමෙවාති චුත්තං “පටිජානනවසෙනා”ති. අට්ඨ වා පරිසා උපසඬකමන්තීති එත්ථාපි පටිජානනවසෙන සබ්බඤ්ඤාතන්ති යොජෙතබ්බං. අට්ඨසු පරිසාසු දස්සිතඅකම්පියඤාණයුත්තොති සම්බන්ධො.

එලසම්පත්තිපවත්තීති සප්පුරිසුපනිස්සයාදීනං කාරණසම්පත්තීනං එලභූතාය පතිරූපදෙසවාසඅත්තසම්මාපණ්ඩිආදිසම්පත්තියා පවත්තනං. ආදි-සද්දෙන සුත්තසෙසා සඬගහිතා. තත්ථ සප්පුරිසුපනිස්සයාදිකෙ. කස්මා පනෙත්ථ සමානෙ අත්ථකිච්චෙ පටිච්චෙධඤාණස්ස විය දෙසනාඤාණස්සාපි යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානතා න චුත්තාති වොදනං සන්ධායාහ “පටිච්චෙධනිට්ඨත්තා”තිආදි. පටිච්චෙධනිට්ඨත්තාති පටිච්චෙධස්ස පරියොසානත්තා. තෙනාති පටිච්චෙධපරියොසානභූතෙන අරහත්තමග්ගඤාණෙන. තදධිගමෙන හි සම්පත්තසකලසබ්බඤ්ඤාගුණො භගවා අනන්තපටිභානො අනුපමාය බුද්ධලීලාය ධම්මං දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි. “පටිලද්ධස්සාපි”ති ඉමිනා සබ්බථා ලභාපකස්ස පටිච්චෙධානුරූපතා දෙසනාඤාණස්ස අසක්කුණෙය්‍යාති දීපෙති, තෙන ච පටිච්චෙධනමත්තෙනෙත්ථ අත්ථසිද්ධිති දස්සෙති. තෙනාහ “දෙසනාඤාණස්සා”තිආදි.

භානභාගියධම්මන්ති වා භානභාගියභාවස්ස කාරණං.
කාමසහගතසඤ්ඤාදිධම්මන්ති කාමගුණාරම්මණං සඤ්ඤාමනසිකාරාදිං.
පුබ්බෙව කතාහිසඬ්ඛාරාදින්ති “වන්දෙ වා සුරියෙ වා එත්තකං ගතෙ
වුට්ඨහිස්සාමි” තිආදිනා සමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ
පවත්තවිත්තාහිසඬ්ඛාරපරිකම්මාදිං.

තදභාවග්ගහණෙනාති කිලෙසාවරණාභාවග්ගහණෙන. ඩීතින්ති
අත්ථිභාවං. තබ්බිපරිත්තායාති “නත්ථි දින්ත”න්තිආදිකාය මිච්ඡාදිට්ඨියා.
යානාභාවන්ති අජ්ජවත්තිං, නත්ථිභාවං වා. උපරිති ඉමිස්සා බලානං
අනුක්කමකථාය උපරි අනන්තරමෙව. විපාකාවරණාභාවදස්සනාදිකස්සාති
ආදි-සද්දෙන කම්මාවරණාභාවදස්සනං සඬ්ගණ්හාති. ඉතරන්ති අධිගමස්ස
අට්ඨානදස්සනං. තංසහිතානං ධාතුනන්ති රාගාදිසහිතානං සභාවානං.
වෙමත්තතා ව තෙසං පච්චයවිසෙසසිද්ධෙන අවත්ථාදිවිසෙසෙන වෙදිතබ්බා.
වරියාහෙතුනන්ති රාගාදිවරියාකාරණභූතානං ධම්මානං.

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. අයං විසෙසොති සමානෙපි නයද්වයස්ස තෙසං අහෙතුභාවාදිදීපනෙ
එකස්ස හෙතුභාවාදිපටිසෙධතා, ඉතරස්ස රාසන්තරාසඬ්ගහොති ඉදං
නානාකරණං. එකාය ජාතියාති ආදානනික්ඛෙපපරිච්ඡින්නස්ස එකස්ස භවස්ස.
තදන්තොගධතායාති ගතිඅන්තොගධතාය. තත්ථ තත්ථාති තංතංගතිචුතිභවෙසු.

762. තථාති අඤ්ඤද්වාරාරම්මණතාය. බීරාදීනං...පෙ.... විලක්ඛණතාති
යථා බීරස්ස දධිභාවෙන, දධිනො තක්කභාවෙන විලක්ඛණතාපත්ති, න එවං
පඤ්චවිඤ්ඤාණානං නහෙතුභාවාදිනො අඤ්ඤස්ස සභාවාපත්ති අත්ථිති
අත්ථො.

763. මහත්තෙපීති පුට්ඨත්තෙපි. බහුභාවවාචකො හි අයං මහා-සද්දො
“මහාජනො” තිආදීසු විය රූපසඬ්ඝාටස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. අඤ්ඤථා
සභාවධම්මස්ස කා මහන්තතා, සුමුමතා වා. වක්ඛුච්ඤ්ඤාණස්ස වචනං කත්ථා
චුත්තත්තා ආහ “වක්ඛුපසාදෙ මම වත්ථුමිහී” ති. ඉස්සරියට්ඨානන්ති
ඉස්සරියපවත්තනට්ඨානං. තථා හි නං අඤ්ඤත්ථ භාවිතං විභාවෙන්තමෙව
තිට්ඨති, අඤ්ඤවිඤ්ඤාණාති ව තෙන දින්තනායානෙව තත්ථ පවත්තන්ති, අපි
දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණං, යතො තං අන්ධස්ස න නිජ්ජප්පති.

764. වචත්ථිතානම්පීති අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණානම්පි.
පටිපාටිනියමො නියතානුපුබ්බිකතා. තෙනාති “අබ්බොකිණ්ණා” ති වචනෙන.

766. ආවට්ටනභාවො ආවජ්ජනකිච්චතා.

තෙසන්ති රූපාදීනං. එතෙසඤ්ඤි රූපාදීනං පඤ්චගි විඤ්ඤාණෙහි සමාගමො. අභිනිපතිතබ්බානි ආලම්බිතබ්බානි, විජානිතබ්බානීති අත්ථො. තෙනාහ “ආරම්මණකරණෙන පටිවිජානිතබ්බානී”ති. කුසලාකුසලවේදනාය, තංසම්පයුත්තානඤ්ච යථාචුත්තානං “මනොපුබ්බිගම්මා...පෙ.... අකුසලං වා”ති (විභ. අට්ඨ. 766) එවං චුත්තානං පටිවිජානිතබ්බානං පටිවිජානනන්ති සම්බන්ධො. කම්මත්ථෙ හි එතං සාම්චවනං. සහජපුබ්බිගම්මධම්මෙනාති දස්සනාදීහි සහජාතඵස්සාදිනා පුබ්බිගම්මෙන ආවජ්ජනාදිනා. කිච්චන්තරන්ති දස්සනාදිකිච්චතො අඤ්ඤං සම්පට්ච්ඡනාදිකිච්චං.

අවිජාකභාවෙන කාරණෙන, තෙන වා සද්ධිං. අඤ්ඤන්ති රූපභාවාදිං. භාසනකරණකරාති විඤ්ඤන්තිසමුට්ඨාපනවසෙන පවත්තකුසලාකුසලචිත්තුප්පාදධම්මා. තෙ එව කායභිගවාචභිගං අවොපෙත්වා පවත්තා තංසදිසා. පුබ්බිගම්මපටිවිජානනන්ති පුබ්බිගම්මභාවෙන විජානනං මනොද්චාරිකජවනානං පුරෙවරභාවෙන ගහණං. තත්ථාති පඤ්චද්චාරො. “න පටිසිද්ධ”න්ති වත්ථා ස්වායමජ්ජපටිසෙධො සාමත්ථියලද්ධොති දස්සෙතුං “න කායකම්මං...පෙ.... අනුඤ්ඤාතත්තා”ති චුත්තං. “තථා”ති ඉදං යථා කායවචිකම්මපට්ඨපනං, එවං කුසලාදිධම්මසමාදානම්පි නත්ථිති උපසංහරණත්ථං වෙදිතබ්බං. යදි න භවතො වචති, කථං පඤ්චද්චාරො චුති චුත්තාති ආහ “න පඤ්චද්චාරික...පෙ.... අතංද්චාරිකත්තා”ති. තස්සා පාළියා. ආපාඨමත්තන්ති ආපාඨගමනමත්තං ආරම්මණපච්චයභාවමත්තං. අඤ්ඤන්ති “රූපං නිල”න්ති එවමාදිධම්මවිසෙසං. තෙනාහ “ධම්මසභාව”න්ති. රූපන්ති ව න ගණ්භාතීති රූපාරම්මණමපි සමානං “රූපං නාමෙත”න්ති න ගණ්භාති. තථා වාහු එකෙ “වක්ඛුච්ඤ්ඤාණසමච්ඡිගි නිලං විජානාති, නො තු නිල”න්ති. රූපනිලාදිආකාරො රූපාරම්මණරූපාදානාකාරපඤ්ඤන්ති. තජ්ජාපඤ්ඤන්ති හෙසා යථා අනිච්චතාදි. සාතිසයං සවිතක්කසච්චාරත්තා. තතො අඤ්ඤන්ති සද්දාරම්මණතො අඤ්ඤං නාමපඤ්ඤන්තිආරම්මණං, අඤ්ඤථා සහුජපත්තිපටිසෙධො න සම්භවෙය්සාති අධිජ්ජායො.

මනොද්චාරෙහිති න පඤ්චද්චාරෙයෙව දුතියෙ මොසවාරො, අථ බො මනොද්චාරෙහි. ආවජ්ජනං ද්වන්තික්ඛන්තුං...පෙ.... දට්ඨබ්බං එකචිත්තක්ඛණිකස්ස ආවජ්ජනස්ස උජ්ජත්තියං තථා අසම්භවතො.

තස්සාති යාථාවකචන්ද්‍රවිභාවනාය පඤ්ඤාය.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා

767. අධිකරණෙසුති පදන්ථෙසු. අඤ්ඤත්ර සභාවං ගහෙත්වාති අත්ථසද්දස්ස තත්ථ පචත්තනාකාරදස්සනං, තෙන අත්ථසද්දස්ස සභාවත්ථනං දස්සෙති. අධිකරණවසෙන ලිඛිගපරිවත්තිං ගච්ඡති. “අභිධෙය්‍යානුරූපං ලිඛිගච්චනාති” ති හි සද්දවිදු වදන්ති.

දුක්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තික්ඛනිද්දෙසවණ්ණනා

768. පරිපාවිතෙසුති සාධිතෙසු. “විහිතෙසු” ති එත්ථ දුද්ධාදීසු විය භූතකාලතා නාධිජ්ජෙතාති ආහ “විසයවිසෙසනමත්තමෙවා” ති. “කම්මං, සිජ්ජ” න්ති පඤ්ඤා කාරණුපචාරෙන චුත්තාති ආහ “පඤ්ඤා එව වා...පෙ.... වෙදිතබ්බා” ති.

කුසලං කම්මං සකං එකන්තං හිතසුඛාවහන්තා. තජ්ජපිපක්ඛන්තා ඉතරං අකුසලං කම්මං නොසකං. සච්චපට්ඨෙධානුලොමනං සච්චානුලොමනං චුත්තන්ති ආහ “තජ්ජපිට්ඨෙධපච්චයභාවෙනා” ති. මග්ගසච්චස්ස අනුලොමනතො වා සච්චානුලොමිකතා, තථා පරමත්ථසච්චස්ස අනුලොමනතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං “මග්ගසච්චස්සා” තිආදි. පඤ්ඤා චුත්තා පඤ්ඤාවිසයෙ පඤ්ඤාකිච්චස්ස දස්සිතන්තා. “යොගවිහිතෙසු” තිආදිනා චුත්තභූමිනිද්දෙසො, “කම්මස්සකතං සච්චානුලොමික” න්ති චුත්තසරූපනිද්දෙසො, “රූපං අනිච්ච” න්තිආදිනා චුත්තජ්ජකාරනිද්දෙසො ව යථාචුත්තා...පෙ.... නිද්දෙසා. “යොගවිහිතෙසු කම්මායතනෙසු ඛන්තිං, කම්මස්සකතං ඛන්තිං, ‘රූපං අනිච්ච’ න්ති ඛන්ති” න්තිආදිනා ඛන්තිආදිපදෙහි යොජෙතබ්බා. ඔලොකනං පච්චක්ඛකරණං. ධම්මා ඔලොකනං ඛමන්තීති පඤ්ඤාය තදොලොකනසමත්ථතමාහ.

769. මුඤ්චතීති පජ්හති. ආරබ්භ-කිරියාය අධිට්ඨානං සමච්චිභාවො, අධිකරණං පට්ඨපනන්ති ආහ “මුඤ්ච...පෙ.... වත්තුං යුත්ත” න්ති.

770. පඤ්චසීලදසසීලාති කම්මවට්ඨෙකදෙසභූතාති සන්ධාය තෙසං ධම්මට්ඨිතියං සමවරොධො චුත්තො. සතිපි සවනෙති “ඉධ, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො පාණාතිපාතා පටිවිරතො” තිආදිනා (අ. නි. 8.39; කතා. 480) තථාගතතො සවනෙ සතිපි. භික්ඛුආදිනම්පි තං චුත්තං අධිසීලපඤ්ඤාපනං විය න බුද්ධාවෙණිකන්ති.

අධිපඤ්ඤානිබ්බත්තෙසුති යපෙත්වා අධිපඤ්ඤං තදඤ්ඤෙසු මග්ගඵලධම්මෙසු. තදධිට්ඨානෙසුති තස්සා අධිපඤ්ඤාය අධිට්ඨානෙසු විපස්සනාධම්මෙසු.

771. අපායුජ්ජාදනං අවධිසීනිබ්බත්තනං. තස්මිංයෙව යානෙති තස්මිංයෙව බණේ.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. පරිතස්සනං පරිත්තාසො, විත්තුත්තරාසො වාති “න පරිතස්සති”ති පදස්ස “න පත්ථෙති න උත්තසති”ති අත්ථමාහ.

796. අරියසච්චෙසු ධම්මසද්දො “දිට්ඨධම්මො”තිආදීසු විය. අරියමග්ගො, තස්ස ච ඵලං ධම්මො යථානුසිට්ඨං පටිපන්නො අපායෙසු අපතමානො ධාරෙතීති. තත්ථ පඤ්ඤාති තස්මිං අරියමග්ගඵලෙ නිස්සයභූතෙ පඤ්ඤා. තෙනාහ “තංසහගතා”ති. අවිදිතං විදිතං විය නෙති ඤාපෙතීති නයො, අනුමානං, තස්ස නයනං පවත්තනං, තං පන විසුංයෙවෙකං ඤාණුජ්ජාදනන්ති ආසඬ්ඤාය නිවත්තනත්ථමාහ “න අඤ්ඤ...පෙ.... විසෙසො”ති. අත්තනො හි අධිගමානුසාරෙන පරාධිගතානං කාලත්තයෙ මග්ගාදීනං පවත්තිආකාරානුමානං නයනයනං. අනුමිනනාකාරමෙව හිස්ස සන්ධාය චුත්තං “ඤාණස්සෙව පවත්තිවිසෙසො”ති. කාරණඤ්ච නයනයනස්ස සච්චෙසු පච්චක්ඛපවත්තනතො. “තථා”ති ඉමිනා යථා මග්ගඤාණතො අඤ්ඤාපි “ඉමිනා ධම්මෙනා”ති වත්තුං යුත්තං, තථා පකාරන්තරෙතපි “ඉමිනා ධම්මෙන ඤාණෙනා”ති ඵත්ථ අත්ථො යුජ්ජතීති ඉමමත්ථං උපසංහරති. තෙනාති තස්මා ඤාණෙන ඤාතතො සම්පයොගෙහි නයනයනතො. ඤාණවිසයභාවෙනාති පටිච්චෙධඤාණස්ස විසයභාවෙන. ඤාතෙන පටිච්ච්ඨෙන චතුසච්චධම්මෙන, ඤාණසම්පයොගෙන වා ඤාතෙන ජානිත්වා යිතෙන මග්ගඵලධම්මෙන.

සබ්බෙන සබ්බන්ති සබ්බජ්ජකාරෙන සබ්බං, අනවසෙසන්ති අත්ථො. අද්ධත්තයපරියාපන්නඤ්ඤි සබ්බං තෙභූමකසඬ්ඤාරගතං සම්මසියති. නයනතොති නයග්ගාහතො. අනුරූපත්ථවාචකො වා කාරණසද්දො “කාරණං වදති”තිආදීසු විය.

අත්ථයඤාණස්සපි පරියොගාහෙත්වා පවත්තනතො සච්චෙසො විසයාවබ්බොධොති චුත්තං “ධම්මෙ ඤාණ...පෙ.... අභාවා”ති.

විසයොභාසනමත්තජානනසාමඤ්ඤනාති අසතිපි අභිසමෙව්ව ගහණෙ විසයවිභාවනසඬ්ඛාතඅවබෝධසාමඤ්ඤමත්තෙන. “ඤාණ”න්ති සම්මතෙසුති “ඤාණ”න්ති වොහරිතෙසු ලද්ධඤාණවොභාරෙසු. සම්මුතිවසෙනාති ධම්මඤාණාදි විස සමුබ්බෙන විසයෙ අප්පවත්තිත්වා පඤ්ඤත්තිමුබ්බෙන පවත්තං. අවසෙසන්ති සම්මුතිඤාණමෙවාහ. ඉතරඤාණත්තයවිසභාගන්ති ධම්මඤාණාදිඤාණත්තයවිධුරං.

797. කාමහවධම්මෙති කාමහවසඬ්ඛාතෙ ධම්මෙ.

798. සාති පයමජ්ඣානපඤ්ඤා. විතරාගභාවනාවත්ථස්සාති “විතරාගො හොති”ති එවං චුත්තස්ස. තන්ති ඡට්ඨාහිඤ්ඤා. මග්ගඤාණඤ්ඤි කිච්චතො මග්ගසච්චම්පි පටිච්ඡිකුති. ඉතරාති හෙට්ඨිමමග්ගපඤ්ඤා. තදුපනිස්සයත්තාති තස්සා ඡට්ඨාහිඤ්ඤාය, තස්ස වා පටිච්ඡිකුතස්ස උපනිස්සයත්තා පටිච්ඡිකුති නාම. යථානුරූපන්ති දිට්ඨාසවාදිතං යථානුරූපං. ආසවක්ඛයෙති ආසවක්ඛයපරියායෙ කාරණුපවාරෙන. තංනිබ්බත්තනතොති තස්ස ආසවක්ඛයසඬ්ඛාතස්ස ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො. ඉදඤ්ච ‘ආසවානං ඛයෙ ඤාණං ඡට්ඨාහිඤ්ඤා’ති සුත්තෙ ආගතත්තා චුත්තං.

801. අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන පාකටං කරොන්තස්සාති අධිගමවසෙන පකාසං විභූතං කරොන්තස්ස.

802. වසිතාපඤ්චකරණිතං වසිභාවං අපාපිතං පටිලද්ධමත්තං. පටිපදාරම්මණසහගතා පඤ්ඤා පටිපදාරම්මණසම්බන්ධිනීති ආහ “පඤ්ඤාය පටිපදාරම්මණුද්දෙසෙනා”ති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. තමෙව පඤ්ඤා “ද්විසු කුමානෙසු පඤ්ඤා පිතිඵරණෙනා”තිආදිනා විභජති. අභිසන්දනපරිසන්දනපරිපූරණානිපි පරිජ්ඵරණං විස ඵරණාපිතියා, තංසහගතසුඛස්ස ව කිච්චවිසෙසභූතාති අධිජ්ජෙතානීති ආහ “අභිසන්දෙතීති...පෙ.... වෙදිතබ්බ”න්ති. ආදිනා නයෙනාති “අභිසන්දෙතී”තිආදිනා (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) සුත්තෙ ආගතනායෙන. ඵරණඤ්චෙත්ථ පිතිසුඛසමුට්ඨිතපණිතරූපෙහි කායස්ස අභිබ්බාපනං දට්ඨබ්බං. ආරම්මණෙති පිතිඵරණතාසුඛඵරණතාසිසෙන චුත්තානං තිකදුකකුමානානං ආරම්මණ. තාති පිතිඵරණතාසුඛඵරණතා.

සමාධිමුඛෙනාති සමාධිං මුඛං පමුඛං කත්වා, සමාධිසීසෙනාති අත්ථො, සමාධිපමුඛෙන වා උද්දෙසනිද්දෙසෙන. අඤ්ඤා කිලෙසා දිට්ඨිමානාදයො. අප්පයොගෙනාති ඤානවිමොක්ඛාදීනං විය උප්පාදනීයපරිකම්මපයොගෙන විනා. ආවජ්ජනාසදිසො හි ඵලසමාපත්තිඅත්ථො සම්මසනවාරො. යපිතත්තාති පවත්තිතත්තා. සතිබහුලතායාති සතියා අභිණ්හුප්පත්තියා. පරිච්ඡින්නදනසතියා කාලස්ස සතොති දස්සෙතීති යොජනා.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. විසුද්ධිභාවන්ති විසුද්ධියා සබ්භාවං. “දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණෙකදෙසත්තා”ති ඉදං තස්ස පරිහණ්ඩඤ්ඤාණත්තා වුත්තං. තථා හි පාළියං “සත්තානං වුත්තපපාතඤ්ඤාණාය විත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙති”ති (දී. නි. 1.247) ආරභිත්වා “සො දිබ්බෙන වක්ඛුනා විසුද්ධෙතා”තිආදි (දී. නි. 1.246) වුත්තං. දිබ්බස්ස තිරොහිතවිජ්ජකට්ඨාදිහෙදස්ස, ඉතරස්ස ච රූපායතනස්ස දස්සනසමත්ථස්සාපි දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණස්ස සිබ්බාපත්ති වචමානොපපජ්ජමානසත්තදස්සනන්ති ආහ “මුද්ධප්පත්තෙන වා”තිආදි.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

806. ඡබ්බිධම්පි පච්චවෙක්ඛණ්ණඤ්ඤාණන්ති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඤාණ”න්තිආදිනා (විභ. 806) වුත්තං පටිච්චසමුප්පාදධිගානං පච්චවෙක්ඛණ්ණවසෙන පවත්තඤ්ඤාණං. සහ ගහෙත්වාති එකජ්ඣං ගහෙත්වා විපස්සනාරම්මණභාවසාමඤ්ඤාන එකත්තෙන ගහෙත්වා. සඬ්ඛිපිත්වා වුත්තෙනාති පුබ්බෙ ඡධා වුත්තං විය දස්සිතං ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණන්ති එවං සඬ්ඛිපිත්වා වුත්තෙන. “ඛයධම්ම”න්තිආදිනා පකාමරන දස්සනන්ති සම්බන්ධො. පවත්තඤ්ඤාණස්සාති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිනා පවත්තස්ස ඤාණස්ස, පවත්තෙ වා සංසාරවට්ටෙ ඤාණස්ස. ඤාණාරම්මණා විපස්සනා ඤාණවිපස්සනා. විපස්සනාති ච “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිනා පච්චයපච්චයුප්පන්නධම්මෙ විභාගෙන දස්සනතො ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං ඉධාධිජ්ජෙතං. තස්ස ඛයධම්මතාදිජානනං පටිවිපස්සනා. තෙනාහ “විපස්සනාපටිවිපස්සනාදස්සනමත්ත”න්ති.

එවමෙන්ට අට්ඨකථාධිජ්ජායවසෙන පාළියා අත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි අත්තතො අධිජ්ජායවසෙන දස්සෙතුං “පාළියං පනා”ති ආදිමාහ. සබ්බත්ථානි අද්ධත්තයෙ පච්චයවිසෙසෙන පච්චයුජ්ජන්තවිසෙසනිද්ධාරණෙ. ඤාණවචනෙනාති “ජාතිපච්චයා ජරාමරණ”න්ති ආදිනා ඤාණස්ස ගහණෙන. අභිගානන්ති සත්තසත්තතියා අභිගානං. ඉතිසද්දෙනාති “නිරොධධම්ම”න්ති එත්ථ චුත්තඉතිසද්දෙන. පකාසෙත්වාති ඤාණස්ස පවත්තිආකාරං ජොතෙත්වා. තෙන ධම්මට්ඨිතිඤාණතො අඤ්ඤංයෙව පරියොසානෙ චුත්තං ඤාණන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “විපස්සනාඤාණං සත්තමං ඤාණ”න්ති. අයමෙව චෙන්ට අත්ථො යුත්තොති දස්සෙන්නො “න හී”ති ආදිමාහ. තත්ථ “තම්පි ඤාණන්ති සම්බන්ධො න හොති”ති එවං සම්බන්ධො න යුත්තො අභිගන්තරභාවස්ස අවිභාවනතොති අත්ථො. තෙන චුත්තං “තංඤාණ...පෙ.... අනධිජ්ජෙතත්තා”ති. න හි විසුං විසුං චුත්තමෙව එකජ්ඣං වචනමත්තෙන අත්ථන්තරං හොතිති. “බයධම්මං...පෙ.... වා”ති ඉමිනා පුරිමස්මිං පක්ඛෙ උපවයෙන දොසමාහ.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

808. පච්චනීකධම්මෙති නිවරණාදිපච්චනීකධම්මෙ. දුක්ඛන්ති සමාපජ්ජනෙ අසති උප්පජ්ජනකදුක්ඛං.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසො

පයමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

809. න යානන්ති අට්ඨානං, අනුපලබ්භනත්ථො අයමකාරොති ආහ “අවිජ්ජමානං යානං අට්ඨාන”න්ති. අභාවත්ථො වා, න අඤ්ඤපටිපක්ඛාදිඅත්ථොති ආහ “නත්ථි යානන්ති වා අට්ඨාන”න්ති. කො පනෙතස්ස අත්ථද්වයස්ස විසෙසොති? පයමො හෙතුපච්චයෙහි අනුපලබ්භමානතං වදති, දුතියො සබ්බෙන සබ්බං අභාවන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො. තණ්හුපාදානාදීනම්පි සුඛතො උපගමනස්ස හෙතුභාවෙ දිට්ඨිවිපල්ලාසස්ස සො සාතිසයො අසුඛෙපි දළ්භං පවත්තාපනතොති ආහ “දිට්ඨිවිපල්ලාසොව...පෙ.... අධිජ්ජෙත”න්ති. “අත්තදිට්ඨිවසෙනා”ති කස්මා විසෙසෙත්වා චුත්තං, නනු අරියසාවකස්ස සබ්බාපි දිට්ඨියො නත්ථිති? සච්චං නත්ථි, අත්තදිට්ඨිසන්තිස්සයා පන සබ්බදිට්ඨියොති දස්සෙතුං

“අත්තදිට්ඨිවසෙනාති පධානදිට්ඨිමාහා” ති වුත්තං. හෙදානුරූපස්ස වත්ථුනො. හෙදානුරූපෙන “අධම්මෙ ධම්මො” ති ආදිනයජ්ජවත්තෙන.

සො එවාති යො ලිඛිගෙ අපරිවත්තෙ තස්මිං අත්තභාවෙ භවඛගජීවිතින්ද්රියජ්ජබන්ධො, සො එව. තඤ්ඤි උපාදාය එකජාතිසමඤ්ඤා, න චෙත්ථ භාවකලාපජීවිතින්ද්රියස්ස වසෙන චොදනා කාතබ්බා තදඤ්ඤස්සෙව අධිජ්ජෙතත්තා. තඤ්ඤි තත්ථ අවිච්ඡෙදවුත්තියා පබන්ධවොහාරං ලහති, ඉතරම්පි වා භාවානුපාලනතාසාමඤ්ඤෙනාති අනොකාසාව චොදනා.

සපත්තවසෙන යොජෙතබ්බන්ති “සපත්තං මාරෙමිති අභිසන්ධිනා සපත්තෙන නිපන්තට්ඨානෙ නිපන්තං මනුස්සභූතො මනුස්සභූතං මාතරං පිතරං වා මාරෙත්තො” ති ආදිනා යොජෙතබ්බං. සබ්බත්ථාති චතුසුපි විකජ්ජෙසු. පූරිමං අභිසන්ධිවිත්තන්ති පුබ්බභාගියො මරණාධිජ්ජායො. අජ්ජමාණං තෙන අත්ථසිද්ධියා අභාවතො. පුටුජ්ජනස්සෙව තං දින්නං හොතිති එත්ථ යථා අරහත්තං පත්වා පරිභුත්තම්පි පුටුජ්ජනකාලෙ දින්නං පුටුජ්ජනදානමෙව හොති, එවං මරණාධිජ්ජායෙන පුටුජ්ජනකාලෙ පහාරෙ දින්නෙ අරහත්තං පත්වා තෙනෙව පහාරෙන මතෙ කස්මා අරහත්තසාතොයෙව හොති, න පුටුජ්ජනසාතොති? විසෙසසම්භවතො. යථා හි දානං දෙය්යධම්මස්ස පරිච්චාගමත්තෙන හොති, න එවං වධො. සො හි පාණො, පාණසඤ්ඤිතා, වධකචෙතනා, උපක්කමො, තෙන මරණන්ති ඉමෙසං පඤ්චන්තං අඬිගානං පාරිපුරියාව හොති, න අපාරිපුරියා. තස්මා අරහත්තං පත්තස්සෙව මරණන්ති අරහත්තසාතොයෙව හොති, න පුටුජ්ජනසාතො. යස්මා පන “ඉමං මාරෙමි” ති යං සන්තානං ආරබ්භ මාරණිච්ඡා, තස්ස පුටුජ්ජනඛිණාසවභාවෙන පයොගමරණක්ඛණානං වසෙන සතිපි සන්තානහෙදෙ අහෙදොයෙව. යදා ව අත්ථසිද්ධි, තදා ඛිණාසවභාවො. තස්මා අරහත්තසාතොව හොතිති නිවිජිතං. කථං පනෙත්ථ වධකචෙතනා වත්තමානවිසයා සියාති ආහ “වධකචිත්තං පච්චුජ්ජන්තාරම්මණම්පි...පෙ.... පවත්තති” ති. තත්ථ පබන්ධවිච්ඡෙදවසෙනාති යෙන පබන්ධො විච්ඡිජ්ජති, තාදිසං පයොගං නිබ්බත්තෙතිති අත්ථො. තෙන යදා පබන්ධවිච්ඡෙදො, තදා අරහාති යථාවුත්තං අරහත්තසාතං පතිට්ඨාපෙති. න එවන්ති යථා කාලන්තරාපෙක්ඛකිච්චසිද්ධං වධකචිත්තං, න එවං වාගචෙතනා. “සා හී” ති ආදිනා වාගචෙතනාය කාලන්තරානපෙක්ඛකිච්චසිද්ධිතංයෙව විභාවෙති. අඤ්ඤසකකරණන්ති අත්තතො විනිමොචෙත්වා අඤ්ඤස්ස දක්ඛිණෙය්යස්ස සන්තකභාවකරණං. තස්සාති චජිතබ්බස්ස වත්ථුනො. යස්සාති යස්ස පුටුජ්ජනස්ස. තස්සෙව තං දින්නං හොති, සචෙපි අරහත්තං පත්වා තෙන පරිභුත්තන්ති අත්ථො.

“කප්පවිනාසෙ”ති ඉදං “සණ්ඨහන්තෙ කප්පෙ”ති වුත්තත්තා මහාකප්පවිනාසං සන්ධාය වුත්තන්ති ආහ “කප්පට්ඨකථාය න සමෙති”ති එත්ථ ආයුකප්පස්ස අධිප්පෙතත්තා. ආයුකප්පො චෙත්ථ අවිචියං නිබ්බන්තසත්තානං අන්තරකප්පපරිමාණං පරමායු චෙදිතබ්බං. තඤ්ඞි සන්ධාය “එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාල”න්ති (කථා. අට්ඨ. 654-657) වුත්තං. තයිදං “එකං කප්ප”න්ති යදි එකං මහාකප්පන්ති අත්ථො, තථා සති විසතිඅන්තරකප්පපරිමාණො එකො අසඬ්ඛියෙය්‍යකප්පොති වුත්තං හොති. අථ එකං අසඬ්ඛියෙය්‍යකප්පන්ති අත්ථො, සබ්බථාපි “චතුසට්ඨි අන්තරකප්පා”ති වචනෙන විරුජ්ඣතිති විමංසිතබ්බං. යථා පන කප්පට්ඨකථාය අයං අට්ඨකථා සමෙති, තං දස්සෙතුං “කප්පවිනාසෙයෙවාති පනා”ති ආදිමාහ.

පකතත්තො වා අපාරාජිකො. සමානසංවාසකො කම්මලද්ධිනං වසෙන අනානාසංවාසකොති එවමෙත්ථ අත්ථො චෙදිතබ්බො.

නියතස්ස පුග්ගලස්ස විජ්ජමානනං පටිසෙධෙත්වාති යොජනා. තත්ථ පටිසෙධෙත්වාති “පුග්ගලො පන නියතො නාම නත්ථි”ති එවං පටිසෙධෙත්වා. තත්ථ කාරණමාහ “මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මානං විය සභාවතො”ති. පඤ්ඤත්තිමත්තඤ්ඤෙනං මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මනිස්සයං, යදිදං නියතො පුග්ගලොති. යථාපුච්ඡිතන්ති “කිං පුබ්බහෙතු නියමෙති”ති ආදිනා පුච්ඡිතප්පකාරං නියාමකහෙතුං. යෙනාති යෙන උපරිමග්ගත්තයවිපස්සනාඤාණෙන. නියතානියතහෙදන්ති සොතාපන්තාදිනියතහෙදං, සත්තක්ඛත්තුපරමාදිඅනියතහෙදඤ්ච. සොතාපන්තො එව හි එකො සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම හොති, එකො කොලංකොලො නාම, එකො එකබ්ඪී නාමාති සොතාපන්තස්ස නියතභාවො වුත්තොති ආහ “සොතාපන්තො ච නියතො”ති. බියතිරෙකත්ථො හි අයං ච-සද්දො. තතො පුබ්බෙති සොතාපත්තිමග්ගතො පුබ්බෙ. “පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථි”ති ඉදං සොතාපන්තස්ස නියතතාය වුත්තත්තා චක්ඛමානඤ්ච දොසං හදයෙ යිපෙත්වා වුත්තං. උපරිමග්ගානං සඋපනිස්සයත්තෙ පයමමග්ගස්සාපි සඋපනිස්සයතා සිද්ධා එවාති චොදනං සන්ධායාහ “යදි හි”ති ආදි. තඤ්ච නියතත්තං. අස්සාති සොතාපත්තිමග්ගස්ස.

තෙනෙව බීණාති සොතාපත්තිමග්ගෙනෙව බීණා. කාරණුපච්ඡෙදෙන හි එලුපච්ඡෙදො සියා. තතොති සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතො. සාති සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතා. පචත්තිතොති විපාකප්පබන්ධතො. තෙනාති සොතාපත්තිමග්ගෙන. වුට්ඨානෙති වුට්ඨානෙ සති. කාරණෙන විනා එලං

නත්ථිති ආහ “සක්කාය...පෙ.... භවිතබ්බ”න්ති. “නාමකරණනිමිත්තතො”ති ඉමිනා නාමකරණභෙතුතාය නියාමකතං විභාවෙති එකබ්ඪිආදිසමඤ්ඤානං අන්වත්ථසඤ්ඤාභාවතො. තෙනාහ “විපස්සනා...පෙ.... සන්ධාය චුත්ත”න්ති.

ආදි-සද්දෙන “එකොමිහි සම්මාසම්බුද්ධො, සිතිභූතොස්මි නිබ්බුතො”තිආදීනි (මහාව. 11; කථා. 405; ම. නි. 1.285) සඬගය්භන්ති. එත්ථ ච “සදිසො මෙ න විජ්ජති, එකොමිහි සම්මාසම්බුද්ධො (මහාව. 11; කථා. 405; ම. නි. 1.285). ‘අත්ථෙතරහි අඤ්ඤෙ සමණා වා බිරාග්මණා වා භගවතා සමසමා සම්බොධිය’න්ති එවං පුට්ඨො අහං, භන්තෙ, ‘නො’ති වදෙය්යි”න්තිආදි (දී. නි. 3.161) වචනෙහි ඉමිස්සා ලොකධාතුයා විය අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස අඤ්ඤස්සා ලොකධාතුයා උප්පාදො නිවාරිතොති දට්ඨබ්බං. න හි විජ්ජමානෙ “සදිසො මෙ න විජ්ජති”තිආදි සක්කා වත්තුං. යං පන වදන්ති “ලොකධාතුවිසෙසාපෙක්ඛාය චුත්ත”න්ති, තම්පි නත්ථි තථා විසෙසනස්ස අභාවතො, බුද්ධානුභාවස්ස ච අසමත්ථභාවවිභාවනතො. ආණාබ්බන්තකිත්තකඤ්ඤෙත්ථ ධම්මතාදස්සනත්ථං. සක්කොති හි භගවා යත්ථ යත්ථ ඉච්ඡති, තත්ථ තත්ථ ආණං වත්තෙතුං. “එකිස්සා ලොකධාතුයා”ති ච ඉදං බුද්ධබ්බන්තභූතාය ලොකධාතුයා දස්සනත්ථං චුත්තං. තත්ථායමත්ථො – බුද්ධබ්බන්තභූතා එකාවායං ලොකධාතු. තත්ථ එකස්මිං කාලෙ එකො එව සම්මාසම්බුද්ධො උප්පජ්ජතිති. තෙනාහ “බුද්ධබ්බන්ත...පෙ.... අධිප්පායො”ති.

තස්මාති යස්මා උපසම්පදාධිනං පාතිමොක්ඛං, උපසම්පදා ච පබ්බජ්ජාධිනා, තස්මා. පාතිමොක්ඛෙ සිද්ධෙ, සිද්ධාසු තාසු පබ්බජ්ජපසම්පදාසු. තතො පරං විනට්ඨං නාම භොතීති පච්ඡිමපට්ටෙධතො පරං පට්ටෙධසාසනං, පච්ඡිමසීලභෙදතො ච පරං පට්ටත්තිසාසනං විනට්ඨං නාම භොතීති සාසනභාවසාමඤ්ඤෙන පන උභයං එකජ්ඣං කත්වා දස්සෙත්තො “පච්ඡිම...පෙ.... එකතො කත්වා”ති ආහ.

පරිදෙවනකාරුඤ්ඤන්ති පරිදෙවනෙන කරුණායිතබ්බතා කරුණායනා.

ධම්මානං සභාවවිසෙසො න සක්කා ධාරෙතුං, යතො පාරමිපට්ඨයාදීසු උදකපරියන්තං කත්වා මහාපට්ඨිකම්පො අහොසි, අභිසම්බොධිදිවසෙ ච යපෙත්වා පුබ්බත්තරදිසාභාගෙ බොධිරුක්ඛමූලෙ භූමිභාගො මහාපුරිසං ධාරෙතුං නාසක්ඛි, අඤ්ඤත්ථු එකපස්සෙ පක්ඛිත්තඅතිභාරහරිතනාවා විය වක්කවාලගබ්භො විපරිවත්තො. “සමුප්පාදිකා”ති වත්තබ්බෙ ස-කාලෙ අ-

කාරස්ස ආ-කාරො, එකස්ස ච ප-කාරස්ස ලොපො කතොති දස්සෙත්තො ආහ “සමං උද්ධං පජ්ජතීති සාමුපාදිකා”ති. සමං උපාදියතීති චා සමුපාදා, සමුපාදා එව සාමුපාදිකා, සමුපාහිනීති අත්ථො.

සන්තතිබණුවසෙනාති සන්තතිවසෙන ආයුහනසමච්ඡිතා, සපුබ්බපච්ඡාභාගස්ස ගහණවසෙන චෙතනාක්ඛණුවසෙන චෙතනාසමච්ඡිතාති යොජෙතබ්බා. එකස්මිං උපට්ඨිතෙ පච්චයවසෙන තදඤ්ඤස්ස උපට්ඨානං පරිවත්තනං.

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

810. භොගෙ භුඤ්ජිතුං න ජානාති, විනාසෙතීති යොජනා.

ලහුපරිවත්තිතාය ජීවිතස්සාති අධිජ්ජායො.

න අදාසි පයුත්තවාචාය උජ්ජන්තන්ති අධිජ්ජායෙන.

සම්මාපයොගෙනාති සම්මාපට්පත්තියා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

813. ධාතුසභාවොති භූතාදිසඬ්ඛාතධාතූනං සභාවො. සභාගවසෙන ඵලභූතෙන. අජ්ඣාසයධාතුපරිච්ඡිත්තදනතොති අජ්ඣාසයසභාවස්ස “හීනං, පණීත”න්ති චා පරිච්ඡිජ්ජ ජානනතො, වුට්ඨිනිමිත්තෙන විය මහොසෙන උපරිමෙසවුට්ඨියා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා

සද්දත්ථො සම්භවති සමාසන්තෙනෙව තථා සද්දසිද්ධිතො. තෙසන්ති පරොපරානං විසදාවිසදානං සද්ධාදිඉන්ද්‍රියානං. එවඤ්ච කත්වාති ආසයාදිතො ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තතො ච අධිමුත්තිභෙදස්ස විසිට්ඨසභාවත්තා එව.

815. “කෙ පන තෙ අරියාවාසා”ති පුච්ඡන්වා තෙ සුත්තෙනෙව දස්සෙන්නො “ඉධ, භික්ඛවෙ”තිආදිපාළිං ආහරිත්වා “එවං වුත්තා”ති නිගමෙත්වා පුන මග්ගාධිගමෙනෙව තෙසං අධිගමං දස්සෙන්නො “එතෙසු”තිආදිමාහ. තත්ථ ඉතරෙති ඡළඬිගසමන්තාගමථකාරක්ඛාසඬ්ඛායපටිසෙවනාදයො.

816. ආරම්මණසන්තානානුසයනෙසුති ආරම්මණානුසයනං, සන්තානානුසයනන්ති ද්විසු අනුසයනෙසු. යථා හි මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නො රාගො කාරණලාභෙ උප්පජ්ජනාරහො ථාමගතට්ඨෙන සන්තානෙ අනුසෙතීති වුවිච්ඡි, එවං ඉට්ඨාරම්මණෙපිති තස්ස ආරම්මණානුසයනං දට්ඨබ්බං. තං පනස්ස අනුසයනං උප්පත්තියා පාකටං හොතීති දස්සෙතුං අට්ඨකථායං “යථා නාමා”තිආදි (විභ. අට්ඨ. 816) වුත්තං. “ආවිණ්ණසමාවිණ්ණා”ති එතෙන ඉට්ඨාරම්මණෙ රාගස්ස විරපරිභාවනං විභාවෙති. යස්මා පන එවං විරපරිභාවිතං පරිචෙදෙත්වා විය යීතං හොති, තස්මා “සමන්තතො චෙදෙත්වා විය යීතභාවෙන අනුසයිතතං දස්සෙති”ති වුත්තං. තථා හි උදකෙ නිමුග්ගසදිසො උදාහරො. “සබ්බෙපි තෙභූමකා ධම්මා කාමනීයට්ඨෙන කාමා”තිආදිපාළිවසෙන භවරාගස්සාපි වත්ථුකාමතා චෙදිතබ්බා. රාගවසෙනාති ආරම්මණරජ්ජනවසෙන.

818. ඉන්ද්රියවිසෙසො විනෙය්යානං ඉන්ද්රියපරොපරියත්තං.

819. පහාතබ්බෙන උපද්දුතනිරොධනත්ථං පහායකං පරියෙසතීති පයමං පහාතබ්බං, පච්ඡා පහායකන්ති අයං පහාතබ්බපජ්ඣනක්කමො පහානක්කමපදෙන වුත්තො. යස්සාති පහාතබ්බස්ස. තන්ති පහාතබ්බං. පයමං වුවිච්ඡිති පහානවිචාරණානං පයමං වුවිච්ඡි. තතො පච්ඡා අප්පහාතබ්බං යථා තං දස්සනත්තිකාදීසු.

826. තන්ති භවංගං. තස්සාති ලොකුත්තරස්ස. පාදකන්ති අන්තිමභවිකස්ස භවංගං සන්ධායාහ.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

828. සමාපන්නොම්හීති මඤ්ඤතීති අත්ථො.

සමාධි වා තස්ස ආරම්මණභූතං කම්මට්ඨානං වා විත්තමඤ්ජුසාති යොජනා. යපෙතුන්ති යථාපරිච්ඡින්නං කාලං සමාපත්තිවිත්තං පවත්තෙතුං.

තෙහීති සඤ්ඤාමනසිකාරෙහි. තංසභාවතාති කාමාදිදුතියජ්ඣානාදිඅනුපක්ඛන්දනසභාවතා. පගුණවොදානං පගුණභාවසිද්ධා ඝානස්ස පටිපක්ඛනො විසුද්ධි.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

831. පඤ්ඤාව විමුත්තීති රාගාදීහි විමුත්තිභූතා පඤ්ඤාව විමුත්තීති යොජනා. කම්මන්තරස්ස විපාකන්තරමෙවාති අත්ථො විපාකන්තරජානනස්සෙව දුතියබලකිව්චත්තා, කම්මන්තරජානනස්ස ච තතියබලකිව්චත්තා. බලසදිසතන්ති එකච්චබලසදිසතං. කස්මා පනෙත්ථ බලඤාණකිව්චෙ වුව්චමානෙ ඝානාදිඅබලඤාණං උදාහරන්ති වොදනං සන්ධායාහ “යදිපී” තිආදි. තදන්තොගධන්ති තස්මිං ඝානාදිපච්චවෙක්ඛණාසභාවෙ සත්තමබලඤාණෙ අන්තොගධං. එවන්ති ඝානාදිඤාණං විය. අප්පෙතුං, විකුබ්බිතුඤ්ඤාති අත්තනා වුත්තාකාරං සන්ධායාහ. සමුදයජ්ජභානාදිඑකච්චඤාණකිව්චමපි අකරොන්තං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං කථමජ්ජනාදිකං ඝානාදිකිව්චං කරෙය්‍ය, බලඤාණෙහි පන ජානිතබ්බං, තතො උත්තරිඤ්ඤා ජානන්තමපි යස්මා එකච්චබලකිව්චං න කරොති, තස්මා අඤ්ඤානෙව බලඤාණානි, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණන්ති දස්සනත්ථං “එතෙසං පන කිව්චං න සබ්බං කරොති” තිආදි (විභ. අට්ඨ. 831) අට්ඨකථායං වුත්තං. තත්ථ යථා සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං අබලකිව්චං එකච්චං න කරොති, එවං බලකිව්චමපිති උදාහරණදස්සනවසෙන “තඤ්ඤි ඝානං හුත්වා අප්පෙතු” න්තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙතුං “අථ වා...පෙ.... දට්ඨබ්බ” න්ති වුත්තං.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. බුද්දකචන්ද්‍රවිභංගො

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-4. අත්ථිපට්ඨවං නාමාති අත්ථිතා පට්ඨවත්ථො නාම, අසතිපි සහජාතපුරෙජාතාදිභාවෙ යස්මිං සති යං හොති, සො තස්ස පට්ඨයොති කත්වා යථා තථා අත්ථිතාමත්තං ඉධ පට්ඨවත්ථොති අත්ථො. තං පන පට්ඨවත්ථං බියතිරෙකමුඛෙන පාකටතරං කාතුං “යථා” තිආදිමාහ. තත්ථ නිස්සයාදිපට්ඨයභාවෙන පට්ඨවාති වුත්තන්ති නිස්සයාදිපට්ඨයභාවතො පට්ඨයභූතං වක්ඛාදි “පට්ඨවා” ති වුත්තං. එකිස්සා සෙණියාති අට්ඨාරසසු සෙණියු මයං අමුක්ඛාය සෙණියා ජාතාමිහ, න අඤ්ඤාදි විය අප්පඤ්ඤාතාති එවමෙත්ථ අත්ථං වදන්ති.

පුරතො කරණං පමුඛභාවකරණං. නිධානරාසිති නිදහින්වා යපිතධනනිවයො. යසොති ඉස්සරියං. තං පන යෙසු වත්තති, තෙසු පට්ඨාපකආණාකරණෙහි පාකටො හොතිති “පට්ඨාපකමදො, ආණාකරණමදො” ති ව වුත්තං.

845. වත්ථුනාති ජාතිආදිපවත්තිහෙතුනා.

846. පතිට්ඨාභාවොති කුසලකම්මෙසු පතිට්ඨානාභාවො, සො පන යස්මා කුසලකිරියාය යානං න හොති, තස්මා “කුසලකරණෙ අට්ඨාන”න්ති ආහ. පමාදසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස එවමාදිකො පරියායොති යොජනා. ආදි-සද්දෙන “වච්චුවරිතෙ, මනොදුවරිතෙ විත්තස්ස වොස්සග්ගො, මක්ඛො, පළාසො” ති ව එවමාදිකස්ස සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො. “පමාදො පමජ්ජනාදි” තිආදිකො තදත්ථජ්ජකාසකො, “විත්තස්ස වොස්සග්ගො වොස්සග්ගානුජ්ජාදන”න්තිආදිකො තජ්ජරියායජ්ජකාසකො බියඤ්ජනපරියායො ව අපරියන්තොති සම්බන්ධො. “වත්තාරො බන්ධෙ දස්සෙති” ති ඉමිනා සතිවොස්සග්ගාකාරජ්ජවත්තා වත්තාරො අකුසලක්ඛන්ධා පමාදොති වදති.

847. අනිවාතවුත්තිතාය හෙතුභූතො විත්තසම්පග්ගහො මානවිසෙසො.

848. උත්තරභාවො උත්තරියං, කරණෙන උත්තරියං කරණුත්තරියං, සාරම්භෙන පරස්ස කිරියතො උත්තරිකිරියා.

849. නෙරුත්තිකවිධානෙනාති ඉ-කාරච්ච-කාරානඤ්ච ර-කාරතාපාදනෙන.

අත්තනිකං අත්තාති උත්තරපදලොපෙන නිද්දෙසමාහ යථා “රූපභවො රූපං, භිමසෙනො භිමො”ති ව. ආදින්නො, පත්තො වා අත්ථො අත්තාති නිරුත්තිනයෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

බුද්දිතස්සාති අභිකිතස්ස.

850. ජානන්තස්සෙව මහාජනස්ස. උපාදානාදිපච්චයෙති ඉන්ධනුදකච්චරාදිකෙ පාරිපූරිහෙතුකෙ.

851. ගණ්ඨිකා සයං ගණ්ඨිකරණතො. පතිරූපච්චනතො, අඤ්ඤෙසං ගණ්ඨිහෙදතො ව ගණ්ඨිභූතා.

852. අහෙජ්ජන්තරතාය සමාසෙවිතතාය සුට්ඨු ආසෙවිතතාය.

853. විරකාලපරිභාවිතත්තෙන තෙමනකරණං අල්ලභාවකරණං, ලොභවසෙන අවස්සවනන්ති අත්ථො.

ඵචං සන්තෙ කථං බියනන්ති නිද්දෙසොති ආහ “බියනන්ති වා”තිආදි.

854. විවරමණ්ඩනාදීනන්ති විවරමණ්ඩනා පත්තමණ්ඩනා සෙනාසනමණ්ඩනාති ඉමෙසං. ඉදානි තං විසෙසනභාවං යොජෙත්වා දස්සෙතුං “විවරෙන හි”තිආදි චුත්තං.

855. සභාගරහිතො, සභාගපටිපක්ඛො වා අසභාගො, අනනුකූලානං පටික්කූලතා වා. තෙනාහ “මානථද්ධතා, විරොධො වා”ති.

856. සඛකම්පනා උක්කණ්ඨනාවසෙන අනවට්ඨානං, අනවධානං වා. තස්ස තස්ස ආරම්මණස්ස තණ්හායනා.

857. කායස්සාති නාමකායස්ස. තස්මිඤ්චි අවිජ්ජාරිකෙ රූපකායොපි අවිජ්ජාරිකො හොති.

860. රාගාදීනන්ති රාගමොහඅහිරිකානොත්තස්පච්චිකිච්ඡාදීනං.

861. තිව්ධම්පි කුහනචන්ද්‍රං දස්සෙතුන්ති සම්බන්ධො. තත්ථාති මහානිද්දෙසෙ. “තත්ථ කතමා කුහනා ලාභසක්කාරසිලොකසන්තිස්සිතස්සා”තිආදිනා (විභ. 861) ඉධ

බුද්දකච්ඡවත්ථු ආගතං දෙසනානායං නිස්සාය මහානිද්දෙසදෙසනා පචත්තාති ආහ “නිස්සායභූතාය ඉමාය පාළියා” ති.

අත්තරහිතානීති අත්තච්ඡායානි ඡිත්තදත්තානි.

ලාභසක්කාරසිලොකහෙතු සම්භාවනාධිප්පායෙන සංයතාකාරදස්සනං කොහඤ්ඤන්ති ආහ “පාපිච්ඡතාය නිරත්ථකකායවච්ඡිච්ඡන්දනිග්ගණං කොරජ”න්ති. යො සංවෙගබහුලො කුක්කුච්චකො පුබ්බෙනාපරං අත්තනොපි කිරියං පරිසඬකන්තො පච්චවෙක්ඛමානො තිට්ඨති, තාදිසං විය අත්තනං දස්සෙන්තො “අතිපරිසඬකිනො” ති වුත්තො.

864. පසංසාමුඛෙන නින්දනන්ති පසංසාවත්ථුතො ඛිපනං බහි ඡඩ්ඛනං යථා “අදායකං අහො දානපතී” ති.

865. ගවෙසනකම්මන්ති අප්පකෙන ලාභෙන මහත්තස්ස පරියෙසනකඛියාපාරො.

866. පොක්ඛරං වුච්චති සුන්දරං, වණ්ණස්ස සුන්දරභාවො වණ්ණපාරිපූරි භොතීති ආහ “වණ්ණපාරිපූරි වා වණ්ණපොක්ඛරතා” ති.

879. සෙය්‍යමානාදිනිද්දෙසෙසුති “තත්ථ කතමො සෙය්‍යස්ස ‘සෙය්‍යොහමස්මි’ ති මානො” තිආදිනා (විභ. 869) නිද්දිට්ඨෙසු නවසු මානනිද්දෙසෙසු. “සෙය්‍යාදිපුග්ගලො” ති ඉදං තත්ථ පාළියං සෙය්‍යාදිනං නවන්තං පුග්ගලානං ආමට්ඨන්තා වුත්තං. ඉධ පන පුග්ගලාමසනෙ සති සෙය්‍යපුග්ගලො ව ආමසිතඛිබ්බො සියා. තෙනෙවාහ “සෙය්‍යමානභාවෙපි” ති. සෙය්‍යමානභාවෙපිති පි-සද්දො ආකඬ්ඨකො අසෙය්‍යමානනිද්දෙසෙපි පුග්ගලාමසනස්ස කතන්තා. යස්ස කස්සචීති සෙය්‍යාදිසු යස්ස කස්සචි පුග්ගලස්ස.

880. පුරිමමානස්සාති පුබ්බෙ පචත්තස්ස සදිසමානස්ස, හීනමානස්ස වා, සදිසමානවසෙනෙව පන පාළි ආගතා.

881. “මිගානං කොත්ථුකො අන්තො, පක්ඛිනං පන වායසො” ති (ජා. 1.3.135) වචනතො ආහ “පක්ඛිජාතීසු වායසො අන්තො ලාමකො” ති.

882. වීරාගන්ති අරහත්තං.

883. මානසම්පයුත්තච්ඡන්දො තණ්හාඡන්දො. මානසභාවං අනුගතො සෙය්‍යාදිතො සම්පග්ගණ්හනවසෙන පවත්තො මානසම්පයුත්තකත්තුකම්යතාඡන්දො වා මානච්ඡන්දො.

884. තත්ථාති තස්මිං විලම්බනෙ නිජ්ථාදෙනබ්බෙ. යුත්තං අනුච්ඡවිකං. මුත්තං විස්සට්ඨං. සිලිට්ඨං සහිතං, අත්ථද්වයවිභාවකං වා.

888. අනුද්දයස්සෙවාවාති මෙත්තායන්තස්ස විය අනුකම්පන්තස්ස විය විකප්පනාති ආහ “සහනන්දිකාදිකස්සා”ති, මෙත්තාදිපතිරූපෙන පවත්තගෙහසිතසිතෙනහස්සාති අත්ථො. තෙනාහ “කාදිසො රාගො”ති. අත්ථො යුජ්ජති ඵලම්පි “තත්ථා”ති පාළිපදස්ස අත්ථො යුජ්ජති. පරානුද්දයතාහෙතුකො හි පරානුද්දයතාසහිතො සො විතක්කොති.

890. කාමගුණපාරිජුරියා යෙභුය්‍යෙන ලොකො සම්භාවෙතීති ආහ “අනවඤ්ඤත්තත්ථමෙව කාමගුණෙ ව පත්ථෙති”ති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. බන්ධනීති කුප්ඤානාකාරං බන්ධනී සටෙති. උපනාහො හි ආසාතවත්ථුනා විත්තං බන්ධන්තො විය හොති, යතො අඤ්ඤථා පවත්තිත්ථාපි අවිදිතෙ උපනාහෙ ආසාතවත්ථුසන්තිස්සිතොව හොති.

892. දන්තෙහි ඡින්දිත්ථාති දන්තෙහි ඡින්දිත්ථා විය එකදෙසං අපනෙත්ථා එකදෙසං ගහෙත්ථාති අධිජ්ජායො.

894. අව්චයං කත්ථාති විතික්කමං කත්ථා. පට්ච්ඡාදනෙති අත්තනා කතස්ස අව්චයස්ස පට්ච්ඡාදනෙ. වොච්ඡින්දනං විතික්කමකිරියාය අප්පට්ඡානවසෙන උපච්ඡින්දනං, වොච්ඡින්දනෙන ඡාදනා වොච්ඡින්දනඡාදනා.

අසම්මාභාසනෙ සඨ-සද්දො ලොකෙ නිරුළුහොති ආහ “යො න සම්මා භාසති, සො සඨො”ති. සඨස්ස යක්ඛසුකරසදිසතං දස්සෙන්තො “කුච්ඡි වා පිට්ඨි වා ඡානිතුං න සක්කා”ති ආහ, ඉන්ද්‍රජාලසදිසො වා එසො දට්ඨබ්බො.

යො සබ්බථා විපන්නජ්ඣාසයොපි සමානො කායවච්ඡෙදමත්තෙන අත්තානං සම්පන්නං විය දස්සෙන්ථා ලොකං වඤ්ඤෙන්තො අඤ්ඤථා සන්තං අඤ්ඤථා පවෙදෙති. තෙනාහ “තෙනෙතං සායෙය්‍යං මායාතො බලවතරා

වඤ්චනාති දට්ඨබ්බ” න්ති. සන්තදොසපටිච්ඡාදනමෙව හි මායා. තෙනෙවාති බලවතරවඤ්චනාභාවෙනෙව. දළ්භකෙරාටියඤ්ඤි “පරික්ඛතතා” ති වුත්තං.

908. අභාවෙහිති පි-සද්දෙන “කො පන වාදො භාවෙ” ති දස්සෙති. යදිපි හි පුට්ඨජනානං, එකච්චානඤ්ච සෙක්ඛානං යථාරහං අත්තාහිනිවෙසාදිහි කතුපකාරං රූපරාගාදිසංයොජනකිච්චං සාධෙති, එකච්චානං පන විනා එව තෙහිති කස්සවිපි කිලෙසස්ස අවික්ඛම්භිතත්තා කථඤ්චිපි අවිමුත්තො කාමභවො අජ්ඣාත්තග්ගභණ්ඩස්ස විසෙසපච්චයොති “අජ්ඣාත්ත” න්ති වුච්චති, තදභාවතො “බහිද්ධා” ති ලද්ධවොභාරො රූපාරූපභවෙ කෙවලම්පි සංයොජනකිච්චං සාධෙත්තං පවත්තතිති, තතො එව රූපාරූපාවචරසත්තානං බහිද්ධාසංයොජනභාවහෙතජාතන්ති ව “බහිද්ධාසංයොජන” න්ති වුච්චතිති ඉමමත්ථමාහ “සක්කායදිට්ඨාදීනං...පෙ.... යොජනං නාමා” ති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. අවිජ්ජාභවතණ්ණාහි විය ඉස්සාමච්ඡරියදොමනස්සාදිසභායභූතෙන දොසෙනපි භවාහිසඨ්ඨරණං භොතිති “අකුසලමූලානෙව වට්ඨමූලානි” ති. තෙනාහ “තීහි...පෙ.... කථිතො” ති.

919. රූපාරූපාවචරවිපාකානං සන්තපණ්ණිතභාවෙන උළාරතමත්තා තත්ථ සාතිසයො භවරාගො වුත්තො.

920. මානෙන යපනාති මානෙන සෙය්‍යාදිවසෙන අත්තතො යපනා. යපනාති ව දහනා, පග්ගණ්ණනා වා.

921. තංසම්පයුත්තාති දොසසම්පයුත්තා.

922. තෙසං වණ්ණහෙදන්ති තෙසං ජීවානං වණ්ණවිසෙසං, තෙසං වා තථා කථෙත්තානං සුත්වා. ඛියාපීති සකලලොකඛියාපී, සකලසරීරඛියාපී වා. පරිමණ්ඩලොති පරමාණුප්පමාණො හුත්වා පරිමණ්ඩලො. ආදි-සද්දෙන අභිගුට්ඨප්පමාණො වයප්පමාණොතිආදිකං සඨ්ගණ්ණාති.

923. උතුච්ඡරිණාමජො සීතාදිඋතුච්ඡරිවත්තජාතො. ඔපක්කම්කො අත්තතො, පරස්ස වා තාදිසඋපක්කමනිබ්බත්තො. විසමපරිහාරජො විරාසනවිරට්ඨානාදිනා කායස්ස විසමපරිහරණතො ජාතො. සන්තිපාතජො සඤ්චයතො පට්ඨාය පච්චෙකං විසමාකාරතො දොසත්තයසමොධානතො

ජාතො. කම්මසමුට්ඨානො උතුච්ඡරිණාමාදිහි විනා කම්මතො සමුට්ඨිතො. පිත්තසෙම්භවාතසමුට්ඨානා පන පිත්තාදීනං අධිකභාවෙනෙව වුත්තා. සබ්බස්සාපි හි රොගස්ස දොසත්තයං ආසන්නකාරණං දොසජ්ජකොපෙන විනා අභාවතො. කම්මං පධානකාරණං කතොකාසෙ එව තස්මිං උප්පජ්ජනතො, ඉතරං පන තස්ස සහකාරිකාරණං දට්ඨබ්බං. තයිදං පුබ්බෙකතහෙතුචාදිතො පටික්ඛිපන්ති. උප්පජ්ජවෙදනීයඵලමපි පුබ්බෙකතහෙතුකපක්ඛිකමෙව අතීතද්ධිකත්තා කම්මස්සාති අරුචිසුවනත්ථං කිර-සද්දග්ගහණං කරොති “උප්පජ්ජවෙදනීයඤ්ච කිර පටික්ඛිපන්ති” ති.

924. දාහකාරණකායාති රාගාදිදසවිධග්ගිදාහස්ස, නරකග්ගිදාහස්ස ච කාරණකාය.

926. පුපුනිමිත්තසභාවෙසුති පුපු නානාකිලෙසාදීනං කාරණසභාවෙසු.

931. අද්දනං අද්දා මද්දවො, අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං තජ්ජට්ඨිකමෙපෙන අනද්දාති ආහ “අමුදුතා වා අනද්දා” ති.

936. අයොනියොමනසිකාරහෙතුකත්තා ආවජ්ජනාය අකුසලානුකූලකිච්චතා දට්ඨබ්බා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. එවං-සද්දෙනාති නිදස්සනත්ථෙත එවං-සද්දෙනාති අධිජ්ජායො. භවො එව අභිචුද්ධො අභවො යථා “අසෙක්ඛා ධම්මා” ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 11). දුතියස්මිං පක්ඛෙ භවාභවසද්දෙන සම්පත්තිවිපත්තියො, වුද්ධිභානියො වා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

අගතියාති අයුත්තගතියා, අජ්ජතිරුපකිරියායාති අත්ථො.

කොට්ඨපායාස...පෙ.... මාතුගාමා වා ඌමිආදිභයන්ති යොජනා. පඤ්චකාමගුණමාතුගාමග්ගහණෙන පඤ්චකාමගුණග්ගහණෙන, මාතුගාමග්ගහණෙන ච.

“සයංකතං සුබදුක්ඛ”න්තිආදිකා දිට්ඨි යදිපි අඤ්ඤෙසමපි දිට්ඨිගතිකානං අත්ථෙව, තිම්බරුකො පන තථාදිට්ඨිකො භගවන්තං උපසඬකමිත්වා පුච්ඡීති

සා දිට්ඨි “තිම්බරුකදිට්ඨි”ති (සං. නි. 2.18) චුත්තා. තෙනාහ “තිම්බරුකො...පෙ.... ආගතත්තා”ති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. ආගමනස්ස පටිසන්ධිග්ගහණවසෙනාති අධිප්පායො.

941. උපවයනතොති වඩ්ඪනතො. අඤ්ඤථාති ලාභතො තක්කනතො ච අඤ්ඤප්පකාරො ගහිතොති තං දස්සෙන්නො “සද්ධාරුච්ඡාදීහි”ති ආහ. අනුස්සවතො හි සද්දහනං, රුච්චනං පන ජාතිස්සරඤ්ඤාණතොපි හොති. ආදි-සද්දෙන ඛන්තිආදීනං සඬගහො.

942. අක්ඛන්ති මූලං එතෙසන්ති අක්ඛන්තිමූලකා. දුක්කටදුබ්භාසිතතාදිදොසා තාදිසාති කායවච්චිමනොදුච්චරිතාති.

943. උදග්ගතාසඬබාතො අවුපසමො න උද්ධච්චසඬබාතොති පිතියා එව සවිප්ථාරිකතාසඬබාතං අසන්තසභාවං ආහ. අවුපසමහෙතුභූතොති වික්ඛෙපහෙතුභූතො. පිතියා ආකාරොති පිතියා පචත්තිආකාරො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. තෙනාති කොධාදීනංයෙව විවාදමූලත්තා.

945. කුසලානුයොගෙ සාතච්චං කුසලානුයොගසාතච්චං.

ගණෙන සත්තසමුහෙන සඬගණි සන්තිපතනං යෙන සද්ධිං, තෙන සඬගති ගණසඬගණිකා. කස්සචි සාසච්ඡාදනාදිකස්ස.

946. උපචිතක්කෙතීති ආරම්මණං උපෙච්ච තක්කෙති.

948. අධිච්චසමුප්පන්නිකොති “අධිච්චසමුප්පන්නො අත්තා ච ලොකො චා”ති එවංවාදී.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. ඔසිදනාකාරොනාති කත්තබ්බකම්මෙ අනුස්සහනාකාරෙන.

958. තෙ අභිනිවෙසා අසඤ්ඤීවාදා වදන්ති එතෙහීති.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960-963. දසමස්සාති අට්ඨානසාතස්ස.

අජ්ඣත්තන්ති ගොවරජ්ඣත්තං අධිජ්ජෙතං. එතස්ස ගාථාවචනස්ස. නිට්ඨපෙත්වාති අභිනිවිස්ස.

964. අඤ්ඤෙසං එස්සාදීනං සඬ්ඛතභාවෙ යථාසකංපච්චයෙහි. යෙනාකාරෙන මානස්ස සාතිසයා පවත්ති, තං දස්සෙතුං “අභන්ති, අස්මීති චා”ති වුත්තං. අත්තනොති දිට්ඨිගතපරිකප්පිතස්ස අත්තනො. යථා මානස්ස සම්පග්ගහවසෙන, එවං තණ්හාය මමත්තවසෙන, දිට්ඨියා නිව්වාදිවසෙන පවත්ති විසෙසවතී සමානෙපි අනාගතකාලාමසනෙති ආහ “භවිස්සන්ති...පෙ.... වුත්තො”ති. “අභමස්මී”ති පන පවත්තමානස්සෙව භවතීති සබ්බපදසාධාරණස්ස මානස්සෙව වසෙන ඉඤ්ජිතාදිතා අට්ඨකථායං වුත්තා.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

970. සඬ්ඛප්පනන්ති “කුසලතා”ති වුත්තපදස්ස අත්ථවචනං. තස්සා උපායවිත්තාය. මිච්ඡාභාවො සාවජ්ජභාවො. තදාකාරො මොහොති යථාවුත්තාකාරෙන පවත්තෙ විත්තුප්පාදෙ මොහො. තස්සාපි යථාවුත්තපච්චවෙක්ඛණායපි යථාකතපාපෙපි. අධිමානසම්පයුත්තං සඤ්ජානනං පකතිපුරිසන්තරදස්සනාදිවසෙන පවත්තං දිට්ඨිසම්පයුත්තවිත්තං ඵලං විය විමුත්තන්ති ගහිතං දට්ඨබ්බං.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවිවර්තනිද්දෙසවණ්ණනා

973. විසෙසං අකත්වාති අනුපනිධානං, සමතො ච අසමතො ච උපනිධානන්ති ඉමං විභාගං අකත්වා, යො “ඉත්ථං, එවං, අඤ්ඤා”ති පදෙහි පකාසිතො.

විසෙසස්සාති “ඉත්ථං, එවං, අඤ්ඤා”ති යථාචුත්තස්සෙව විසෙසස්ස. දිට්ඨියාති දිට්ඨියා ගහිතාය තදවිනාභාවිනී තණ්හා දස්සිතා. සීසසීසමුලකෙහිති චතුහි සීසෙහි, ද්වාදසහි ච සීසමුලකෙහි. සයමෙව ච තණ්හා දස්සිතාති යොජනා. යදි දිට්ඨිමානගාහොපි ඉධාධිජ්ජෙතො, යතො “තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන සමුහගාහතො”ති (විභ. අට්ඨ. 973) අට්ඨකථායං චුත්තං, කථං “තණ්හාවිවර්තනී”ති වචනන්ති ආහ “දිට්ඨිමානෙසු”තිආදි. තංමුලකත්තාති තණ්හාමුලකත්තා.

974. න අවක්කරියතීති අනවකාරී, තං අනවකාරිං කත්වා, තං පදන්තරෙන විභාවෙන්තො “අනවක්කරි, තං කත්වා”ති ආහ. වික්ඛෙපනං අවයවතො විභාගො. අත්තතො අවිනිබ්භූජිත්වාති ය්වායං දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතො අත්තා, තතො අවිසුං කත්වා.

976. බහිකතාති රූපාදීනි උපගන්ත්වා පවත්තා තණ්හා උපාදායාති චුත්තාති යොජනා.

එකච්චස්ස පුග්ගලස්ස එකස්මිං අත්තභාවෙ කස්සචි තණ්හාවිවර්තස්ස අසම්භවො, කස්සචිදෙව සම්භවොති ආහ “කස්සචි සම්භවදස්සනත්ථං චුත්ත”න්ති.

තණ්හාවිවර්තනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බුද්දකචන්ද්‍රවිභංගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයවිභංගිගො

1. සබ්බසංඛාරානිකචාරවණ්ණනා

978. ධාතුසම්භව...පෙ.... සංඛාරානිකත්තානි එත්ථ ඛන්ධාදීනං කාමධාතුආදිධාතුසු සම්භවහෙදහින්නානං නිරවසෙසතො සංඛාරානිකත්තානි විභාගෙන යොජනා, තථා සෙසෙසුපි පරියාපන්නපහෙදහින්නානන්තිආදිනා. තත්ථ “නිරවසෙසතො සංඛාරානිකත්තා”ති ඉමිනා “සබ්බසංඛාරානිකචාරො”ති අයමස්ස අත්ථානුගතා සමඤ්ඤාති දස්සෙති. යස්මා චෙත්ථ ඛන්ධාදීනං ද්වාදසන්නං කොට්ඨාසානං අනවසෙසසංඛාරො, තස්මා එවං දුතියවාරාදීනඤ්චෙත්ථ අනුප්පවෙසො වෙදිතබ්බො. ඛන්ධාදීනමෙව හි තෙසං සම්භවාදිචාරො උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනචාරොති වත්තුං යුත්තොති යොජනා. අනුප්පත්තිදස්සනඤ්චෙත්ථ අත්ථාපත්තිසිද්ධං වෙදිතබ්බං. න හි තත්ථ “කති ඛන්ධා න පාතුහවන්ති”තිආදිපාළි අත්ථී.

979. පුච්ඡානුරූපන්ති යෙනාධිප්පායෙන පුච්ඡා කතා, තදනුරූපං. අවිතථබ්බාකරණං නාම බුද්ධානං එව ආවෙණිකං, අඤ්ඤාසං තං යාදිච්ඡිකං සුතක්ඛරසදිසන්ති ආහ “සබ්බඤ්ඤාවනං විඤ්ඤාය කතත්තා”ති.

සබ්බසංඛාරානිකචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිචාරවණ්ණනා

991. “කාමහවෙ”ති ඉදං ඔකාසවසෙන වත්ථා පුන සත්තසන්නානවසෙන වත්තුං “කාමධාතුසම්භූතානඤ්චා”ති චුත්තන්ති තමත්ථවිසෙසං දස්සෙන්නො “ඉද්ධියා...පෙ.... අත්ථො”ති ආහ. “න වත්තබ්බං සියා”ති කස්මා චුත්තං, යදිපි අසඤ්ඤසන්නානං අවක්ඛකත්තා රූපායතනං අවචන්තසුබ්බමත්තා හෙට්ඨිමභූමිකානඤ්ච අගොචරො, සමානභූමිකානං පන වෙහජ්ඵලානං, උපරිභූමිකානඤ්ච සුද්ධාචාසානං චක්ඛායතනස්ස ගොචරො හොතීති ආයතනාදිකිච්චං කරොතියෙවාති සක්කා වත්තුං. යං පනෙත්ථ විත්ථාරතො වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. “හෙට්ඨතො අවිචිතිරයං පරියන්තං කත්ථා උපරිතො පරනිමිතවසවත්තිදෙවෙ අන්තොකරිත්ථා යං එතස්මි”න්තිආදිනා (ධ. ස. 1287) චුත්තපදෙසා කාමාවචරාදිඔකාසා. තෙ සත්තනිකායා ව ධාතුති චුච්චන්ති සමුදායස්ස අවයවාධාරණාවතො යථා “මාසපුඤ්ජො මාසො”ති. සත්තා උප්පජ්ජන්ති එත්ථාති සත්තුප්පත්ති, උප්පජ්ජනට්ඨෙන සත්තාව උප්පත්ති සත්තුප්පත්තිති එවං ඔකාසසත්තලොකද්වයස්ස සත්තුප්පත්තිපරියායො වෙදිතබ්බො. සත්තභාවෙන උප්පත්ති, න අනුපාදින්නක්ඛන්ධා විය සංඛාරභාවෙනෙවාති අධිප්පායො. කෙ පන තෙති

ආහ “සත්තාවාසවසෙන...පෙ.... උපාදිත්තකක්ඛන්ධා” ති.
 තංතංපරියාපන්නානන්ති තංතංසත්තාවාසපරියාපන්නානං සත්තානං,
 සඬ්ඛාරානමෙව වා. සද්දිසාධිට්ඨානභාවෙනාති සද්දිසාකාරෙන පවත්තමානානං
 ඛන්ධානං පතිට්ඨානභාවෙන. යෙභුය්‍යෙන හි තස්මිං සත්තාවාසෙ ධම්මා
 සමානාකාරෙන පවත්තන්ති.

උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. තත්ථ, අඤ්ඤත්ථ වාති තස්මිං, අඤ්ඤස්මිඤ්ච භවෙ, ඔකාසෙ ව.
 පරිච්ඡෙදකාරිකාය කාමාදිතණ්හාය පරිච්ඡිජ්ජ ආපන්නා ගහිතාති
 පරියාපන්නාති තංතංභවාදිඅන්තොගධා තංතංපරියාපන්නා.

පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. උප්පාදකකම්මආයුජ්ජමාණවාරො

1. උප්පාදකකම්මවණ්ණනා

1021. ධාතුත්තයභූතදෙවවසෙනාති කාමාදිධාතුත්තයෙ නිබ්බත්තදෙවානං
 වසෙන.

උප්පාදකකම්මවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයුජ්ජමාණවණ්ණනා

1026. සුපරිමජ්ජිතකඤ්චනාදාසං විය සොහති විජ්ජොතතිති සුභො,
 සරිරොභාසො, තෙන සුභෙන කිණ්ණො විකිණ්ණාති සුභකිණ්ණො.

1027. තංතංමනසිකාරන්ති පරිත්තපථවිකසිණාදිගතමනසිකාරං.
 අප්පනාක්ඛණෙපිති පි-සද්දෙන පුබ්බභාගං සම්පිණ්ඩෙති. ඡන්දනං
 ආරම්මණපරියෙසනං ඡන්දො, කත්තුකම්යතාඡන්දො. පණ්ඩානං
 විත්තට්ඨපනා පණ්ඩි, සඤ්ඤාචිරාගාදිහි ආරම්මණස්ස විසෙසනං තථාපවත්තාය
 භාවනාය ආරම්මණකරණමෙව.

විපුලං වුව්වති මහන්තං, සත්තභාවොපි මහනීයතාය මහන්තමෙවාති ආහ
 “විපුලා ඵලාති විපුලසත්තසුඛායුචණ්ණාදිඵලා” ති.

1028. යං වාතුමහාරාජිකානං ආයුජ්ජමාණං, සඤ්ජීවෙ ඵසො ඵකො
 රත්තිදිවො, තාය රත්තියා තිංස රත්තියො මාසො, තෙන මාසෙන

ද්වාදසමාසිකො සංවච්ඡරො, තෙන සංවච්ඡරෙන පඤ්ච වස්සසතානි සඤ්ජීවෙ ආයුජ්ජමාණං. යං තාවතිංසානං ආයුජ්ජමාණං, එසො කාළසුත්තෙ එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන වස්සසහස්සං කාළසුත්තෙ ආයුජ්ජමාණං. යං යාමානං ආයුජ්ජමාණං, එසො සඬ්ඝාතෙ එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන ද්වෙ වස්සසහස්සානි සඬ්ඝාතෙ ආයුජ්ජමාණං. යං තුසිතානං ආයුජ්ජමාණං, රොරුවෙ එසො එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන චත්තාරි වස්සසහස්සානි රොරුවෙ ආයුජ්ජමාණං. යං නිම්මානරතීනං ආයුජ්ජමාණං, මහාරොරුවෙ එසො එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන අට්ඨ වස්සසහස්සානි මහාරොරුවෙ ආයුජ්ජමාණං. යං පරනිම්මිතවසවත්තීනං දෙවානං ආයුජ්ජමාණං, තාපනෙ එසො එකො රත්තිදිවො...පෙ.... තෙන සංවච්ඡරෙන සොළස වස්සසහස්සානි තාපනෙ ආයුජ්ජමාණං. මහාතාපනෙ උපඨිස්ත්තරකප්පො. අවිච්ඡං එකො අත්තරකප්පො ච ආයුජ්ජමාණන්ති වදන්ති. දෙවානං අධිමුත්තකාලකිරියා විය තාදිසෙන පුඤ්ඤබලෙන අත්තරාපි මරණං හොතිති “කම්මමෙව පමාණ”න්ති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ච කත්වා අබ්බුදාදිආයුපරිච්ඡෙදොපි යුත්තතරො හොතිති.

කිං කුමානන්ති අට්ඨසු කුමානෙසු කතරං කුමානං. භවසීසානීති භවග්ගානි, පුපුජ්ජනභවග්ගං අරියභවග්ගං සබ්බභවග්ගන්ති වෙහජ්ජලාදීනං සමඤ්ඤා. කස්සචි සත්තානි පුපුජ්ජනස්ස, කස්සචි පඤ්චානි සොතාපන්නස්ස, සකදාගාමීනො ච, කස්සචි තයොති අනාගාමීනො වසෙන චුත්තං. තස්මා සො බිරහ්මකායිකාදීහි චුතො අරූපං උපපජ්ජන්තො වෙදිතබ්බො. “නවසු බිරහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තත්තරූපපත්තියෙව හොති, න හෙට්ඨපපත්ති”ති (විභ. අට්ඨ. 1028) අයං අට්ඨකථාපාඨොති අධිජ්ජායෙන “යං පනා”තිආදි චුත්තං. “තත්තරූපපත්තිපි හොති උපරූපපත්තිපි, න හෙට්ඨපපත්ති”ති පන පාඨොති තෙන “හෙට්ඨපපත්තියෙව නිවාරිතා”තිආදිවචනෙන පයොජනං නත්ථී. අරූපධාතුපපත්ති ච න නිවාරිතානි සම්බන්ධො. අරූපධාතුපපත්ති න නිවාරිතා “මත්ථකෙ යිතොව පරිනිබ්බාති”ති නියමස්ස අනිවර්තන්තා.

අඤ්ඤත්ථානි කාමලොකෙ. තත්ථානි රූපලොකෙ. අයං අට්ඨකථානි “පඨමජ්ජකුමාරිකා නිබ්බත්තො...පෙ.... පරිනිබ්බාති”ති එවං පවත්තා අට්ඨකථා. තෙනෙවානි යස්මා රූපධාතුයං උපපන්තො අධිජ්ජෙතො, න උපපජ්ජනාරහො, තෙනෙව කාරණෙන. තස්සානි යථාචුත්තස්ස රූපධාතුයං උපපන්නස්ස අරියසාවකස්ස. යෙන රූපරාගෙන තත්ථ රූපභවෙ උපපන්තො, තස්මිං අරූපජ්ජකුමානෙන වික්ඛම්භිතෙ සම්මදෙව දිට්ඨාදීනවෙසු යථා

කාමරූපහවෙසු ආයතිං භවාහිලාසො න භවිස්සති, එවං අරූපහවෙසීති දස්සෙන්නො ආහ “පුන...පෙ.... භවිස්සතියෙවා”ති. තත්ථ නිබ්බත්තොති රූපධාතුයං උපපන්නො. අරියමග්ගං භාවෙත්වාති හෙට්ඨිමං අරියමග්ගං සම්පාදෙත්වා. නිබ්බත්තභවාදීනවදස්සනවසෙනාති තස්මිං රූපහවෙ නිබ්බත්තොපි තත්ථෙව ආදීනවදස්සනවසෙන. අනිවත්තිතභවාහිලාසොති උපරි අරූපහවෙ අවිස්සට්ඨභවපත්ථනො, යතො අරූපධාතුයං උපපජ්ජනාරහො. තස්ස වසෙනාති තාදිසස්ස අරියසාවකස්ස වසෙන. “කස්සපි පඤ්ච, කස්සපි තයො අනුසයා අනුසෙන්නි”ති අයං යමකපාළි (යම. 2.අනුසයයමක.312) පවත්තා.

ආයුජ්ජමාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අභිඤ්ඤායාදිවාරවණ්ණනා

1030. “රූප්පනලක්ඛණං රූපං, අනුභවනලක්ඛණං වෙදනා”තිආදීනා සාමඤ්ඤලක්ඛණපරිග්ගාහිකා. “චුසනලක්ඛණො එස්සො, සාතලක්ඛණං සුඛං”න්තිආදීනා විසෙසලක්ඛණපරිග්ගාහිකා.

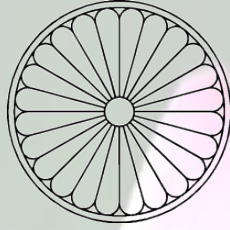
“චත්තාරො ඛන්ධා සියා කුසලා”තිආදීසු ඉධ යං චත්තඛිඛං, තං ඛන්ධවිභච්ඡිගාදීසු චුත්තං, තස්මා තත්ථ චුත්තනායෙනෙව ගහෙතඛිඛන්ති අධිජ්ජායො. සෙසං යදෙත්ථ න චුත්තං, තං සුචිඤ්ඤායායමෙවාති.

අභිඤ්ඤායාදිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභච්ඡිතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සම්මොභවිනොදනියා ටිකාය ලීනත්ථවණ්ණනා

විභච්ඡිත-අනුට්ඨකා සමත්තා.

සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනාති
තණ්හාක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං ධුත්ථිච්ඡන්දයං;
ධම්මං ධුත්ථස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායති.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පතොසො සුගතාප්පසන්ථො,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමො තිලොක්කො.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තාමනී හද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා තන්ති ජිනාච මානා,
තමෙව තාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුඤ්ඤාච ධාරෙච වරාච ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උතය පිණිසයි.....